

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 05540

ON A FORHANG

Hanan J. Ayalti

Permanent preservation of this book was made possible

by Rose Paul

in memory of

Jacob & Katie Paul

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ביכער פון חנן איאלטי :

במחילות — ראָמאַן, העברעאיש
טאַטע און זון — ראָמאַן, פרעמירט פון לואיס לאַמעד פּאַנז, 1943
דער האַטעל וואָס עקזיסטירט נישט — ראָמאַן אין צוויי בענד
אידישע שפּריכווערטער — זאַמלונג, אידיש און ענגליש
דער טשעק און די אייביקייט — דערציילונגען
ווייטער פון ברוקלין — ראָמאַן, פרעמירט מיטן בימקאָ-פּרייז
פון אידישן קולטור-קאָנגרעס, 1959

העברעאיש :

כי תמול אנהנו

(איבערזעצונג פון „טאַטע און זון“)

אין מנוס מברוקלין

(איבערזעצונג פון „ווייטער פון ברוקלין“)

שפּאַניש :

Padre e Hijo

(איבערזעצונג פון „טאַטע און זון“)

אַן אַ פאַרהאַנג

די נאַטיצן און רעפּאָרטאַזשן, וואָס דערשיינען אין בוך „אַן אַ פּאַרהאַנג“, זיינען פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן אין די פּאַלגנדיקע צייטונגען און צייטשריפטן :

„אידישער קעמפּער“, ניו־יאָרק (פּאַראַייניקטע שטאַטן)
„אונזער וואָרט“, פּאַריז (פּראַנקרײַז)
„די פּרעסע“, בוענאָס־איירעס (אַרגענטינע)
„פּאַלקסבֿלאַט“, מאָנטעווידעאָ (אורוגוואַי)
„אידישע פּרעסע“, ריָאָ דע זשאַנייאָ (בראַזיל)
„דער וועג“, מעקסיקע ד. פ. (מעקסיקע)
„קענעדער אָדלער“, מאָנטרעאַל (קאַנאַדע)

עטלעכע פּון די רעפּאָרטאַזשן זיינען פּאַרעפּנטלעכט געוואָרן אין :

„ידישע צייטונג“, תּל־אָבֿיב (מדינת־ישראל)
„די אידישע שטימע“, לאָנדאָן (ענגלאַנד)
„נייע ידישע צייטונג“, מינכען (דייטשלאַנד)
„מעקסיקאַנער לעבן“, מעקסיקע ד. פ. (מעקסיקע)
„אויסטראַלישע ידישע נייעס“, מעלבורן (אויסטראַליע)
„די יידישע פּאַסט“, סידני (אויסטראַליע)

העברעאיש :

„דבר“, תּל־אָבֿיב (מדינת־ישראל)
„על המשמר“, תּל־אָבֿיב (מדינת־ישראל)

ענגליש :

“Commentary,” *New York*
“Jewish Frontier,” *New York*
“Midstream,” *New York*
“The Pioneer Woman,” *New York*
“The Synagogue Review,” *London*

תנן איאלטי

אָז אַ פּאָרהאַנג

(נאַטיצן פון אַ רייזע-טאַגבוך)

פאַרלאַג „אַכסניאַ“

ניו-יאָרק ה'תשכ"ג

1962

ON A FORHANG
(WITHOUT A CURTAIN)
By Hanan J. Ayalti

Copyright, 1962
by Hanan J. Ayalti
New York, N. Y.

Published by
FARLAG "ACHSANYA"
New York
U. S. A.
1962

Printed in the U.S.A. by
SHULSINGER BROS. LINOTYPING & PUBLISHING CO.
21 East 4th Street, New York 3, N. Y.

א י נ ה א ל ט

9	..... וואָס הערט מען אין מאַסקווע ?
18	..... פון ביידע זייטן פאַרהאַנג.
28	..... טאַג־טעגלעכע קלייניקייטן.
37	..... וואָס מער עס ענדערט זיך —
45	..... צווישן מענטשן.
54	..... ריטואַל און רוטיין.
62	..... אויפן וועג צו אידישע שרייבער אין מאַסקווע.
69	..... מיט אידישע שרייבער אין מאַסקווע, 1961.
78	..... אַ יונגערמאַן פון ערגיץ־וואו.
88	..... אַלערליי באַגעגענישן.
97	..... דער חידוש .....
102	..... אויף אַ היימישער שמחה אין אַ מאַסקווער פאַרשטאַט.
119	..... מיניאַטורן .....
125	..... צווישן קרעמלין און דער מאַסקווער סינאַגאָגע.
139	..... אַ סידור נוסח סיביר .....
148	..... טעאַריעס, ווירקלעכקייט און סתירות.
159	..... קאַטיאַ איוואַנאָוואַ — אַ סאָועטישע וועגווייזערין.
169	..... בילדער און באַמערקונגען.
177	..... אויפן וועג צו אַ סאַטעליט.
181	..... אַן אויגנבליק אין וואַרשע.
189	..... צווישן אידן אין וואַרשע.
197	..... יאַנינאַ .....

וואָס הערט מען אין מאַסקווע ?

דער עראָפלאַן האָט זיך לאַנגזאַם אַראָפגעלאָזט, זיך אונטערגעהוידעט און זיך געגליטשט דורך דער פינסטערניש פון דער נאַכט. אונטן, אין דער ווייט, האָבן אויפגעטויכט ליכטער: געפינקלט, געוואונקען, זיך פאַרמערט — אַ ריזיקע שטאַט, וואָס האָט זיך אויסגעשפּרייט ברייט און ווייט. אַ שטימע האָט אויפגעפאַדערט די פאַסאַזשירן — צוערשט אויף דייטש, דאַן אויף רוסיש און ענגליש — אַז זיי זאָלן פאַרשניורע-ווען די גאַרטלען און אויפהערן רויכערן:

— אין עטלעכע מינוט אַרום וועלן מיר לאַנדן אין מאַסקווע!
מיר קוקן אַראָפ אונטן: מאַסקווע! ... דער צענטער פון דער וועלט-רעוואָלוציע; די הויפט-שטאַט צו וועלכער עס האָבן זיך אין משך פון צענדליקער יאָרן געהויבן די אויגן פון פראַגרעסיווע אינ-טעלעקטואַלן און רעבעלישע אַרבעטער; דאָס פאַטערלאַנד פון די אונ-טערדריקטע איבער גאַר דער וועלט; דער ברען-פונקט פון די גע-שעענישן, וואָס האָבן געזאָלט ענדערן די אַלטע געזעלשאַפט ... די שטאַט, וואו עס האָט געלעבט — איזאַלירט צווישן די מויערן פון קרעמל — דער מאַן מיט דער געדיכטער וואַנצע, וועלכער האָט יאָר-איין יאָר-אויס, טיילמאָל טאַג-טעגלעך כמעט, געמאַרדעט זיינע קאַנ-קורענטן: קעגנער און פריינט צוגלייך; וואו עס פלעגט מיט איין פעדער-שטריך פאַר'חתמעט ווערן דער גורל פון צענדליקער טויזנט-טער מענטשן; וואו עס זיינען אונטערגעשריבן געוואָרן דעקרעטן, וואָס האָבן פאַרשיקט הונדערטער טויזנטער, מיליאָנען, אין די קעלטן פון סיביר, צום ווייסן ים, אין די טונדרעס און טאַיגעס, אויף שקלאַפן-אַרבעט, לידן, אומקום; די הויפט-שטאַט פון יענער זייט „איזערנעם פאַרהאַנג“, פון וואַנען עס ציען זיך די פעדים פון אויפשטאַנדן און איבערקערענישן, עכטע און געמאַכטע, צו פאַרוואַרפענע ווינקלעך פון דער וועלט: ערגיץ אין אַזיע, אַפריקע, דרום-אַמעריקע ...

ווי זעט עס דאָרט אויס אַצינד ? האָט זיך עפעס געענדערט ? צום שלעכטן ? צום גוטן ?

— די פּאַסאַזשירן ווערן געבעטן צו בלייבן אויף זייערע פּלעצער, ביז דער עראָפּלאַן וועט בלייבן שטיין און אַלע מאַטאָרן וועלן אויסגע-לאָשן ווערן.

מיר זיינען בלויז געציילטע פּאַסאַזשירן אין עראָפּלאַן. כּיבין גע-פּלויגן קיין מאַסקווע פון תּל-אביב, און מיין וועג האָט געפירט איבער ווין — די הויפטשטאָט פון עסטרייך. פון ווין קיין מאַסקווע פּליען אַ טאָג איבער אַ טאָג אַן עסטרייכישער און אַ סאָוועטישער עראָפּלאַן. כּוואַלט ליבערשט געפּלויגן — צוליב נייגיר — מיט אַ סאָוועטישער מאַשין, אָבער די אַריינפאַר-וויזע אין סאָוועטנפאַרבאַנד איז באַגרע-ניצט אויף אַ באַשטימטער דאַטע (אין משך פון דריי טעג פאַר אַ טו-ריסט) און אין יענעם טאָג איז געפּלויגן אַן עסטרייכישע מאַשין.

אין ווין זיינען אין עראָפּלאַן איינגעשטיגן אויך עטלעכע דייטשן, קענטיק ביזנעס-לייט פון מערב-דייטשלאַנד. זיי האָבן זיך געהאַלטן צוזאַמען, זיינען געזעסן אַרום טישלעך ביים אַריינגאַנג אין עראָפּלאַן, האָבן געטרונקען שנאַפּס און געשפּילט אין קאָרטן. זיי זיינען אויסגע-שטיגן אין וואַרשע, בעת מיר האָבן דאָרט געלאַנדעט אין משך פון אַ שעה-צייט. ווען כּ'האַב באַזוכט וואַרשע, אין עטלעכע וואָכן אַרום, האָב איך דאָרט געזען פּיל דייטשן, וואָס זיינען געקומען מאַכן גע-שעפטן מיטן „אַסטן“.

אויך עטלעכע סאָוועטישע מענטשן זיינען מיטגעפאַרן פון ווין אַהיים: אַ פּאַמיליע (אַ פּאַטער, אַ מוטער און אַ קליין מיידעלע) און אַן איינצלנער רוס. דער פּאַטער, אַ יונגער מענטש, אין די דרייסיקער, איז קענטיק צוריקגעקומען פון אַ שליחות אין אויסלאַנד. כּ'האַב זיך באַלד אַנגעשטויסן, אַז ער איז אַ איד. ער האָט אויסגעזען אַ ביסל אַנדערש ווי אַ רוסישער איד פון אַלטן דור, פונקט ווי אַן אַמעריקאַנער-געבאַרענער איד פון צווייטן אַדער דריטן דור זעט-אויס אַנדערש ווי דער אימיגראַנטישער זידע — ס'הייסט די זעליקע שטריכן, נאָר אַ ביסל פּאַלירט, גלאַטיקער. אפילו אין זיין אופן פון רעדן איז קענ-טיק געווען דער אידישער אָפּשטאַם. די פרוי, אַ בלאַנדע, אַ העל-הויטיקע, איז וואַרשיינלעך געווען אַ נישט-אידישע. דאָס מיידעלע האָט מיטגעפירט אַ שלל מיט צאַצקעס, בעיקר אויסגעפאַקטע חיות, אַ לאַנגן קראַקאַדיל פון פּלאַסטיק, און אַ קליין בערעלע פון שטאַף, וועגן וועלכן זי האָט כּסדר איבערגע'חור'ט צו דער מאַמען:

— „מאַלענקי דאָ אודאַלענקי...“ (א קלייניקער אָבער אַ גע-
ראַטענער).

פון די עטלעכע ווערטער אירע האָט אַ ווייע געטאָן מיט ווייטע,
פון-לאַנג פאַרלאַפּענע קינדער-יאָרן און ערשטע לעקציעס אין דער
ערשטער גוי'אישער שפּראַך. דער זעלביקער פּאַלקסטימלעכער אויס-
דרוק — ווי ס'וואַלטן נישט פאַרגעקומען קיין מלחמות און רעוואַלוצ-
ציעס, ווי אַלץ וואַלט געבליבן ביים אַלטן. און אפשר איז, אין תּוך
גענומען, טאַקע אַלץ געבליבן ביים אַלטן?

די סאָוועטישע בירגער האָבן זיך געהאַלטן באַזונדער. ווי דורך
אַ צופּאַל זיינען זיי געזעסן אויף דעם קעגנאיבערדיקן פּליגל פון האַלב-
ליידיקן עראַפּלאַן. די משפּחה-לייט האָבן גערעדט צווישן זיך, אָבער
מיט דעם איינצלנעם רוס האָבן זיי כמעט קיין מגע-ומשא נישט גע-
האַט. ער איז געזעסן די גאַנצע צייט פאַרטיפּט אין צייטשריפטן, ס'רוב
ענגלישע: „רידערס דאָידזשעסט“, „נ. י. העראַלד טריביון“ א. א. א.
נאָר איינמאַל האָב איך אויפגעכאַפט אַ קוים-באַמערקבאַרן שמייכל פון
דעם סאָוועטישן איד אין מיין זייט.

כ'האַב זיי באַטראַכט מיט נייגרי, און בשעת-מעשה בין איך זיך
אַליין פאַרגעקומען ווי עפעס אַן „אַסטראַנאָט“ (א זייער פּאָפּולער וואַרט
אין סאָוועטנפּאַרבאַנד), וואָס איז מגולגל געוואָרן אויף אַ ווייטן פּלאַ-
נעט און האָט נאָכגעפּאַלגט יעדע קלייניקייט אין דער פּירונג פון די
מענטשן, וואָס ער האָט דאָרט אַנטדעקט.

* * *

דער עראַפּלאַן האָט זיך אָפּגעשטעלט. ביים אַרויסגאַנג איז גע-
שטאַנען אַ מיליציאַנער אין אַ מונדיר מיט אַ רויטן שטערן אויפן
היטל. ער האָט גענומען מיין פּאַספּאַרט, האָט אַריינגעקוקט און האָט
סאָלוטירט מיליטעריש. „דעם פּאַס וועל איך צוריק באַקומען אונטן“ —
האַט מען מיר געזאָגט. מיר זיינען אויסגעשטיגן און זיך געלאָזט גיין
צו דער געביידע פון צאַל-און פּאַס-קאַנטראַל — אַ לאַנגער הילצערנער
באַראַק, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ פאַרצייטיקער וואַקזאַל אין אַ
פּראָווינץ-שטאָט (למען האַביעקטיוויטעט וויל איך דאָ צוגעבן, אַז
שפעטער, ביים אַרויספאַרן פון לאַנד, האָט מען אונז אָפּגעפּאַרטיקט
אין אַ רחבות'דיקער, מאַדערן-אויסגעשטאַטעטער געביידע).

אויף דער אַנדער זייט פון אַ פאַרקאַן פון שטאַכעטן זיינען געשטאַנען
עטלעכע צענדליק מענטשן: בירגער וואָס האָבן משמעות אָפּגעוואַרט
זייערע פריינט אָדער קרובים, טעקסי-שאַפּערן, אפשר סתם נייגערדיקע.

אין האלב-טונקל האָבן זיי אויסגעזען ווי אויפגעטויכט פון שאַגאַל'ס אַ בילד פון אַ קליין שטעטל — ווי פון שאַגאַל'ס אַ בילד אָדער ווי אַ געזעמל אין אַ מאַרק פון אַ פּראָווינץ-שטאָט אין פּאָדאָל אָדער ליטע: היטלען מיט לאַנגע דאַשקעס, לאַנגע, אַלטמאָדישע און פּאַרעלטערטע סורדוטן, דאָ און דאָרט אַ פּאַפּאַכע אויפן קאַפּ, עטלעכע בעסער-געקליידטע בעלי-בתים, און די מערהייט — ווי איזוואַשטיקעס אין אַפּגעבליאַקעוועטע לעדערנע קורטקעס, טרעגערס אין נאָך-דער-אַרבעט מלבושים, סתם „עמד“.

אין משך פון די קומענדיקע עטלעכע טעג האָבן די מלבושים פון די מאַסקאָוויטן צוגעצויגן מיין אויפּמערקזאַמקייט. אויך די אַרטיקע מענטשן, סאָוועטישע, וואָס זיינען אַביסל באַקאַנט מיט דעם לעבן אין די מערב-לענדער — פון זען אָדער נאָר פון הערן (און עס זיינען אַצינד פּאַראַן אַ סך אַזעלכע) — פּאַרטראַכטן זיך וועגן דער קליידונג פון ביידע זייטן פון „אייערנעם פּאַרהאַנג“, וואָס איז אין אַ געוויסן זינען ווי אַ סימבאָל פּאַרן אונטערשיד אין לעבנס-סטאַנדאַרט. ס'איז מיר אַפילו אויסגעקומען צו פירן וועגן דעם אַ לענגערן שמועס מיט אַ רעדאַקטאָר פון אַ רוסיש-סאָוועטישער צייטונג, וועלכן כ'האַב צופעליק באַגענט. ערשט פאַר מיין אַפּפּאַר האָב איך זיך געהאַט צוגעוואוינט צום אַרטיקן „הילוך“ און ער האָט אַנגעהויבן אויסזען נאַרמאַל אין מיינע אויגן.

אין באַראַק האָט שוין אויף מיר געוואָרט אַן אַנגעשטעלטער פון „אינטוריסט“. ער האָט געהאַט מיין נאָמען אויף זיין ליסטע. די צאָל-באַאַמטע האָבן באַוואונדערט דעם פּלאַסטיק-קראַקאַדיל, וואָס דאָס מיידעלע האָט מיטגעבראַכט פון מערב. זיי האָבן זיך אַרומגעשטעלט אין אַ קרייז און אים באַטאַפּט. מיין פּאַס-קאָנטראָל האָט מען אַפּגע-פּאַרטיקט איינס און צוויי, העפלעך און אַן לאַנגע שהיות. כ'האַב צוריק באַקומען מיין דאָקומענט.

אונזער מיטרייזנדער, דער משפּחה-פּאַטער, איז טאַקע געווען אַ איד. ער איז אַפּגעוואָרט געוואָרן דורך אַ סימפּאַטישער, עלטערער פרוי, מיט אַ פנים פון אַ אידישער מאַמען, אַנגעטאַן אין אַ גאַנץ עלעגאַנטן פעליק. מאַמע און זון און שוור און אייניקל זיינען זיך געפּאַלן אין די אַרעמס. מען האָט, פּאַרשטייט זיך, זיך באַגריסט אויף רוסיש. די עלטערע פרוי האָט אויך אויף מיר געוואָרפן אַ בליק — און זי האָט משמעות גלייך דערקענט, אַז כ'בין אַ איד פון ווייטן, לעגענדאַרן אויסלאַנד (אין סאָוועטנפּאַרבאַנד דערקענט מען אַ טוריסט אויף צען מייל — שוין בלויז לויט זיין קראַוואַט). זי האָט מיר געשענקט

א הארציקן שמייכל — דער ערשטער שמייכל אין סאָוועטנפארבאָנד, וועלכן כ'האב ניט פאָרגעסן עד היום, כאָטש כ'האָב אין די שפעטער־דיקע טעג זיך אָנגעטראַפן אויף אַ סך פריינטשאַפט און האַרציקייט, סיי צווישן באַקאַנטע, סיי צווישן לחלוטין פרעמדע מענטשן. מיינע וואַליזעס האָט מען אַפילו ניט געעפנט. דער אָנגעשטעלטער פון „אינטוריסט“ האָט צוגערופן אַ טרעגער און יענער האָט אַרויס־געטראָגן מיין געפעק אין אַן אויטאָ, וואָס האָט געוואַרט אין דרויסן. אויסער דעם „אינטוריסט“־מאַן איז אין דער מאַשין מיטגעפאַרן נאָך אַ טוריסט — אַ מיסטער גאַטליב אַדער בורשטין — וועלכער איז גע־קומען פון לאַנדאָן אויף אַ ביזנעס־רייזע. ערשט איצט האָב איך זיך דערוואוסט, אַז אין מאַסקווע וועל איך איינשטיין אין דער „גאַסטניצאַ אוקראַינאַ“.

דעם רייזנדן פון מערב איז, פאַרשטייט זיך, לחלוטין פרעמד די סיסטעם — און ס'איז אַ גאַנץ קאָמפליצירטע, כאָטש טיילווייז אויך זייער אַ באַקוועמע סיסטעם — פון וואוינען און אַרומפאַרן ווי אַן אויסלענדער, באַזונדערס ווי אַ טוריסט — אין סאָוועטנפארבאָנד. אַלע הוצאות ווערן באַצאָלט אין פאַראויס. איז וועגן האַטעל, קופאַנעס פאַר מאַלצייטן, טורן און באַזוכן (טיילמאָל מיט אַ באַגלייטער און די מערסטע צייט — אויב מען וויל — אויך אַן אַ באַגלייטער) וועל איך דערציילן ערגעץ אַנדערש. דאָ בלויז וועגן רייזעס. אַ מענטש פון מערב שטעלט זיך אַוודאי פאַר, אַז מען נעמט און מען קויפט אַ בילעט און מען פאַרט. ניט ביי מאַטיען! ווי אַ כאַראַקטעריסטישן ביישפּיל וועל איך דאָ שילדערן בקיצור די „אַרגאַניזאַציע“ פון מיין רייזע פון מאַסקווע קיין לענינגראַד, וואָס איך האָב געמאַכט עטלעכע טעג נאָך מיין אָנקומען אין סאָוועטנפארבאָנד.

אַ טאָג פאַר דער רייזע האָב איך געמעלדעט אין „אינטוריסט“, אַז איך וועל צומאַרגנס פאַרן קיין לענינגראַד. זיי האָבן שוין געוואוסט וועגן דעם, וואָרים זיי גופא האָבן דאָך אַרגאַניזירט די נסיעה. מען האָט מיר געגעבן מיין בילעט און באַשטעלט אַן אויטאָ. צומאַרגנס זעקס באַגינען האָט שוין געוואַרט אַן אויטאָ ביי דער טיר פון האַטעל. אַ מאָן פון „אינטוריסט“ איז איינגעשטיגן מיט מיר און מיך געבראַכט צום לופט־פעלד. דאָרט האָט מיך איבערגענומען אַן אַרטיקער „אינטוריסט“־פאַרשטייער. ער האָט אַטפראָוועט מיינע פעקלעך, האָט מיך באַגלייט ביז די טרעפלעך פון עראַפלאַן און זיך האַרציק געזענגט. ווען איך בין אויסגעשטיגן אין לענינגראַד, האָט שוין אַ פאַר־שטייער פון „אינטוריסט“ געוואַרט ביי די טרעפלעך פון עראַפלאַן. ער האָט זיך האַרציק באַגריסט מיט מיר, גענומען די „קוויטאַנציעס“ פון

מיינע וואָליזעס, האָט באַזאָרגט מיין געפּעק אין אַ מאַשין, איז אַליין איינגעשטיגן מיט מיר אין דער מאַשין, האָט מיר באַגלייט אין „גאָס“ טיניאַ יעוואָפּאַ“ און מיך איבערגעגעבן צום אויפזעער פון האַטעל, וועלכער האָט שוין געוואוסט וואָס פאַר אַ צימער ס'איז פאַר מיר רעזערווירט.

און פונקט אַזוי בין איך אויך געפאַרן צוריק פון לענינגראַד אין מאַסקווע.

נאָכדעם ווי כ'בין אַזוי אַרומגעפאַרן אַ צענדליק טעג און דער „אינטוריסט“ האָט מיך סוף־סוף אַרויסבאַגלייט צום לופט־פעלד, ביים אַרויספאַר פון לאַנד, און זיך מיט מיר אָפּגעזעענט, בין איך דאָרט שטיין געבליבן אַ פאַרלאָרענער, ווי אַ יתום, רחמנא ליצלן, און גיט געוואוסט ווי זיך צו קערן און וואהיין זיך צו ווענדן. כ'האָב זיך פאַר דער צייט פשוט צוגעוואוינט, אַז מען זאָל מיך פירן פאַר דער האַנט. ס'האָט געדויערט כמעט אַ גאַנצער טאָג ביז איך האָב צוריק געוואונען מיין רייזע־דערפאַרונג פון יאָרן.

דער מענטש פון מערב איבערטרייבט אויך, פון דער אַנדער זייט, בנוגע דער קאָנטראָל איבער דעם טוריסט אין סאָוועטנפאַרבאַנד. ער מיינט, אַז דער טוריסט ווערט קאָנטראָלירט 24 שעה אַ מעת־לעת, און אַז די אויבנדערמאָנטע רייזע־סיסטעם עקזיסטירט בלויז, כדי מען זאָל כסדר, און אַן אויפהער, האַלטן אַן אויג אויפן אויסלענדער — אַ פּאָליצייאישע אויג הייסט עס.

איז עס אפשר טיילווייז אמת, און מיט אַ צענדליק יאָר צוריק איז עס מסתמא געווען אינגאַנצן ריכטיק, אָבער גיט אַצינד. וואָרים אויסער די עטלעכע שעה יעדן טאג, וואָס איך בין אַרומגעפאַרן מיט אַ באַגלייטערין, בין איך געווען אינגאַנצן פריי זיך צו באַוועגן איבער די שטעט וואהיין כ'האָב געהאַט אַ וויזע (מען קריגט אַ וויזע פאַר באַשטימטע שטעט און גיט פאַר דעם סאָוועטנפאַרבאַנד ווי אַ גאַנצן) און כ'האָב געקענט אַרומפאַרן פראַנק און פריי און באַזוכן וועמען כ'האָב געוואָלט.

ס'איז אין אַ גרויסער מאָס אַן ענין פון אַרגאַניזאַציע, וואָס נעמט אַרום אַלע געביטן פון לעבן אין לאַנד. און אין אַט־דער איבער־אַרגאַניזאַציע ליגט אַודאי סיי די שטאַרקייט און סיי די שוואַכקייט פון דער אינדוסטריעלער סיסטעם, אַ שטייגער. זי קען טיילמאָל זיין טיכטיק („עפישנט“) און אין אַ סך פאַלן פאַראַליזירט זי די אינציאַטיוו פון יחיד.

דעם דורכשניטלעכן סאָוועטישן מענטש איז משמעות פונקט אַזוי

פרעמד דער דרך פון מערב. אויפן וועג צום לופט־פעלד קיין לענינג־גראַד, בעת יענער רייזע, האָט מיך דער באַגלייטער אויסגעפרעגט, צי אין אַמעריקע פּאַרט מען אויך אַרום דורך אַ מינ „אינטוריסט“.

— ניין — האָב איך אים דערציילט — אַז מען גייט אַראָפּ פון שיף אָדער פון עראָפּלאַן, גייט מען דורך די פּאַס־אוינ־צאַל־קאַנטראָל, און דערנאָך בלייבט מען אויפן אייגענעם באַראָט.

— איז ווי פּאַרט מען? — האָט ער זיך געוואונדערט — און אַז מען קען ניט די שפּראַך? און וואו נעמט מען אַ האַטעל? און אַז מען קריגט ניט קיין טעקסי?

און איינמאָל, ווען איך בין געזעסן אין אַ קאַפּע־הויז פון מאַסקווע (איינס פון די געציילטע אין שטאָט), האָט זיך צו מיר צוגעזעצט אַ יונגער רוס, וואָס איז געקומען ערגעץ פון דער פּראָווינץ צו דערפילן עפעס אַ שליחות אין מאַסקווע. אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט, און ער דער־לאַנגט מיר אַ פרעג:

— איז ווי זיינט איר געקומען אַהערצו פון אַמעריקע?

— מיטן עראָפּלאַן.

— כּימין, אין אַ דעלעגאַציע מסתמא? — האָט ער ווייטער גע־פרעגט (ס'איז געווען ערב דעם ערשטן מאַי און אין מאַסקווע האָבן געשטראָמט דעלעגאַציעס פון אַלע עקן וועלט).

— ניין, ניט מיט קיין דעלעגאַציע — האָב איך אים אינפאַרמירט.

— אַה, אויף אַ קאַמאַנדיראָוקע?

— ניין, ניט קיין קאַמאַנדיראָוקע.

— אַ פּוטיאָוקע?

— ניט קיין פּוטיאָוקע.

ער האָט מיך אָנגעקוקט דערשטוינט און האָט אַ הויב געטאָן מיט די אַקסלען, ווי איינער זאָגט: אַ מאַדנער פּאַרשוין עפעס, הויבט זיך אויף און פּאַרט; ניט קיין דעלעגאַציע, ניט קיין קאַמאַנדיראָוקע, ניט אַפילו קיין פּוטיאָוקע, גאַרניט, סתם מען פּאַרט, הפקר אַ וועלט!

ווען ניט דער נייער פּרייערער רעזשים וואָלט איך אים מן־הסתם פּאַרגעקומען שטאַרק פּאַרדעכטיקט. אפשר בין איך סיי־ווי פּאַרגעקומען פּאַרדעכטיקט. אָבער צייטן בייטן זיך. מיר האָבן נאָך געשמועסט וועגן אַנדערע — אויך פּריילעכע — ענינים, וואָס מיר וועלן אייך בשעתו איבערגעבן וואָרט ביי וואָרט.

לאַמיר דאָ גלייך צוגעבן, אַז מענטשן מיט אַזאַ באַגרענעצטן האָרי־זאָנט האָב איך זעלטן געטראָפּן אין מאַסקווע. דער עולם ווייסט וואָס עס טוט זיך אין מערב און ווי מען לעבט אין אַמעריקע. אָבער וואָס

שייך ארגאניזאציע, זיינען אלע געביטן אין לאַנד שטרענג אַרגאניזירט, און דער טוריום בתוכם.

* * *

אַבער לאַמיר ניט כאַפּן די פּיש פאַרן נעץ. מיר האַלטן ערשט ביים מאַסקווער אַעראַדראָם. די מאַשין האָט זיך געלאָזט אין וועג. אַ לענגערע וויילע זיינען מיר געפאַרן אין דער פּינסטער, איבער אַן אויסער־שטאַטישן שאַסיי. באַלד האָבן אויפגעטויכט די פאַרשטעט: נייע ריזיקע הייזער־בלאָקן מיט באַלויכטענע פענסטער. אַט זיינען מיר שוין אין דער שטאַט גופא: אַלטע, נידעריקע הייזער, ברייטע גאַסן וואָס זינקען אין שטילקייט. די קראַמען זיינען געשלאָסן. מען זעט ניט קיין קאַפּע־הויז, קיין רעסטאָראַן. נאָר דאָ און דאָרט לייכט אַראָפּ אַ שילד איבער אַ מואווי־הויז. דער זייגער איז אַרום צען אין אָונט. כַּדערמאָן זיך, וואָס אַ באַקאַנטער, אַ קאַמוניסט דווקא, האָט מיר אַמאָל געזאָגט, אין פאַריז:

„אין אָונט איז מאַסקווע אַ גרויסער דאָרף.“

— מאַסקווע גייט פּרי שלאָפּן — זאָגט מיין מיטרייזנדער, דער מיסטער בורשטין (אָדער מר. גאַטליב) פּון לאַנדאָן, וואָס איז געקו־מען מאַכן ביזנעס אין מאַסקווע.

— דער עולם שטייט אויף פּרי צו דער אַרבעט — זאָגט דער רייזע־פּירער פּון „אינטוריסט“.

דער האַטעל „אוקראַינאַ“ איז איינער פּון די העכסטע געביידעס אין מאַסקווע, אַ „וואַלקן־קראַצער“ פּון אַרום דרייסיק גאַרנס מיט מאַדערנע איינריכטונגען. ער איז משמעות דאָ נישט לאַנג פאַרענ־דיקט געוואָרן. ביז מיר זיינען דערפאַרן אַהינצו — דער האַטעל גע־פּינט זיך אויף דער אַנדערער זייט שטאַט, אַ מינוט 20 פּון צענטער — און ביז מיר זיינען פאַרטיק געוואָרן מיט דער רעגיסטראַציע און די קופּאַנעס פאַר אַ מאַלצייט, איז שוין דער זייגער געווען נאָך עלף. ביי דער טיר זיינען געשטאַנען פאַרטיערס אין פאַרביקע ליוורעס. אין דער גאַרדעראַבע טוט מען אייך אַן דעם מאַנטל — ווי אין די אַמאָליקע „גוטע צייטן“. אין רחבות־דיקן רעסטאָראַן ביי דער זייט פּון „לאַבי“ האָט געשפּילט אַן אַרקעסטער. פּון די טישן האָבן אַראָפּגע־שיינט ווייסע טישטעכער און פּלעשער וויין.

מה נשתנה... מיט וואָס איז דער האַטעל געווען אַנדערש פּון ענלעכע האַטעלן אין די קאַפיטאַליסטישע לענדער? — געוויסע קליי־ניקייטן אין דער אַרדענונג האָבן אים געגעבן אַן אייגנאַרטיקן כאַ־

ראקטער. און אפשר איז עס אונזער פאנטאזיע — מיר זעען גע-
שפענסטער, ווען מיר טרעטן אריבער דעם שוועל פון סאָוועטנפארבאנד?

מיר האָבן נישט געקראָגן קיין וויעטשערע, ווייל דער רעסטאַ-
ראַן שליסט זיך האַלב נאָך עלף. מאַסקווע איז זייער באַשיידן אין איר
נאַכטלעכן. מיין צימער איז געווען אויפן 18טן גאַרן — אַ רחבות'דיק
מאָדערן צימער, זייער זויבער, מיט באַקוועמע — כאַטש אַ ביסל
אַלטמאָדישע אין סטיל — מעבל, מיט אַן אייגענעם באַד-צימער מיט
אַ וואַנע, אַ דוש, הייסן וואַסער. די פענסטער האָבן אַרויסגעקוקט
אויף אַ ברייטן סקווער און אויף דער „מאַסקוואַ ריעקאַ“ (דער טייך
מאַסקוואַ).

כ'האָב באַלד אַנטדעקט, אַז אין דער „טאַילעט“ ליגן אַלערליי
פאַפּירן: צייטונגען, זשורנאַלן א. ד. גל. דאָס האָט זיי דער פריער-
דיקער שכן איבערגעלאָזט. סאַבאַטאָזש? ניין, גיכער איז ער געווען
אַ דעלעגאַט פון עפעס אַ פאַרוואַרפענעם קאָלכאַז אין אַ ווייטער רע-
פּובליק אין צענטראַל-אַזיע. ס'איז לייכטער אויפצובויען אַ דרייסיק-
גאַרנדיקן מאָדערנעם האַטעל איידער אויסצולערנען הונדערט מיליאָן
פּויערים די פּונקציעס און די פּונקציאָנירונג פון אַ מאָדערנעם בית-
הכסא. אין מדינת-ישראל האָבן מיר דאָך ענלעכע פּראַבלעמען מיט
די ניי-געקומענע אַריענטאַלע אידן.

אַבער וויפל איז דער שיעור אַרויסצוקוקן אין דער נאַכט אויף
אַ ראַמאַנטישן טייך און טראַכטן וועגן ערנסטע פּראַבלעמען? — גיין
שלאָפּן? — ס'איז נאָך צו פּרי. כ'בין דאָך נישט געקומען קיין מאַס-
קווע שלאָפּן! כ'האָב זיך דערמאַנט אין דער „לאַבי“ אויפן אונטערשטן
גאַרן. די „לאַבי“ איז געוויינטלעך דער אינטערעסאַנטסטער ווינקל
פון אַ האַטעל: מען כאַפט דאָרט אַ דרימל אין אַ ווייכן פּאַטעל און
מען באַגעגנט אינטערעסאַנטע טיפּן — מכל מאמינים שהוא.

און כאַטש איך האָב זיך שפּעטער אַרומגעזען, אַז אַ סאָוועטישע
„לאַבי“ איז אַנדערש פון אַ קאַפיטאַליסטישער „לאַבי“, האָב איך אין
יענעם ערשטן אָוונט מיינעם אין מאַסקווע געהאַט מזל: אין דער
„לאַבי“ טאַקע האָב איך געשלאָסן מיין ערשטע באַקאַנטשאַפט אין
סאָוועטנפארבאנד — און דווקא מיט אַ זייער אויסטערלישן און לפי-
ערך אינטערעסאַנטן טיפּ.

פון ביידע זייטן פארהאנג

ס' איז געווען נאך עלף אין אונט — מיין ערשטער אונט אין מאס-קווע — ווען כ'האב זיך געלאזט גיין אין דער „לאבי“ פון האטעל. דעם שליסל פון מיין צימער האב איך ניט אראפגעטראגן אונטן — ווי עס פירט זיך אין מערב — נאך אים אפגעגעבן דער אויפזעערין פון 18טן גארן, וואו כ'האב געוואוינט. אין ס.ס.ס.ר. זיינען די האטעלן (בכל אופן די גרעסערע, פאר אויסלענדער) דעצענטראליזירט — יעדער שטאק איז א מלוכה פאר זיך, וואו אן אויפזעערין זיצט ביי א טישל אויף א „סטראטעגישן“ פונקט.

פאר איין וועג האבן מיר שוין געכאפט א קורצן שמועס. צוליב „דיפלאמאטישע“ סיבות האב איך פרובירט רעדן ענגליש. זי האט נישט פארשטאנען; פראנצויזיש — אויך נישט. פארפאלן, כ'האב זיך צערעדט אויף רוסיש און געפרעגט, ביז וויפל א זייגער איך קען קוק מען צוריק אין מיין צימער. — די גאנצע נאכט, ווען איר ווילט — האט זי געזאגט. א ווארט פאר א ווארט, און זי האט מיך געפרעגט, פון וואנען איך — א טוריסט פון אמעריקע — קען רעדן אזא גוטן רוסיש.

כ'האב איר דערציילט, אז כ'שטאם פון פוילן, און אז מיט יארן צוריק בין איך פון דארטן פארטריבן געווארן צוזאמען מיט מיינע עלטערן און אז מיר האבן געלעבט אין משך פון א לענגערער צייט, ווי „ביעזשענצעס“ (פליטים) אין טיף ראסע, ביי דעם דאן. — אה, בעת דעם ערשטן אימפעריאליסטישן קריג? — האט זי געפרעגט.

— יא — האב איך זי אנגעקוקט מיט לייכטער באוואונדערונג. אין ניו-יארק, אדער אפילו אין פאריז וועט איר אזא פאליטישן אויס-דרוק נישט הערן פון א פשוטער האטעל-פרוי. זי האט, קענטליק, גוט געקענט איר „פאליט-גראמאטע“.

— שוין א יאר פערציק נישט גערעדט קיין רוסיש — האב איך זיך אנטשולדיקט פאר מיין שלעכטן אקצענט.
 — אבער די "ראדינע" (דאס היימלאַנד) וועט איר קיינמאל נישט פארגעסן — האט זי א זאג געטאן מיט האַרץ.
 ביו צו דעם דאָזיקן שמועס מיינעם, אין האַטעל, האב איך אין מאַסקווע גערעדט בלויז ענגליש. כ'האב געמאַכט אַן אַנשטעל, ווי כ'וואַלט נישט פאַרשטאַנען קיין וואַרט רוסיש, וואַרים אַזוי האַט מיר גע'עצה'ט די חברה אַסתר אין ארץ-ישראל.
 — אַז דו וועסט קומען אין סאַוועטנפאַרבאַנד, זאַלטו זיך פאַר-פּוצן אין שענסטן אַנצוג, און רעדן זאַלטו בלויז ענגליש, אַדער פּראַנ-צויזיש — האַט זי מיר געראַטן.

* * *

און חברה אסתר ב' האַט גוט געקענט דעם סאַוועטנפאַרבאַנד. ערשט מיט אַ יאַר פינף צוריק איז זי פון דאָרט געקומען קיין ארץ-ישראל. זי האַט געוואוינט אין מאַסקווע זינט ערב דער אַקטאַבער-רעוואַלוציע, און 22 יאַר פון די דאָזיקע יאָרן — בימי סטאַלין — האַט זי געוואַרט אויף איר מאַן, וועלכער איז געווען פאַרשיקט אין סיביר — סתם אויף "וויסילקע" און אַ היפשע צאַל יאָרן אין די פאַרשידענע לאַגערן פון קאַלטן צפון.
 איר מאַן, יוסף, איז אין די צוואַנציקער יאָרן געווען איינער פון די מנהיגים און טעאָרעטיקער פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי אין ארץ-ישראל (אַדער אין "פּאַלעסטינע", ווי דאָס לאַנד איז פרינציפיעל אַנגערופן געוואָרן אין די לינקע קרייזן). ער איז געווען אַ טוער אין "קאָמאינטערן" און אויף איינער פון זיינע רייזעס קיין מאַסקווע האַט ער זיך באַקאַנט מיט אַסתר'ן. זיי האָבן חתונה געהאַט און זי איז מיט-געפאַרן מיט אים קיין "פּאַלעסטינע", וואו זי האַט געהאַט אַ טייל פון איר משפּחה — דרך-אגב, וויכטיקע ציוניסטישע טוער נאָך פון די ערשטע ציוניסטישע קאָנגרעסן.

יוסף ב' איז אין יענע יאָרן אַ סך אַרומגעפאַרן אין אַלערליי שליחות'ן און האַט באַזוכט די הויפט-שטעט פון מערב-איראָפּע. אין שייכות מיט יענע נסיעות זיינע האַט ער מיר דערציילט דעם פּאַלגנ-דיקן אַנעקדאָט :

ווען ער איז לעצטנס געקומען צום בריטישן קאָנסולאַט אין ישראל צו באַקומען אַ וויזע קיין ענגלאַנד, וואו ער האַט זיך געדאַרפּט באַ-טייליקן אין אַ אידישער — אַדער סאַציאַליסטישער — קאָנפּערענץ, האַט דער קאָנסול אים געמאַכט שוועריקייטן. יוסף האַט צו אים גע-זאָגט : אַ מאַדנע מעשה, אַזוי-לאַנג ווי איך בין געפאַרן קיין ענגלאַנד

ווי א געהיימער קאמוניסטישער שליו, האָט איר מיר גלייך געגעבן די וויזע (ער איז, פאַרשטייט זיך, דעמאָלט געפאַרן אויף פּאַלשע פּאַ- פּירן...), און איצט, ווען איך פאַר ווי אַ כּשר'ער ישראלי-בירגער פאַר אַ כּשר'ן צוועק, מיט אַ כּשר'ן פּאַספּאָרט, שטעלט איר מיר אַן אַ שיעור קלאַץ-קשיות...

ביים סוף פון די 20ער און אָנהויב פון 30ער יאָרן — די צייטן פון שאַרפן אַלוועלטלעכן קריזיס און אויפשוואונג פון קאָמוניזם איבער גאַר דער וועלט — איז יוסף געווען ממש אַ לעגענדע אין די לינקע קרייזן פון ארץ-ישראל. ער איז אַריבערגעפאַרן קיין סאָוועטפּאַרבאַנד און האָט דאָרט געאַרבעט אין „קאָמאינטערן“. אַרום 1936 האָט מען אים אַרעסטירט און פאַרשיקט אין אַ לאַגער אין סיביר. ער איז פאַר-שוואונדן געוואָרן ווי אַ צענדליק אַנדערע קאָמוניסטן פון ארץ-ישראל, ווי הונדערטער און טויזנטער קאָמוניסטן פון אַנדערע לענדער, וואָס זיינען אַריבערגעפאַרן אין לאַנד פון זייערע טרוימען.

בעת מיינע רייעס אין מדינת-ישראל, אין די לעצטע יאָרן, האָב איך אָפט באַזוכט די משפּחה ב'. אַסתר האָט קיינמאָל נישט דערציילט וועגן די שווערע יאָרן, ווען איר מאַן איז געווען אַ „קאָטאַרוזשיק“. זי האָט זיך זעלטן באַקלאַגט מיט אַ וואָרט. ערשט אין מאַסקווע האָט זייערע אַ פריינדין — זי איז פאַר דער צייט געשטאַרבן — מיר דער-ציילט וועגן יענע יאָרן. אַסתר'ן האָט מען גלייך נאָך איר מאַנ'ס אַרעסט אַרויסגעוואָרפן פון איר דירה. זי האָט געוואוינט ערגיץ אין אַ קאַל-טער ענגער כאַלופּע, הינטער דער שטאַט. מיט שוועריקייטן האָט זי באַקומען אַ שלעכט-באַצאָלטע אַרבעט אין אַ קינדער-גאַרטן.

און דער עיקר — זי איז גלייך געוואָרן איזאַלירט, ווי אַן אַנ-שטעקנדיק-קראַנקע. נעכטיקע גוטע פריינט האָבן מורא געהאַט אויס-צורעדן מיט איר אַ וואָרט, איר זאָגן „גוט מאַרגן“. ווען מען האָט זי דערזען פון דערווייטנס, איז מען אַריבער אויף דער אַנדערער זייט טראַטואַר. זייער זון, וועלכער האָט געדאַרפט אַנקומען אויף דער אונט-ווערזיטעט, האָט אַנגעגעבן אין די אַנקעטעס — און אין סאָוועט-פאַרבאַנד פילט מען אָפט אויס אַנקעטעס — אַז ער האָט נישט קיין טאַגן... נאָר צוויי אַלטע אידישע גוטע-פריינט האָבן ריזיקירט און זיך מיט איר געטראַפן אין משך פון די אַלע יאָרן.

יוסף איז על-פי נס לעבן געבליבן נאָך די שווערע יאָרן אין די סיבירער לאַגערן, נאָך סטאַלינ'ס טויט, אין דער צייט פון דער אַמ-נעסטיע, האָט מען אים באַפרייט. מען האָט אים אפילו צוריקגעגעבן זיין פאַרטיי-ביכל און ווידער איינגעשטעלט אין זיין סטאַז אין דער פאַרטיי. אָבער ווי אַ געבוירענער אין פּוילן האָט ער געבעטן אַ דער-ליבעניש צוריקצופאַרן אַהינצו. איז פּוילן האָט ער באַקומען אַ וויכ-

טיקן פאסטן אין א פארשאינסטיטוט. ער איז אבער פון דארט עולה געווען און זיך באזעצט אין ישראל.

א זייער באגאבטער מענטש (ער שרייבט אויף עטלעכע שפראכן) מיט א פענאמענאלן זכרון, האט ער אין משך פון די לאגער-יאָרן א סך געלערנט, געפארשט און געזאמלט מאטעריאלן וועגן די מענטשן, וואס ער האט באגעגנט אין די לאגערן און אויף דער פריי, און וועגן וועלכע ער האט געהערט פון באגלויבטע קוועלן. אין די לאגערן — האט ער מיר דערציילט — האט מען געוואוסט פיל מער וועגן דעם וואס עס טוט זיך אין סאָוועטנפארבאנד, ווי מען האט געוואוסט אין מאַסקווע. וואָרים „סוף פארטייטוער ליסיביר“: פריער אָדער שפעטער איז דאָך, אין יענע צייטן, כמעט יעדער וויכטיקער קאמוניסט פארשיקט געוואָרן אין אַ לאַגער. און אין די לאַגערן האָבן די מענטשן זיך געפילט „פרייער“ און האָבן מער דערציילט.

נאָך דער רעוואָלוציע, אין 1918, זיינען אין רוסלאַנד פאַרבליבן טויזנטער אידישע קולטור-טוער, שרייבער, פאַרטייעסקנים א. אַז. וו. מערערע פון זיי זיינען אַריבער צו די קאָמוניסטן. אַנדערע זיינען ווי אין וואַסער אַריין — מען האָט ווייניק געוואוסט וועגן זייער גורל. קומענדיק קיין מדינת-ישראל, האָט יוסף איבערגעגעבן אינפאַרמאַציע וועגן הונדערטער פון זיי — אַלערליי פרטים, וואָס ער האָט באַהאַלטן אין זיין זכרון. ער האָט אין די לעצטע פאַר יאָר פאַרעפנטלעכט אַ ריי אַרטיקלען אין דער ישראל-פרעסע, ווי אויך אין ענגלישע זשורנאַלן, און אין גיכן דאַרף דערשיינען (אין „עם עובד“) זיינס אַ בוך אויף דער טעמע „מסירת-נפש און קידוש-השם אין סאָוועטנפאַרבאַנד“. דרך אגב, אין משך פון די אַלע יאָרן אין סיביר האָט ער כסדר געלערנט העברעאיש און ער האַלט, אַז העברעאיש האָט אים אויפגעאַהאַלטן ביים לעבן.

מען דאַרף צוגעבן, אַז אין קעגנזאָץ צו די מערסטע „געוועזענע“ רעדט ער נישט מיט קיין סתם בלינדער שנאה וועגן סאָוועטנפאַרבאַנד. דער עקספערמענט איז, אין אַ געוויסער מאָס, זיין אייגענער עקספע-רימענט, און די דורכפאַלן — זיינע אייגענע דורכפאַלן. זיין קריטיק איז בדרך כלל אַ זאַכלעכע און ניכטערע.

ווען זיין פרוי, אסתר, האָט מיך געראַטן, ערב מיין נסיעה, אַז איך זאָל מאַכן אַן אָנשטעל פון נישט קענען קיין וואָרט רוסיש, האָט ער פּראָטעסטירט:

— און ווי וועט ער דאַרט רעדן מיט סתם אַ מענטשן פון גאַס? זי האָט מיך פאַרהערט און האָט גע'פּסק'נט, אַז „מיין רוסיש“ מעג איך רעדן: ער איז גענוג שלעכט, אַז אַלע זאָלן דערקענען, אַז איך בין אַ טוריסט.

אויסגעפוזט אין מיין שענסטן אַנצוג און באַוואַפנט מיט אַ גענוג שלעכטן אַקצענט, בין איך אַראָפּגעפאַרן אין דער „לאַבי“ פון האַטעל „אוקראַינאַ“.

כמעט ווי „בינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“

אין דער גרויסער „לאַבי“ איז געווען פּוסט. נאָר הינטן, ביים בופעט, האָבן זיך געדרייט עטלעכע מענטשן. אין קאַנטראַסט צום עלעגאַנטן רעסטאָראַן, וועלכער איז שוין געווען געשלאָסן, האָט דער בופעט אויסגעזען ווי עפעס אַ „טשאַינע“ אָדער ווי אַ בופעט אין אַ פּראַווינץ־שטעטל: פון איין זייט האָט מען פאַרקויפט קאַפע „עקס־פרעסאַ“ און לימאָנאַד, און פון דער אַנדערער זייט האָבן פון אונטער גלעזערנע פּאַליצעס אַרויסגעקוקט סענדוויטשעס און קליינע פּליטקעס שאַקאַלאַד.

ביי אַ רונדן טיש אין אַ ווינקל זיינען געזעסן צוויי מענטשן — איינער פון זיי האָט אויסגעזען פון אַ יאָר עטלעכע און צוואַנציק, און דער צווייטער, אַן עלטערער, האָט אויסגעזען ווי אַן ענגלענדער און איז געווען פאַרטיפּט אין אַ בוך. כ׳האַב זיך צוגעזעצט צו זיי. באַלד האָב איך פאַרפירט אַ שמועס מיטן יונגען בחור. כ׳האַב אים אַנגעבאַטן אַן אַמעריקאַנער סיגאַרעט. ער האָט וואוילינגערש אַ וואָרף געטאָן זיין רוסישן פאַפיראַס אין אַ האַלבן בויגן, פאַרויכערט דעם אַמעריקאַנער און געפרעגט אויף ענגליש, צי איך בין אַ טוריסט. כ׳האַב אים געפרעגט, אויף רוסיש, צי ער איז אַ היגער. יא, ער איז געווען אַ סאַוועטישער, פון מאַסקווע, אָבער גערעדט האָט ער צו מיר עקשנות־דיק נאָר ענג־ליש. אין עטלעכע מינוט אַרום האָט ער מיך איינגעלאָדן אויף אַ שפּאַציר.

— וואוהין קען מען איצט גיין? — האָב איך געפרעגט, ווען מיר זיינען אַרויס אין גאַס.

— מאַסקווע איז אַ לאַנגווייליקע שטאָט, נישטאַ וואו אויסצוגיין אין אַונט — האָט ער זיך באַקלאַגט.

מיר זיינען אַריבער די בריק איבער דער „מאַסקוואַ“. אַרום האָט מען זעלטן געזען אַ מענטש. וואַלאַדיאַ — אזוי האָט ער זיך פאַרגע־שטעלט — האָט זיך אַנגעבאַטן מיר צו ווייזן צומאַרגנס מאַסקווע. „אויף די אַפיציעלע טורן וועט מען אייך נאָר ווייזן שיינע זאַכן, ספּע־ציעל פאַר טוריסטן...“ — האָט ער מיט מיר איינגע־טענה׳ט.

באַלד האָט ער אַנגעהויבן אויסרעדן כל דבר אסור אויפן רעזשים: אַז ס׳איז נישטאַ קיין פּרייהייט, אַז מענטשן האָבן מורא אַרויסצוואַגן זייער מיינונג, אַז די לוינען פון די אַרבעטער קלעקן בלויז אויף וואַ־סער אויף קאַשע, אַז פינג פאַמיליעס וואוינען אין איין דירה, אַז די

צייטונגען זיינען פול מיט פראפאגאנדע און דערציילן נישט דעם אמת וועגן לעבן אין אויסלאנד.

— און קיין אויסלענדישע צייטונגען קען מען דאָ נישט לייענען?
— גיין.

— כ'האָב דאָך געזען, ווי אַ סאָוועטישער, וואָס איז געקומען מיט מיר אין עראָפּלאַן, האָט געלייענט אַמעריקאַנער ליטעראַטור — האָב איך געזאָגט.

— אַזאַ איינער, וואָס פאַרט אויף אַ קאַמאַנדיראָוקע קיין אויס-לאַנד, מעג לייענען. פאַראַן אויך אַמעריקאַנער צייטונגען אין „לענין אינסטיטוט“. מען דאַרף אָבער האָבן אַ דערלויבעניש זיי צו לייענען. און אַז איך וועל בעטן אַ דערלויבעניש, וועט מען מיך פּרעגן: „און דו, צו וואָס דאַרפסטו עס לייענען?“

אינמיטן פּאָליטישן שמועס האָט ער מיך אַ פּרעג געטאָן, צי איך האָב אַמעריקאַנער זיגאַרעטן צו פאַרקויפן.

— אַז מען פאַרט אין די „סאָציאַליסטישע לענדער“ דאַרף מען נישט מיטנעמען קיין דאָלאַרן — האָט ער מיר דערקלערט — נאָר סחורה דאַרף מען מיטנעמען: ראַדיאָס, קאַמעראַס, זייגערס ...

כ'האָב אים דערקלערט, אַז כ'האָב זיגאַרעטן, נאָר איך בין נישט געקומען מאַכן קיין ביזנעס אין סאָוועטנפאַרבאַנד.
— אויב איר קענט זיך וואַרפן מיט דאָלאַרן — האָט ער אַ לאַך געטאָן.

„איז ער אַ שפּעקולאַנט? אַן אונטערוועלט-מענטש? אַדער ... אפּשר אַן אונטערגעשטעלטער אַגענט?“ — האָב איך געטראַכט.

ער האָט זיך ווידער אַריינגעלאָזט אין פּאָליטיק:
— מיר וואָלט נישט געאַרט, אַז אין רוסלאַנד וואָלט געהערשט אַ קעניג.

— איר מוזט דאָך אָבער צוגעבן, אַז די לאַגע פון די מערסטע איינוואוינער אין לאַנד איז היינט-צו-טאָג בעסער ווי אונטער דעם צאַר — האָב איך אָנגעהויבן פאַרטיידיקן דעם רעזשים — די קאַפּי-טאַליסטן אַדער אַריסטאָקראַטן איז אפּשר דעמאָלט געגאַנגען בעסער, אָבער דעם פשוטן אַרבעטער, דעם פויער ...

ער איז קענטיק געווען פּאָליטיש געשולט און דערצו נישט קיין נאָר:

— וואָס הייסט בעסער? — האָט ער געזאָגט — איר פאַרגעסט אָבער איין קליינלייט: אַז די צייט שטייט נישט אויף אַן אַרט. זינט דער רעוואָלוציע זיינען אַריבער העכער פּערציק יאָר. ווען עס וואָלט דאָ געהערשט אַן אַנדער רעזשים וואָלט די לאַגע אויך געוואָרן בעסער;

עס וואָלט אפילו פאָרגעקומען אַ פיל שטאַרקערע אַנטוויקלונג ווי אונ-
טער די באַלשעוויקעס, און פרייהייט וואַלטן מיר אויך געהאַט פיל מער.
— אויב ס'איז באמת אזוי, איז פארוואָס רעוואַלטירט קיינער נישט ?
— ווער זאָל רעוואַלטירן ? דער רוסישער פויער איז געבליבן דער
זעלביקער מוזשיק, דער מוזשיק האָט שטענדיק געמאַכט אַ פייג און
האַט ... אַריינגעלייגט די האַנט אין קעשענע.

— און די יוגנט ? די סטודענטן ?

— די יוגנט יאָגט זיך נאָך קאַריערעס : ענדיקן אַן אוניווערזי-
טעט, אַן אינסטיטוט, קריגן אַ וואָס בעסערע שטעלע, פאַרדינען מער,
דאָס אַלץ.

מיר האָבן שוין געהאַט אַרומגעשפאַצירט עטלעכע שעה. ער האָט
גערעדט וועגן פּאָליטיק און זיך צוריקגעקערט צום ענין סיגאַרעטן.
כ'האָב געהאַט אַ געפיל, אַז כ'האָב נישט וואָס מורא צו האָבן פאַר
אים : ער איז אַן עכטער בלאַטער חברה-מאַן — נישט קיין ען. קאַ.
ווע. דע. אַגענט. די סאָוועטישע צייטונגען גופא האָבן דאָך לעצטנס
אַלאַרמירט וועגן אַזעלכע יוגנטלעכע, וואָס זיי האָבן באַצייכנט ווי
„גאַלדענע יוגנט“ און ווי כולגיאַנעס : זיי אימירן דעם מערב, קוקן
ארויף צו דער דעקאָדענטישער קאַפיטאַליסטישער קולטור, רויכערן
אַמעריקאַנער סיגאַרעטן, מאַכן אַ לייכט לעבן.

אַ בלאַטער חברה-מאַן מיט רעבעלישע טענדענצן און פעסטע
פּאָליטישע איבערצייגונגען ! ... ס'איז מעגלעך, אַז אונטער אַזאַ אַלץ-
קאַנטראַלירנדיקן רעזשים ווי אין סאָוועטנפאַרבאַנד קען דער רעוואַלט
פון אַ יוגנטלעכן באַקומען נאָר אַזאַ קרומען אויסדרוק ווי ביי וואַלאַדיאַן.
— כ'האָב געהערט, אַז מען קען דאָ פריי שמועסן בלויז אויף
דער גאַס — האָב איך געזאָגט — אַז אין די האַטעל-צימערן זיינען
איינגעבויט מיקראַפּאָנען ...

— ניין, דאָס איז נישט אמת ! — האָט ער מיר פאַרזיכערט —
ס'וואַלט געווען צו טייער.

— איר האָט געהערט וועגן די לאַגערן פאַר פּאָליטישע אין סיביר ?

— יא, אָבער די פּאָליטישע האָט מען באַפרייט.

— אַלעמען ?

— יא, אַלע פּאָליטישע האָט מען באַפרייט.

— און וואָס איז געשען מיט די לאַגערן ?

— איצט זיצן דאָרט בלויז קרימינעלע. אָבער וואָס הייסט קרימי-
נעלע ? אַ היימלאַז אינגל האָט עפעס גע'גנב'עט, האָט מען אים פאַר-
שיקט אויף אַכט יאָר אין אַ לאַגער. נאָכן אַפּזיצן דעם טערמין האָט
מען אים באַפרייט. ס'איז אים שווער צו קריגן אַרבעט. ער מאַכט אַ

כוסה און צעקריגט זיך מיט א פאליציאנט. מען ארעסטירט אים פאר כוליגאניזם, און ער קריגט ווידער צוויי יאר אין צפון...

ער האט מיר ווידער אנגעבאטן מיך ארומצופירן צומארגנס איבער מאסקווע. כ'האב אים געזאגט, אז כ'וואלט איינגטלעך געוואלט אנקוקן א קאלכאז (ווייל כ'האב געצווייפלט. צי אויף די אפיציעלע „טורן“ וועט מען מיר ווייזן א סאוועטיש דארף).

— גוט, מיר'ן ארויספארן — האט ער געזאגט — ס'איז אינגאנצן א 50-60 קילאמעטער פון שטאט.

— אבער איך מעג בלויז פארן א 30 קילאמעטער ארום שטאט...

— איז וואס? קיינער וועט נישט וויסן.

— ניין, כ'ווייל זיך האלטן אין די לעגאלע גרעניצן. נישטא קיין בענטערע קאלכאזן?

— פאראן אויך קאלכאזן גאר נאענט לעבן מאסקווע, אבער דאס זיינען שוין גיכער פארשטעט. „זיי“ וועלן איך אפשר פירן אהינצו. דאס זיינען אבער „צוגעפיקסטע“ קאלכאזן...

וואלאדיא (ער איז, דרך-אגב, נישט געווען קיין איד) האט מיר דערציילט, אז זיין פאטער איז ארעסטירט געווארן אין דער צייט פון „טעראר“ (אזוי רופט מען, צווישן עולם אין סאוועטנפארבאנד, די יארן פון סטאלינ'ס ממשלה — פון 1937 ביז זיין טויט) און אז טראץ אלע באמיואנגען קען מען נישט דערגיין וואס ס'איז מיט אים געשען.

מיר האבן זיך אפגערעדט ווידער צו טרעפן אין דער „לאבי“ צומארגנס צען א זיגער אין אונט. ווען איך בין צוריק געקומען אין מיין צימער, איז שוין דער זיגער געווען דריי נאך חצות.

* * *

צומארגנס נאכמיטאג האב איך זיך געטראפן מיט דער ערשטער סאוועטישער פאמיליע. מיר האבן זיך שנעל באפריינדעט. זיי האבן געוואלט וויסן הונדערטער זאכן וועגן דעם ווייטן אויסלאנד. צווישן אנדערן האב איך זיי דערציילט וועגן מיין באגעגעניש מיט וואלאדיא'ן. זיי האבן מיך געראטן זיך מער נישט צו טרעפן מיט אים: ס'איז געפערלעך! נישט ווייל ער איז אפשר אן „אגענט“, נאר ווייל אזא איינער קען לייכט ארעסטירט ווערן צוליב זיינע טונקעלע געשעפטן, און יעדער איינער, וואס טרעפט זיך מיט אים, אפילו צוליב ניגער-קייט, קען מיטגעשלעפט ווערן.

אנשטאט צען אין אונט האב איך זיך צומארגנס צוריקגעקערט אין האטעל ארום צוועלף ביינאכט. אבער וואלאדיא האט נאך געווארט אין דער „לאבי“. ער איז מיר אנטקעגן געגאנגען:

— א שאָד וואָס איר זיינט געקומען אזוי שפעט! — האָט ער געזאָגט.
 — וואָסי?
 — כ'האָב דאָ היינט געגעסן אַוונטברויט אין האָטעל צוזאַמען מיט מיין „גוירל־פרענד“ און אירער אַ חבר'טאָרין. זיי זיינען ספעציעל גע־קומען.
 — וואָס טוען זיי?
 — זיי זיינען אַרטיסטקעס.
 — און זיי שפּילן נישט ביינאַכט אין טעאַטער?
 — דערווילע... מאַכן זיי נאָר רעפעטיציעס... אינדערפרי...
 — האָט ער געזאָגט. כ'האָב פאַרשטאַנען, אַז ער איז פאַרמישט אין אַלערליי „ביזנעס“: נישט בלויז מיט סיגאַרעטן און טראַנזיסטאָר־ראַדיאָס.
 מיר האָבן נאָך אַ וויילע געשמרעסט. ער האָט מיר אַנגעוויון אויף צוויי מענער, וואָס האָבן זיך אַרומגעדרייט אין דער „לאַבי“:
 — דאָס זיינען פּאָליציי־אַגענטן!... אָבער שרעקט זיך נישט: זיי זיינען בלויז פון דער קרימינאַל־פּאָליציי...
 ער האָט מיר געגעבן אַ צעטעלע מיט זיין אַדרעס און טעלעפּאָן־נומער. דערנאָך איז ער פאַרשוואַנדן געוואָרן און זיך מער נישט גע־וויון. כ'בין אַרויף אין מיין צימער און צעריסן דאָס צעטעלע אויף פיץ־פּיצעלעך.

* * *

וואַלאַדיאַ איז זיכער נישט כאַראַקטעריסטיש פאַר דער יוגנט אין סאַוועטנפּאַרבאַנד — ווייט דערפון! כ'בין אָבער באַאיינדרוקט געוואָרן פון דער באַגעגעניש צוליב כמה טעמים, דהיינו: אין משך פון יאָרן האָט זיך ביי אונז געשאפן אַ קלישע־און שאַבלאָן בילד, אַ כמעט „טאַטאַליטאַרע“ פאַרשטעלונג וועגן דעם מענטש אויף דער אַנדערער זייט פון „אייזערנעם פאַרהאַנג“ — ווי אַלע מענטשן וואַלטן דאָרט גע־ווען פון איין הויט (פּונקט ווי ס'איז פאַראַן, אין אויסלאַנד, אַ באַ־שטימט פּיקסירט שאַבלאָן־בילד פון „דעם אַמעריקאַנער“ און דעם לעבן אין אַמעריקע). די באַגעגעניש מיט וואַלאַדיאַ'ן גלייך ביים ערשטן אַריינפאַר אין מאַסקווע האָט צעטרייסלט די דאָזיקע פאַרשטע־לונג מיינע.

און אויסערדעם: כ'האָב זיך פאַרגעשטעלט, אַז מען וועט מיך דאָרטן כסדר נאָכפּאַלגן, מיר נאָכגיין אויף שריט און טריט. נאָך דעם לאַנגן און זייער נישט־אַרטאָדאָקסן שמועס אין דער ערשטער נאַכט בין איך ווי באַהערשט געוואָרן פון אַ געפּיל פון פּרייהייט. אין די

וויטערדיקע טעג האָב איך זיך געפירט כמעט אַזוי פריי ווי אין וועל-
כער־ס'איז מערב'דיקער גרויס־שטאָט, כמעט ווי אין פאַריז אָדער תל-
אביב; כ'האָב דיסקוטירט אפילו מיט פרעמדע מענטשן און כמעט פריי
אַרויסגעזאָגט מיינע מיינונגען.

טאָג־טעגלעכע קלייניקייטן

ס' איז געווען זייער שפעט, לאַנג נאָך חצות, ווען כ'בין צוריקגעקומען אין האָטעל. די אויפזעערין האָט האַלב־געדרימלט הינטער איר טישל אין דער קליינער „לאַבי“ פון 18טן גאַרן, ביים אַריינגאַנג פון דער ווינדע. זי האָט ליכט אַ שמייכל געטאַן און מיר דערלאַנגט דעם שליסל. כ'האַב זיך געלאָזט צו מיין צימער און זיך גענומען אויפשליסן די טיר. אַבער די טיר האָט זיך נישט געעפנט. דער שליסל האָט זיך נישט געדרייט און די טיר איז געבליבן פאַרהאַקט. כ'האַב דערפילט אַ ציטער אין די קני:

— אַה־אַה, די גע. פע. או! ...

— די ען־קאַװע־דע!

כ'האַב אויפגעהאַרכט. פון אינעווייניק איז נישט דערגאַנגען קיין שום גערויש. ווידער האָב איך פרובירט דעם שלאָס. איצט האָט די טיר זיך צעעפנט און כ'האַב אַנגעצונדן דאָס ליכט אין צימער. די געשפענסטער זיינען זיך צעשוואומען.

וואָס איז עס געווען? אַ שלעכטער געוויסן? ... אין משך פון מיין באַזוך אין סאַוועטנפאַרבאַנד בין איך נישט באַגאַנגען קיין שום פאַרברעכן, נישט פּאַליטיש און נישט קרימינעל; כ'האַב נישט גע־פירט קיין פּראָפּאַגאַנדע, אפילו אין דיסקוסיעס, און נישט געשמוגלט (אויסער וואָס איך האָב מיטגענומען אויף דער רייזע אַ טלית, אַ יאַר־מעלקע און אַ לוח, און כ'האַב זיי געשענקט אין מאַסקווע איינעם אַ אידן אין די הויכע זיבעציקער. כ'מיין, אַז דער איצטיקער רעזשים וואַלט עס מיר נישט גענומען פאַר אומגוט, ווען ער וואַלט אפילו גע־וואוסט וועגן דעם; וואַרים דעם זקנ'ס אַלטער טלית איז שוין געווען צעריסן און צעשמאַדערט — כ'האַב אפילו מורא, אַז זיינע ציצית זיי־נען שוין געווען פּסול).

און ס'איז נישט געווען דאָס איינציקע מאָל, וואָס די געשפענסטער

האָבן אויפגעטויכט אין מיין פּאַנטאַזיע; ס'איז געווען ווי מיט די רוחות און נישט־גוטע פּאַרצייטנס: ווי נאָר עפעס זיינען איינעם געקומען אויפן זינען שדים און לאַפּיטוטן. טיילמאַל בין איך גאָר אַליין געווען אַ „געשפענסט“ — אין די אויגן פון עמיצן אַנדערש; אַ שטייגער, די צוויי יוגנטלעכע, וואָס כ'האַב באַגעגנט אין פּאַליש פון דער מאַסקווער סינאַגאָגע. איך בין אַרויס נאָך קבלת־שבת און זיי זיינען פונקט אַריין פון גאַס און האָבן — אין פּאַליש — אויסגעשפּרייט צייטונגען איבער די קעפּ (אין מאַסקווער סינאַגאָגע טיילט מען נישט קיין יאַרמעלקעס ביים אַריינגאַנג). כ'האַב זיי אַנגעקוקט נייגעריק, מיט אַ צו־שאַרפּן בליק, משמעות: וואָס טוען אַזעלכע יונגע חברה־לייט פּרייטיק־צו־נאַכט אין שול? און זיי האָבן אויף מיר צוריק געקוקט מיט... פּאַר־דאַכט: וואָס קוקט ער עפעס אַזוי? זיי זיינען אַריין אין בית־התּפּילה און איך האָב געמאַכט השיבנו נאָזאד, בין זיי נאַכגעגאַנגען, און זיך געשטעלט גאָר נאָענט לעבן זיי. איצט זיינען זיי שוין געווען זיכער ווער איך בין און פּאַרוואָס איך גיי זיי נאָך... (בפרט אַז איך האָב גע־טראָגן אויפן קאַפּ עפעס אַ משונה'דיק היטל מיט אַ לאַנגן דאַשעק, וואָס כ'האַב אויסגעליען ביי אַ סאָוועטישן בירגער).

כ'האַב שוין מיט זיי נישט געשמועסט, און ס'אָ שאָד — כ'בין נאָך עד־היום נייגעריק צו וויסן, וואָס עס האָט זיי געבראַכט אין שול: נייגיר? צוריק צו אידישקייט? נאַסטאַלגיע?... און אפשר זיינען זיי גאָר געווען יונגע טוריסטן, וואָס אין דער היים זייערער — אין אַמע־ריקע צי אין ענגלאַנד — גייען זיי גאָר קיינמאַל נישט אין שול.

אייגנטלעך קען מען אַצינד גיין פריי דאוונען אין שול (די שול אין, דאַכט זיך, שטענדיק געווען אַפּן). מען אַטעמט בכלל פרייער. זיינען עס געשפענסטער פון נעכטן? די אוימיכערקייט לגבי דעם מאַרגן? מען הערט זיך אַז מיט אַזויפיל זאַכן, ווען מען קלייבט זיך פּאַרן אין סאָוועטפּאַרלאַנד — אַ שטייגער, אַז ווען איר גייט אַוועק אין גאַס, גייט „מען“ אַריין אין אייער צימער און „מען“ קוקט אַריין אין אייערע וואַליזעס; אַז מען איז בודק יעדער פּאַפּירל אין אייער טעקע.

כ'האַב זיך דעריבער געפירט ווי ר' יהודה פון דער הגדה: פּאַרן אַוועקגיין האָב איך יעדער מאַל געמאַכט סימנים אויף מיינע וואַליזעס, און ספּעציעל אויף מיין טעקע מיט פּאַפּירן („ר' יהודה היה נותן בהם סימנים“). די צייכנס זיינען געבליבן אומבאַרייט.

באַלד האָב איך אפילו אַנגעהויבן מאַכן נאַטיצן פון מיינע איינ־דרוקן אין לאַנד און פון באַגעגענישן און שמועסן מיט מענטשן — צוערשט פּאַרזויכטיק: אויף די בלעטלעך פון די פּאַרלאַפּענע חדשים אין מיין קאַלענדאַר, צווישן מיינע פּאַרשידענע אַלטע „אַפּאַינטמענטס“

אין ניו־יאָרק, געשריבן האַלב־אידיש האַלב־לשון קודש (ווי מיין טאָטע ע"ה), בלשון רמז. דערנאָך האָב איך שוין אָנגעהויבן פאַרצייכען נען קלאַרער, אויף סתם שטיקלעך פּאַפּיר, וואָס איך פּלעג באַהאַלטן (מישטיינס געזאַגט) אין מיין בוֹוים־קעשענע. צום סוף, ווען כ'האָב גע־וואוינט אין גרויסן האַטעל „פּעקינג“, פּלעג איך שוין (אפּשר צוליבן כּבוֹד פּון כינעזישן פּירער מאַאַ־צע־טונג) פּשוט איבערלאָזן די נאַטיצן פּראַנק און פּריי אויפן שרייב־טיש.

קען מען דערפון עפּעס דרינגען? — כ'מיין, אַז זייער ווייניק. כ'בין בכלל נישט אויסן צו פאַראַלגעמייערן אַדער זיך אַריינצולאָזן אין טעאַרעטיש־אידיעאָלאָגישע אַנאַליזן (וואָס זיינען, אמת, וויכטיק פאַר זיך גופּא). כ'האָב בדעה צו שילדערן בלויז דירעקטע דערפאַ־רונגען און באַגרעניצטע פּרטים, וואָס כ'האָב געהאַט די מעגלעכקייט צו באַאַבאַכטן, אַדער וועגן וועלכע כ'האָב געהערט פון אַרטיקע תּושבים. בכל־אופּן, אויב ס'האַט זיך באמת עפּעס געענדערט אין סאָועטנפאַר־באַנד, אויפן געביט פון פּרייהייט, צום גוטן, וועט נאָך נעמען צייט ביז דער עולם וועט זיך דערצו צוגעוואוינען און וועט קריגן צוטרוי, אַז ער מעג טאַקע דערפון געניסן.

* * *

גלייך צומאַרגנס נאָך מיין אַנקומען אין מאַסקווע האָב איך פּרו־בירט זיך פאַרבינדן מיט אַ סאָועטיש־אידישער משפּחה, פאַר וועל־כער כ'האָב געהאַט גרוסן פון קרובים ערגיץ אין אויסלאַנד. כ'האָב אפילו געהאַט דעם טעלעפּאָן־נומער פון דער פּאַמיליע. אָבער פון האַ־טעל איז אפּשר אומזיכער אָפּצורופּן, ווער וויסט? פון טעלעפּאָן אין צימער איז דאָך שוין אָפּגערעדט; אמת, אונטן אין „אינטוריסט־בּיוראָ־זיינען פאַראַן עטלעכע טעלעפּאָנען, וואָס שטייען פּריי צו דער דיספּאַ־זיציע פון אַלע טוריסטן. אָבער ווער קען וויסן? ... אַן עפּנטלעכע טעלעפּאָן־בּודקע ערגיץ אין גאַס איז זיכערער (אויב איך בין געווען אַ חושד־בכּשרים, זאָל מיר דער אויבערשטער מוחל זיין פאַר דעם חטא). דער איינציקער עפּנטלעכער אַדרעס אין מאַסקווע, וואָס איז שטעקן געבליבן אין מיין זכרון פון די אַמאַליקע צייטן — און וואָס איר אַלע קענט — איז, פאַרשטייט זיך, די „קראַסנאַיאַ פּלאַשטשאַד“, דער „רוי־טער פּלאַץ“ לעבן קרעמל און לעבן דעם לענין־מוזאַלעאום, דער פּלאַץ וואָס איז געשילדערט געוואָרן מיט אַזויפיל האַרץ און רעוואָלוציאָנע־רער התלהבות אין אַן אַ שיעור סאָועטישע ראַמאַנען. טאַקע פון דאָרטן איז אַמזיכערסטן צום טעלעפּאָנירן! כ'בין איינגעשטיגן אין אַן אויטאָבוס און זיך גענומען אויספרעגן ביי אַ פּאַסאַזשיר ווי מען פאַרט צום „רויטן סקווער“ און וואו מען דאַרף אויסשטייגן, לויטן אַקצענט

האָט מען געקענט דערקענען, אז איך בין נישט קיין „היגער“; אין סאָוועטפּאַרבאַנד זיינען אָבער פּאַראַן אַ סך פעלקער, וואָס רעדן אַ שלעכטן רוסיש. אָבער לויט מיינע בגדים האָט מען געקענט דער-קענען, אז איך קום פון לעגענדאַרן אויסלאַנד, וואָס אויף דער אַנדערער זייט פּאַרהאַנג. באלד האָט מיך עמיצער אַ פּרעג געטאַן, פון וואַנען איך קום.

— פון ניו־יאָרק ... אַמעריקע ...

עטלעכע קעפּ האָבן זיך אויפּגעהויבן און אויגן האָבן מיך אָנגע-קוקט מיט פריינטלעכער נייגעריקייט. מערערע פּאַסאַזשירן האָבן מיר דערקלערט גענוי ווי צו פּאַרן. מיינע שכנים זיינען געווען באַזונדערס העפלעך. ביים אויסשטייגן האָט אַ בחור'ל מיך צוגעפירט אַ שטיקל וועג, אז איך זאל נישט פּאַרבלאַנדזשען. פאַר איין וועג האָט ער מיך שוין אויסגעפּרעגט עטלעכע קלייניקייטן וועגן אַמעריקע.

אין די ווייטערדיקע טעג האָב איך כמעט אומעטום באַמערקט אַ טיפּן רעספּעקט און באַוואונדערונג פאַר אַמעריקע — פיל מער ווי אין דער איצטיקער מערב־איראָפּע. אַמעריקע (די מאַטעריעלע דער-גרייכונגען אין אַמעריקע) איז אייגנטלעך דער אידעאַל און דער טרוים — און מען וויל ווערן מיט „אַמעריקע צוגלייך“. דער עולם ווייסט, אז אין אַמעריקע גייט מען גוט אָנגעטאַן און אז „יעדער איינער האָט דאָרט אַן אויטאָ“. מערערע מאָל האָב איך געהערט די פּראַגע (פון צופעליק באַגענטע מענטשן):

— ס'איז טאַקע אמת, אז אין אַמעריקע וואוינט יעדער משפּחה

אין אַ באַזונדערער דירה?

— יאָ.

— און יעדע פּאַמיליע האָט אַ באַזונדערע קיך?

— יאָ — האָב איך געזאָגט. כ'האָב אָבער געוואַלט זיין סופּער-

אַביעקטיוו און כ'האָב צוגעגעבן, אז צווישן די פּאַרטאַריקאַנער אין ניו־יאָרק וואוינען אָפט מערערע פּאַמיליעס אין איין דירה און באַ-נוצן געמיינזאַם איין קיך. ס'איז געווען אַ שטיקל טרייסט פאַר די מאַסקאָוויטן, אָבער מיין באַמערקונג איז נישט געווען אַביעקטיוו, וואָ-רים בנוגע די פּאַרטאַריקאַנער האַנדלט זיך עס דאָך וועגן ניי־געקו-מענע אימיגראַנטן, וואָס מאַכן געוויינלעך דורך שווערע צייטן, און דער פּאַרגלייך מיט די וואוינונגס-באַדינגונגען אין מאַסקווע איז נישט קיין ריכטיקער.

אַ צופעליקער באַגלייטער פון „אינטוריסט“ (נישט מיין שטענדי-קע באַגלייטערין) האָט מיך איינמאַל אויסגעפּרעגט וועגן די לוינען פון אַרבעטער אין אַמעריקע. כ'האָב אָנגעגעבן אַ נידעריקן דורכשניט.

סיי דעם באגלייטער און סיי דעם שאַפער זיינען די צאלן פאַרגעקומען פאַנטאַסטיש. זיי האָבן שווייגנדיק געשאַקלט מיט די קעפּ (אַבער מיין איינדרוק איז געווען אַז זיי האָבן מיר געגלויבט).

אַודאי דערציילן די סאַוועטישע צייטונגען פון צייט צו צייט וועגן „דער ריזיקער אַרבעטסלאָזיקייט אין אַמעריקע און וועגן די לאַנגע רייען אַרבעטלאָזע, וואָס שטייען אין אַטשערעד נאָך אַ שטיקל ברויט“; מיר דאַכט זיך אַבער, אַז די „לעגענדע אַמעריקע“ איז אַזוי שטאַרק אין סאַוועטנפאַרבאַנד, אַז אַ סך רוסי גלויבן בכלל נישט, אַז אין אַמע-ריקע איז פאַראַן אפילו אַ קליינע צאַל אַרבעטלאָזע. מען האָט מיך פון צייט צו צייט געפרעגט וועגן דעם.

— יא, פאַראַן מערערע מיליאָנען אַרבעטלאָזע — האָב איך באַ-שטעטיקט.

— ס'איז הייסט עס, אמת?

— יא, אַבער אַן אַרבעטלאָזער באַקומט אין דורכשניט אַרום 30 דאָלאַר אַ וואָך אונטערשטיצונג.

ווי דער אַמאָל איז זיי די צאַל פאַרגעקומען פאַנטאַסטיש; וואָרים די אונטערשטיצונג, וואָס אַן אַרבעטלאָזער באַקומט אין אַמעריקע, איז פיל העכער ווי דער דורכשניט-לויז פון אַ באַשעפטיקטן אַרבעטער אין סאַוועטנפאַרבאַנד — אפילו אין אַזאַ שטאַט ווי מאַסקווע, פון דער פראַווינץ איז שוין אָפּגערעדט (און זי איז העכער סיי אין רובלס, לויטן אַפיציעלן קורס, סיי אין קויף-קראַפּט).

וואַדאָ און קאוויאַר

עס זיינען נאָך זיכער פאַראַן אַ סך סאַוועטישע בירגער, וואָס האַלטן נאָך אַלץ, אַז „נאַשע לוטשע“, אונזערס איז בעסער, ווי סאַווע-טישע מענטשן פלעגן זיך אַמאָל אויסדריקן וועגן זאַכן וואָס זיי האָבן געזען אין אויסלאַנד. דער זעלביקער יונגער רוסי, וואָס האָט זיך גע-וואונדערט וויאָזוי איך בין געקומען קיין רוסלאַנד „אַן אַ דעלעגאַציע און אַן אַ קאַמאַנדיראַווקע“, האָט מיר דערקלערט אין קאַפּערעסטאַראַן, אַז:

— די אַמעריקאַנער, וואָס קומען אין סאַוועטנפאַרבאַנד, עסן כּסדר שוואַרץ ברויט... אַן אַ שיעור שוואַרץ ברויט... וואָרים אין אַמע-ריקע איז נישטאַ קיין שוואַרץ ברויט.

— ביי אונז אין ברוקלין קריגט מען שוואַרץ ברויט — האָב איך דערקלערט אַפיציעל — וויפל מען וויל. און ברוקלין איז נאָך אויך אין אַמעריקע.

ער האָט געמאַכט אַ באַליידיקטע מינע. ס'טייטש, אין אַמעריקע איז אויך פאַראַן שוואַרץ ברויט?... אַזוויי איך בין געזעסן מיט

עטלעכע סאָוועטישע פריינט און כ'האָב זיי נישט געוואָלט שטעלן אין אַ פאַרלעגנהייט, האָב איך זיך באַמיט אים מפצה-צור-זיין :

— אין אַמעריקע טרינקט מען אָבער אַ סך רוסישע וואַדקאַ... נישט ווילנדיק האָב איך אים ווידער אָנגעטראָטן אויף די הינער-אויגן ; וואַרים שכרות איז אַ מכה אין סאָוועטנפאַרבאַנד, וואָס די פאַר-טיי און די רעגירונג קעמפן קעגן איר. און אַט, נאָ-דיר, דאָס איינצי-קע וואָס די אַמעריקאַנער נעמען ביי די רוסן...

— און מיר עסן זייער אַ סך רוסישן קאַוויאַר אין אַמעריקע — האָב איך זיך געאַיילט צוצוגעבן (מפני דרכי-שלום האָב איך געזאָגט אַ ליגן, וואַרים איך עס גאַר קיינמאַל נישט קיין קאַוויאַר). מיין לעצטע דערקלערונג האָט פאַרגיטיקט זיין אייגן-ליבע. ער האָט אַ שמיכל גע-טאָן און דער "קאַלטער קריג" צווישן אונז איז פאַרענדיקט געוואָרן (הלוואי אויף אמת'ן "קאַלטן קריג" געזאָגט געוואָרן).

דער אינטעליגענטער סאָוועטישער מענטש, אפילו דער אַפיציע-לער — און אפשר נאָך גיכער דער אַפיציעלער — ווייסט אַ סך מער וועגן אויסלאַנד און וועגן אַמעריקע. אַ יונגער רעדאַקטאָר פון אַ זויכ-טיקער סאָוועטישער צייטונג האָט צו מיר איינמאַל אַ זאָג געטאָן אין אַ שמועס וועגן סאָוועטנפאַרבאַנד און אַמעריקע :

— אַזוי לאַנג ווי די מענטשן אין דער מערב-וועלט וועלן זיין בעסער געקליידעט ווי ביי אונז, וועלן מיר נישט האָבן קיין באַווייז, אַז אונזער סיסטעם איז אַ בעסערע.

אויף אַט-דעם געביט האָט זיך זיכער פיל געענדערט זינט סטאַ-לינ'ס צייטן, ווען דאָס לאַנד (און אין אַ געוויסן זינען : אויך יעדער מענטש) איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ כינעזישער מויער. פשוט'ע סאָוועטישע סאַלדאַטן האָבן זיך באַקענט מיט די לענדער אויף יענער זייט גרעניץ בעת זייער פאַראויס-מאַרש איבער אייראָפּע ביים סוף פון דער מלחמה ; אויך די פרייערע אַטמאָספּער אין לאַנד האָט זיכער גורם געווען, אַז מענטשן זאָלן זיך גיכער דערציילן וועגן די לעבנס-באַדינגונגען אין דער "קאַפיטאַליסטישער וועלט". ווי דער שטייגער, ווערן אַזעלכע שילדערונגען אפילו איבערטריבן, בפרט אַז דער עולם איז מיד פון דער יאַרן-לאַנגער געשפּאַנטקייט (עקאָנאָמישער ווי גייס-טיקער) און טרוימט וועגן אַ ביסל אַ לייכטער לעבן און אַ ביסל באַ-קוועמלעכקייט. דווקא אַ סאָוועטיש-אידישער יונגערמאַן, וועלכער האָט בדרך-כלל גערעדט זייער ניכטער (כאָטש נישט קעגנעריש) וועגן לעבן אין סאָוועטנפאַרבאַנד (בפרט וועגן אַנטיסעמיטיזם און דער אידן-פּראָגע), האָט מיר געזאָגט :

— מיר דאַכט זיך, אַז מען איבערטרײַבט שוין ביי אונז אין לאַנד אַ ביסל וועגן דעם גן-עדן אין די פאַראייניקטע שטאַטן פון אַמעריקע...

ווי בינדט זיך אזא פארשטעלונג וועגן אמעריקע (ביי גרויסע טיילן פון פאלק) מיט דער אפיציעלער שארף אַנטי־קאָפיטאַליסטישער — און אַפּטמאַל אַנטי־אַמעריקאַנער — פּראָפּאַגאַנדע און פּאָליטיק פּון רעזשים? — דאָס האָט שוין צו טאָן מיט דעם פּאָליטישן געפיל פון פּאָלק לגבי דעם קעגנער־ישן בלאַק. אַ שטיקל אויסדרוק דערפון האָט מען געקענט פילן אין די „קובאַ־טעג“ אין מאַסקווע. דרך־אגב, דאָס אַרויפקוקן צו אַמעריקע ווערט בעיקר אויסגעדריקט אין דער באַציי־אונג צו דער אַמעריקאַנער רחבות און מאַטעריעלן לעבנס־סטאַנדאַרט, אָבער נישט לגבי דעם רעזשים, נישט לגבי אַזעלכע ענינים ווי פּריי־הייט, דעמאָקראַטיע א. ד. גל. (אַט־די זאַכן זיינען אפשר אַן ענין פאַר געוויסע „קאָסמאָפּאָליטן“ אָדער סתם „זאַפּאַדניקעס“).

* * *

אין די ערשטע טעג האָט צוגעצויגן מיין אויפּמערקזאַמקייט דער עולם אין אויטאָבוס: די פּאַסאַזשירן זענען אויס אַנגעשטרענגט, ערנסט, פאַר־דאָגמאַט. פון די אויגן קוקט־ארויס מידקייט און זאָרג. זיי דער־מאַנען אייך אין די סאָבוועי־פּאַרער בעת דער „ראַש־שעה“ נאָך דער אַרבעט אין ניו־יאָרק. אָבער אין מאַסקווע מאַכט דער עולם אזא אַיינ־דרוק אין אַלע שעה'ן פון טאָג. זעלטן הערט איר אַ הויך געשפרעך אָדער סתם אַ געלעכטער. אויך דער עולם, וואָס איר באַגעגנט אין צענטער, צווישן דעם קרעמלין־פּלאַץ און דער גאַרק־גאַס, אַ שטייגער, זעט־אויס אין אייערע אויגן גרויער ווי אין וועלכער־ס'איז הויפט־שטאָט אין מערב — סיי צוליב די מלבושים און סיי צוליב דער מיד־קייט, וואָס איז אויסגעגאַסן אויף די פּנימ'ער.

אין משך פון עטלעכע טעג געוואוינט איר זיך צו. אין משך פון עטלעכע טעג באַקענט איר זיך אויך אַ ביסל מיט די לעבנס־באַדינ־גונגען אין לאַנד, און איר וואונדערט זיך מער נישט.

דער דורכשניט־לוינ פון אַן אַרבעטער אין מאַסקווע איז (הויך־גערעכנט) אַרום זעכציק רובל אַ חודש, וואָס אויפן אַפיציעלן קורס מאַכט עס אויס אַרום 66 דאָלאַר אַ חודש, אָדער — 16 דאָלאַר אַ וואָך. פאַרגלייכט עס מיט (אַ נידעריקן) דורכשניט־לוינ פון 60 דאָלאַר אַ וואָך אין אַמעריקע!

— ווי קען מען לעבן פאַר 16 דאָלאַר אַ וואָך?
סתם ציפערן פון לוינ זאָגן גאַרנישט. די פּראַגע איז די קויפ־קראַפט פון רובל — וואָס קען אַ רוסישער אַרבעטער קויפן פאַר די 60 רובל (אָדער 66 דאָלאַר), וואָס ער פאַרדינט אַ חודש?
געוויסע פּראָדוקטן פון ערשטן געברויך, ווי ברויט אָדער גרינסן, זיינען אין מאַסקווע ביליקער ווי אין אַמעריקע. אויך געוויסע באַדי־גונגען זיינען ביליקער (אַ טעלעפּאָן־רוף קאָסט בלויז 2 קאָפּיקעס

(ס'הייסט: 2 סענט), אן אויטאבוס-רייזע — 4-5 קאפיקעס, שערן די האָר — 15 קאפיקעס א. ד. גל.). אויך דירות זיינען ביליק — אינ-גאַנצן אַ 6 רובל אַ חודש (אַבער צום ענין וואוינונגען מוזן מיר זיך נאָך אומקערן בקיצור אַ ביסל ווייטער).

דאָס הייסט, אַז מיט זיין קליינעם לוינ קען דער אַרבעטער באַ-צאַלן פאַר די מינימאַלע הצטרכות, וואָס זיינען נויטיק פאַר זיין עקזיסטענץ: אַ שטיקל ברויט מיט אַ ביסל גרינס, אפשר אַ שטיקל פלייש אַמאַל; ער קען זיך שערן די האָר, גיין אין אַן עפנטלעכער „באַניע“, אַפּרופּן אויפן טעלעפּאָן פּון אַן עפנטלעכער בודקע; ער האָט אַ דאָך איבערן קאַפּ. עס אַרבעטן אויך אַפט מערערע מיטגלידער פּון איין פּאַמיליע.

אַבער אַז איר וואַרפט אַ בליק אויף אַ ביסל העכערע באַדערפּע-נישן, ווי קליידער אַ שטייגער, זעט שוין דאָס בילד אויס אינגאַנצן אַנדערש. אַ מענער-בלוזע, צום ביישפּיל, קאָסט אַרום זעקס רובל. דאָס הייסט, אַז אַ סאָוועטישער אַרבעטער דאַרף אַרבעטן צוויי-מיט-אַ-האַלבן טאָג, כדי זיך איינצוקויפן אַ בלוזע (אין דער צייט ווען אַן אַמעריקאַ-נער אַרבעטער באַקומט אַ בלוזע פאַר 2 שעה אַרבעט). כּישטעל זיך פאַר, אַז אַ גוטע סאָוועטישע באַלעבאַסטע וועט אַליין אויפנייען אַ בלוזע פאַר איר מאַן.

נאָך ערגער זעט עס אויס מיט שיד. אַ פאַר שיד קאָסט אַרום 20 רובל; דאָס הייסט, אַז דער מאַסקווער אַרבעטער דאַרף אַרבעטן אַ דריטל חודש (8 טעג) כדי זיך איינצוקויפן אַ פאַר שיד (בעת אין אַמעריקע קריגט ער אַ פאַר שיד פאַר אַ קנאַפּן טאָג אַרבעט).

אַזויווי די לוינען און די פּרייזן ווערן אין סאָוועטנפּאַראַבאַנד רעגו-לירט דורך דער רעגירונג, איז עס אַזוי איינגעאַרדנט, אַז יעדער אַר-בעטנדיקער זאָל פאַרדינען גענוג אויף די מינימאַלע באַדערפּענישן, אויף צו דערהאַלטן די נשמה (אָדער זיין נאַקעטע עקזיסטענץ). אַזויווי די נאַציאָנאַלע עקאָנאָמיע ווי אַ גאַנצע פאַרמאָגט נישט מער, זיינען אַלע העכערע הצטרכות — אַנגעהויבן פּון אַ פאַר שיד — אַ לוקסוס פאַר דעם דורכשניטלעכן בירגער.

די ביליקייט פּון וואוינונגען נעמט-אַראָפּ אַ יאָך פּונעם בודזשעט פּון סאָוועטישן אַרבעטער, אַבער גלייכצייטיק לייגן די וואוינונגס-באַדינגונגען אַ שטעמפל אויפן גאַנצן לעבנס-סטאַנדאַרט אין לאַנד. אין אַלגעמיין וואוינען נאָך היינט אין מאַסקווע (אין די אַלטע היזער) מערערע פּאַמיליעס — פּון 2 ביז 7 אָדער מער פּאַמיליעס — אין איין וואוינונג; יעדע פּאַמיליע פאַרנעמט איינס אָדער צוויי צימערן; אַפּט-מאַל וואוינען עלטערן מיט קינדער אין בלויז איין צימער. דאָס באַד-

צימער (זייער אפט זיינען עס בלויז „באקוועמלעכקייטן“) איז געמיינ- זאם. אין דער געמיינזאמער קיך פארמאגט יעדע פאמיליע איר אייגן טישל (עס רעדט זיך וועגן אמאליקע באקוועמע דירה'ס, וואו עס האבן זיך „אריינגעשטופט“ מערערע משפחות).

נישט אלע לעבן אזוי „געמייך“ און אויסגערעכנט. פאראן א שיכט קוואליפיצירטע ארבעטער, פראפעסיאנאלן (אינזשיניערן, צום ביישפיל) און העכערע רעגירונגס-באאמטע, וואס פארדינען ביז א 300 רובל א חודש. און אויסערדעם — עס ווערט א סך גע'גנב'עט (ס'איז נישט קיין אנטי-סאָוועטישע פראַפאגאנדע, וואַרים אלע סאָוועטישע צייטונג-גען אַלאַרמירן וועגן דעם), אָבער וועגן אַט-דעם איינקונפט-קוואַל — באַזונדער.

איז נישט קיין וואונדער, וואָס די פראַגע פון פאָרגרעסערן די פראָדוקציע פון פאַרברויך-אַרטיקלען שטייט שוין זינט צענדליקער יאָרן אויף דער טאַג-אַרדענונג אין סאָוועטנפאַרבאַנד. די צוואַנג פאַר אַ העכערן לעבנס-סטאַנדאַרט ווערן אַלץ אַפּטער און קלאַרער. וואָס שייך דירות, ווערט שוין איצט זייער פיל געבויט אין מאַסקווע.

— פאַרוואָס מוז נאָך דער מענטש אין סאָוועטנפאַרבאַנד לעבן אין אַזאַ דחקות? — איר הערט געוויינלעך אין ענטפער אויף דער פראַגע: דאָס לאַנד איז חרוב געוואָרן אין די יאָרן פון בירגער-קריג (נאָך דער רעוואָלוציע) און ווען מען האָט אַנגעהויבן קומען צו זיך, איז אויס-געבראַכן דער צווייטער וועלט-קריג, די דייטשן זיינען באַפאַלן דאָס לאַנד און עס חרוב געמאַכט.

איז זיכער פאַראַן אַ סך אמת אין דעם; אָבער עס פאַרענטפערט אפשר נישט אַלץ. אַ סך שוועריקייטן שטאַמען מסתמא אויך פון רע-זשים — פון דעם אופן ווי די לאַנדווירטשאַפט און די אינדוסטריע פונקציאָנירן.

וואָס מער עס ענדערט זיך —

ער האָט אַוועקגעשטעלט דעם קאָפּע און זיך גענומען אַפּרוימען די
כלים פון טיש. כ'האָב אים פּריינטלעך באַדאַנקט. ער האָט צוריקגע-
שמייכלט און האָט אַ פּרעג געטאַן:
— איר זיינט אַן אויסלענדער?

— יאָ.

זיין בליק איז געפאַלן אויף דער צייטונג, וואָס איז געלעגן לעבן
מיר אויפן טישל — די פאַריזער „הומאַניטע“. סתם אויסלענדישע
צייטונגען קען מען אין סאַוועטנפאַרבאַנד נישט קויפן, אָבער קאַמוניס-
טישע בלעטער פון אויסלאַנד, אין אַלערליי שפּראַכן, קומען אַן מיטן
אַעראַפּלאַן און ווערן פאַרקויפט, ביליק, אין די „לאַביס“ פון די מאַסק-
ווער טוריסטן-האַטעלן. יעדן אינדערפרי פלעג איך איינהאַנדלען די
„הומאַניטע“ און דעם לאַנדאַנער „דעילי וואוירקער“.

— איר זיינט אַ פּראַנצויז? — האָט ער געפּרעגט.

— ניין, פון אַמעריקע.

— איר בלייבט לאַנג ביי אונז?

— אַ פּאַר וואָכן.

— און דערנאָך? צוריק אַהיים?

— ניין, כ'פאַר צוערשט קיין וואַרשע.

— קיין וואַרשע? איר ווילט דאָרט אַוודאי אַנקוקן דאָס וואַרשע-

ווער געטאַ...? — האָט ער האַלב געזאָגט און האַלב געפּרעגט.

אַן אויגנבליק האָב איך אים אַנגעקוקט שווייגנדיק. וואָס איז ער
אויסן? אין זיין פּראַגע איז געווען אַ רמז אויף מיין אידישקייט. מיר
דערפילן, אין אזא פּאַל, אַדער אַן אינסטינקטיווע גאַענטקייט, עפעס
ווי אַ ציטער לגבי דעם פּרעמדן, אַדער מיר ווערן אַנגעשטעכלט מיט
חשד: וואָס מיינט ער? אַן אַנטיסעמיט אפּשר?

ער האָט געוואָרפֿן אַ שנעלן בליק איבערן זאַל. ביי די אַרומיקע
טישלעך איז קיינער נישט געזעסן.

— די דייטשן האָבן אויסגע'הרג'עט צוויי הונדערט טויזנט אידן
אין וואַרשע — האָט ער אַ זאָג געטאָן שטיל.
ער האָט נישט אויסגעזען ווי אַ איד. האָט ער מיר געוואָלט אויס-
דריקן זיין מיטלייד? סימפּאָטיע?

ער האָט צונויפגעשטעלט די ליידיקע כלים אויף אַ טאַץ און איז
אַרויס. ס'איז געווען שפעט נאַכמיטאָג און די לעצטע געסט האָבן פאַר-
לאָזן דעם לאַקאַל. דער קעלנער איז צוריקגעקומען און מיר האָבן אַ
חשבון געטאָן מיינע שפּיז-קופּאָנען. כ'האַב אים געוואָלט איבערלאָזן
טרינק-געלט, אָבער ער האָט נישט געוואָלט נעמען; בשום אופן נישט.

— כ'בין געווען אין פּוילן בעת דער מלחמה, אין דער אַרמיי —
האָט ער דרך-אַגב דערציילט — אָבער אין וואַרשע בין איך נישט
געווען. די פּאָלאַקן שטאַלצירן שטאַרק מיט זייער הויפט-שטאַט. איר
זיינט דאָרט אַמאָל געווען?

— איך שטאַם פון פּוילן, אָבער וואַרשע קען איך ווייניק. כ'בין
אַ איד און כ'האַב פאַרלאָזן פּוילן זייער יונג.

כ'האַב זיך אויפגעהויבן אוועקצוגיין. ער האָט זיך אַ ווילע ווי
געקווענקלט. מיטאַמאָל האָט ער אַ זאָג געטאָן:

— איר איילט זיך? ... אויב איר האָט צייט, וואָלטן מיר געקענט
מאַכן אַ שפּאַציר צוזאַמען. כ'ענדיק באַלד די אַרבעט. איך בין אויך
אַ איד. כ'בין אַ סאָוועטישער, אָבער לויט דער נאַציאָנאַליטעט בין
איך אַ איד. מיין נאַמען איז סאַשאַ.

מיר האָבן זיך אָפּגערעדט צו טרעפּן אין אַ שעה אַרום לעבן האָטעל.
אַ הויכער, אַ בלאַנדער, האָט ער אויסגעזען פון אַ יאָר עטלעכע דריי-
סיק, אָבער געווען איז ער משמעות נענטער צו פּערציק. מיר האָבן
צוערשט שפּאַצירט אין צענטער. קעגן-איבער, אויף אַ בערגל, האָבן
זיך געהויבן די ציבעלע-קופּאַלן פון די קרעמל-צערקוועס. מיר זיינען
פאַרבייגעאַנגען דאָס „הויז פון די פּראָפעסיאָנעלע פאַראייניען“, וואו
עס געפינט זיך דער באַרימטער זאַל מיט די ווייסע קאַלומנעס. סאַשאַ
האָט מיר אָנגעוויזן אויף די טעאַטערן אין אַ סקווער: „באַלשאַי“,
„מאַלי“. — איר זיינט שוין געווען ביי אונז אין טעאַטער?

כ'האַב נאָך נישט באַוויזן צו גיין אין טעאַטער. ווען האָב איך
געהאַט צייט? פון אינדערפרי ביז ביינאַכט האָב איך געשמועסט מיט
מענטשן און זיך באַקענט מיט אַלערליי דראַמעס און טראַגעדיעס.
צווישן אַלערליי קלייניקייטן האָט ער מיטאַמאָל אַ פּרעג געטאָן:

— און וואס האט מען דארט גערעדט ביי אייך אויף איינעם א צוזאמענפאר, וואס האט ביי אונז געקראגן אזא שלעכטע פרעסע?
— וואו?
— אין פאריז, דוכט זיך.

כ'האב זיך דערמאנט אז אין פאריז איז דא נישט לאנג פארגעקומען עפעס א קאנפערענץ וועגן דער לאגע פון די סאָוועטישע אידן, אָבער קיין גענויע פרטים האָב איך נישט געדענקט. אויסער דעם בין איך געוואָרן מיסטרויאיש.

— זיי האָבן דאָרט געזאָגט, אַז די אַמעריקאַנער אידן זיינען שוין מער נישט קיין ציוניסטן... — האָט ער מיר דערמאָנט.
— אַה!... — האָב איך זיך געכאַפּט — איר מיינט אַוודאי דעם ציוניסטישן קאָנגרעס, און די פּראָגע זעט אויס אינגאַנצן אַנדערש. בן-גוריון האַלט... איר וויסט ווער ס'איז בן-גוריון?
— יאָ — האָט ער שאַקל געטאָן מיטן קאַפּ. — און אפשר פאָרן מיר צו אין אַ פּאַרק? פּאַראַז ביי אונז אין מאַסקווע שיינע „קולטור-פּאַרקן“.

מיר זיינען געפאָרן אַ היפשע וויילע מיט אַן אויטאָבוס. צוליבן קילן וועטער זיינען אין פּאַרק געווען ווייניק מענטשן. דער סעזאָן האָט זיך נאָך נישט אָנגעהויבן און די פּאַרוויילונגס-פּלעצער זיינען געווען געשלאַסן. מיר האָבן שפּאַצירט אַליין אין אַן איינזאַמער אַלייע. כ'האָב אים דערקלערט דעם וויכוח אַרום דעם ענין „ציוניזם“, און בן-גוריונס מיינונג, אַז די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע דאַרף אויפגע-לייזט ווערן, אויב די ציוניסטן זיינען נישט עולה קיין ארץ-ישראל. סאַשאַ האָט זיך אינטערעסירט מיט יעדן פּרט:

— און פאַרוואָס דאַרפן עפעס אַלע אידן עמיגרירן קיין ישראל?
האָט ער געפּרעגט.

— ער זאָגט נישט, אַז אַלע אידן מוזן עמיגרירן קיין ישראל; ער האַלט נאָר, אַז אויב עמעצער וויל זיך באַטראַכטן ווי אַ ציוניסט, דאַרף ער אַליין פאָרן בויען ישראל. וואָס שייך הילף, זיינען אַלע אידן אין אַמעריקע גרייט צו העלפן דעם אויפבויע פון ישראל. דאָס מיינט אָבער נישט, אַז אין אַמעריקע זיינען שוין מער נישטאָ קיין ציוניסטן, ווי מען האָט עס אויסגעטייטשט ביי אייך.

— די אידן אין אַמעריקע גיבן אַ סך געלט פאַר ישראל?

— יאָ. אַמאָל האָבן געגעבן די רוסישע אידן. איר וויסט, אַז די ערשטע קאָלאָניעס אין ארץ-ישראל האָבן אויפגעבויט רוסישע אידן?
די ערשטע חלוצים זיינען געווען רוסישע אידן.
ער האָט געוואוסט. ער האָט געוואָלט וויסן, צי עס זיינען אַצינד

פאראן אידן אויף דער וועלט, וואָס ווילן עולה זיין. כ'האָב אים דער-
קלערט די לאַגע: די הויפט-עליה קומט לעצטנס פון די אַריענטאלע
לענדער; די אידן אין די אַמעריקעס געפינען זיך אין אַ גוטער לאַגע
און זיי האָבן נישט בדעה אויסצואוואַנדערן, און אין אַ ריי אַנדערע
לענדער ...

— די פאליטישע אַטמאָספערע אין סאָוועטן-פאַרבאַנד ווערט פרייער
— האָב איך צוגעגעבן — און אין צוואַנציק יאָר אַרום וועלן אפשר
היגע אידן מעגן פאַרן קיין ישראל.

— אין צוואַנציק יאָר אַרום וועלן שוין די סאָוועטישע אידן נישט
זיין קיין אידן! — האָט ער אַ זאָג געטאָן. אין זיין קול האָט אָפגעקלונגען
אַ געמיש פון שפּאַט און אומעט. אין אַלגעמיין האָט ער גערעדט זאָכ-
לעך, טרוקן, קאַלט כמעט.

— זיי וועלן זיך אַסימילירן? פאַרשווינדן?

— יאָ ...

מיר זיינען אַרויסגעקומען צו אַן אַזיערע. אויף בענק קעגן-איבער
דעם וואַסער זיינען דאָ און דאָרט געזעסן איינצלנע אַלטע לייט. יונגע
פאַרלעך זיינען געווען פאַרטיפט אין שמועסן.

— און ווי איז עס ביי אייך מיט ... כ'מייך ... באַצייאונג צו
אידן? ... — האָב איך אַנגעהויבן שטאַמלען — דאָס וואָס מען רופט
אַנטיסעמיטיזם ...

— קיין אַפיציעלער אַנטיסעמיטיזם, מצד דער רעגירונג, איז איצט
נישטאָ. אָבער אין פאַלק איז פאַראַן אַ סך קעגנערשאַפט צו אידן.

— וואָס הייסט קעגנערשאַפט?

— זיי האָבן נישט ליב קיין אידן.

— דאָך נישט אַלע??!

— ניין, נישט אַלע, אָבער אַ סך ...

— וויפּל? — בין איך צוגעשטאַנען — לאַמיר זאָגן פּופציק

פּראָצענט?

— מער ...

— איר פילט עס?

— נו, יאָ ... איר פאַרשטייט: דאָס וואָרט "יעוורעי" גופא ווערט
שוין אַרויסגערעדט מיט עפעס אַ בייגעשמאַק ... עפעס צווישן שפּאַט
און זידל-וואָרט.

ער האָט זיך פאַרטראַכט אַ וויילע און האָט צוגעגעבן:

— אַז סתם אַ רוס גנב'עט אַדער שווינדלט, זאָגט מען איוואַן
אַדער אַנדרעי איז אַ גנב, אָבער אַז אַ איד שווינדלט, זאָגט מען גלייך:
אַה, די אידן ...

זיינע ווערטער האָבן אָפּגעקלונגען ווי אַן עכאַ פּון אַלט-באַקאַנטע רייד. אויפן זינען איז מיר געקומען אַ פּראַנצויזיש גלייכווערטל: „וואָס מער עס ענדערט זיך, אַלץ מער בלייבט עס ביים אַלטן“.

— סטאַלין האָט אַ וואָרף געטאָן אַ פּונק פּון אַנטיסעמיטיזם, און דער פּונק האָט זיך צעפלאַקערט — האָט סאַשאַ אַ רעד געטאָן ווי צו זיך אַליין.

— איר דאַרפט זיין פאַרזיכטיק — האָב איך אים געוואָרנט. — איך בין טאַקע אַ איד פּון אַמעריקע, אָבער אויך פּון אַמעריקע קומען אַלערליי אידן. אַט איז די טעג געקומען אַ דעלעגאַציע... —

— וואָס האָב איך מורא צו האָבן? כ'האַב דען עפעס געזאָגט קעגן דעם סאַוועטן-פאַרבאַנד?

— אידן טרעפן זיך דאָ נאָר צווישן זיך, אָדער אויך מיט סתם רוסן? כ'מיין פּריוואַט, אין דער היים, משפּחה... — האָב איך געוואָלט וויסן.

— כ'האַב אַ סך רוסישע חברים. מיר טרעפן זיך אין דער פּרייער צייט. מיין פּרוי איז אַ רוסישע, נישט קיין אידישע. אָבער זי איז נישט קעגן אידן.

— איר האָט קינדער?

— אַ טעכטערל, ניין יאָר אַלט.

— אין סאַוועטן-פאַרבאַנד ווערט דאָך אַ איד באַצייכנט אין פּאַס-

פאַרט אַלס „יעוורעי“, אמת?

— יא. אין מיין פּאַספּאָרט שטייט: „נאַציאָנאַליטעט — אידישע“.

— און אייער טאַכטער?

— כ'האַב זי פאַרשריבן ווי אַ רוסישע. אַ קינד, צו וואָס זאָל זי ליידן? זי אַליין זאָגט אויך, אַז זי וויל זיין נאָר אַ רוסישע. אין דער שולע האָבן זי קינדער אַמאָל גערופן „יעוורעיקאַ!“ כ'האַב איר געזאָגט, אַז אויב עמעצער וועט זי רופן „יעוורעיקאַ“, זאָל זי ענטפּערן: „אַ טי פּאַשיסט!“ (און דו ביסט אַ פּאַשיסט).

— אַפילו אין דער שולע! — האָב איך אויסגערופן.

— נו, יא, קינדער שפּילן זיך, וואָס ווייסן זיי? — האָט ער זיך צור-
ריקגעצויגן — מאַלע וואָס קינדער רעדן! זיי רופן זיך מיט אַלערליי צונעמענישן.

— נאָר קינדער פּון געמישטע חתונות קען מען פאַרשרייבן ווי רוסן, אָדער אויך קינדער פּון אידישע עלטערן?

— מיר זיינען פּריי צו פאַרשרייבן די קינדער ווי מיר ווילן. כ'האַב באַקאַנטע, וואָס ביידע, סיי דער טאַטע, סיי די מאַמע, זיינען אידן, און זייער קינד האָבן זיי פאַרשריבן ווי רוסיש.

— איר פאַרשטייט אידיש ?

— ניין.

— און ווי האָט מען גערעדט ביי אייך אין דער היים ?

— רוסיש.

ער האָט מיר דערציילט, אַז זיין פאָטער איז שוין געווען אַסימי-
לירט; ער האָט געוואוינט אין ראָסטאָוו (ביים דאָן) און איז געווען
אַן אינטערנאַציאָנאַליסט (כ'באַנוץ דאָ סאַשאַס אויסדרוק). ער איז
געווען אַ לערער אין אַ הויך-שולע און דערפאַר האָט ער געהאַט דאָס
רעכט, אפילו אין די צייטן פון צאר, צו וואוינען אויסער דעם
תּחוּם-המושב, אין טיף „ראָסעײ“; ער האָט געהאַלטן, אַז ס'איז
נישטאָ קיין אונטערשייד צווישן אידן און גוים. סאַשאַ איז נאָך געווען
יונג, ווען דער קריג איז אויסגעבראַכן. ער איז אַוועק אין דער אַרמיי.
ווען ער איז צוריקגעקומען, האָט ער חתונה געהאַט. איצט אַרבעט ער
בייטאַג, און אין אַוונט לערנט ער צוביסלעך אויף אַן אינסטיטוט. דאָס
לערנען איז אומזיסט, אָבער ער מוז אויסהאַלטן די משפּחה.

— איר האָט געלייענט שלום עליכמען ? אויף רוסיש ?

— יאָ, אָבער איך האָב אים נישט ליב.

— פאַרוואָס ?

— ווייל ער לאַכט אָפּ פון אידן. ער מאַכט חוזק פון אַלץ וואָס איז

טייער... אין דער נשמה.

זאָל מיר דערלויבט זיין דאָ צו זאָגן, אַז שלום עליכם איז מיין
באַליבסטער שרייבער און איך האָלט אים פאַר איינעם פון די געני-
אַלטע שרייבער נישט בלויז אין דער אידישער, נאָר אויך אין דער
וועלט-ליטעראַטור. בדרך-כלל בין איך גרייט צו גיין פאַר אים „אין
פייער און אין וואַסער“. אָבער דאָסמאָל האָב איך געשוויגן. סאַשאַ
האָט מיך דערמאָנט אין אַ ישראלדיקן סאַברע; גראַדליניק, מיט ווייניק
הומאָר, וועמען ס'איז שווער תּופּס צו זיין שלום עליכמען. און דאָ איז
נאָך צוגעקומען די אַטמאָספּער אַרום אידן, ווי ער האָט זי געשילדערט,
און די ספּעציעלע סיטואַציע ווען איר קענט זיך נישט פאַרטיידיקן,
ווייל אַלע אייערע אינטערעסן דאַרפן פאַרטיידיקט ווערן נאָר דורכן
שטאַט. כ'האָב אים פאַרשטאַנען.

— און די אידישע יוגנט ? וואָס טראַכטן זיי ? ווי פילן זיי זיך ?

— פאַראַן אַזעלכע וואָס זיינען שטאַלץ דערמיט וואָס זיי זיינען

אידן. אָבער די מערסטע פילן זיך אומבאַקוועם מיט זייער אידישקייט,

אומהיימלעך אפילו: וואָס ? צו וואָס ? צוליב וואָס ?

כ'האָב עטלעכע מאָל געהערט אין סאָוועטן-פאַרבאַנד די דאָזיקע

אפשצונג. אט-די זייט פון דער מטבע האט מיך אייגנטלעך אינטערע-
סירט מער ווי דער אנטיסעמיטיזם. אין פיל שטריכן האט זי א סך
ענלעכקייט מיט דער אמביוואלענטער אטמאספער אין די מערב-
לענדער היינט-צו-טאג, מיט דער סיטואציע און די טאפלט-געפילן אין
מערב-איראפע נאך דער עמאנציפאציע, מיט 100 יאר צוריק, און —
ווער ווייסט — אפשר אויך מיט סקעפטישע שטימונגען צווישן דער
אידישער יוגנט אין אנטיקן רוים, אין אלעקסאנדריע פון מצרים, אפשר
נאך פריער. אין סאוועטן-פארבאנד קומט נאך צו די ארויפגעצוואונגענע
אפגעריסנקייט פון דער איצטיקער אידישער וועלט און פון אידישע
מקורים פון עבר.

און ווידער איז מיר געקומען אויפן זינען דאס פראנצויזישע גלייכ-
ווערטל: „וואס מער עס ענדערט זיך, אלץ מער בלייבט עס ביים אלטן“.
— איר רעדט וועגן אט-די אלע זאכן מיט אייערע פריינט? זיי
אינטערעסירן זיך?

— יא, מיר שמועסן וועגן דעם. פאראן אזעלכע, וואס אינטערע-
סירן זיך זייער; אנדערע ווילן אפילו נישט הערן; זיי ווילן אויסמיידן
דעם גאנצן ענין. מיין פרוי ווערט אויך טיילמאל ברוגו אויף מיר, ווען
איך קום ארויס מיט די פראגן ביי א באגעגעניש מיט גוטע-פריינט:
„דו, און דיין יעוורעסקי וואפראס!“ „ווי נאר עפעס — דיין יעוור-
רעסקי וואפראס“...
כ'האב מיטגעפילט מיט דער אומבאקאנטער רוסישער פרוי: אין

איר מאן איז אריין עפעס א מין „דיבוק“, רחמנא ליצלן, ער איז ווי
באזעסן פון עפעס א „וואפראס“; אבער אויך מיט סאשאן האב איך
מיטגעפילט: אן איינרעדעניש אדער א רעאליטעט — אבער דער „ווא-
פראס“ האט אים באמת געמאטערט.

כ'האב אים ווידער געווארנט, אז ער זאל זיין פארזיכטיק —
אפילו מיט אידן פון אמעריקע. ער האט מיך אנגעקוקט מיט א
נאאיוון בליק:

— כ'האב דען עפעס געזאגט קעגן דעם „סאוועטסקי סאיוו“?

— גיין, גארנישט, אבער ...

— איך בין א איד, און יעדער איינער איז דא, ביי אונז, שטאלץ
מיט זיין פאלק. אמת?

ער האט זיך א ווילע פארטראכט:

— און אפשר זיינט איר גערעכט — האט ער א לאך געטאן —
כ'האב נאך קיינמאל נישט געקראגן איבער דער „שאפקא“ (איבערן
היטל), איז אפשר דערפאר עפן איך אזוי דאס מויל.
כ'האב אים דערציילט, אז איך קום גראד פון א רייזע אין ישראל.

ער האָט זיך נאָכגעפרעגט אויפן לעבן דאָרטן. כ'האָב פאַר אים נישט געמאַלט קיין בלויע הימלען; כ'האָב אים דערציילט, אַז דאָס לעבן דאָרט איז האָרט, פּיאָנעריש, מיט אַ סך שווערע פּראָבלעמען.
— איר האָט אַוודאי מיטגענומען אַ סך סאָווענירס פון ישראל — האָט ער געזאָגט.

— איך קויף נישט קיין סאָווענירס אויף מיינע ריזעס! — האָב איך אַ זאָג געטאָן מיט גאוּוה (לגבי סתם טוריסטן).
די גאוּוה (ווי איר שטייגער) האָט מיך מכשיל געווען. ווייל כ'האָב געהאַט זיך אליין אין זינען, האָט דער שכל זיך אָפּגעטאָן פון מיר. ערשט שפעטער האָב איך זיך געכאַפּט, וואָס ער איז אויסן געווען: אַ שטיקל אַנדענק פון ארץ־ישראל. און כ'האָב גראָד געהאַט ביי זיך מיין טעקע מיט אַ צענדליק ישראל־קאַרטלעך — בילדער פון קיבוצים און דערפער, פון גליל און פון נגב, ביימער און בלומען און קינדער. און כ'האָב אים גאַרנישט ניט געגעבן. ווען כ'האָב זיך געכאַפּט, איז שוין געווען צו שפעט. כ'האָב אים מער נישט באַגעגנט. און ביז איצט קען איך זיך עס נישט שענקען. די נאַרישע גאוּוה!

טוריסט, ספעציעל אן אמעריקאנער, איז א מענטש וואָס גייט אַרום מיט אַ פּאַטאַ-אַפּאַראַט אין דער האַנט (אָדער איבערן אַקסל) און אַ טשעק-ביכל, ס'רוב „טרייוולער'ס"-טשעקס, אין קעשענע. ער „מאַכט דורך" גאַנץ אייראָפּע אין 3 ביז 6 וואָכן; פון די „פּאַלי בערוזשער" (א פּאַרשטעלונג מיט פּראַנצויזישע טענצערניס) אין פּאַריז, ביז די פּאַרשטייגערטע מומיעס, וואָס מען האָט געפונען אונטערן וואַלקאַן-אַש צווישן די חורבות פון פּאַמפּעי. ער לויפט אַרום אַ פּאַרסאַפּעטער איבער באַרימטע מוזעאומס און אינטערעסאַנטע רואינען — פון די מאַלערייען און סקולפּטורן אין „לואוור" צו די איינגעפאַלענע טעמפלען און קאַלומנעס אויפן „פּאַרום ראַמאַנום", און צו דער „קאַפעלאַ סיס-טינאַ", די קופּאַלן וואָס מיקעל אַנדזשעלאַ און זיינע תּלמידים האָבן געמאַלן אין משך פון לאַנגע יאָרן.

דערנאָך פּאַרט ער אַהיים, אָן אויסגעמאַטערטער, באַלאַדן מיט „סואווענירס" און מציאות, וואָס ער האָט איינגעהאַנדלט וואו נאָר אַ שטאָט און אַ וואַקזאַל, און מיט אַ האַרץ-ווייטיק, הלמאי ער האָט געמוזט צוצאָלן אויפן אַעראַפּלאַן פּאַר דער איבערוואַג פון זיינע וואַ-ליזעס. ער איז אויך באַלאַדן מיט איינדרוקן און זכּרונות פון די לענדער, וואָס ער האָט באַזוכט. אייגנטלעך האָט ער זיך נישט באַקאַנט מיט קיין איין „נייטיוו" פון די געגנטן, וואָס ער איז דורכגעפּאַרן; ער האָט קוים געשמועסט מיט אַ לעבעדיקן איטאַליענער, און זיין פּוס איז נישט אַריבערגעטראָטן קיין שוועל פון אַ באַלעבאַטישער פּראַנצויזישער היים. אויך דער אָפיציעלער טוריום אין סאַוועטן-פּאַרבאַנד איז איינ-געשטעלט לויט דעם זעלביקן נוסח: אַלטע פּאַלאַצן, די פעטראָפּאַוו-לאַווסקע פעסטונג, דער קרעמלין, דער טרעטיאַקאָווסקי-מוזעאום אין מאַסקווע און דער „ערמיטאַזש"-מוזעאום — וואָס נעמט איצט אַרום דעם ווינטער-פּאַלאַץ מיט דעם ריזיקן טראַן-זאַל פון די צאַרן — אין

לענינגראד. מען ווייזט אייך אויך די שווערע גילדערנע קרוינען פון פארשידענע צארן-דינאסטיעס און די זאטלעך, באזעצט מיט דיאמאנטן, וואָס יעקאטערינע די גרויסע האָט געקראָגן אַ מתנה פון אַ טערקישן סולטאַן און טאַטאַרישע בעיס; איר קענט אַנקוקן ריזיקע קעניגלעכע ביבלס, געבונדן אין גאָלד און באַזעצט מיט איידל־שטיינער, מלבושים פון פאַפן און אַרכירייען, דעם פאַדיום אין צערקווע, אויף וועלכן איוואָן גראָזני ("דער שרעקלעכער") איז געשטאַנען בעת די תפילות, איוואָנס קבר און דעם קבר פון זיין זון, וואָס דער טאַטע אַליין האָט אים דערמאָר־דעט. מ'ווייזט אייך איקאַנעס און סקולפטורן פון פראָוואַסלאָווע הייליקע, און ווען איר גייט אַרויס פון דער קירכע, שטייט איר ביים לענין־מאַזאַלעאום, צווישן לאַנגע רייען מצבות און סטאַטועס, וואָס הויבן זיך איבער די קברים פון די "הייליקע" פון דער רעוואָלוציע — פון לונאַ־טשאַרסקי און דיערעזשינסקי ביז קיראַוו, זשאַנאַוו און נאָך ווייטער.

אפילו קאַטיאַ איוואָנאַוואַ, מיין באַגלייטערין און וועג־ווייזערין, האָט זיך שנעל געכאַפט, אַז כ'בין נישט געקומען קיין מאַסקווע בלויז אַנצוקוקן דעם גילדערנעם "סערוויס" פון פערציק כלים (טעלער, שיס־לען, טעפעלעך — אַלע פון גאָלד ממש), וואָס יעקאטערינע האָט גע־שענקט איינעם פון אירע צענדליקער ליבהאַבער (דעם גראַף פאַטיאַמקין, דוכט זיך); און באַלד האָבן מיר אַנגעהויבן פירן לאַנגע שמועסן וועגן קובאַ — ס'איז געווען פונקט נאָך דער דורכגעפאַלענער אינוואַזיע — און וועגן לאַקס, וועגן קאַ־עקזיסטענץ, פרייהייט און... פרייע ליבע (וואָס מען טראַכט אַצינד וועגן דעם אין סאָוועטן־פאַרבאַנד). זי איז געבוירן געוואָרן לאַנג נאָך דער רעוואָלוציע און איז אויפגעוואַקסן אין סאָוועטן־פאַרבאַנד; איר געדאַנקען־גאַנג און בליק אויפן לעבן זיינען געווען נישט־ווייניקער אינטערעסאַנט ווי אַ סך פון די אַלטער־טימלעכע יק־המציאות'ן, וואָס זי האָט מיר געוויזן אויף אויסשטעלונגען און אין מוזעאומס.

אין סאָוועטן־פאַרבאַנד ווייזט מען דעם טוריסט אויך מאַדערנע בנינים און היינט־צייטיקע איינריכטונגען: די קולטור־פאַרקן, די מאַ־דערנע מאַסקווער אוניווערזיטעט און דעם ריזיקן "סווימינג־פּול" אונ־טערן פרייען הימל, וואָס זיין וואַסער איז וואַרעם אַ גאַנץ, קיילעכדיק יאָר, אפילו אין די רוסישע פרעסט. עטלעכע שעה אַ טאָג "ווייזט מען" אייך; דערנאָך קוקט איר אַליין. אויב איר קענט די שפראַך — רוסיש, הייסט עס, אַבער אידיש איז אויך גוצלעך, אַמאָל נאָך מער — קענט איר אויך קומען צווישן מענטשן — סתם מענטשן. כולנו חכמים, מיר האָבן אַלע געהערט און געלייענט וועגן דער סאָוועטישער אידעאָלאָגיע און אידיען־וועלט, וואָס פאַר איינעם איז

זי (אדער: געווען) א טרוים, און פארן צווייטן — א קאשמאר. איר ווילט אבער וויסן, ווי דער סיסטעם, די אידייען און ווערטן שפיגלען זיך אפ אין מענטש, אין בשר-ודם, ווי זיי ווירקן אויף דעם יחיד און דער סביבה. א סך פון אונז האבן געלייענט ארווילס „1984“; ס'איז טאקע א ראמאן, אבער די מענטשן זיינע זיינען דאך אייגנטלעך נישט מער ווי א פארקערפערונג פון א קאשמאר-פאנטאזיע.

און אט באגעגנט איר סתם מענטשן, פון א גאנץ יאר: די אלטע באלשעוויטשקע — אלט סיי אין יארן און סיי לויטן טיטל, ס'הייסט פון דער אלטער גווארדיע — וואס איז אפגעזעסן א יאר 15 אין סיבירי, און איז געבליבן געטריי דעם רעזשים באמונה שלימה; די יונגע כעמיקעריין, א אידיש מיידל, וואס האט בימי סטאלין נישט געקענט קריגן קיין ארבעט ביי איר פאך, און האט סוף-כל-סוף געקראגן א נערוון-צוזאמענברוך; דער וואיאזשאַר פון לעמבערג, וואס איז געקומען קיין מאַסקווע איינקויפן סחורה פאר א פאבריק (אויך ער איז געווען צען יאר ביי די ווייסע בערן); דער זיבעציק-יעריקער איד, וואס כאפט ממש א טענצל, ווען איר גיט אים א יארמעלקע מיט די אויסגענייטע אותיות „ירושלים“; די אכצן-יעריקע קאמסאמאקלע, וואס איז אנטציקט, ווען איר לאדט זי איין אין א רעסטאראן (איר קענט מיט איר שמועסן וועגן באציאונג צו אידן, געמישטע חתונות און ענלעכע פראב-לעמען); דער פויער פון אוקראינע, וואס איר האט צופעליק באגעגנט; שאַפערן, ארבעטער, מכל מאמינים שהוא.

* * *

מיינע ערשטע באקאנטע אין מאַסקווע, די וואלינסקי'ס, האב איך נישט געקענט פון פריער. אין אויסלאנד האבן קרובים מיך געבעטן זיי אפצוגעבן א גערוס; פאר איין וועג האבן זיי מיר געזאגט, אז מיט דעם מאן, מישא, וועל איך קענען רעדן פריי, אבער די פרוי זיינע, לינא, וועט מן-הסתם שווייגן; זי וועט זיך היטן; זי איז א רעוואלוציאנער-קע פון די אמאליקע יארן, נאך פון בירגער-קריג, און זי איז נאך אלץ א מיטגליד אין דער פארטיי.

זיי האבן געוואוינט אין א פיינער וואוינונג, פאר מאַסקווער בא-דינגונגען — דריי צימערן, א באד-צימער (וואס זיי האבן אליין איינגע-בויט) און א קיך — בשותפות מיט נאך א שכן. די דירה האט געהאט נאך אנדערע מעלות; אין שכנות מיט זיי, אין דער זעלביקער דירה — אין דאנעבנדיקע צימערן, מיט א געמיינזאמען אריינגאנג — האט געוואוינט בלויז נאך איין משפחה: אן עלטערע פרוי מיט צוויי זין, איין זון איז אפט געווען אויף קאמאנדיראטאָוקעס אויסער דער שטאט.

דער צווייטער זון האָט שטודירט און איז אָפט געווען אויסערן שטוב, און די פרוי גופא אָן עלטערע, איז געווען טויב — אַלץ מעלות, וואָס זיינען זייער וויכטיק, ווען איר וואוינט מיט פרעמדע מענטשן אין אַ בשותפותדיקער דירה.

די דירה האָט אָבער אויך געהאַט אין גרויסן חיסרון: זי האָט זיך געפונען אין אַ האַלב־קעלער, ס'הייסט אירע פענסטער, וואָס האָבן אַרויסגעקוקט אין אַ אַלט־מאָדישן מאַסקווער הויף, האָבן זיך קוים אויפגעהויבן איבער דעם באָדן. ס'איז דאָרט שטענדיק געווען טונקל. און אויך איר געשיכטע האָט די וואוינונג געהאַט — אַ געשיכטע, וואָס איז פאַרבונדן מיט די פּאָליטישע אַנטוויקלונגען אין סאָוועטן־פאַרבאַנד. מישאַ וואָלינסקי איז געווען אַ ציין־טעכניקער, אַ ספּעציאַל־ליסט. אין אָנהויב די דרייסיקער יאָרן האָט ער געוואוינט אין אַ מאַ־דערנער וואוינונג פון אַ נייער געביידע, וואָס האָט געהערט צום קאַמ־בינאַט, אין וועלכן ער האָט געאַרבעט. אין 1937, ווען ס'האָט זיך אָנגעהויבן די כוואַליע פון טעראַר, האָט מען אַרעסטירט זיינעם אַ ברודער, וועלכער איז געווען אַ קאַמוניסט, אַ לאַנג־יעריקער פאַרטיי־חבר. אין יענע יאָרן האָט מען געמעלדעט אין אַלע פאַבריקן, אַז „אַזויווי איבערן לאַנד בושעווען קאַנטר־רעוואָלוציאָנערן, פּאָלקס־פּיינט און סאַבאַטאַזשיקעס“, דאָרף יעדער איינער מעלדן אין פּאַל ווען עס קומט פאַר אַן אַרעסט אין זיין משפּחה אָדער צווישן זיינע פּריינט. מישאַ האָט געמעלדעט וועגן אַרעסט פון זיין ברודער. אין אַ חודש אַרום האָט מען אים אָפּגעזאַגט פון זיין אַרבעט (זיין פאַבריק האָט צוגעשטעלט קינסטלעכע ציין פאַר דער אַרמיי און איז אַזוי־אַרום געווען פאַרבונדן מיט דער פאַרטיידיקונגס־אינדוסטריע פון לאַנד). ער האָט שפּעטער באַקומען אַ ווייניקער־באַצאַלטע אַרבעט אין אַ קלענערער פאַבריק; אָבער די וואוינונג, וואָס האָט געהערט צום קאַמ־בינאַט, האָט ער געמוזט פאַרלאָזן. ער האָט זי אויסגעביטן אויף דער איצטיקער האַלב־קעלער־דירה (פאַר דער צייט האָט זיך דאָס געזעץ געענדערט: מענטשן מוזן מער נישט פאַרלאָזן אַ פאַבריקס־וואוינונג, ווען זיי ווערן אָפּגעזאַגט פון דער אַרבעט).

דאָס זיינען אַלץ קלייניקייטן, אָבער זיי שפּילן אַ געוואָלדיקע ראָלע אין אַ שטאַט, וואו מען קען זינט אַ סך יאָרן נישט דינגען קיין דירה. בכלל פּאָדערן אַט־די אַלע קלייניקייטן — ווי אייניקויפן עסנוואַרג, זיך איינשאַפן מלבושים א. א. — אַ פּיל גרעסערע אָנשטרענגונג אין סאָוועטן־פאַרבאַנד איידער ערגעץ־אַנדערש. ס'איז אַ מין כסדרדיקער געראַנגל פאַר דער טאַג־טעגלעכער עקזיסטענץ.

דעם ברודער און זיין פרוי האָט מען פאַרשיקט אין אַ לאַגער

פון „זאקליוטשאַניע“, קיין סיביר. זיי האָבן איבערגעלאָזט אַ קליין טעכטערל פון אַ יאָר פיר, וואָס האָט זיך אויפגעהאָדעוועט ביי די וואַלינסקיס אין שטוב. ערשט אין צוואַנציק יאָר אַרום — בעת דער אַמנעסטיע, נאָך סטאַלינס טויט — זיינען זיי באַפרייט געוואָרן און זיי-נען צוריקגעשטעלט געוואָרן אין זייערע בירגער־רעכט. זיי וואוינען איצט אין מאַסקווע און באַקומען — ווי אַלע עלטערע מענטשן — אַ פענסיע פון דער רעגירונג (וואָס אין אַמעריקע רופט מען עס „סאָשאל סעקיוּריטי“).

איידער כ'בין אַהינגעפאַרן, האָב איך זיי טעלעפאָנירט פון אַ בודקע לעבן „רויטן פלאַץ“. מישאַ האָט געענטפערט. מיר האָבן צו-ערשט גערעדט רוסיש, דאַן אידיש. ער האָט מיר אַנגעגעבן דעם נומער פון אויטאָבוס, וואָס וועט מיך צופירן צו זייער היים. ווען כ'בין אַב-געקומען, האָט ער שוין געוואַרט ביים טויער פון הויף. די בעל־הבית'טע איז ניט געווען אין דערהיים; זי איז געקומען אין עטלעכע שעה אַרום. זי איז געווען גאַנץ שיין אַנגעטאָן, אפילו עלעגאַנט פאַר מאַסקווער באַגריפן — מיט יענער עלעגאַנץ, וואָס פאַרדעקט דעם דלות און דערמאַנט אין שלום־עליכמיס ווערטל, אַז „פון גאַרניט קען זי מאַכן לאַקשן“. זי האָט נאָר אַ ביסל פאַרשטאַנען אידיש, און מיר האָבן זיך פאַרשטענדיקט אויף רוסיש און טיילווייז אויף ענגליש, וואָס זי האָט לעצטנס געלערנט לויט לעקציעס אויף טעלעוויזיע.

* * *

מיר האָבן זיך געטראָפן מערערע מאל. באַלד האָב איך זי אַנגע-הויבן זען אין לויף פון די יאָרן: אַ יונג, טעמפעראַמענטפול מיידל פון אַ באַלעבאַטישער אידישער משפּחה אין וויסרוסלאַנד, איז זי נאָכן „אַקטאַבער“ אוועק מיט די „רויטע“ אויפן פראַנט. אין די יאָרן פון קריג איז זי געווען אַ קראַנקן־שוועסטער; דערנאָך איז זי אוועק קיין מאַסקווע — צום שטודירן און בויען דעם סאַציאַליזם, וואָס האָט געלייזט אַלע פראַבלעמען, אַריינגערעכנט די אידן־פראַגע און פרייע ליבע.

זי איז געווען אַ „פאַרטייאישע“, פול מיט ענטוויאַזם און אמונה. אַבער באַלד האָבן זיך אַנגערוקט די יאָרן פון טעראָר. מען האָט אַרעס-טירט איר שוואַגער און שוועגערין און זיי פאַרשיקט אין אַ לאַגער. מען האָט אַפגעזאָגט איר מאַן פון דער אַרבעט און זיי האָבן זיך גע-מוזט אַרויסציען פון זייער דירה. די אַרעסטן פון אומשולדיקע האָבן זיך פאַרמערט. אַ סך פון אירע פריינט זיינען פאַרשיקט געוואָרן קיין

סיביר; אנדערע זיינען דערשאסן געוואָרן אין דער שטאָט גופא. די געפאָר האָט זיך דערנענטערט ווי אַ פעטליע אַרום האַלו. אין צווייטן יאָר פון דער מלחמה איז זייער איינציקער זון געפאלן אויפן פראַנט. זייער טאָכטער איז געווען עוואַקואירט אין צענטראַל-אַזיע. זי האָט חתונה געהאַט און איז שוין דאָרט פאַרבליבן.

נאָך דער מלחמה איז דער טעראָר ניט אָפגעשוואַכט געוואָרן. און דאָן, אין אָנהויב פון די פופציקער יאָרן, איז געקומען „דער שטרוי, וואָס האָט צעבראַכן דעם רוקן פון קעמל“:

זי האָט דעמאָלט געאַרבעט אין אַ מינעראַלאָגישן אינסטיטוט. איר שעה, אַ פראַפעסאָר, האָט ניט געוואוסט אז זי איז אַ אידישע. איינ-מאַל ווען ער האָט געדאַרפט אַוועקפאַרן אויף אַ שטיקל צייט, און זי האָט אים געדאַרפט פאַרטרעטן, האָט ער זאָג געטאָן צו איר:

— פון „זייערע“ — נאָר פינף פראַצענט...

למען די פינקטלעכקייט: אַט-דעם פאַקט האָט זי גופא מיר ניט דערציילט. כ'האָב עס געהערט פון אירע קרובים אין אויסלאַנד. כ'האָב עס פאַר איר איבערדערציילט; זי האָט געשוויגן, אָבער ניט אָפגע-לייקנט. בכלל האָט זי אָפט געשוויגן, נאָר פון אירע אויגן האָט אַרויס-געקוקט אַ מין שטאַלצע רעזיגנאַציע. (ווי געזאָגט: ס'איז געשען אין סטאַלין'ס לעצטע יאָרן. פאַר דער צייט האָט זיך אַ סך — כאַטש משמעות ניט אינגאַנצן — געענדערט צום בעסערן אויך אויף דעם געביט).

— ווי האָט איר געלעבט אין יענע יאָרן? — האָב איך זי איין מאָל געפרעגט.

— מען איז יאָרן-לאַנג געשלאָפן מיט אַן איינגעפאַקטן טשעמאַ-דאַנטשיק ביים בעט... טאַמער קלאַפט מען אינמיטן נאַכט.

אַן אנדערש מאָל האָט זי געזאָגט:

— מען קען אָבער ניט צונעמען ביי סטאַלינען דאָס וואָס ער האָט אויפגעטאָן פאַרן לאַנד...

— וואָס הייסט אויפגעטאָן? — האָב איך פראַטעסטירט — ווען ער וואַלט עס ניט אויפגעטאָן, וואַלטן עס אנדערע געטאָן, און אפשר אַן טעראָר, מאַרד און שקלאַפן-לאַגערן. מען וואַלט סיי-ווי געבויט פאַבריקן און וועגן און דאַמבעס אין רוסלאַנד. גאַנץ איראַפע, די גאַנץ צע וועלט אפילו, איז אין דער זעלביקער צייט געגאַנגען אויפן וועג פון אינדוסטריאַליזאַציע. און אויסערדעם: אין אַן אינדוסטריעלער געזעלשאַפט איז שקלאַפעריי זינלאָז אפילו פון עקאָנאָמישן שטאַנד-פונקט, ס'איז פשוט ניט רענטאַבל. יעדער מאַרקסיסט וועט אייך זאָגן,

אז דער בירגער־קריג אין די פאראייניקטע שטאטן צוליב דער אפ־שאפונג פון שקלאפעריי איז פארגעקומען דערפאר וואָס די צפון־שטאטן האָבן זיך אינדוסטריאַליזירט און זיך גענויטיקט אין פרייע אַרבעטער ... — דו הערסט? — האָט זי זיך געווענדעט צו איר מאָן. אירע אויגן האָבן אַ לייכט געטאָן. אייגנטלעך האָט זי „אײס“ פיינט געהאַט מיט דער גאַנצער נשמה; זי האָט זיך עס אָבער ניט פאַרגונען, ווייל „ער האָט דאָך פון דעסטוועגן אַ סך אויפגעטאָן פאַרן לאַנד ...“ זי האָט מיר דערציילט, אַז ווען סטאַלין איז געשטאַרבן איז די טאַכטער פון דעם ברודער, וועלכער איז געווען פאַרשיקט אין לאַגער, געקומען אַהיים מיט פאַרוויינטע אויגן. זי איז שוין דעמאָלט געווען אַ גרויס מיידל (אירע טאַטע־מאַמע זיינען שוין געווען אַ יאָר 16 אין סיביר). זי איז צוגעפאַלן צו ליזאַן מיט אַ גרויס געוויין: — מאַמאַטשאַ, וואָס וועלן מיר איצט טאָן? ... ווי וועלן מיר לעבן אַן אײס?

אויך ליזאַ האָט זיך צעוויינט: „ווי וועלן מיר לעבן אַן אײס?“ אין עטלעכע טעג אַרום האָט זי גערעדט מיט אַ באַקאַנטן, אַ הע־כערן פאַרטיי־פּונקציאָנער, און יענער האָט איר געזאָגט: „מילאַ, מ'עט שוין ווי ניט איז לעבן אויך אַן אײס ... אפשר נאָך בעסער ...“ ערשט דעמאָלט האָט זי זיך אויפגעכאַפט ווי פון אַ קאַשמאַר. — איר האָט געהערט, אַז ער האָט געפלאַנט צו דעפּאַרטירן אַלע סאָוועטישע אידן אין סיביר אָדער צענטראַל־אַזיע? — פון וואָנען ווייסט איר? — האָט זי מיך אָנגעקוקט דערשטוינט. — יאַ, עס זיינען שוין געווען צוגעגרייטע ליסטעס. אונזער פאַרטיי, לעבני'ס פאַרטיי, און אַנטיסעמיטיזם! ... אין יענע יאָרן, נאָך „אַקטאָב־בער“, זיינען מיר גרייט געווען צו טאָן פרייוויליק יעדע אַרבעט, גיין ביז עק וועלט, זיך מקריב צו זיין, אָבער זיי האָבן געמאַכט אַ תל פון אַלץ.

* * *

כ'האָב זיי איינמאַל דערציילט, אַז כ'קלייב זיך באַזוכן די אידיש־סאָוועטישע שרייבער־גרופע, ווערגעליס'ן. — איר מיינט אַוודאי בערגלסאָנ'ען — האָט זי מיך פאַרריכט — דאָ, ביי אונז, הייסט ער בערגלסאָן. — גיין, כ'מיין טאַקע ווערגעליס'ן. בערגלסאָנ'ען האָט מען דער־שאָסן. — דו ווייסט דאָך, די „יעוורעסקיע פּיסאַטעלי“, וואָס מען האָט דערשאָסן — האָט מישאַ באַשטעטיקט.

זי האָט יאָ געוואוסט און ניט געוואוסט. אַמאָליקע יאָרן האָבן זיי זיך ווייניק אָנגעקערט מיט אידישער קולטור. לעצטנס אינטערעסירן זיי זיך מיט אידישע פּראָבלעמען. זיי זיינען געגאנגען אויף די גע- ציילטע אידישע וואָרט-קאָנצערטן, וואָס זיינען פּאָרגעקומען אין מאָסק- ווע און אַ סך געלאַכט, ביז טרערן, בעת די רעציטאָציעס פון שלום- עליכמ'ס ווערק. זיי האָבן אים געלייענט — אין רוסישער איבערזע- צונג. אפשר האָבן זיי זיך אַליין דערזען אין שפיגל פון זיינע מעשה'ס וועגן פּראָצענט-נאַרמע און „מען נעמט“? אפשר האָבן זיי הנאה גע- האָט, ווייל ער רעכנט זיך אזוי אָפּ מיט תקיפּים, נאַטשאַלסטוואָ און ביוראָקראַטן פון אַלע צייטן?

מיר דאַכט זיך, אַז שלום עליכם איז נאָך אויך אַצינד דער סאַמע אַקטועלסטער און היינט-צייטיקער אידישער שרייבער אין סאָוועטן- פּאַרבאַנד, פיל אַקטועלער ווי די אידיש-סאָוועטישע שרייבער פון נאָך דער רעוואָלוציע. און ניט נאָר דערפּאַר ווייל זיינע טיפּן און סיטואַ- ציעס עקזיסטירן נאָך אויך אַצינד אין דער דאָרטיקער אידישער גע- זעלשאַפט — פיל מער ווי מען שטעלט זיך עס פאַר. נאָך מער: דער טאַג-טעגלעכער אַלגעמיין-סאָוועטישער שטייגער — די סתירה צווישן רעאַלער אַרעמקייט און מנחם-מענדל'שער גרויס-ריידעריי (אַז אַט- אַט... מאָרגן... וועט זיך שיטן מן פון הימל). דער שטילער גע- ראַנגל צווישן דער פּראַקטישער שיינע-שיינדלעך, וואָס ווייסט, אַז „קרעפלעך אין חלום זיינען אַ חלום און ניט קיין קרעפלעך“, און צווישן מנחם-מענדל'עך, וואָס פליט אין די הימלען (אַדער צו דער לבנה) — פאַרמאָגט אין זיך אַ סך פון שלום-עליכמ'ס טראַגיקאַמיק. דערפּאַר אפשר ווערט ער דאָרט אַזויפיל געלייענט — אויף אַלע שפּראַכן.

* * *

לינאָ האָט איינמאָל אָנגעקוקט מיין מאַנטל און האָט נייגעריק אויס- גערופּן:

— זע נאָר, וואָס איז דאָס?
 — דאָס איז אַ „זיפּער“ — האָב איך איר דערקלערט. כ'האַב איר געוויזן, אַז מיט דער הילף פון „זיפּער“ קען מען אַרויסנעמען דעם גאַנצן אונטערשלאַק פון מיין מאַנטל און אים פאַרוואַנדלען אין אַ רעגן-מאַנטל פאַרן פּריילינג.
 זי איז געווען אויסער זיך. קליינע „זיפּערס“ האָט זי שוין געהאַט געזען, אָבער ניט מיט אַזאַ המצאה. זי האָט זיך צוגעבויהן צו מיר און האָט שטיל אַ פליסטער געטאָן:
 — געבענטשט זאָלן זיין די אַמעריקאַנער! זיי פּראָדוצירן זאַכן, וואָס מאַכן לייכטער דאָס לעבן פון מענטשן.

ס'איז געווען פונקט צוויי טעג נאכדעם ווי יורי גאגארין איז גע-
 פלויגן אין רוים (און לאנג פאר אלאן שעפארד'ס פלי); די וועלט
 האט געקאכט מיט דעם אויפטו. כ'האב זיך אויפגעהויבן און געזאגט:
 — נו, דערפאר האט איר אבער גאגארין'ען!
 — נעמט אייך גאגארין'ען און גיט מיר דעם „זיפער“! — האט
 זי א רעד געטאן נאך שטילער.

דער „זיפער“ איז אייגנטלעך געווען ניט מער ווי א סימבאל.
 איר טרוים איז אין דער'אמת'ן געווען א... „פרעשער קוקער“ (א
 טאפ, וואס קאכט שנעל אונטערן דרוק פון דאמף). זי האט ערגיץ-וואו
 געהערט, אז ביים קאכן אין א „פרעשער קוקער“ טיילט זיך אפ דער
 קאלעסטעראל (דער שטאף וואס זאל פאראורזאכן הארץ-פעלערן) פון
 דעם איבעריקן שפיט, און אזויווי זי און איר מאן זיינען שוין ניט
 געווען גאר יונג — — כ'בין געווען געצוואונגען צו צעשטערן איר
 אילוויי: די אמעריקאנער ווייבער זיינען טאקע אלע פארליבט אין
 „פרעשער-קוקערס“ — האב איך איר דערקלערט — אבער די מעשה
 מיטן קאלעסטעראל איז ניט מער ווי א לעגענדע. זי האט זיך שוין
 אבער פון לאנג צוגעוואוינט ניט צו גלויבן „אנטי-אמעריקאנער פרא-
 פאגאנדע“:

— וואס ווייסן מענער פון „פרעשער קוקערס“! — האט זי אוועק-
 געמאכט מיין אפיקורסות מיט דער האנט.
 פאר מיין אפפאר האט זי מיר געהאלפן איינפאקן מיינע זאכן, ווען
 זי האט דערזען דעם הענגער, וואס קען צונויפגעלייגט ווערן אין א
 וואלזע, איז זי ווידער אריינגעפאלן אין התפעלות:
 — געבענטשט זאלן זיין די אמעריקאנער! זיי פראדוצירן זאכן,
 וואס מאכן לייכטער דאס לעבן פון מענטשן.
 אוודאי, זי איז געווען מיד — פון רעוואלוציעס, בירגער-קריגן,
 טעראר, סתם צרות; ס'איז אבער אויך געווען איר אלטער טרוים,
 דער טרוים פון א יונגער רעוואלוציאנערקע: לייכטער צו מאכן דאס
 לעבן פון מענטשן.

ריטואל און רוטין

— מיר וועלן באלד פארבייפארן לעבן די דעמאנסטראציעס! —
האָט אַ זאָג געטאָן דער טעקסי-שאַפער — סטודענטן און אַרבעטער
מאַרשירן צו דער אַמעריקאַנער אַמבאַסאַדע, בכדי צו פּראָטעסטירן
קעגן דער אינוואַזיע אין קובאַ. מ'עט זיך אפשר דאַרפן פאַרקירעווען
אין אַ זייטיקער גאַס. זיי האָבן אָפּגעגאַסן די אַמעריקאַנער זשורנאַליסטן
מיט טינט פון קאַפּ ביז די פּיס. צו וואָס קריכן זיי אין קובאַ? פאַרוואָס
וויילן זיי מאַכן אַ מלחמה, די אַמעריקאַנער?

מיר זיינען געפאַרן פון דער גאַרקי-גאַס, אין צענטער פון מאַסקווע,
צו דער „גאַסטיניצאַ אוקראַינאַ“, פאַרביי דער אַמבאַסאַדע. דער שאַפער,
קענטיק אַ זייער פשוטער „פּאַניע“, איז געווען שטאַרק אויפגערעגט.
ער האָט זיך אויסגעדרייט צו מיר:

— פון וואָנען זיינט איר?

— פון אַמעריקע.

— פאַרוואָס אַטאַקירט איר קובאַ? פאַרוואָס קריכט אַמעריקע
אומעטום? זיי ווילן אונטערצינדן די וועלט! מלחמות, אַגרעסיעס...
מיר זיינען עטלעכע מאָל שטיין געבליבן און האָבן געמוזט פאַרן
איבער אַן אומוועג. ער האָט גערעדט שנעל, אַן אויפהער; כ'האָב
קוים באַוווּזן אַריינצואוואַרפן אַ וואָרט, אַז אויך די אַמעריקאַנער ווילן
שלום. ער האָט מיר דערציילט, אַז זיין 23-יאַריקער זון איז אַקאַרשט
באַפרייט געוואָרן פון מיליטער און שטודירט אויף אינוושינער, און
ער האָט גערעדט לאַנג, מיט האַרץ, וועגן דער „קליינינקער“, זיין
4-יעריקער טעכטערל, וואָס נאָך דער אַרבעט פירט ער זי שפאַצירן
אין פאַרק. איז צו וואָס ווילן די אַמעריקאַנער ווידער אַ קריג?...
הונגער? באַמבעס?

מיר האָבן זיך דערנענטערט צום האַטעל. ער האָט אַלץ גערעדט,
אַבער אַצינד האָב איך ניט געגלויבט מיינע אייגענע אויערן:

— וואָס לויפן זיי? וואָס פאַראַ דעמאָנסטראַציעס אויף זייער קאָפּ?
 — האָט ער מיטאַמאַל אָנגעהויבן טענה'ן מיט נאָך מער אויפּרעגונג —
 ס'איז פאַראַן אַ סכסוך, טאָ זאָל זיך אייער קענעדי אַוועקזעצן ביים
 טיש מיט אונזער טאָואַרישטש כרושטשאַוו און זאָלן זיי דורכקומען
 צווישן זיך. אָבער יענע לויפן!... וואו נאָר אַ שטיקל טומל, אַה-אַה,
 זיי זיינען דאָ; כולגאַנעס, לאַבזעס, גיסן טינט, ברעכן שויבן...
 ביז איצט ווייס איך ניט, פאַרוואָס ער האָט אַזוי פּלוצלונג געענדערט
 זיין מיינונג. און קיינער האָט עס מיר נישט געקענט דערקלערן. זאָל
 עס זיין דערפאַר וואָס עס האָט זיך דערנענטערט דער מאַמענט פון
 טרינק-געלט? עס גלויבט זיך מיר ניט. ס'איז וואַרשיינלעכער, אַז
 ער האָט געהאַט ביידע מיינונגען, און אפשר נאָר אַנדערע אויך — וואָס
 ער האָט נישט אַרויסגערעדט אויפן קול.

הימל און ערד און קובא

די צייטונגען זיינען געווען פול מיט דער „אַגרעסיע אין קובא“
 און דער ראַדיאָ האָט גערעדט וועגן קובא; די פריינטלעכע פרוי, וואָס
 האָט מיר דערלאַנגט דעם שליסל פון מיין צימער, האָט מיך געפרעגט:
 „פאַרוואָס גרייפט איר אָן קובאָ?“ און אויך קאַטיאַ איוואַנאָוואַ, מיין
 וועג-ווייזערין, האָט געוואַלט וויסן, פאַרוואָס מיר האָבן זיך אָנגעזעצט
 אויף קובאָ.

אַפילו אין דער „פאַריקמאַכערסקאַיאַ“ פון האַטעל האָט מען גע-
 רעדט וועגן קובאָ. ס'איז שוין געווען שפעט אין אָונט און מערערע
 קליענטן האָבן געוואַרט אויף זייער אַטשערעד. נאָר איין „מייסטעריצע“
 האָט געשאַרן די האַר (אַזוי האָט מען זי באַטיטלט אויף רוסיש:
 „מייסטער“). אין אַ ווינקל פון גרויסן שפיגל, קעגנאיבער איר באַר-
 בער-שטול, האָט געשטעקט פידעל קאַסטראַס בילד.
 — צו וואָס דאַרפט איר דאָ האָבן קאַסטראַן? — האָט עמעצער
 זי געפרעגט.

— זי וויל אים מסתמא אונטערשרען דאָס בערדל — האָב איך זיך
 נישט-ווילנדיק אַרויסגעכאַפּט.

דער עולם אַרום האָט זיך אָנגעקוקט. אין דער שטורמישער
 קובא-אַטמאָספער האָבן די ווערטער אָפגעקלונגען ווי אַ מין „חילול-
 השם“. אָבער אַ פאַריקמאַכערסקאַיאַ איז ניט קיין ערנסטער פּלאַץ
 (כמעט ווי אַ מרחץ, אַ שטייגער), און זיי האָבן באַשלאָסן, אַז מען מעג.
 אַלע האָבן זיך צעשמייכלט. די „מייסטעריצע“ האָט געהאַלטן אַ שטיקל
 רעדע:

— איר פאַרשטייט, איך בין היינט איינע אַליין ביי דער אַרבעט.
 די אַנדערע דריי מייסטערס ליגן אויף גריפע. איר וויסט דאָך, אַז

עס גייט ארום א גריפע איבער מאסקווע. האב איך דעריבער היינט געטאן ארבעט פאר פיר. און אזויווי פידעל איז א גרויסער „געראי“, נעם איך זיך אראפ פון אים א ביישפיל און איך שעפ מוט פון זיינע העלדישע מעשים, בכדי צו דערפילן מיין ארבעט בשלימות. דערפאר האלט איך דעם גאנצן טאג זיין בילד פאר מיינע אויגן.

אין אונזערע אויערן קלינגען אפ אונלכע רייד קאמיש. צווישן עולם דארטן האט קיינער נישט קיין שמייכל געטאן. זי האט גערעדט ערנסט. — טאקע ערנסט? אין א געוויסן זינען איז עס ווי מיט א צושויער פון א דראמע אין טעאטער: ער איז ערנסט און געשפאנט, ער פארגיסט אפילו א טרער — און גלייכצייטיק ווייסט ער, אז ס'איז א שפיל אזא. אין א טאטאליטארער געזעלשאפט העלפט אט די טאפל-טיקייט א סך מענטשן נישט פארוואנדלט צו ווערן אין ראבאטס אויפן געביט פון טראכטן און דענקען.

* * *

אן אמעריקאנער זשורנאליסטקע, וועלכע וואוינט שוין א יאר פינף אין סאָוועטנפארבאנד, האט מיר דערציילט, אז ווען אירע סאָוועטישע גוטע-פריינט צעלאזן זיך מיט אפיציעלע רעדעס אין פערזענלעכע געשפרעכן, זאגט זי צו זיי:

— איר וועט אפשר רעדן ווי מענטשן? אין איין אויער רעדט איר מיר אריין אן עדיטאריעל פון „פראוודא“ און אין צווייטען: א לייט-ארטיקל פון „איזוועסטיא“.

איר הערט אפט ווי מענטשן רעדן מיט אן עדיטאריעל-לשון, אבער א סך פון זיי האבן אויך אייגענע געדאנקען. ווי בינדט זיך צום ביישפיל, דאס ארויפקוקן צו אמעריקע, די באוואונדערונג פון די אמעריקאנער דערגרייכונגען, וואס פארכאפט דעם סאָוועטישן מענטש, מיט דער אפיציעלער פארשטעלונג פון אמעריקע ווי אן אגרעסאר און מלחמה-העצער? — אויך דא איז פאראן א טאפלטיקייט, א מין מחיצה צווישן דער אפיציעלער „אמונה“ פון לאַנד און צווישן דעם טאג-טעגלעכן לעבן.

משל למה הדבר דומה, מיט וואס קען מען עס פארגלייכן? מיט רעליגיע און ווירקלעכקייט אין די מערב-לענדער. צענדליקער מיליאָ-נען אמעריקאנער זיינען גלויביקע קריסטן; מיליאָנען גייען זונטיק אין דער קירכע. לויט זייער אמונה האלטן זיי, אז „ווען מען דערלאנגט איך א פאטש אויף איך באק, זאלט איר אונטערשטעלן די צווייטע“ און אז „ס'איז לייכטער פאר א קעמל דורכצוגיין דורך א לאך פון א נאָדל איידער פאר א גביר אריינצוקומען אין גן-עדן“; פונדעסטוועגן וועט זעלטן איינער פון זיי אונטערשטעלן אפילו די ערשטע באק, און

כמעט יעדער איינער וויל דערווייל זיין א גביר. סערמאנט באזונדער און בינעט באזונדער.

אויך אין סאוועטישן לאנד שטעלט זיך ביסלעכווייז אין א צעטיי-לונג צווישן דער אפיציעלער פילאזאפיע פון שטאט און דער טאג-טעגלעכקייט. אין זייערע אומאפישע ווערק וועגן אבסאלוט-טאטאלי-טארע שטאטן, האבן געוויסע שרייבער געשילדערט דעם דארטיקן מענטש ווי א געדאנקען-ראכאט. אבער א סברא, אז אפילו אינזעקטן אנטוויקלען א געוויסן גראד אימוניטעט קעגן די. די טי. די ווייטער-דיקע דורות אינזעקטן אטעמען דעם גיפט און בלייבן... בארמאלע אינזעקטן. און מה-דאך אן אינזעקט, קל-וחומר א מענטש. די פרא-פאגאנדע פארלירט איר ווירקונג, די לאזונגען ווערן אפגעבליאקעוועט; זיי ווערן פארוואנדלט אין א ריטואל, אין רוטין און קלישע. ריטואל באזונדער און טאג-טעגלעכקייט באזונדער.

וועגן מלבושים און פרייהייט

אזיגער צען אין אונט איז אן עולם יוגנטלעכע געשטאנען פאר דער טיר פון דעם „קאפערעסטאראן“ פון האטעל „נאסיאנאל“, אין צענטער פון מאסקווע (איינער פון די געציילטע לאקאלן אין שטאט, וואס זיינען אפן ביינאכט). מען האט זיי נישט אריינגעלאזט, ווייל ארום 11 אזיגער ווערט שוין דער לאקאל געשלאסן. דער מענעדזשער האט ארויסגעקוקט, און ווייל ער האט משמעות דערקענט, אז איך בין א טוריסט, האט ער מיך אריינגעפירט אינעווייניק. א וויילע האט ער געזוכט צווישן די באזעצטע טישלען און סוף-סוף מיך צוגעפירט צו א טישל, וואו ס'איז געזעסן באר איין יונגער מענטש.

מיר האבן זיך צערעדט. אין פארלויף פון שמועס האט זיך ארויסגעוויזן, אז ער איז א מיטארבעטער אין איינער פון די „פראוו-דא'ס“ (ס'איז פאראן סתם א „פראוודא“, א „קאמסאמאליסקאייא פראוודא“, א „לענינגראדסקאייא פראוודא“ א. א.). ער האט מיר דערציילט, אז זיינער אן אנקל איז דא נישט לאנג געווען אין אמעריקע אויף א צווא-מענפאר.

— ווי איז אים געפעלן געווארן אמעריקע ?

— עטלעכע זאכן זיינען אים געפעלן געווארן.

— וואס, א שטייגער ?

— א סך אויטאס, אלע האבן אויטאס, און די מענטשן זיינען גוט

אנגעטאן.

ער האט לייכט אפגעזיפצט :

— אזוי לאנג ווי די מענטשן אין מערב וועלן זיין בעסער געקליידט

ווי ביי אונז, וועלן מיר ניט האָבן קיין באַווייז, אָז אונזער סיסטעם איז בעסער ווי די קאָפיטאַליסטישע.

— פאַרוואָס פּראָדוצירט איר נישט מער מלבושים ?

— פאַרוואָס ? ס'קען זיין, אָז ס'איז אַ פּראָגע פון רוי־שטאַפּן. ביי אײך, אין אַמעריקע, איז שטאַרק אַנטוויקלט די כעמישע טעקסטיל־אינדוסטריע : נײַלאָן, רעײַאָן, דאַקראָן. מיר וועלן אינגיכן עפענען עטלעכע כעמישע טעקסטיל־קאָמבינאַטן, וועלן אפשר דאָן זיין גענוג קליי־דער. אַט נעמט, אַ שטייגער, זייגערס. אַ זייגער איז ביי אונז געווען אַ טרוים. האָבן מיר געעפנט עטלעכע גרויסע זייגער־פאַבריקן, און מיר עקספּאָרטירן שוין זייגערס קיין אויסלאַנד. דאָס זעלביקע מיט קאַמעראַס.

— כּווייל אײך עפעס זאָגן — האָב אײך געזאָגט — מיר און חײנע פּרײנט אין אַמעריקע איז אײגנטלעך נישט וויכטיק, צי איר זײנט אַנגעטאָן בעסער אָדער ערגער ; עס אינטערעסירט אונז קוים, צי איר האָט זייגערס אָדער קאַמעראַס. וואָס שײך דעם רעזשים, אינטערעסירט אונז עפעס אַנדערש.

— וואָס, צום בײשפּיל ?

— די פּראָגע פון פּרײהײט און פון רעכט. אַז מען זאָל נישט קענען אויפוועקן אַ מענטשן אינמיטן נאַכט, אים אַרעסטירן און פאַר־שיקן קיין סיביר ; לײת דין ולײת דײן ! פאַרשוואַנדן, ווי אין וואָסער אַרײן ... אין אַמעריקע קען מען אויך אַרעסטירן אַ מענטשן, אָבער ער קען שטעלן אַן אַדוואָקאַט, ער קען זיך פאַרטיידיקן ...

— יא, מיר האָבן געהאַט שווערע יאָרן — האָט ער געזאָגט שטיל — אַצינד ווערט געענדערט די גאַנצע יורײדישע סיסטעם. ער האָט זיך אַרײנגעלאָזט אין פאַרשידענע יורײדישע פּרטים. דערנאָך האָט ער צוגעגעבן :
— אַז מיר וועלן האָבן מער קליידונג, וועלן מיר האָבן אויך מער פּרײהײט.

— פאַרקערט, אַז איר וועט האָבן מער פּרײהײט, וועט איר האָבן מער קליידונג. האָט זיך דען די עקאָנאָמישע לאַגע פאַרענדערט גלייך נאָך סטאַלינ'ס טויט ? נאָר אַט, עס זײנען געקומען גײע מענטשן און האָבן אײנגעפירט מער פּרײהײט.

קאָנעקוויסטענץ און סטאַטוס־קוואַ

באַלד זײנען מיר אַרײבער צו עניני־דיומא : קובאַ ! פאַרוואָס גרײפט אַמעריקע אַן קובאַ ? — האָט ער גע'טענה'ט, אָבער ווייניקער עמאַציאָ־נעל, זאַכלעך.

— איר מוזט פארשטיין, אז אמעריקע קען ניט דערלויבן קיין קאמוניסטישע באזע ממש ביי אירע טויערן — האב איך זיך צום ערשטן מאל אריינגעלאזט אין א דיסקוסיע ממש — און אויסערדעם: וואס הייסט קובא? ס'איז נישט קיין ענין פון דוקא קובא. אמעריקע וויל נישט קיין מלחמה, אבער זי האט מורא, אז איר וועט פאמעלעך אפגריזשען איין שטיקל נאכן צווייטן: אינדאכינע, לאאס, קאנגא, טאווא-רישמש כרושטשאוו האט געזאגט...

מיר האבן א וויילע געזוכט דאס ווארט אויף רוסיש. ער האט זיך געכאפט וואס איך מיין צו זאגן:

— קא-עקזיסטענץ...

— יא, קא-עקזיסטענץ, אבער וואס איז עס פאר א קא-עקזיסטענץ, אויב איר פארנעמט איין לאנד נאכן צווייטן?

— וואס קענען מיר טאן, אויב די מאסן אין יענע לענדער מאכן א רעוואלוציע?

— לאמיר אָננעמען, אז די מאסן מאכן טאקע אליין זייערע רעווא-לוציעס; אבער איר שיקט זיי גלייך הילף. אויסערדעם: ס'איז דאך נישט קיין ענין פון מאראל; וואס איז דא פאר א חילוק פונעם שטאנד-פונקט פון גלאבאלער גלייכגעוויכט? אמתע קא-עקזיסטענץ מיינט סטא-טוס-קווא, אפילו ווען דאס זאל באדייטן א מאראטאריום אויף רעווא-לוציעס און איבערקערענישן פאר די קומענדיקע 20 אָדער 50 יאָר. אזוי-לאנג ווי איר וועט פרובירן איינפירן אייער רעזשים אין נייע לענדער, וועט אמעריקע צו אייך קיין צוטרוי נישט האָבן.

ער האט זיך א וויילע פארטראכט:

— קובא, לאאס, קאנגא, דאס איז אלץ „פוסטיאקי“ (נאָרישקייטן)! — האט ער א מאַך געטאָן מיט דער האַנט — ס'איז פאראן נאָר איין פראַבלעם: דייטשלאַנד! נאָר איין שונא: דייטשלאַנד! מיט אמעריקע אליין וואַלטן מיר דורכגעקומען, אבער מערב-דייטשלאַנד גרייט זיך צו א נייעם קריג, און אמעריקע באַוואַפנט די דייטשע אַרמיי.

— איך בין א איד, און איר ווייסט וואָס דייטשלאַנד האַט געטאָן צו אידן; איר ווייסט, וואָס פאראַ געפילן מיר האָבן צו דייטשלאַנד. אבער לויט מיין מיינונג איז דאָס האַלבֶע דייטשלאַנד צו-קליין, אויף צו קענען מאַכן א מלחמה.

— איר רעדט מיט לאַגיק, אבער זיי ווייסן נישט פון קיין לאַגיק. זיי האָבן נאָר איין זאך אין זינען: א קריג און רעוואַנזש! די דייטשן זיינען א געפאַר פאַר דעם שלום, פאַר דער וועלט!

— איך האָב חברים, וואָס האָבן די זעלביקע מיינונג ווי איר — האָב איך געזאָגט — אבער ביי די היינטיקע באַדינגונגען, מיט דער

אטאם-באמבע, וואלט דאך אַ קריג געמיינט אלגעמיינער אונטערנאנג.
— די דייטשן אַרט עס קנאַפּ-וואַס. אַבי זיי וועלן האָבן זייער קריג
און זייער נקמה! און אַמעריקע שיקט זיי וואַפּן. דאָ ליגט די געפאַר
פאַרן שלום!

ער האָט זיך צוגעבויגן צו מיר און האָט שטיל אַ פּליסטער געטאָן:

— אין אַמעריקע זיינען דאָך פאַראַן אַ סך אידן, יאָ?

— אַרום פינף מיליאָן.

— פאַרוואָס טוט איר גאַרנישט קעגן דער באַוואַפענונג פון דייטש-

לאַנד?

מיט אַ פאַר טעג פריער האָב איך זיך באַגעגנט אין לענינגראַד
מיט עטלעכע מזרח-דייטשע קאָמוניסטן. זיי זיינען געקומען צום ערשטן
מאַי, צוזאַמען מיט אַ גרויסער עקסקורסיע פון מזרח-דייטשלאַנד —
דריי הונדערט פּערוואַן אין אַ ספּעציעלן צוג. זיי האָבן מיר דערציילט,
אַז אויף דער באַן-סטאַנציע אין קיעוו איז זייער צוג באַגעגנט געוואָרן
מיט אַן אַרקעסטער מוזיק.

— נו, און די מזרח-דייטשן? — האָב איך געפרעגט דעם יונגענ-

מאַן פון דער „פּראַוודאַ“.

ער האָט מיך אַ וויילע אַנגעקוקט, ווי זיך געקווענקלט.

— אַ דייטש בלייבט אַ דייטש! — האָט ער אַ זאָג געטאָן קאַלט

און ערנסט.

* * *

ער איז ווידער אַמאַל און נאָך אַמאַל צוריקגעקומען צום פּראַבלעם
דייטשלאַנד — ווי ער וואָלט געווען באַזעסן פון אַ שרעק פאַר אַן אימי-
נענטער געפאַר. כ'האָב געהאַט דעם איינדרוק, אַז ער שפּיגלט-אַפּ אין
אַ געוויסער מאַס דאָס געפיל און די איינשטעלונג אין די „הויכע
פּענסטער“. אין סאָוועטנפאַרבאַנד לעבן נאָך שאַרף די זכרונות פון דער
לעצטער מלחמה, פון די שרעקלעכע מפּלה'ס אין די ערשטע יאָרן פון
קריג, פון חורבן און ליידן. און עס לעבט נאָך אויך די שרעק פאַר
דעם דייטשן מיליטאַריזם.

ער איז געווען נישט מער ווי סתם אַ מיטאַרבעטער פון אַ צייטונג,
אַבער אפשר דערפאַר טאַקע האָט ער גערעדט אָפּנהערציקער ווי וועלכע
ס'איז הויכגעשטעלטע אַפּיציעלע פּערווענלעכקייט. די וואַקסנדיקע שפּאַ-
נונג אַרום בערלין באַשטעטיקט זיין אָפּשאַצונג פון דער אינטערנאַציאָ-
נאַלער לאַגע. און בערלין איז, וואַרשיינלעך, בלויז אַ פּראַלאַג —

* * *

ווען איך בין ארויס פון קאפע רעסטאראן, איז נאך אלץ אן עולם
 יוגנטלעכע געשטאנען פאר דער טיר. עטלעכע האָט מען אַריינגעלאָזט
 אינעווייניק, איינצוקויפן פּאַפּיראַסן ביים בופּעט. איינער האָט זיך גע-
 ריסן ביים אַריינגאַנג :
 — פּאַרוואָס לאָזט מען אַלעמען אַריין און מיך נישט ! — האָט ער
 געוואָלדעוועט.

זיין רוף האָט זיך געטראָגן דורך דער נאַכט, איבער דער גאַרקיי-
 גאַס און ביז צו די מויערן פון קרעמלין. אין מיינע אויערן האָבן די
 ווערטער אָפּגעקלונגען ווי אַ סימבאָל — ווי אַ רוף פון דער צוקונפּט.

אויפן וועג צו אידישע שרייבער אין מאַסקווע

האַט זיך אָנגעהויבן כמעט ווי אין אַ דעטעקטיוו־סטאָרי. אין משך פון עטלעכע טעג האָב איך אַרומגעזוכט די אידישע שרייבער אין מאַסקווע. און דאָס שאַנענדיקע, און דאָס פּיקאַנטע, דאַביי איז געווען, וואָס כ'האַב בשעת־מעשה געהאַט זייער אַדרעס פאַרשריבן שוואַרץ אויף ווייס אין מיין נאַטיץ־ביכל. און ניט נאָר זייער אַדרעס — אַפילו זייער טעלעפאָן־נומער איז דאָרט געווען פאַרשריבן. איז פאַרוואָס האָב איך געדאַרפט זוכן?

אין אַן אמת'ער דעטעקטיוו־סטאָרי איז די זוכעניש דער סאַמע עיקר־העיקרים; אין אונזער געשיכטע איז עס ניט געווען אַזוי וויכטיק. אָבער אינטערעסאַנט איז עס פון דעסטוועגן געווען, טאַקע צום גוף הענין אינטערעסאַנט. טאָ לאַמיר אויך וועגן דעם דערציילן.

ומעשה שהיה כך היה: אין תל־אָביב, איידער כ'בין אָפּגעפאַרן אין סאָוועטנפאַרבאַנד, האָט מיר אַ באַקאַנטער דערציילט, אַז מען קלייבט זיך אַרויסצוגעבן אין סאָוועטנפאַרבאַנד אַ אידישע צייטשריפט מיטן נאָמען „סאָוועטיש היימלאַנד“; אַז דער זשורנאַל ווערט שוין צוגעגרייט און די רעדאַקציע געפינט זיך צייטווייליק אין הויז פון דער באַקאַנטער סאָוועטישער צייטונג „ליטעראַטורנאַיאַ גאַזעטאַ“. און ער האָט מיר וועגעבן דעם אַדרעס און טעלעפאָן־נומער פון דער „ליטעראַטורנאַיאַ גאַזעטאַ“ אין מאַסקווע, אַלץ כשר וישר.

אָבער דער געבער פון אַדרעס איז ניט געווען אינגאַנצן „כשר“. ער איז אַמאַל געווען אַ פירנדיקער קאַמוניסט און אַ טוער אין „קאָמ־אינטערן“; דערנאָך איז ער געזעסן (ס'רעדט זיך אַזוי „געזעסן“ — ער איז פאַרשיקט געוואָרן אויף קאַטאַרוזשנע אַרבעט) אַ יאָר צוואַנציק אין סיביר, און נאָך זיין באַפרייאונג און רעהאַביליטאַציע איז ער עולה געווען קיין אַרץ־ישׂראל. אין מיין פאַנטאַזיע האָט דערבייער דער אַדרעס אויסגעזען אַביסל מיסטעריעז און „געהיימיספול“ (ווי עס זאָגט זיך

אין אַן עכטן שונד־ראַמאַן). עד כאן אונטערבאַוואוסטזיין. וואָס שייך דעם שכל־הישר, האָט ער גע'טענה'ט, אַז אויב כ'וועל קומען אין דער „ליטעראַטורנאַיאַ גאַזעטאַ" און וועל זיך נאַכפּרעגן אויף דער רעדאַקציע פון „סאַוועטיש היימלאַנד", וועט מען מיך אפשר נעמען אויספּרעגן:

„פון וואַנען ווייסט איר וועגן אַזאַ זשורנאַל? ווער האָט אייך גע- געבן דעם אַדרעס?" און ענלעכע קלאַץ־קשיות.

כ'האַב נאָך דעמאָלט ניט געוואוסט, אַז אַ ידיעה וועגן דער דער- שיינונג פון דער צייטשריפט איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דער אידישער פרעסע פון אויסלאַנד; האָב איך זיך מיישב געווען מיט סאַוועטישע באַקאַנטע און זיי האָבן מיך געראַטן, אַז איך זאָל דעם ענין דערליידיקן דורך דעם „אינטוריסט".

* * *

דער „אינטוריסט" פאַרזאָרגט אַלע הצטרכות'ן פון טוריסט. איידער איר פאַרט אין סאַוועטפאַרבאַנד, צאָלט איר איין אין „אינטוריסט" פאַר אַלע אייערע הוצאות, און ווען איר קומט אַהינצו, קריגט איר קופאַנען פאַר אַ צימער און פאַר מאַלצייטן, און איר האָט דאָס רעכט אויף „טורס" אין אַן אויטאַ. אויב איר פאַרט אַליין (ניט מיט קיין גרופע) און איר האָט באַצאָלט פאַר אַ „דע־לוקס" רייזע (און אַמערין־קאַנער קענען איצט פאַרן נאָר דע־לוקס), קריגט איר צו אייער דיס־פּאַזיציע אַן אויטאַ, אַ שאַפּער און אַ וועג־ווייזער (וואָס רעדט אייער שפּראַך), אויף 3 שעה אַ טאַג.

דער וועג־ווייזער פירט אייך אויף די אַפיציעלע „טורס": מוזע־אומס, פאַרקן, אינסטיטוציעס א. ד. גל. אַבער איר קענט אויך אויס־קלייבן פּלעצער, וואָס איר ווילט באַזוכן, און אַפילו באַנוצן דעם אויטאַ, כדי צו דערליידיקן אייערע פּערזענלעכע ענינים. ס'איז מעגלעך, אַז אויב איר זאָלט פאַרלאַנגען, אַז מען זאָל אייך פירן אין דער מאַסקווער סינאַגאָגע, אַ שטייגער, וועט מען אייך אַהינפירן, און דער שאַפּער מיטן וועג־ווייזער וועלן וואַרטן אין דרויסן ביז איר וועט ענדיקן דאַוונען (אויב עס וועט ניט געדויערן מער ווי 3 שעה). עמיצער וואָלט עס געדאַרפט אויספּרובירן, אַבער ווער וועט דען פאַרן אום שבת דאַוונען אין דער מאַסקווער סינאַגאָגע?

אין יעדן גרויסן האַטעל (וואו עס וואוינען טוריסטן), איז פאַראַן אַן אַפטיילונג פון „אינטוריסט" מיט „טישן" פאַר די פאַרשידענע ענינים: קופאַנען, וויזעס, געלט־אויסטויש און טורס. אַמערקאַנער טוריסטן זיינען, ווי באַקאַנט, עקסטראַוואַגאַנטע מענטשן, און מען דער־ציילט, אַז אייער אַן אַמערקאַנער, משמעות אַ טוריסט פון טעקסאַס

אָדער מיטל-וועסט, איז אַמאָל אַריין אין אַן „אינטוריסט“-ביוראָ אין מאַסקווע און זיך געווענדעט צום באַאָמטן:

— כ'וואָלט אייך געוואָלט בעטן, אָז היינט נאָכמיטאָג זאָל מען מיך נעמען אויף אַ טור איבער אַ לאַגער פון שקלאַפּן-אַרבעטער... דער באַאָמטער האָט געזאָגט, מיט אַן ערנסטער מינע, אָז ער מוז זיך נאָכפרעגן ביי זיין שעף. ער איז אַוועק, איז צוריקגעקומען, און האָט גאַנץ זאָכלעך געמעלדעט דעם טוריסט, אָז ס'איז ליידער אומ-מעגלעך: ווייל אין סאָוועטנפּאַרבאַנד זיינען ניטאָ אַזעלכע לאַגערן.

אַזאַ בקשה וואָלט מיר, פאַרשטייט זיך, אויפן זינען ניט געקומען. כ'האַב זיך געווענדעט צו דער אָפּטיילונג פון טורס, און דערקלערט, אויף ענגליש, אָז כ'האַב אַ בקשה וועגן אַ ספּעציעלן ענין. דער באַ-אַמטער, אַ יונגער בחור, האָט געזאָגט, אָז ער פאַרשטייט ליידער ניט קיין ענגליש.

— אפשר דייטש? — האָט ער געפרעגט.

— גוט, זאָל זיין דייטש.

כאָטש ער האָט אויסגעזען ווי אַלע אַנדערע, איז ער מיר פאַר-געקומען ווי אַ אידישער בחור. כ'האַב אים פאַרגעלייגט מיין ענין: אַזוי ווי כ'האַב געהערט, אָז מען קלייבט זיך אַרויסצוגעבן אַ צייט-שריפט אויף אידיש אין מאַסקווע, און אַז די רעדאַקציע געפינט זיך צייטווייליק אין דער „ליטעראַטורנאַיאַ גאַזעטאַ“ און אַזוי ווי כ'אינטע-רעסיר זיך מיט אַזאַ אויסגאַבע, וואָלט איך געוואָלט, אָז ער זאָל מיך שטעלן אין פאַרבינדונג מיט דער רעדאַקציע.

די באַאָמטע פון „אינטוריסט“ זיינען בדרך-כלל זייער פריינטלעך און זיי באַמיען זיך נאָכצוקומען די ביטעס פון די טוריסטן. דער בחור איז ווייטער געווען העפלעך. ער איז אָבער געוואָרן זאָכלעך און קאַלט, ווי איינער זאָגט: צו וואָס קריכן מיט אַ געזונטן קאַפּ אין אַ קראַנקן בעט? ער האָט אַרויסגענומען אַן אַדרעסן-בוך און האָט שנעל אַנגעשריבן פאַר מיר דעם אַדרעס און דעם טעלעפּאָן-נומער פון דער „ליטעראַ-טורנאַיאַ גאַזעטאַ“.

— איר קענט צופאַרן אַהינצו — האָט ער מיר גע'עצה'ט, ס'איז געווען דער זעלביקער אַדרעס, וואָס כ'האַב געהאַט פאַרשריבן אין מיין נאָטיץ-ביכל.

דרך-אגב, אָז מיר האַלטן שוין ביי אידיש און אַ אידישער אויס-גאַבע אין סאָוועטנפּאַרבאַנד: דער האַטעל איז אין יענע טעג געווען פול מיט טוריסטן און דעלעגאַציעס, וואָס זיינען געקומען, לכבוד דעם ערשטן מאַי, פון אַלע עקן וועלט: כינעזער, לאַטיין-אַמעריקאַנער,

פאלאקן, דייטשן. מען האט געהערט א בבל פון שפראכן: פראנצויזיש, אראביש, שפאניש, טשעכיש, טאטעריש מסתמא. קיין אידיש האט מען ניט געהערט. איינמאל בין איך צוגעגאנגען צום פאסט-ביורא, וואס האט זיך געפונען אין דער „לאבי“ פון האטעל. כ'האב אנגעוויזן דעם מיידל הינטער דער פארבאנק אויף דעם בריוו אין מיין האנט:

— האו מאטש? סקאלקא?

זי האט מיך אן אויגנבליק אנגעקוקט (איך בין גראד געווען דער איינציקער קליענט):

— זעכצן קאפיקעס — האט זי געענטפערט מיט א גוטן וואלינער אקצענט.

— איר רעדט אידיש?

— אוודאי! פארוואס ניט?

מיר האבן א וויילע געשמועסט — אויף אידיש. זי האט מיר צוגע-לייגט צוויי „גאגארינס“, ס'הייסט, 2 פאסטמארקעס מיט גאגארינס בילד. כ'האב פאר זיי באצאלט, פארשטייט זיך, דעם אפיציעלן פרייז, 6 קאפיקעס. אבער א שטיקל טובה (א לעגאלע) איז עס געווען, ווארים די טוריסטן און דעלעגאטן האבן געכאפט די „גאגארינס“ ווי מצה-וואסער און מער ווי צוויי אויף אמאל האט מען ניט געקענט קריגן.

עטלעכע טעג שפעטער האב איך זיך צערעדט מיט א וועגווייזער אין „אינטוריסט“-אמט. מיר האבן זיך געקענט פון א פריערדיקער באגעגעניש. דאסמאל האט ער מיר דערציילט, מיט ענטוואזום, אז אין א טאג אדער צוויי ארום דארף אנקומען פון ניו-יארק א פאלקס-דעלעגאציע צום ערשטן מאי.

— א אידישע דעלעגאציע — האט ער צוגעגעבן. ער האט געוואלט וויסן, צי איך קען מרס. פלונית, וועלכע שטייט אין שפיץ פון דער דעלעגאציע. כ'האב זי ניט געקענט.

— און מיסטער פלוני? אויך איינער פון די חשובע אנפירער פון דער דעלעגאציע.

כ'האב זיך מודה געווען, אז אויך זיין נאמען האב איך קיינמאל פריער ניט געהערט. דער וועגווייזער איז געווען אביסל אנטוישט; ס'איז אים אויך אפשר פארגעקומען אביסל משונה'דיק, וואס א ניו-יארקער תושב האט קיינמאל ניט געהערט די נעמען פון די חשוב'סטע דעלעגאטן פון דער ניו-יארקער פאלקס-דעלעגאציע קיין מאסקווע. איך, ווידער, האב געהאט א פארדאכט, אז דער בחור איז א אידישער בחור, און אזויווי ער האט מיט מיר געשמועסט וועגן אזעלכע אינטימע זאכן, בין איך ארויסגעקומען מיט מיין ענין:

— אזוי און אזוי, אזויווי כ'האָב געהערט, אַז מען גייט אַרויסגעבן אַ צייטשריפט אויף אידיש אין מאַסקווע... א. אַז. וו.

אין דעם מאַמענט איז צווישן אונז אויסגעוואַקסן אַ וואַנט. אויב ס'האַט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז ער איז געוואָרן אַביסל בלאַס, איז עס מסתמא געווען בלויז דערפאַר וואָס אין מיין פאַנטאַזיע איז די וואַנט געווען אַ ווייס-געקאַלכטע, אַ שטומע, כ'האָב גלייך אָנגעהויבן רעדן וועגן עפעס אַנדערש, אָבער דער שמועס האָט זיך שוין מער ניט געקלעפט.

* * *

ערשט דעמאָלט איז מיר איינגעפאַלן, אַז דער גלייכסטער וועג וואָלט געווען זיך צו ווענדן צום פאַראיין פון די סאָוועטישע שרייבער. וואָס קען זיין נאָך גלייכער און כשר'ער? כ'האָב געזאָגט מיין וועג-ווייזערין, אַז צומאָרגנס וועלן מיר, אָנשטאַט אַ טור, פאַרן דערליידיקן אַן ענין אין היז פון די שרייבער. מיינע מחזקות מיט אַזעלכע חשוב'ע לייט האָט שטאַרק געהויבן מיין פרעסטיזש אין די אויגן פון דער וועג-ווייזערין. צומאָרגנס זיינען מיר פאַרפאַרן „נאַשפּיץ“ מיט קאַטיאַ אינזאַ-נאַוואַן און מיט אַ שאַפּער, אין גרויסן הויף פון „דאָם סאָוועטסקיך פּיסאַטעלעץ“.

ס'איז געווען אַ ברחבות'דיקער הויף, באַזעצט ערטער־ווייזן מיט ביימער און אַרומגערינגלט מיט אַ האַלב-קרייז פון אַלטמאַדישע צוואַ-מענגעשלאַסענע הייזער (אַ סעקרעטאַרין פון שרייבער-פאַראיין האָט מיר שפּעטער דערציילט, אַז אַט-דער הויף ווערט געשילדערט אין טאַלסטאָיאַס „מלחמה און שלום“ אונטערן נאָמען „דאָס היז פון די ראַסטאַוואַס“). מיר האָבן אויפגעזוכט די שטוב פאַר „אינטערנאַציאָנאַלע ענינים“. מיינע באַגלייטער האָב איך איבערגעלאָזט אין דרויסן.

כ'האָב דערקלערט דער סעקרעטאַרשע ביים אויפנאַמס-טיש וועגן וואָס איך בין געקומען, און אַז איך וויל רעדן מיט דער סעקרעטאַרין פון שרייבער-פאַראיין, פרוי ראַמאַנאַוואַ. זי האָט מיר געזאָגט, אַז ראַמאַנאַוואַ איז אַקאַרשט צוריקגעקומען פון אַ רייזע אין אַמעריקע, אַז זי איז איצט אויף וואַקאַציע (און דרך-אגב: אַז זי איז די „וויצע-פּרעסדעטאַטיעל“, ס'הייסט די וויצע-פאַרויזערין פון פאַראיין), אָבער ס'מאַכט ניט אויס: זי וועט איר אַנקלינגען אַהיים.

— כ'וואָלט זי ניט געוואָלט מטריח זיין בעת איר וואַקאַציע!

— ס'מאַכט ניט אויס, זי פאַרנעמט זיך גערן מיט שרייבער פון אויסלאַנד.

פרוי ראַמאַנאַוואַ איז געווען פריינטלעך און זאַכלעך. זי איז לעצטנס געווען אין אויסלאַנד — האָט זי געזאָגט אויפן טעלעפּאָן — אָבער אויף

וויפיל זי ווייסט, ווערט טאָקע צוגעגרייט אין מאַסקווע אַ צייטשריפט אויף אידיש, און דער ערשטער נומער דאַרף דערשיינען אין יולי, היינאָר; ס'איז אַ שאַד וואָס מיר קענען זיך ניט טרעפן, ווייל זי איז איצט אויף וואַקאַציע, אָבער נענטערע פרטים וואָלט איך געקענט באַ-קומען ביי אַראָן לואוואַיטש ווערגעליס. זי האָט געבעטן דער סעקרע-טאַרשע מיך צו שטעלן אין פאַרבינדונג מיט אַראָן לואוואַיטש'ן.

ווערגעליס איז ניט געווען אין דער רעדאַקציע. די סעקרעטאַרשע האָט משמעות געבעטן, אַז מען זאָל אים טעלעפּאָנירן אַהיים. אין עטלעכע מינוט אַרום האָט ער צוריקגערופן. מען האָט מיר אָנגעוויזן אויף אַ זייטיקן צימער, וואו כ'בין געבליבן אַליין — מיט אַ טעלעפּאָן. צוערשט האָבן מיר גערעדט אויף רוסיש און איך האָב זיך געדאַרפט אָנשטרענגען און זוכן די געהעריקע ווערטער. ער האָט אַ זאָג געטאָן:

— איר רעדט דאָך אַוודאי אידיש?

— פאַרשטייט זיך.

— קענט איר רעדן אידיש, אויב איר ווילט.

— אדרבא.

ער האָט מיך געפרעגט ווער איך בין, צו וואָס פאַר אַ שרייבער-גרופע איך געהער אין ניו-יאָרק, און ווי לאַנג איך בין אין מאַסקווע — און מיר האָבן זיך אָפּגערעדט צו טרעפן אין רעדאַקציע פון „סאַווע-טיש היימלאַנד“.

— ווען?

מאַרגן איז אַ יום-טוב — האָט ער געזאָגט — און איבערמאַרגן איז ביי אונז אַ „שעפּערישער טאַג“ פאַר שרייבער. אין אַ „שעפּערישן טאַג“ קומען מיר ניט אַריין אין דער רעדאַקציע נאָר מיר זיצן אינדער-היים און מיר שאַפן.

מיר האָבן באַשטימט זיך צו טרעפן אין עטלעכע טעג אַרום.

איצט האָב איך זיך געזאָגט, אַז כ'האַב זיך אַליין פאַרשאַפט איבעריקע אַרבעט און אומזיסטע טרחה — כ'האַב געקענט גיין דירעקט אין דער „ליטעראַטורנאַיאַ גאַזעטאַ“; אין „הויז פון די שרייבער“ האָט מען מיך דאָך ניט געפרעגט קיין קשיות און ניט געבעטן קיין לעגיי-טימאַציעס — און איך בין דאָך ניט געקומען אין קיין אַפיציעלער מיסיע אַדער שליחות, נאָר ווי סתם אַ באַזוכער פון אויסלאַנד. אָבער צוליב כמה טעמים איז אפשר בעסער געווען אַזוי ווי ס'איז געווען. און אויסערדעם: דער שרייבער און דענקער יעקב קלאַצקין באַמערקט ריכטיק (אין זיין ביכל „זוטות“, דאַכט זיך). אַז אין געאַמעטריע איז דער קירצסטער וועג צווישן 2 פונקטן טאָקע אַ גלייכע ליניע, אָבער אין

ליבע, א שטייגער, איז די גלייכע ליניע ניט תמיד דער קירצסטער וועג. נו, ס'איז אפשר גילטיק אויך פאר אנדערע ענינים. אויפן וועג האב איך עפעס געלערנט.

* * *

אין דער באשטימטער שעה בין איך ארויפגעגאנגען אין דער רעדאקציע פון „סאוועטיש היימלאנד“ צוזאמען מיט מיין באגלייטערין קאטיא איוואנאווא. א יונג, סימפאטיש מיידל, האט דער עולם איר צוגערעדט, אז זי זאל מיט אונז פארבלייבן.

— זי וועט דאך ניט פארשטיין אונזער שמועס?

— מיר וואלטן געקענט רעדן רוסיש.

אבער מיר וואלט עס אנגעקומען שווער. כ'האב זי איבערצייגט, אויף ענגליש, אז זי זאל ליבערשט גיין אהיים זיך אויסרוען. זי האט מיר געפאלגט און איז אוועק אהיים.

מיט אידישע שרייבער אין מאַסקווע, 1961

אין דעם גרויסן רעדאקציע-צימער פון „סאָוועטיש היימלאַנד“, אויפן 5טן גאַרן פונעם הויז פון דער „ליטעראַטורנאַיאַ גאַזעטאַ“ זיינען געווען זעקס שרייבער. מעגלעך אַז זיי זיינען דאָרט גראַד געווען צופעליק, און אפשר זיינען זיי אויסן געווען צו כאַפן אַ שמועס מיט אַ גאַסט. קיין אַפיציעלע אויפנאַמע איז ניט געווען. קיינער פון זיי האָט מיך, פאַר-שטייט זיך, ניט געקענט אָדער פריער געהערט מיין נאָמען. דער איינ-ציקער יחוס-בריוו, וואָס כ'האַב געהאַט ביי זיך, איז געווען אַ נאָטיק, וואָס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן ערב מיין אָפּפאַר אין „טאַג-מאַרגן-זשורנאַל“. אַראָן ווערגעליס האָט זי פאַרגעלייענט אויפן קול: ראַמאַנען, אידיש, העברעאיש, אַ פרייז, אַ רייזע קיין ישראל, אייראַפּע, פּוילן. זיי האָבן זיך אויפּמערקזאַם צוגעהערט; ס'איז ניט געגאַנגען וועגן מיר — גיכער אַ גרוס פון אַ ווייטער און ערגעץ-וואו דאָך נאָענטער וועלט.

— איר זעט, אַז איר וועט פאַרן צו אונז, אין סאָוועטנפאַרבאַנד, האָבן זיי ניט דערמאַנט — האָט געזאָגט אַרן לואָוויטש מיט אַ לייכטן פאַרדרוס — זיי האָבן אונז פיינט.

— ניין, כ'האַב אַליין ניט געוואַלט, אַז זיי זאָלן וועגן דעם שרייבן — האָב איך געזאָגט — פאַרוואָס זאָלן זיי אייך פיינט האָבן?
כ'האַב זיי ניט געפרעגט וועגן דער טראַגעדיע פון די אידישע שריי-בער אין סאָוועטנפאַרבאַנד. צו וואָס? ס'וואַלט געווען ווי שיטן זאָלן אויף די וואונדן. און קיין נייעס וואַלטן זיי מיר סאַיזוי ניט דערציילט. כ'האַב אָנגעהויבן וועגן אַן ענין, וואָס איז אין געוויסע גרעניצן מער געמיינזאַם פאַר דער גאַנצער אידישער ליטעראַטור:

— איר גייט אַרויסגעבן אַ זשורנאַל, אַבער וואָס איז מיט לייענער?
אויף וויפיל איך זע, איז דאָ די אידישע יוגנט שפּראַכלעך אַסימילירט.

דאס זעלביקע פראבלעם שטעלט זיך אויך ביי אונז אין אמעריקע, אין די מערב־לענדער בכלל... — האָב איך צוגעגעבן.

אַזוי ווי מיר האָבן געשמועסט וועגן אַט־די מער־ווייניקער גע־ מיינזאַמע פראַבלעמען, איז דער שמועס פון אָנהויב ביזן סוף צוגע־ גאַנגען זייער פריינטלעך. כ'האָב ניט געהאַט קיין געפיל פון אַן איי־ זערנעם פאַרהאַנג. אויב כ'האָב ניט געמאַכט קיין איינווענדונגען — אויך דאָרט וואו כ'האָב געהאַט חשק זיי צו מאַכן — איז עס ניט געווען צוליב מורא, נאָר גיכער צוליב „פעיר פלעי“: ווייל כ'האָב געהאַלטן, אַז איך קען זיך פרייער אַראַפּרעדן פון האַרצן.

אויפן טיש איז געלעגן אַן אַקאַרשט־דערשינען ביכל לידער (אויף אידיש) פון דיכטער־רויט־אַרמיער אשר שוואַרצמאַן, וועלכער איז געפאַלן אויפן פראַנט אין 1919. ווי זיי האָבן מיר דערציילט, זיינען לעצטנס דערשינען אויף אידיש (אין סאָוועטישן „מעלכע פאַרלאַג“) זאַמלונגען פון מענדעלי און שלום עליכם. זיי האָבן גערעדט צווישן זיך וועגן די קאַרעקטורן פון אַ זאַמלונג פון בערגלסאַנ'ס ווערק, וואָס דאָרף אינגיכן דערשיינען. „בערגלסאַן האָט ביים לעבן קיינמאַל ניט געהאַט אַזאַ שיינע זאַמלונג“ — האָט דרך־אַגב באַמערקט ווערגעליס מיט שטאַלץ. אויך אַנדערע ווערק וועלן דערשיינען.

די צייטשריפט האָט לכתחילה געדאַרפט זיין אַ פּערטיליאַר־זשור־ נאַל, אָבער לעצטנס האָט מען באַשלאָסן זי אַרויסצוגעבן יעדע צוויי חדשים. זי וועט זיין געווידמעט סאַציאַלע קולטור־און ליטעראַטור־ פראַבלעמען. לייענער? אויב כ'מאַך ניט קיין טעות, האָט ווערגעליס געשאַצט, אַז דער זשורנאַל וועט זיך צעגיין אין 25 טויזנט עקזעמפּלאַרן. די לעצטנס־דערשינענע אידישע ביכער זיינען גוט אויפגענומען געוואָרן ביים אידישן עולם און אויך דער זשורנאַל וועט האָבן פאַראינטערע־ סירטע לייענער — ספּעציעל אין די געביטן, וואָס האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין סאָוועטנפאַרבאַנד נאָך דער מלחמה: בעסאַראַביע, ליטע, לאַטוויע, א. א.

— מיר זיינען ניט קעגן נאַטירלעכער אַסימילאַציע — האָט ווער־ געליס צוגעגעבן — די אידן וואָס ווילן זיך אַסימילירן, אויף אַ נאַטיר־ לעכן אופן, זאָלן זיך אַסימילירן. אָבער אַזוי ווי עס זיינען נאָך פאַראַן אידישע לייענער, וועט מען — אין איינקלאַנג מיט דער סאָוועטישער נאַציאָנאַליטעט־פּאָליטיק — אַרויסגעגעבן אידישע ביכער און אַ אי־ דישע צייטשריפט.

ער האָט בכלל גערעדט האַפּערדיק און אַפּטימיסטיש: „ביי אונז, אין סאָוועטנפאַרבאַנד, זאָרט די מעלכע פאַר די שרייבער און קינסט־

לער". ער האָט מיר געוווּן אַ אידיש ביכל און געזאָגט, אַז דער מחבר קריגט באַצאָלט 14 רובל פאַר אַ שורה (אויף וויפיל איך געדענק ריכטיק. זאָל ער האָבן געזאָגט 14 קאַפּיקעס? — דאָס וואָלט געווען צו ווייניק!).

אַרן לואוויטש ווערגעליס — אַ רויט־האַריקער, אַ שלאַנקער און פעסט־געבויטער; זעט־אויס אין די פּערציקער יאָרן; גראַדליניק; גע־ווען אַ סאָלדאַט אין דער מלחמה קעגן היטלער־דייטשלאַנד; רעדט שטענדיק שטרענג אין דער „ליניע“ און זייער אָפט דאַכט זיך אייך, אַז ער רעדט מיט עדיטאָריעלס פון דער „פּראָוודאַ“ (כ׳האַף, אַז ער וועט עס באַטראַכטן ווי אַ קאַמפּלימענט — אַנישט וואָלט איך עס ניט געזאָגט); דערמאָנט אין אַ באַלשעוויק פון די אַמאָליקע יאָרן (ס׳וואָלט אפשר פינקטלעכער געווען צו זאָגן: אין אַ פּאַליט־קאַמיסאַר פון אַלטן שניט); זיין הקדמה צו אָשר שוואַרצמאַנ׳ס בוך איז געשריבן מיט פּיעטעט צום מחבר, שפּראַכלעך אָפּגעהיט, אין אַ גוטן לעבעדיקן אידיש און אַ פּיינעם סטיל, באַשפּרענקלט מיט רעוואָלוציאָנערער מליצה — די אידיען: שטרענג קאַמוניסטיש (ניט בלויז בנוגע פּאַליטיק, נאָר אויך וואָס שייך נאַטור־שילדערונגען, למשל, און לעבנס־אַנשוואַונג בכלל).

ער האָט מערערע מאָל אונטערגעשטראַכן, אַז דער רעדאַקציע־לאַקאַל — ווי שכנים אין הויז פון דער „ליטעראַטורנאַיאַ גאַזעטאַ“ — איז בלויז צייטווייליק. אַזוויי מען האָט ניט געוואָלט אָפּלייגן דאָס אַרויסגעבן פון „סאָוועטיש היימלאַנד“, איז די רוסישע צייטונג גע־ווען אַזוי פּריינטלעך און האָט זיי פאַרגעלייגט אויף דערוויילע אַ דירה אין איר הויז. אָבער גאָר אינגיכן וועלן זיי האָבן אַן אייגן הויז אָדער אַ באַקוועמע דירה.

סתם אַזוי, צום אַנדענק — אָדער אפשר כדי אַזווי־אַרום צו דער־צייילן דער אידישער וועלט, אַז אין סאָוועטנפּאַרבאַנד הויבט ווידער אַן צו דערשיינען אַ אידישע צייטשריפט — האָבן זיי פאַר מיר אָנגע־שריבע עטלעכע ווערטער אויף אַן אָפיציעלן בלאַנק פון דער רע־דאַקציע: „דעם פּריינט אַ... אַ באַווייז, אַז מיר זיינען דאָ“. אויף דעם רעדאַקציע־בלאַנק איז אָפּגעדרוקט מיט גרויסע אותיות, אויף אידיש און רוסיש, די איבערשריפט: „סאָוועטיש היימלאַנד — סאָוועטסקאַיאַ ראַדינאַ, אַרגאַן פונעם שרייבער פאַרבאַנד פון ס. ס. ס. ר. דאָס מיינט צו זאָגן, אַז די צייטשריפט איז אַן אַרגאַן פון דעם אַלגעמיינעם סאָווע־טישן שרייבער־פאַרבאַנד. אונטער די עטלעכע ווערטער האָבן זיך אונטערגעשריבן אַרן ווערגעליס, נ. אויסלענדער, ה. דאָבין און מ. לעוו. ביים אָנהויב פון דער באַגעגעניש זיינען אויך בייגעווען גרוביאַן און

א שרייבער פון ווילניוס (ווילנע), א גאסט אין מאסקווע, וואס זיין נאָמען האָב איך ליידער פאָרגעסן (זיי זיינען אַוועק פרייער און זיך דערפאַר ניט אונטערגעשריבן).

זיי האָבן זיך באַקלאַגט, אַז געוויסע אידישע שרייבער פון אויס-לאַנד, וועלכע זיינען געקומען אויף אַ באַזוך אין סאַוועטנפאַרבאַנד און זיינען דאָרט גוט אויפגענומען געוואָרן דורך די אידישע שרייבער (און האָבן אליין אויך גערעדט מיט פריינטשאַפט בעת זייער באַזוך) — האָבן שפעטער, ווען זיי זיינען צוריקגעקומען קיין אַמעריקע, געשריבן בייזוויליק וועגן די אידיש-סאַוועטישע קאַלעגן. פאַר איינעם פון די געסט האָבן זיי אפילו געמאַכט אַן אויפנאַמע און ער אליין האָט גע-האַלטן אַן ענטוואַסטישע רעדע, און דערנאָך האָט ער קעגן זיי גע-שריבן שלעכטס. אויב ער וויל ווידער קומען ווי אַ טוריסט — האָבן זיי געזאָגט — איז עס ניט אונזער עסק, אָבער מיר ווילן מער מיט אים קיין מגע-ומשאַ ניט האָבן.

— איך האָף, אַז איך וועל שרייבן גוט וועגן אייך — האָב איך געזאָגט, — אויב איך וועל בכלל שרייבן.

— אויב איר וועט שרייבן גוט וועגן סאַוועטנפאַרבאַנד, וועט מען אייך דען דרוקן?

— כ'האַף אַז יאָ, אויב מען וועט זען, אַז איך שרייב אויפריכטיק, אויסערדעם: אין אַמעריקע זיינען פאַראַן פאַרשידענע אידישע צייטונגען.

— אין וועלכער צייטונג שרייבט איר?

— פון צייט צו צייט אין „אידישער קעמפער“.

זיי האָבן ניט געפרעגט וואָס פאַר אַ צייטשריפט ס'איז דער „אידי-שער קעמפער“; זיי האָבן געוואוסט.

כאָטש זיי האָבן געהאַט נאָר איין עקזעמפלאַר פון אַשר שוואַרצ-מאַנ'ס לידער-און-בריוו-זאַמלונג (וואָס איז געווען באַשטימט פאַר אַ אידישער דיכטערין אין מאַסקווע), האָט ווערגעליס מיר געשענקט דאָס בוך מיט דער צושריפט „אין נאָמען פון אַוואָטאַר“ — פון זיין רעדאַק-טאָר — אַ מאַטאַנע דעם פריינט...“ זיי האָבן געוואָלט אַז כ'זאַל דאָס בוך מיטנעמען און כ'האַב בכלל געהאַט דאָס געפיל, אַז זיי ווילן אַז מען זאַל וועגן זיי וויסן אין דער אידישער וועלט.

אין קעגנזאַץ צו מיינע שמועסן מיט סתם מענטשן (אידן און ניט-אידן) האָבן מיר אויסגעמיטן פּאָליטישע ענינים (אויסער וואָס זיי האָבן פון צייט צו צייט אַריינגעוואָרפן אַ לויב-וואָרט וועגן דער באַ-ציאונג פון דער סאַוועטישער רעגירונג צו שרייבער און קינסטלער בכלל). מיר האָבן גערעדט וועגן אידישע אויסגאַבעס אין ניו-יאָרק, אָבער בעיקר וועגן צייטונגען. מען דאַרף האָבן אין זיינען, אַז די

מערסטע פון זיי זיינען אינגערע מענטשן, וואס זיינען אויפגעוואקסן אין סאָוועטנפארבאנד, און די ווערק פון דער מאָדערנער אידישער ליטעראַטור — אויסער די קלאַסיקער און די סאַמע באַרימטע — זיי נען זיי מסתמא אומבאַקאַנט. זיי האָבן מיך געפרעגט וועגן מיין שריי-בערישער אַרבעט און מיך געבעטן צושיקן מייע געבעטן ביכער (כ'שטעל זיך פאַר, אַז עס האָט ניט צו טאָן מיט מיר פּערזענלעך, נאָר אַז זיי האָבן זיך אינטערעסירט מיט אידישער שרייבערישער טעטיקייט אין מערב-און וואַלטן אפשר געוואַלט באַקומען די ווערק פון די אינגערע אי-דישע שרייבער אין אויסלאַנד). ווי ס'איז ביי זיי דער מנהג, האָבן זיי אויך געוואַלט פאַרלייענען אַ פּראַגמענט פון מייע שריפטן, אָבער איך האָב ניט געהאַט ביי זיך קיין שום בוך פון מייע ביכער. נ. אויסלענדער האָט דערמאָנט די צייטן, ווען אידישע שרייבער פון איי-ראַפּע און אַמעריקע, ווי שלום אַש און אַפּאַטאַשו, האָבן באַזוכט דעם סאָוועטנפארבאנד.

אין מיטן שמועס האָב איך דרך-אגב דערציילט, אַז מייער אַ זייער נאָענטער מענטש אין ניו-יאָרק איז לעצטנס, בעת מיין רייזע, קראַנק געוואָרן, און אַז ס'איז אַ סברה, אַז אַ מעדיצין פאַר דער קראַנקייט קען מען באַקומען נאָר אין סאָוועטנפארבאנד. זיי האָבן אַרויס-געוויזן אַ וואַרימע פאַראינטערעסירונג — און ניט בלויז ווייל זיי האָבן זיך געפילט שטאַלץ אין זייער סאָוועטישן פאַטריאַטיזם, נאָר אויך סתם מענטשלעך. זיי זיינען געווען גרייט מיר צו העלפן (אין די לעגאַלע ראַמען, פאַרשטייט זיך). דער ליטעראַטור-קריטיקער נ. אויס-לענדער, וועלכער איז געווען אַ דאַקטאָר אין דער צייט פון בירגער-קריג — ער איז שוין איצט אין די זיבעציקער — האָט מיר געזאָגט, אַז ער וועט זיך נאָכפּרעגן ביי זיינעם אַ באַקאַנטן, אַ פּראַפּעסאָר, וועגן דער עקזיסטענץ פון אַזאַ מעדיצין. אַזוויי כ'האָב גאָר אינגיכן געדאַרפט אַוועקפאַרן, האָט ווערגעליס געזאָגט, אַז אויב ס'וועט נאָר זיין דערלויבט, וואַלטן זיי מיר אַרויסגעשיקט די מעדיצין מיט לופט-פאַסט קיין אַמעריקע. בעת מיר האָבן גערעדט, האָט מ. לעוו, דער רעדאַקציע-סעקרעטאַר, עטלעכע מאָל טעלעפּאָנירט. ס'האָט זיך דער-נאָך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט פרובירט זיך צו פאַרבינדן טעלעפּאָניש מיט זיין פּרוי, וועלכע איז אַ דאַקטאָרשע, כדי זיך נאָכצופּרעגן וועגן דער מעדיצין, וואָס כ'האָב דערמאָנט (כ'האָב שפּעטער געהערט, אין וואַרשע, אַז לעוו און דאָבין זיינען געווען פאַרטיזאָנען אין דער צייט פון דעם דייטשן איבערפאַל אויף דעם סאָוועטנפארבאנד).

אַט-דער ענין האָט זיכער גאַרניט געהאַט צו טאָן מיט ליטעראַטור

און מיט א טרעפונג צווישן שרייבער, אָבער ווי וואָלט י. ל. פּרץ גע-
זאָגט: „אויב ניט נאָך העכער...“

א וויילע שפעטער האָב איך באַמערקט:

— אַ מאַדנע זאָך: אַט פאַר איך צופעליק אויף אַ באַזוך אין סאַ-
וועטנפאַרבאַנד, פונקט דעמאָלט ווערט קראַנק מיינער אַ נאַענטער
מענטש, און אַט ווייזט זיך אַרויס, אַז גראַד אין סאַוועטנפאַרבאַנד קען
מען באַקומען די געהעריקע רפואה. איך זאָג אייך: כּוועל אָנהויבן
גלויבן אין גאָט!

די ווערטער האָבן אַוודאי אָפגעקלונגען היפּשלעך מאַדנע אין דער
רעדאַקציע פון „סאַוועטיש היימלאַנד“, אויפן 5טן גאַרן פון דער „לי-
טעראַטורנאַיאַ גאַזעטאַ“. אַ וויילע האָבן אַלע געשוויגן, דאַן האָט זיך
איינער פון זיי אָפגערוּפן און האָט שטיל געזאָגט:

— אויב אַזוי, וואָלט איר דאָך גאָר געדאַרפט אָנהויבן גלויבן אין
סאַוועטנפאַרבאַנד — — —

כּוואָלט געקענט ענטפערן: נו, און ווער האָט געשאַפן דעם סאַ-
וועטנפאַרבאַנד? לענין! און ווער האָט באַשאַפן לענין'ען? און אַזוי
ביז אַדס הראשון און ביז צום רבּונו של עולם: ס'וואָלט אָבער פאַר-
נומען צו לאַנג, און אויסערדעם: כּוואָלט אַז גלויבן אין גאָט, בפרט
אין אַ פּערזענלעכן גאָט (השגחה פרטית), איז אַ ריין פּערזענלעכער
ענין.

* * *

ווען כּוטראַכט וועגן אַט-דער קליינער גרופע אין דער גרויסער
מאַסקווע, פיל איך צו זיי אַ מאַדנע פריינטשאַפט — אַן אומעטיקע
פריינטשאַפט (אויב די ווערטער האָבן אַ זינען). יעדער שרייבער איז
איינזאַם און זיי זיינען מסתמא נאָך איינזאַמער.

אַלע מיינע איינדרוקן וועגן סאַוועטנפאַרבאַנד האָב איך געשריבן
ספּאַנטאַן, אַן קווענקלענישן און ישוב-הדעת'ן, אָבער שרייבנדיק וועגן די
דאַרטיקע אידישע שרייבער, האָב איך געוואויגן און געמאַסטן יעדער
וואָרט, יעדן אויסדרוק, כּוואָלט זיי ניט געוואָלט וויי טאָן (דורך וואַרפן
שטיינער) און אַוודאי און אַוודאי וואָלט איך זיי ניט געוואָלט פאַראור-
זאָכן קיין שאַדן. זיי נויטיקן זיך אין אַנערקענונג, פריינטשאַפט, אַ גוט
וואָרט פון דער אידישער וועלט.

אויב מיר מיינען אויפריכטיק מיט דער פּאָדערונג פון אידיש
אין סאַוועטנפאַרבאַנד, דאַרף אונז קלאַר זיין, אַז: קיין אַנדערע צייט-
שריפט (ס'הייסט מיט אַנדערע אידייען) קען דאַרט איצט ניט דער-
שיינען, און קיין אַנדערע שרייבער (מיט אַן אַנדער איינשטעלונג) קע-

נען דארט ניט פארעפנטלעכן. עפעס אנדערש איז אַ אידישער שריי-
בער, אַ קאָמוניסט, אין אַמעריקע, און גאַר עפעס אנדערש איז אַ אידי-
שער שרייבער, אַ קאָמוניסט, אין סאָוועטנפארבאנד; וואָרים דאָרט
זיינען קיין אנדערע שרייבער ניטאָ, אין קיין שום שפראַך ניט. איז
אויב מיר ווילן אידיש אין סאָוועטנפארבאנד, האָבן מיר בלויז אין
ברירה.

פון דער אנדער זייט דאָרף אונז קלאַר זיין, אַז די צייטשריפט —
אויף וויפל זי וועט זיך פאַרנעמען מיט פּאָליטישע ענינים — וועט
ניט בלויז שטיצן די סאָוועטישע ליניע בנוגע איבערקערענישן און רע-
וואָלוציעס און סתם קאָנפליקטן צווישן מזרח און מערב; זי וועט אויך,
צום ביישפּיל, (מוזן) שטיצן דעם רעאַקציאָנערן דיקטאַטאָר נאַסער
קעגן דער דעמאָקראַטישער מדינת-ישראל — אפילו ווען אין איר
שפּיץ זאָל שטיין אַ לינק-אַריענטירטע מפ"ם-רעגירונג (אַזוי לאַנג ווי
דער סאָוועטנפארבאנד וועט האַלטן פאַר נויטיק צו שטיצן נאַסער);
און ווער ווייסט וואָס פאַר אַ שונא-ישראל עס קען איר אַמאָל אויסקו-
מען צו שטיצן, בלויז וויל די סאָוועטישע מושלים וועלן האַלטן, אַז
אַט-דער רעאַקציאָנער איז זיי נויטיק אין געגעבענעם מאַמענט אין
זייער געראַנגל קעגן מערב?

איז אין דער סאָוועטישער פּאָליטיק — ווי טיף עס זאָל אונז
ניט שאַקירן — איז עס די ליניע פון „גלאַבאַלער סטראַטעגיע און
טאַקטיק“; אָבער אין אַ צייטשריפט פאַר אידן, מיט אידישע אותיות,
וועט עס אויסזען ווי אַ פאַרזעעניש און אַ שרעקלעכער קאַשמאַר. אפשר
וועלן די מערב'דיקע קעמפער פאַר אידיש אין סאָוועטנפארבאנד זיך
דאָן זאָגן: צו וואָס האָבן מיר עס באַדאַרפט?

* * *

די אידישע סאָוועטישע ליטעראַטור איז תמיד, אפילו אין איר
גלאַנץ-פּעריאָדע, געווען אַפגעריסן פון דער אידישער ווירקלעכקייט אין
סאָוועטנפארבאנד. פון די מעטער-לאַנגע (מען וואָלט אפשר געקענט
זאָגן: קילאַמעטער-לאַנגע) לידער און פּאָעמען (ס'הייסט, ווען מען
שטעלט זיי אַוועק לעבן-אַדער איבער-אַנאַדער) איז דאָך שוין אַפגע-
רעדט; אָבער אויך די פּראָזע-ווערק האָבן לחלוטין ניט אַפגעשפיגלט
די דאָרטיקע רעאַליטעט אין וועלכער ס'איז דימענסיע. איר וואָלט זיך
געקענט אַנלייענען ווי אַ פּויק מיט סאָוועטיש-אידישע דערציילונגען
און ראַמאַנען, און איר וואָלט לחלוטין ניט געוואוסט ווי אַ איד לעבט
אין סאָוועטנפארבאנד, ווי עס זעט-אויס זיין דירה, וואָס ער עסט, ווי
ער איז אַנגעטאָן, וואָס ער טראַכט, וואָס עס דריקט אים אויף דער
נשמה, זיינע מנהגים און זיין לעבנס-שטייגער, זיין אופן רעדן, זיינע

טרוימען, האַפענונגען און ראַנגלענישן. די ווערק האָבן אַפגעשפיגלט פראַבלעמען פון דער פּאָליטיגראַמאַטע, אָבער ניט פון לעבעדיקע מענטשן (אַן אויסנאַם זיינען געווען קולבאַק'ס „זעלמעניאַנער“ און אפשר נאָך עטלעכע קורצע דערציילונגען. מיר האָבן דאָ אין זינען די אַקטועלע פראָזע-ווערק און ניט די „היסטאָרישע“, וואָס האָבן געשילדערט דאָס אידישע לעבן אין רוסלאַנד פאַר דער רעוואָלוציע, ווי „משפּחה משביר“ א. א.).

פראָזע-ווערק מוזן ניט זיין פשוט רעאַליסטיש. פאַרקערט, דער סימפּליציסטישער רעאַליזם איז אויסגעשטעלט דער געפאַר פון פלאַכ-קייט און וואולגאַריטעט (ווי מיר זעען עס אין דער שילדערונג פון אידישן לעבן אין אַ ריי ווערק פון אַנגלאַ-אידישע שרייבער אין אַמע-ריקע); אפילו דער רעאַליסט איז מחוייב צו אַנטפלעקן דאָס טרוימ-האַפטע און של-מעלה'דיקע פון אונטער דער שאַלעכץ — וואָס איז כמעט ניט אַנזעבאַר אין דער גרויער טאַג-טעגלעכקייט. פראָזע-ווערק קענען אויך איבערגעבן בלויו די עסענץ פון די פראַבלעמען און שייכות'ן פון דער ווירקלעכקייט (ווי ביי קאַפּקאָ, צום ביישפּיל — אויב מיר זאָלן נעמען אַ צווייטן עקסטרעם). אָבער אויף אַט-דעם וועג איז די סאַוועטיש-אידישע ליטעראַטור זיכער ניט געגאַנגען (און האָט ניט געקענט גיין). ווען זי וואַלט כאַטש אַ קליין ביסל אַפגעשפיגלט די ווירקלעכקייט, וואַלט מען אין איר געפונען כאַטש אַ רמז אויף די כמאַרעס, וואָס האָבן זיך אַנגערוקט אויף דעם אידישן לעבן אין סאַ-וועטנפאַרבאַנד — אַ רמז אויף דעם טראַגישן גורל, וואָס האָט גע-לוערט אויף די שרייבער גופאַ.

ס'איז זיכער ניט געווען די שולד פון די שרייבער; ס'איז געווען זייער טראַגדיע, ווי קינסטלער, אפילו אין די גוטע צייטן (כאַטש דער אָדער יענער יחיד האָט אפשר דערפון געמאַכט אַ קרדום לחפור בו, פשוטו כמשמעו: אַ האַק צום האַקן קעפּ און צו באַגראַבן). ס'איז גע-ווען דער אויסדרוק פון דער „ליניע“ אין אַלע ליטעראַטורן אין סאַ-וועטנפאַרבאַנד. אָבער בעת פון די רוסישע קאַלעקטיוויזאַציע-ראַמאַ-נען, ווי ביי שאַלאַכאָוו, האָבן — טראַץ דער ליניע-טרייהייט — אַרויסגעקוקט דאָס פנים און דער שטייגער פונעם רוסישן מוזשיק אין זיין איבערגאַנג צום קאַלאַזניק, זיינען די ממשות'דיקע פראַבלעמען פונעם איבערברוך און איבערבויו אין אידישן לעבן געווען „טאַבו“, אומבאַרירבאַר, פאַר זיך גופאַ. אידישע שרייבער האָבן נאָך דערצו אפשר געמחזט זיין פאַרזיכטיקער ווי אַנדערע.

אויך אין דער נאַענטער צוקונפט וועט עס זיכער אַזוי זיין. ווען איך גיב אַ טראַכט וועגן די עטלעכע צענדליק מענטשן, וואָס כ'האַב

באַגעגנט אין סאָועטנפאַרבאַנד און די פּראָבלעמען, וועגן וועלכע כ'האַב געהערט, וויס איך אַז זיי וועלן דערוויילע ניט געפינען זייער תיקון אין דער אידישער ליטעראַטור, וואָס וועט דאָרט האַפנטלעך פונדאָסניי אויפקומען. דאָביי זיינען עס ניט געווען קיין יוצא-דופּנ'דיקע מענטשן, נאָר כאַראַקטעריסטישע טיפּן, און די פּראָבלעמען האָבן ממש אויסגעשריען פון דער ווירקלעכקייט; אפילו אַ גאַסט אויף אַ ווייל האָט זיי געקענט אויפכאַפּן, הגם אפשר בלויז אויבערפלעכלעך.

אַבער די צוקונפט פון דער דאָרטיקער אידישער ליטעראַטור דאָרף באַטראַכט ווערן פון אַ גאַנץ אַנדער פּערספעקטיוו.

* * *

ס'רוב שרייבער און וואַרטזאָגער, וואָס זעען-פאַר אַ שנעלן אונ-טערגאַנג (דורך אַסימילאַציע און פאַרמישונג) פונעם אידישן ישוב אין סאָועטנפאַרבאַנד, באַטראַכטן אים פון אַ דערשטוינענדיק שמאַלער פּערספעקטיוו — לויט אַ צייט-אַפּשניט פון עטלעכע צענדליק יאָר. פון וואָנען נעמט זיך אַזאַ ענגער האַריזאָנט?

אונזערע זיידעס, וואָס זיינען ניט געווען קיין פּילאָזאָפּן אָדער סאָציאַלאָגן, נאָר קליינשטעטלדיקע אידן, האָבן געמאַסטן צייט-שייכות'ן מיט דער מאַס פון חיי-עולם און חיי-שעה. אַט-די באַגריפּן זיינען גע-ווען ממשות'דיקע מאַסטשאַבן פון זייער דענקען, ווייל זיי זיינען גע-ווען זיכער אין השאַרת-הנפש. אפילו אַ פּראָסטער איד האָט געוואוסט, אַז זיין נשמה וועט לעבן אין הימל, איה"ש אין גן-עדן, ביז משיח וועט קומען — און דעמאָלט וועט ער ערשט אויפשטיין תחיית-המתים.

מיר, ווידער, האָבן טאַקע אַנגעפילט אונזערע בייכער מיט היסטאָריע און מיר ווייסן, אַז צייט איז אומענדלעך (אָדער זי עקזיסטירט בכלל ניט); אַבער אַזוי ווי מיר גלויבן ניט אין השאַרת-הנפש, האָבן מיר ווילנדיק-ניט-ווילנדיק אַנגעהויבן מעסטן דערשיינונגען מיט דער צייט-מאַס פון אונזער אייגענעם „איך“ — ס'הייסט מיט דער מאַס פון אַן אינזעקט וואָס לעבט אַ מעת-לעת, בערך.

צא ולמד: ערשט מיט פּופציק יאָר צוריק איז דאָס רוסישע אידן-טום געווען דער צענטער פון ציוניזם, פון אידישער פּילאָטראַפיע, פאַרשונג, אַרבעטער-באַוועגונג, אידישער און העברעאישער ליטעראַ-טור א. א. פון אַ ווייטער דיסטאַנץ, אין דער צוקונפט, וועט מען אפשר באַטראַכטן די אַנטוויקלונג פון דאָרטיקן אידישן ישוב לויט אַ צייט-אַפּשניט, וואָס איז פיל גרעסער ווי פינף אָדער צען צענדליק יאָר. און ווער ווייסט ווי ענינים וועלן אויסזען אין 50 יאָר אַרום?

א יונגערמאן פון ערגיץ-וואו

— ייר האלט ניט, אז ס'איז איצט אביסל פרייער ?

— אונטער דעם 'חית' ?

— יא.

— נו, יא, מען אטעמט אביסל פרייער ווי אונטער דעם 'מאן מיט

דער וואַנצע'; ס'איז אָבער פאַראַן אַן אויג וואָס זעט און אַ האַנט וואָס שרייבט.

— — — — —

— ס'וועט אמאל קומען די גאולה ?

— איר דאַרפט זיין פאַרזיכטיק ... ס'איז דאָ היינט געקומען אַ

דעלעגאַציע פון ניר-יאָרק ... אידן, אָבער ...

— קופּין ?

די ציטירטע שטיקלעך דיאלאָג זיינען ניט קיין סתרי-תורה אָדער

גימטריאות; דאָס זיינען פראַגמענטן פון אַ שמועס מיט אַן אומבאַקאַנטן

— מיט אַ יונגמאַן, וואָס האָט זיך צוגעזעצט צו מיין טישל אין אַ

רעסטאָראַן, אין איינעם פון די גרויסע האַטעלן פון דער סאָוועטישער

הויפטשטאָט. כ'האָב זיי צונויפגעשטעלט צוזאַמען צוליב זייער נוסח.

ס'איז געווען אָנהויב און דער זאָל איז געווען באַזעצט מיט אַ

פילפאַרביקן עולם. מיר האָבן אין אָנהויב גערעדט טיילווייז בלשון

רמז: צוליב דעם אַרומיקן פובליקום, צוליב אינערלעכער אומזיכערקייט

און ווייל ס'האָט זיך סתם געפאַסט צום רומל.

צוערשט זיינען ביים טישל געזעסן אַנדערע שכנים: קאַזאַכן, דאַכט

זיך. פאַרוואָס עפעס קאַזאַכן ? ווייל כ'האָב ניט פאַרשטאַנען קיין וואָרט

פון זייער לשון. און קיין קאַלמיקן זיינען זיי זיכער ניט געווען, וואָרים

קאַלמיקן זיינען קליינוויקסיקע, און מיינע דריי שכנים זיינען געווען

געשטאַלטנע, אַפגעברוינטע חברה-לייט. זיי האָבן געלעפלט פון גרויסע

טעלערס באַרשטש און פאַרביסן מיט ראַזעוון ברויט, און איידער כ'האָב

זיך ארומגעזען איז דער אָנגעטורעמטער פּאָלומיסעק מיט ברויט נעלם געוואָרן פון טיש — ווי ניט געוואָרן.

כ'האָב געטראַכט: קאָזאַכן, נעבעך, מוזן נעבעך אויסקומען מיט באַרשטש און שוואַרצן ברויט. ווייס איך וואָס! באַלד האָט זיי דער קעלנער דערלאַנגט פיינע פּאַרציעס שאַשליק (שישקע-באַב אויף אַ שפּיז). בין מאַכל למאַכל האָבן זיי זיך ספּראַוועט מיט היפּשן סלאַאיק שוואַרצן קאַוויאַר, וואָס זיי האָבן געשמירט געדיכט אויפן ברויט. און נאָכן שאַשליק האָבן זיי זיך ערשט אַ נעם געטאַן צו אַ זיסער אַריענטאַלישער שפּייז, וואָס האָט אויסגעזען ווי האַניק-טייגלעך, אַ מינ צפּיחית בדבש.

איצט האָב איך פּאַרשטאַנען, אַז זיי מוזן זיין זייער חשוב'ע לייט: וואַזשנע שישקעס אין דער פּאַרטיי, רעגירונגס-לייט אפּשר? וואַרים אַ פּשוט'ער קאָזאַך וואַלט געדאַרפט אויסגעבן דעם לוינ פון עטלעכע טעג אַרבעט פּאַר אַזאַ וויעטשערע, און ס'וואַלט ערשט ניט געקלעקט. כ'האָב זיך מתקנא געווען אין זייער באַרשטש — אַ „באַרשטש פּאַ מאַס-קיעווסקו“, מיט מאַרד-ביינער, אַרומשווימענדיקע שטיקלעך פלייש און אַלערליי שאַר-ירקות, וואָס אַפילו אין די קעטסקילס קענט איר אַזאַ ניט באַקומען. ס'האָט אַבער געדויערט אַ היפּשע ווילעע ביז דער קעל-נער האָט מיר געבראַכט דעם באַשטעלטן מאַכל. אין אַ בעסערן סאַווע-טישן רעסטאָראַן ווערט דאָס עסן סערווירט פּאַמעלעך, געלאַסן, לויטן רוסישן סטיל פון די אַמאַליקע גוטע צייטן.

דער פּשוט'ער עולם עסט אין אַ „סטאַלאַוואַיאַ“, וואו די מעבל און די כלים זיינען נאָך אַלץ פּרימיטיוו, און דאָס עסן — זייער באַשיידן. די בעסערע רעסטאָראַנען געפינען זיך כמעט אַלע אין די גרויסע האַטעלן. מען גייט אַהין פּאַרברענגען אַן אַוונט: 2-3 שעה, און מער. די געסט, אויך די אַרטיקע, זיינען גאַנץ גוט אָנגעטאַן, און מען זעט טיילמאַל אַ יונגע פּרוי אין אַן אַוונט-קלייד, מיט אַ גרויסן דעקאַלטע אויפן רוקן און (דערוויילע) ווייניק געשמאַק. עס שפּילט אַן אַרקעסטער (עס פעלן נאָר די ציגיינער-קאַפעלעס).

דאָרט וואו מען האַלט-אָן אַ בורזשויסקן סטיל, פירט מען זיך נאָך בירגערלעכער ווי ביי געוויינלעכע קאַפיטאַליסטן — פּריציש כמעט. מען טוט אייך אַן דעם מאַנטל און מען עפנט פאַר אייך די טיר. אַז איר גיט טרינק-געלט — נעמט מען. אין האַטעל „עווראַפּאַ“, אין לענינגראַד — ניט ווייט פון ווינטער-פּאַלאַץ — זיצט אַפילו ביי דער טיר פון רעסטאָראַן אַן אַלטער בכבוד'יקער פּאַרטיע אין אַ „ליורע“ (מיט זילבערנע קנעפּ), מיט אַ וויסער, שפּיציקער באַרד און אַ הדרת-פנים פון אַן אַריסטאָקראַטישן לאַקיי. ער זיצט און שוויגט זייער ערנסט.

ווען איך בין דאָרט איינגעשטאַנען, עטלעכע טעג פריער, איז דאָרט פונקט אַנגעקומען אַ פאַרטיע טוריסטן פון דער אַמעריקאַנער פּראָווינץ, אידן פון עלטערן דור, מערסטנס ווייבער (אַלטע אידענעס, וואָס זיינען אַמאָל געווען יונגע קאַמוניסטקעס, און סתם פרויען, וואָס זיינען גע- קומען זיך זען מיט משפחה — שוין 54 יאָר זיך ניט געזען!! — אין מינסק און קיעוו). דער הדרת-פנימ'דיקער פאַרטיע האָט שווייגנדיק געקוקט אויף זיי, און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז ער שאַקלט מיט דער וויסער, פאַרשפיצער באַרד, ווי איינער זאָגט:

„אויך מיר קאַפּיטאַליסטן, מישטיינס געזאָגט! ... ביי אונז, אין רוסלאַנד ... אַמאָליקע יאָרן ...“

פונקט ווען כ'האָב פאַרענדיקט דעם באַרשטש, זיינען די קאַזאַכן אַוועק. אַ יונגערמאַן האָט אַריבערגעטראָטן דעם שוועל און זיך אַ וויילע אַרומגעקוקט. ער האָט זיך צוגעזעצט ביי מיין טישל. כ'האָב אים אָנגע- באַטן אַן אַמעריקאַנער סיגאַרעט, און ס'איז געקומען צו רייד, אַז איך בין אַ טוריסט פון אַמעריקע. ער האָט באַדויערט, וואָס ער רעדט ניט קיין ענגליש; ער רעדט אַבער דייטש — האָט ער געזאָגט — ער האָט פאַרן קריג געענדיקט אַ דייטשע גימנאַזיע אין לעמבערג. מיר האָבן גערעדט דייטש און איך האָב אים געזאָגט, אַז כ'בין אַ איד (ער האָט עס שוין מסתמא סיי-ווי געוואוסט) און ער האָט מיר געזאָגט, אַז ער איז אויך אַ איד (כ'האָב זיך אויך אָנגעשטויסן). און מיר האָבן אַריינגעוואָרפן אַלץ מער און מער אידישע ווערטלעך אין אונזער דייטש, און באַלד האָבן מיר שוין גערעדט פשוט מאַמע-לשון, און ווען ער האָט שפּעטער אַ זאָג געטאָן: „ס'איז פאַראַן אַן אויג וואָס זעט, און אַ האַנט וואָס שרייבט“, האָב איך אים אַרויסגעהאַלפן מיט אַ מאַמר פון פרק אויף לשון-קודש:

„הפּנקס פּתוח והיד כּותבת“ (און דאָס ביכל איז אָפּן, און די האַנט שרייבט).

„ומצודה פרושה על כּל-החיים ... והכל מתוקן לסעודה“ (און אַ פאַסטקע איז אויסגעשפּרייט פאַר אַלע לעבעדיקע ... און אַלץ איז גרייט פאַר אַ סעודה) — האָט ער ציטירט דעם סוף פון מאַמר און אָנגעוויזן אויף די אַרומיקע טישלעך. ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער רעדט אַ מאַדער-נעם העברעאיש; אין גערויש פון די אַרומיקע שמועסן, אונטער די קלאַנגען פון מוזיק (דער אַרקעסטער האָט דערווילע אָנגעהויבן שפּילן) האָבן מיר אין סאַמע מיטן פון אַ סאָוועטישן רעסטאָראַן אַ וויילע גע- רעדט לשון-קודש.

— פון וואָנען קענט איר העברעאיש ?
— פון דערהיים נאָך, פון פאַר דער מלחמה.

— און זינט דעמאלט? איר רעדט אמאל העברעאיש?
 — זעלטן, ביי א געלעגנהייט אמאל. אפילו אין סיביר האט מען
 טיילמאל גערעדט א העברעאיש ווארט.
 — איר זיינט געווען אין סיביר?
 — צען יאר.
 — ווי א ביעזשעניען פון פוילן?
 — ניין, נאך דער מלחמה שוין, ווי א סאוועטישער.

ער איז געבארן געווארן אין אמאליקער מזרח-גאליציע, וואס איז
 אין אנהויב פון קריג באזעצט געווארן דורך די סאוועטן. ער איז נאך
 דאן געווען זייער יונג און איז אוועקגעפארן שטודירן אין א גרויסער
 שטאט אין סאוועטנפארבאנד, וואו ער האט באקומען א דיפלאם ווי
 א ביא-כעמיקער. נאך דעם קריג האט ער זיך אומגעקערט אהיים. מען
 האט אים גע'מסר'ט, אז ער געהערט צו א ציוניסטישער יוגנט-ארגאניז-
 זאציע — און מען האט אים פארשיקט קיין סיביר, וואו ער איז אפ-
 געזעסן צען יאר אין אן ארבעטס-לאגער.

— אוועקגע'פטר'ט א לעבן — האט ער צוגעגעבן מיט אומעט —
 וואס מיינט איר, עס וועט נאך אמאל קומען די גאולה?
 — פון וואנען נעמען זיי געלט צום עסן אין אזא רעסטאראן?
 — האב איך אנגעוויזן אויפן עולם ביי די ארומיקע טישלעך.
 — כ'ווייס? ... מען גנב'עט!
 — אלע גנב'ענען?

— נישט אלע, ס'הייסט כמעט ... פאראן מענטשן וואס באקומען הע-
 כערע לוינען: ספעציאליסטן, וויסנשאפטלער, פארשער, דירעקטארן אין
 דער אינדוסטריע, מיליטער-לייט מיט הויכע ראנגען. אבער דער דורכ-
 שניט-מענטש, אויב ער וויל עפעס מער ווי דאס טאג-טעגלעכע ברויט,
 מוז ער לקח'ענען.

מיר זיינען שוין געבליבן דעם גאנצן אונט צוזאמען — צוערשט
 אין רעסטאראן און דאן אויף א לאנגען שפאציר איבער דער שטאט.
 פון דער גארקייט גאס האבן מיר זיך אראפגעלאזט אין אן אונטערער-
 דישן טונעל, וואס האט געפירט ביז נאענט צום "רויטן פלאץ". מיר האבן
 זיך פארקירעוועט אין א שטילער אלייע, וואס ציט זיך ארום דעם
 קרעמלין-היגל. אין א האלב-קרייז, איבער דעם שיפוע, האבן זיך
 געהויבן די אלטע "באשניעס" — די וואך-טורעמס, וואס די אמאליקע
 הערשער האבן אויסגעבויט ארום זייער פעסטונג. אביסל העכער האט
 זיך געשאטנט דער "דוואריעץ" — דער פאלאץ פון די צארן, וואו
 סטאלין האט געהערשעוועט אין משך פון לאנגע יארן.

— ווי איז עס געווען אין סיביר? טאָקע אזוי שרעקלעך ווי מען דערציילט?

— נישקשה. מיר האָבן געהאַקט וועלדער און געבויט אַן אייזנבאַן. מענטשן זיינען געפאלן ווי די פליגן, פון קעלט און פון הונגער. אונטער יעדער בעלקע האָט מען באַגראָבן אַ מענטשן.

— אונטער יעדער בעלקע? — האָב איך זיך אַרויסגעכאַפט.

ער האָט מיך אָנגעקוקט און האָט אַ שמיכל געטאָן:

— אַה, זיינט איר נאַאיז! נישט פינקטלעך אונטער יעדער בעל-קע... מיר האָבן נאָר אויסגערעכנט, אַז פאַר יעדער הילצערנער בעלקע, וואָס איז געלייגט געוואָרן צווישן די שינעס, איז אומגעקומען אַ מענטש. באַגראָבן האָט מען וואו ס'האַט זיך געלאָזט.

— איצט וואוינט איר אין מאַסקווע?

— ניין, כ'בין דאָ געקומען נאָר אויף עטלעכע טעג — האָט ער געזאָגט.

ווען ער איז צוריקגעקומען פון סיביר, האָט ער, ווי אַ געוועזענער פּאָליטישער אַרעסטאַנט, ניט געקענט קריגן קיין אַרבעט ביי זיין פּאָר. ער האָט אָנגעהויבן ווי אַ שוואַרצער אַרבעטער אין אַ פּאַבריק און זיך פאַמעלעך אַרויפגעאַרבעט אין דער אַדמיניסטראַציע. איינער פון די דירעקטאָרן איז געפאַרן קיין מאַסקווע זיך באַמיען וועגן רוי-שטאַפּן און האָט אים מיטגענומען ווי אַ ספּעציאַליסט.

— מיר קענען שרייבן צען מאָל און הונדערט מאָל, אַז מיר האָבן ניט קיין רוי-מאַטעריאַל, אָבער ס'העלפט ווי אַ טויטן באַנקעס. מען ענטפערט ניט. שיקט די פּאַבריק אַרויס אַ מענטש אויף אַ „קאַמאַנדי-ראָוקע“. מיר זיינען דאָ געגאַנגען צו איין דירעקטאָר און אים געגעבן אַ „צוקערקע“, דעם צווייטן האָבן מיר געזאָגט אַ גוט וואָרט און... מיר האָבן באַקומען רוי-מאַטעריאַל.

— און ווען איר האָט ניט קיין רוי-מאַטעריאַל, שטייט די פּאַבריק?

— ניין! — האָט ער זיך אַ כאַפּ געטאָן — די פּאַבריק מוז סיי-ווי אַרבעטן, שטענדיק... ביי אונז אַרבעטן אַלע פּאַבריקן שטענדיק.

ער איז שוין עטלעכע מאָל געפאַרן אויף אַזעלכע „קאַמאַנדיראָוו-קעס“, אַמאָל מיט אַ דירעקטאָר און טיילמאָל אַליין. זיין פרעסטיזש איז געשטיגן, אויך זיין לוינ איז פאַר דער צייט געהעכערט געוואָרן. די פּאַבריק אַרבעט טאָקע סיי-ווי, ס'איז אָבער אָנגענעמער ווען זי אַרבעט מיט רוי-מאַטעריאַלן איידער גלאַט-אַזוי.

— איז גייט דאך אייך ניט שלעכט! — האב איך געזאגט — איר ארבעט, איר פארדינט, איר האט א פרוי, קינדערלעך, זאלן געזונט זיין. ער האט זיך אבער געפילט ווי אין א פאסטקע: אפגעריסן פון דער וועלט, דערשראקן, אומזיכער. אפשר זיינען אים אויך די סיבירער יארן געלעגן אין די ביינער? און ער האט אויך ניט געהאט קיין צוטרוי צו דער פרייהייט פון דעם „נייעם קורס“.

— אוודאי אטעמט מען אצינד פרייער ווי אונטער דעם „מאן מיט דער וואַנצע“ — האט ער געזאגט — אבער מען האלט אן אויג אויף יעדן איינעם. עס ווערט גענוי פארשריבן וואס איר זאגט און וואס איר טראכט, און טאמער מאכט זיך א שטיקל בהלה, איז היידא, מען וועט שיקן צוריק אין סיביר! אט האט זיך געמאכט דער טומל מיט קובא, איז שוין מיין פרוי געווארן אומרויאק. מיר האבן זיך געשראקן פאר א קלאפ אין דער טיר.

— אייער פרוי פילט זיך דא אין לאַנד אזוי ווי איר?

— ניין, ניט אינגאנצן. אירע עלטערן, אין אמאליקן פוילן, זיינען געווען זייער רייך, און זי איז געווען, ווי א סך אידישע באַלעבאַטישע טעכטער, אן אַקטיווע קאָמוניסטקע. אוודאי איז זי איצט אַנטוישט, אַבער פון דער אַנדער זייט... זי דערמאָנט זיך אין דעם דינסטמיידל אין זייער גבירישן הויז: אן אַרים באַשעפּעניש, האָט ניט געקענט זייענען און שרייבן, געאַרבעט פון באַגינען ביז ביינאַכט, אן אויס־זיכטן, אן אַ צוקונפּט. איצט, זאָגט זי, לעבן אַלע אַרים, אַבער מיט דער צייט וועט אפשר בעסער ווערן.

— דער עולם רעדט איצט פרייער, כ'מין צווישן זיך?

— אין אַלגעמיין הערט מען דאָ און דאָרט אַ פרייע מיינונג, אַבער אַז די שטימען וועלן ווערן העכער, וועט מען מסתמא ווידער צוקוועטשן מיטן שטיוול. די אויפדעקונג פון סטאַלינס מעשים, האָט אַביסל צע־עפנט די מיילער, אַבער כרושטשעוו האָט שוין דערקלערט: „מיר וועלן ניט אַפגעבן סטאַלינען צו די פיינט...“ אויף מיין וועג אַהערצו בין איך צופעליק געפאָרן אין באַן צוזאַמען מיט אַ פאַרוואַלטער פון אַן אַפטיילונג אין אַ פאַבריק, ס'הייסט אַ מער אינטעליגענטער מענטש. ער האָט געלייענט אַ צייטונג. מיטאַמאָל האָט ער אויפגעהויבן דעם קאַפּ: „גיט נאָר אַ קוק!“ — האָט ער געזאָגט — „זיי שרייבן וועגן דעם אייכמאַן־פּראָצעס. אַבער איזראַאִיל איז דאָך אַ פאַשיסטיש לאַנד, טאָ ווי איז עס מעגלעך, אַז אַ פאַשיסטיש לאַנד זאָל משפּט'ן אַ פאַשיסט?“ ס'איז אויך מיטגעפאָרן מיט אונז אַ זשורנאַליסטקע פון דער פּראָווינק, אַן עלטערע פרוי. זי, דאַקעגן, האָט זיך באַקלאָגט, הלמאי די סאָווע-

טישע צייטונגען דערציילן וועגן יעטוידער אַרעאָפּלאַן-קאָטאַסטראָפּע אין אויסלאַנד, אָבער אַז עס זיינען לעצטנס אומגעקומען פיל הונדער-טער מענטשן בעת אַ דאַמבע-אויפרייס אין קיעוו, האָבן אונזערע צייטונגן גען עס ניט דערמאָנט אַפילו מיט קיין איין וואָרט. אַמאָליקע יאָרן וואָלט זי ניט אַרויסגעבראַכט אַזעלכע ווערטער פון מויל.

— און ווי האָלט עס מיט אַנטיסעמיטיזם?
— אין סטאַלינס לעצטע יאָרן האָט דער אַנטיסעמיטיזם אָנגע-הויבן בושעווען כמעט אָפּן. לעצטנס איז ניטאָ קיין אַפיציעלער אַנטי-סעמיטיזם, אָבער אין געוויסע פּראָפּעסיעס ווערט די צאָל אידן סיי-ווי באַגרעניצט. נעמט, צום ביישפּיל, מעדיצין. עס זיינען דערוויילע פּאַראַן אַ סך אידישע דאָקטורים; מען דערווייטערט ניט די אַלטע, אָבער די צאָל אידישע סטודענטן אויף מעדיצין ווערט באַגרעניצט. דאָס זעלביקע אין דער פּאַרוואָלטונג פון דער אינדוסטריע. ס'איז ניטאָ קיין געזעץ קעגן אידן, אָבער...
— אָבער וואָס?

— עס פּאַרזאַמלען זיך, צום ביישפּיל, דירעקטאָרן פון פּאַבריקן אין אַ געוויסן ראיאָן. מען רעדט אַרום אַלערליי עקאָנאָמישע ענינים. דרך-אגב גיט איינער אַ זאָג צו אַ געוויסן דירעקטאָר: „וואָס טוט זיך עס ביי דיר אין פּאַבריק? ס'איז דאָך ביי דיר אַ גאַנצע סינאַגאָגע!...“
— אָבער אַזאָ זאָך קען ער דאָך ניט זאָגן גלאַט אַזוי, אויף דער אייגענער האַנט! — האָב איך געזאָגט — ניט אין סאַוועטנפּאַרבאַנד. ס'איז דאָך אַ פּאָליטישער ענין. עס מוז דאָך קומען פון אויבן, פון סאַמע אויבן!

דער יונגערמאַן האָט געשוויגן.

— איר וויסט, אַז מען גייט אַרויסגעבן אַ אידישן זשורנאַל אין מאַסקווע? — האָב איך געזאָגט.

— מיר האָבן עס שוין געהערט הונדערט מאָל.

— דאָסמאָל וועט מען דעם זשורנאַל טאַקע אַרויסגעבן. ער וועט דערשיינען גאָר אינגיכן.

— כ'וועל אים סיי-ווי ניט לייענען.

— פאַרוואָס?

— זיי וועלן שרייבן דאָס זעלביקע וואָס אין דער „פּראָוודאַ“, קען איך דאָך לייענען די „פּראָוודאַ“. מיט וואָס וועט עס זיין אַ אידישער זשורנאַל?

ער האָט מיר דרך-אגב דערציילט, אַז דער געהיים-אַגענט, וואָס

האַט אים אַרעסטירט און שטאַרק געשלאַגן, און האָט עדות געזאָגט קעגן אים אויפן פּראָצעס, ווען מען האָט אים פאַרשיקט קיין סיביר — איז געווען אַ איד. דער דאָזיקער פּאַקט האָט אפשר באַאיינפלוסט זיין באַצייאונג צום זשורנאַל. אין ווייטערדיקן לויף פון שמועס, האָט ער געזאָגט, אַז ווען זיי ווילן לערנען מיט די קינדער אידיש, אין דער שטאָט וואו ער וואוינט, האָבן זיי ניט קיין פּאַסיקע אידישע אותיות. עס פעלט זיי ממש אויס אַן אַלף-בית מיט גרויסע בוכשטאַבן, וואָס זאָל זיין צוגעפאַסט פאַר קינדער. אַ לוח, דאַקעגן, קען מען באַקומען. פאַראַן עלטערע מענטשן, וואָס שרייבן איבער לוח'ס מיט דער האַנט, אין מערערע עקזעמפלאַרן, און פאַרקויפן זיי.

ס'איז שוין געווען לאַנג נאָך הצות, ווען מיר זיינען צוריקגעגאַנגען איבער דעם „רויטן פּלאַץ“. הויך, איבער אַ טורעם פון „דוואַריעץ“, האָט געווייעט די רויטע פּאַן. ביים אַריינגאַנג צום לענין-מאַזאַלעי זיינען געשטאַנען צוויי שווייגנדיקע סאַלדאַטן, ווי סטאַטוען, מיט געווער אין די הענט. דער יונגערמאַן (זיין נאָמען האָב איך ניט געוואוסט און ניט געפרעגט) האָט מיך צוגעפירט צום אויטאָבוס. ער האָט גענעכטיקט אין אַן אַנדער געגנט פון דער שטאָט: אין אַ קליינער „גאַסטיניצע“, זאַלבעדריט אין אַ צימער.

— איר קומט אָפּט דאָרט אין רעסטאָראַן? — האָב איך אים געפרעגט.

— זעלטן. פאַר אַ נאַש-בראַט איז עס צו טייער. ווען כ'קום אויף אַ „קאַמאַנדיראַווקע“ אין אַ גרויסער שטאָט, כאָפּ איך זיך אַמאָל אַריין אין אַזאַ רעסטאָראַן. מען טרעפט אַמאָל אַ מענטשן, מען הערט וואָס עס טוט זיך אין דער אידישער וועלט, אין ארץ-ישראל, אין דער וועלט בכלל.

— איר וואָלט ניט געוואָלט אַריבערפּאַרן אין אַן אַנדער שטאָט? וואו עס זיינען פאַראַן מער אידן?

— ס'רעדט זיך אַזוי! — האָט ער געזאָגט — ביי אונז פאַרט זיך ניט אַזוי לייכט. יעדער מענטש איז ביי אונז רעגיסטרירט אין אַ געוויסער שטאָט אַדער דאָרף. אַז מען וויל זיך אַריבערקלייבן ערגיץ אַנדערש, דאָרף מען באַקומען אַ דערלויבעניש פון נייעם אָרט, און כדי צו באַקומען אַ דערלויבעניש, מוז מען צוערשט האָבן אַ דירה, און... קיין דירה'ס זיינען ניטאָ.

— מען איז הייסט עס אַ נכתב, ווי אַמאָל?

— ריכטיק, ביי אונז איז יעדער מענטש אַ נכתב, ס'איז נישט הפקר פעטרושקע!

ביים געזעגענען זיך איז ער געוואָרן אומעטיק, ווי איך וואָלט פאַרגעשטעלט אין זיינע אויגן די ווייטע וועלט, וועגן וועלכער ער האָט גע'חלומ'ט. כ'האָב אים געטרייסט:

— זייט זיך ניט מייאש! ס'זעט נאָך זיין גוט. און דערוויילע לעבט איר דאָך, איר אַרבעט, איר פאַרדינט, איר האָט אַ משפּחה.
— אָבער די יאָרן לויפן, און דערוויילע גייט אַוועק דאָס לעבן!
וואָס מיינט איר, ס'זעט נאָך אַמאָל קומען די גאולה?

* * *

אַזאָ שאַרפע אַפּגעפרעמדקייט האָב איך ניט געפילט ביי די אַנדערע אינגערע אידן, מיט וועלכע ס'איז מיר אויסגעקומען צו רעדן אין סאָוועטנפאַרבאַנד. כמעט אַלע האָבן זיי געשפּירט, אַז ס'איז דאָרט פאַראַן אַ „אידן-פּראָגע“. אַ סך פילן זיך דאָרט פונדעסטוועגן ווי ביי זיך אינ' דערהיים; אַנדערע פילן זיך געקרויודעט צוליב זייער אידישקייט; זיי זיינען אָבער אויפגעוואַקסן אין סאָוועטנפאַרבאַנד און דאָס לעבן אין לאַנד איז פאַר זיי געווען ווי אַ נאַטירלעכע זאַך — צופרידן אָדער אומצופרידן; ס'איז געווען זייער לעבן.

דער אומבאַקאַנטער יונגערמאַן האָט זיך געפילט ווי אויף אַ פּרעמדער חתונה.

ווען מיין ריזע-פירערין האָט מיך געפּרעגט, ערב מיין אַפּפּאַר, וועגן מיינע איינדרוקן פון סאָוועטנפאַרבאַנד, האָב איך איר, צווישן אַנדערן, דערציילט, אַז כ'האָב זיך באַגעגנט אויך מיט מענטשן, וואָס זיינען קעגן דעם רעזשים.

— אויסלענדער אָדער סאָוועטישע? — האָט זי געפּרעגט.

— סיי אויסלענדער און סיי סאָוועטישע.

— אויך סאָוועטישע? — איז זי געווען אויסער זיך (אָדער זי האָט געמאַכט אַן אַנשטעל, אַז זי איז אויסער זיך).

— מערסטנס אויסלענדער — האָב איך זי געטרייסט — אָבער אויך סאָוועטישע.

— אַזעלכע מענטשן וואָלטן ניט געדאַרפט לעבן דאָ אין לאַנד — האָט זי געזאָגט.

— יאָ — האָב איך צוגעשטימט — זיי וואָלטן געדאַרפט פאַרלאָזן דאָס לאַנד. וואָס פאַראַ נוצן קענען זיי דען ברענגען דעם סאָוועטנ-פאַרבאַנד? און מען מוז צוליב זיי האַלטן אַ פּאַליציי-אַפּאַראַט, וואָס זאָל אויף זיי האַלטן אַן אויג. ס'וואָלט געווען אַמבעסטן ווען זיי פאַרן אַוועק קיין אויסלאַנד. קיין סך אַזעלכע מענטשן זיינען דאָך זיכער ניטאָ. און וואָס פאַראַ ראַלע וואָלט עס געשפילט פאַרן סאָוועטנ-פאַרבאַנד, ווען אַ מיליאָן מענטשן, אַ שטייגער, וואָלטן אַרויסגעפאַרן?

זי האט צוגעשאקלט מיטן קאפ. מיר ביידע האבן מסכים געווען;
איצט האט נאָר געפעלט די הסכמה פון נאָך איינעם, א דריטן... אַז
מען טראַכט זיך אַריין אין דער זאך, קומט מען צום אויספיר, אַז אפשר
וועט נאָך קומען אַ טאָג, ווען ער וועט אויך מסכים זיין.

אלערליי באַגעגענישן

דער פּאַרטייִנער און דער גלגול

אָ ער קען מיר דאָ רופן ביים נאַמען? ביי די אַרומיקע טישלעך האָבן געפּרישטיקט דעלעגאַטן פון כינע און טשילע, פון אונגאַרן און איראַק. כ׳האַב זיך אַרומגעקוקט. ס׳איז געווען אַתּ ב׳שׁ, אַ אַידישער דיכטער פון ניו־יאָרק, וואָס האָט באַזוכט דעם סאָוועט־פּאַרבאַנד אויף זיין וועג קיין מדינת ישראל.

מיר זיינען אַרויס אויף אַ שפּאַציר לעבן האָטעל. די „גאַסט־ניצאַ אוקראַאינאַ“ הויבט זיך אויף אַ רחבות־דיקן סקווער, וואָס איז באַזוימט מיט ביימער, ביים ראַנד פון טייך מאַסקוואַ. אויף דער אַנדערער זייט פון אַ ברייטן בולוואַר ציען זיך נייע, הויכע אַפּאַרטמענט־הייזער — אַ מאַדערנער קוואַרטאַל פון מאַסקווע. מיר האָבן גערעדט אידיש. פון ערגיין־וואו איז אויסגעוואַקסן אַ מיטליעריקער שטשופלער מאַן. ער האָט זיך אַפּגעשטעלט לעבן אונז. אויף זיין פנים האָט זיך צעגאַסן אַ ברייטער שמייכל.

— איר רעדט אידיש? שלום עליכם! איר זיינט אידן... טו־ריסטן אַוודאי?

— יאָ... עליכם שלום!

— פון וואַנען?

— פון אַמעריקע.

— שלום עליכם! — האָט ער זיך געפּרייט מיט אונז — איך בין

אַ היגער, אַ סאָוועטישער, אַ מאַסקווער טאַקע. כ׳בין פאַרבייגעגאַנגען, האָב איך געהערט אַז איר רעדט אידיש...

ער האָט גערעדט אַ גוטן אוקראַינישן אידיש מיט אַ לייכטן רו־

סישן אַקצענט. אַ טונקעלער, האָט ער אויסגעזען ווי ניט ראַזירט. ער

איז געווען שלעכט אַנגעטאָן, אַזוי אַז זיינע אַפּגעטראַגענע מלבושים

האָבן זיך געוואַרפן אין די אויגן, און זיין גאַנצע פיזיאָנאָמיע האָט

דערמאָנט אין אַ קליינשטעטלדיקן אידישן שוסטער (אפשר ווייל ביי אונז אין שטעטל איז געווען פונקט איינער אַזאַ, און ער איז געווען אַ שוסטער).

— ווי לעבט זיך אייך דאָ?

— גוט, מיר האָבן אַלץ, מען אַרבעט, מען איז פאַרוואַרגט. כ'וואוין טאַקע דאָ אַנטקעגן, אין די נייע הייזער. צוויי צימערן מיט אַ קיך. אַלע באַקוועמלעכקייטן. ס'פעלט אונז קיין זאַך ניט. מיר האָבן אַ ראַדיאָ, אַ טעלעוויזאָר, אַ... .

ער האָט געשפרודלט מיט אַפטימיזם און האָט אויסגערעכנט נאָך מער ישועות ונחמות. אַז אַ מענטש איז אַזאַ בעל־בטחון, האָב איך ניט קיין האַרץ אים צו רעדן אַנטקעגן. זיך אַריינלאָזן אין אַ דיקוסיע? אַרגומענטירן? ס'קען אים נאָך, חס־ושלום, פאַרשאַפן עגמת־נפש, האַרץ־ווייטיק. מיין באַגלייטער, דער דיכטער, איז אָבער ניט געווען אַזאַ רודף־שלומ'ניק:

— און וואָס איז מיט אידיש, אַה? — האָט ער שטרענג אַ פּרעג געטאָן — אפילו אַ שטיקל אידישע צייטונג איז דאָך ביי אייך פאַרבאָטן!

— אַה, דאָס מיינט איר?... — האָט זיך אונזער איד ניט פאַר־לאָרן און זיך ניט אויפגערעגט — ס'איז גאַרניט! דאָס איז בלויז צו־ליב דער מעשה מיט דער „פאַסאַלסטוואָ“... ווען די „פאַסאַלסטוואָ“ פון איזדאָאָל איז אַהערגעקומען, האָבן אונזערע אידן אָנגעמאַכט אַ צו גרויסן טומל, אַ גאַנצע דעמאָנסטראַציע אין די גאַסן. און דאָס קען אונזער רעגירונג ניט דערלויבן. מיר זיינען אָבער פריי און גלייך מיט אַלעמען. אונזער רעגירונג און די פאַרטיי זאָרגן פאַר אַלץ. איך בין אַ פאַרטיינער און איך ווייס. מיר קענען רעדן פריי אידיש, און די מאַסקווער סינאַגאָגע איז אָפן, ווער עס וויל קען גיין דאָוונען. איך בין אַ פאַרטיינער און איך גיי ניט, אָבער אַנדערע גייען. און מיר רעדן אידיש וויפיל ס'האַרץ געלוסט, און... .

בייזע צינגער זאָגן, אַז מען שיקט ספעציעל אונטער מענטשן, דאָרט וואו עס דרייען זיך אַרום טוריסטן, כדי זיי זאָלן צופעליק דער־צוילן נסים ונפלאות. כ'ווייס? אפשר. אָבער אונזער איד איז געווען צו־שלעכט אָנגעטאָן פאַר אַזאַ מיסיע. כ'האָב געהאַט דעם איינדרוק, אַז ער האָט זיך באמת דערפרייט מיט אונז. און אויסערדעם: אַז אַן אומ־באַקאַנטער איד זאָגט מיר שלום־עליכם אויף אַ פּרעמדער גאַס, פיל איך זיך ניט באַרעכטיקט אים חושד צו זיין. אונזער איד האָט סיי־ווי גערעדט ווי פון סידור:

— אידן זיינען ביי אונז מיט לייטן גלייך: מען אַרבעט ביי אַלע פּראַפעסיעס, די קינדער לערנען. אַט דאָרטן, איר זעט, שטייט אַ אידי־שע פרוי און פאַרקויפט סאַדע־וואַסער, וואָבשטשעם... .

א ביסל ווייטער, אויפן טראַטואַר, איז געשטאַנען אַ ברייטלעכע פרוי אין הויכע קאַמאַשן, מיט אַ פאַטשיילקע איבערן קאַפּ, און האָט פאַרקויפט סעלצער פון אַ וועגעלע. אויפן ראַג, פון דער אַנדערער זייט, לעבן דער „גאַסטיניאַ אוקראַינאַ“, איז געשטאַנען אַ מיליציאַנער מיט אַ רויטן לאַמפּאַס אַרום היטל. ער האָט ווי אַרבערגעקוקט צו אונז און זיך געלאָזט גיין מיט געלאַסענע טריט אין אונזער זייט. אונז זער איד האָט געזאָגט אַ „גוטן טאַג“ און איז אַוועק. דער דיכטער (ער איז דורך אַגב געווען אַ פיזישער אַרבעטער אַלע יאָרן פון זיין לעבן) האָט אַ רעד געטאַן מיט מידת־הדין (און אַ ביסל ווי אַ „לועג־לרש“): — איר'ט געהערט אַ לשון? אַפּגעריסן, אַפּגעשליסן, אַ אידיש וואָרט טאָר מען ניט דרוקן, און עס גייט אים גוט! אַ גדולה אויף זיין קאַפּ! ... און ווי־נאָר ער האָט דערזען אַז דער מיליציאַנער גייט, האָט ער זיך אַפּגעטראָגן ...

דער מיליציאַנער איז שטיין געבליבן און זיך אַ וויש געטאַן מיט די פינגער איבער די שפיצן פון דער וואַנצע, ווי ער וואָלט זיך עפעס מיישב געווען. ווער ווייסט, אפּשר איז אין אים אַריין אַ גלגול פון אַ צאַרסקן אוראַדיניק און ער האָט אונז דערשמעקט פון דערווייטנס? דאָס קול פון „דיבוק“ האָט זיך אפּשר צעשריען אין אים: — זע נאָר, דריי אידן שטייען אינמיטן גאַס און רעדן וועגן „יעוורעסקי וואַפּראַס“ ... געוואַלד, קראַמאַליאַ!

דער מיליציאַנער האָט זיך פאַרקירעוועט און איז אַוועק אויף צו־ריק. אפּשר איז ער גאַרניט ניט אויסן געווען? אפּשר האָט ער זיך סתם אַזוי שפּאַצירט אַהין און צוריק. אפּשר איז גאַר אין אונז אַריין אַ גלגול? נאָך אַזויפיל יאַרהונדערטער פון רדיפות, נאָך אַזויפיל שבכל־דור־דור'ס ...

מיר האָבן זיך געלאָזט גיין צו דער ברייטלעכער אידענע ביים וועגעלע, כדי צו דערקוויקן די נשמה מיט אַ גלעזל קאַמוניסטישן סאָדע־וואַסער.

פרייע געהיימע וואָלן

דער יונגערמאַן פון „ערגיין־וואו“ איז ניט געווען פון לעמבערג און ער האָט דאָרט ניט געענדיקט קיין גימנאַזיע. ס'איז שוין באַלד ווי די מעשה מיט איינעם אַ אידן, באַרנשטיין, וועלכער האָט געוואַלט אַרויספאַרן פון אַמאָליקן רוסלאַנד (אין די צייטן פון צאַר) און האָט בשום אופן ניט געקראָגן קיין פאַספאַרט (אין כל הַדָּשׁ...!). וואָס טוט מען? האָט ער געמאַכט אַ פאַלשן פאַס, אונטער אַן אַנדער נאָמען, פאַרשטייט זיך. ווען ער איז געקומען צו דער גרע-

ניין, האָט דער איספראָוויניק גענומען דעם פּאַס, אַ קוק געטאָן אויפן פּאַסאַזשיר און אים אַ פּרעג געטאָן:

— ווי הייסט איר?

אונזער איד האָט זיך אַזוי צעטומלט, אַז ער האָט פאַרגעסן דעם נאָמען, וואָס איז געשטאַנען אין פּאַס. האָט ער געזאָגט:

— כ'האַב פאַרגעסן! ... נאָר איין זאַך געדענק איך אויף זיכער:

אַז מיין נאָמען איז ניט באַרנשטיין ...

איך געדענק אויך נאָר איין זאַך: אַז ער איז בכלל ניט געווען קיין גאַליציאַנער.

כ'זאָג עס אַנטקעגן דעם וואָס אפּשר איז אין יענע טעג צופּעליק געקומען קיין מאַסקווע אַ יונגע־מאַן פון לעמבערג, וואָס האָט געפּאַסט צו מיין שילדערונג. און טאַקע דער יונגע־מאַן פון „ערגי־וואו“ האָט מיר דערציילט דעם פּאַלגנדיקן עפּיזאָד, וואָס פּאַסט זיך צום ענין: אין 1952, אין דער צייט פון סטאַלין־אַנטיסעמיטיזם (ערב דעם אַרעסט פון די אידישע דאָקטוירים), זיינען אין מאַסקווע פאַרגעקומען וואַלן. ווי דער שטייגער זיינען די וואַלן געווען פּרייע און שטרענג געהיימע. איינער אַ מאַסקווער איד, — אַ שטיקל טשודאַק, זאָגט מען — האָט געשטימט פאַר דער פּאַרטי־ליסטע און פאַר סטאַלין'ען, אַלץ כּשר וישר, נאָר אויפן וואַל־צעטל האָט ער צוגעשריבן, אַז די קאַמור־ניסטישע פּאַרטיי וואַלט געדאַרפּט עפּעס טאָן קעגן אַנטיסעמיטיזם. ס'איז ניט שוין! ...

אַזוויי די וואַלן זיינען שטרענג געהיימע, האָט מען ניט געוואוסט ווער ס'האַט עס געשריבן. וואָס טוט מען? האָט די געהיים־פּאַליציי דורכגעקוקט די וואַל־ליסטעס פון ראַיאָן און האָט דאָרט אויפגעציילט זעכציק אידן. האָט זי געשיקט רופן די אַלע אידן, און מען האָט זיי גענומען אויפן צימבל, אַזוי לאַנג און אַזוי ברייט, ביז מען האָט געפּור־גען דעם חברה־מאַן. נישט בלויז האָט ער זיך מודה געווען, נאָר אַ סברה אַז אין דעם פּאַל איז עס אפילו געווען אמת. ווי עס זאָל ניט זיין, — אפּשר דערפאַר וואָס ביי געהיימע וואַלן טאָר מען ניט סתם שרייבן אויף די שטים־צעטלען — מען האָט אים פאַרשיקט קיין סײַ־ביר, און ער איז דאָרט אַפּגעזעסן שיינע עטלעכע יאָר.

אין דער צייט פון דער אַמנעסטיע, נאָך סטאַלין'ס טויט, האָט מען אים באַפּרייט. ווי מען זאָגט, איז ער צוריק אין מאַסקווע — און ער איז נאָך אַלץ אַ טשודאַק.

דער כּוח פון געהיימע וואַלן!

אן ארמענער פון די בראַנקס

ד' איז געווען שוין נאך דער פאס־קאנטראל און דער צאל־קאנטראל. מיר האָבן געוואַרט, אין אַרויסגאַנג־האַל, אויפן אַראַפלאַן קיין וואַר־שע. איינער אַ פּאַליאַק, אַ „פּאַזנאַנטיק“, איז ניט אָפּגעטראָטן פון מיר. ער האָט זיך אומגעקערט אַהיים פון אַ וויסנשאַפּטלער־קאָנגרעס אין מאַסקווע. ער האָט געוואַלט באַנוצן די געלעגנהייט און רעדן אַ ביסל ענגליש — האָט ער מיר דערקלערט.

פון אַ ווייטן ווינקל אין האַל זיך צו אונז דערנענטערט אַ יונגער בחור אין די צוואַנציקער. אַ הויכער, אַ שלאַנקער, האָט ער לייכט געוואַקלט מיט די לענדן, ווי דער דרך פון אַמעריקאַנער יונגוואַרג. — איר זיינט אַ ניו־יאַרקער? — האָט ער מיך אַ פרעג געטאָן אויף ענגליש.

— יאַ.

— כ'האַב גלייך דערקענט... — האָט ער זיך שטאַרק דערפרייט מיט מיר — פון די בראַנקס?

— ניין, פון ברוקלין.

— שלום עליכם! האַרד־ווי־דו? — האָט אַ האַרציקער שמייכל זיך צעגאַסן אויף זיין אָפּענעם טונקעלן פנים — איך בין פון די בראַנקס! וואָס מאַכן עפעס די „דאָדזשערס“, די ברוקלינער „באַמס“?

— גאַנץ פּיין, אָבער זיי האָבן פאַרלאָזן ברוקלין...

— און די „יענקיס“?

אויף אַזוי ווייט זיינען שוין מיינע קענטענישן ניט געגאַנגען:

— זיי זיינען מסתמא אַלל־ראַיט — האָב איך געזאָגט — איר זיינט אַ טוריסט?

— ניין, איך לעב אין סאָועטנפאַרבאַנד.

— אין מאַסקווע?

— ניין, אין אַרמעניע...

ער האָט דערקאַנט די פאַרוואַנדערונג אין מיין בליק און האָט

אַנגעהויבן דערציילן:

— איך בין אַן אַרמענער. כ'בין געבאָרן געוואָרן אין די בראַנקס.

צווישן אידן. אַלע מיינע חברים זיינען געווען אידישע באַיעטס. מיט

אַ יאָר 13 צוריק האָט זיך אָנגעהויבן אַ רעפּאַטריאַציע פון אַרמע־

נער איבער דער וועלט קיין סאָועטנפאַרבאַנד: אין דער אַרמענישער

סאָועטישער רעפּובליק. מיינע עלטערן זיינען אַהינגעפאַרן און האָבן

מיך מיטגענומען. איך בין דאָן געווען אַ אינגל פון אַ יאָר צען.

— אַה, כ'פאַרשטיי...

— די אַרמענער זיינען ענלעך צו אידן — האָט ער ווייטער גע־

רעדט — שאַרפע קעפּ, גוטע ביזנעס-לייט, צעזייט און צעשפּרייט איבער גאָר דער וועלט, מיט אַ געשיכטע פון פאַרפאַלגונגען הינטער זיך. איר האָט געהערט וועגן די שחיטות פון די אַרמענער אין טערקיי? — יא, כ'האַב געלייענט „די 40 טעג פון מוסאָ דאָג“... איר וואוינט מיט די עלטערן?

— ניין, כ'האַב פאַר דער צייט חתונה געהאַט.

— מיט אַ סאָוועטישער?

— ניין, מיט אַ מיידל פון... חיפה!

— פון חיפה?

— יא, זי איז אַן אַרמענישע, זי האָט געלעבט אין חיפה און זי האָט זיך אויך רעפּאַטריאירט אין דער אַרמענישער סאָוועטישער רע-פובליק.

כ'האַב זיך דערמאַנט, אַז די אַרמענער זיינען צעשפּרייט איבער דעם גאַנצן מיטעלן מזרח, און אַז אַ קליינע געמיינדע זייערע האָט געוואוינט אין ארץ-ישראל. אַ סך פון זייערע יוגנטלעכע זיינען געווען קאָמוניסטן.

— אַט-דאָס טענה איך דאָך צו מיין ווייב — האָט ער געלאַכט — כדי חתונה-צו-האַבן מיט אַ מיידל פון חיפה, האָב איך געדאַרפט פאַרן אין דער אַרמענישער סאָוועטישער רעפובליק? מיט אַ מיידל פון חיפה האָב איך דאָך געקענט חתונה האָבן אין די בראַנקס...

ער האָט דערציילט, אַז די רעפּאַטריאַנטן, אַ סך פון זיי טעכניקער און געשולטע פּאַכלייט, האָבן געהאַלפן אויפהויבן דעם ניוואָ פון לעבן אין דער אַרמענישער רעפובליק, וואָס איז געווען זייער צוריקגעשטאַ-נען. די באַפעלקערונג האָט געלעבט הויפטזעכלעך פון לאַנדווירטשאַפט; אַרימע פּויערים. לעצטנס האָט זיך אַנטוויקלט אַן אינדוסטריע. ער אַליין אַרבעט אין אַ דרוקעריי. אין דער רעפובליק דערשיינען ביכער און צייטונגען אויף אַרמעניש.

ער האָט זיך אָבער כסדר צוריקגעקערט, אין זיינע רייד, קיין אַמעריקע: די בראַנקס, די „דאָדזשערס“, דער יענקי-סטאַדיום, די פּאַבליק סקול, די באַיעס און מיידלעך אַרום די קענדי-סטאַרס — ווי ער וואָלט אין זיין גייסט נאָך אַלץ געלעבט אין ניו-יאָרק.

— און ווי לעבט זיך אייך דאָ? — האָב איך געוואָלט וויסן.

— נישקשה... נישט שלעכט...

— און וואָס טוט איר דאָ, אויפן מאַסקווער אַעראָדראָם?

— כ'בין געקומען אַפּוואַרטן מיינעם אַן אַנקל פון ניו-יאָרק, וועל-כער דאַרף באַלד אַנקומען פון אַמעריקע.

— ער רעפּאַטריאירט זיך אויך אין דער אַרמענישער רעפובליק?

— אַה, ניין, די רעפאָרטיראַציע האָט שוין לאַנג אויפגעהערט, מיט יאָרן צוריק. ער קומט אין אַ דעלעגאַציע. מען גייט פֿייערן דעם 40-יאָרקל פֿירט-אָן מיט דער אַרמענישער סאָוועטישער רעפּובליק און מיין אַמעריקע צו דער פֿייערונג.

אַ שטימע אין הויכשפרעכער האָט אָנגעזאָגט, אַז די פּאַסאַזשירן קיין וואַרשע דאַרפן אַרויסגיין צום אַרעאָפּלאַן. מיר האָבן זיך אָנגע-הויבן געזעגענען.

— איר בענקט ניט נאָך אַמעריקע?

— אַה!... ניטאָ נאָך אַזאַ לאַנד ווי אַמעריקע! — האָט ער אַ זאַג געטאָן מיט האַרץ.

ער האָט מיר געדריקט די האַנט:

— פאַרגעסט ניט צו גריסן די חברה אין די בראַנקס!

וואָס איז אַ „סיאָן“?

ווען די וועג-ווייזערין האָט מיר פאַרגעשלאָגן מיך צו נעמען אויף אַ טור פֿון די „וואָפֿן-קאַמערן“ פֿון קרעמלין, האָב איך זיך לכתחילה אָפּגעזאָגט:

— כּיבין אַ פּאַציפּיסט — האָב איך גע'טענה'ט — און כּאינטע-רעסיר זיך ניט מיט געווער.

אַבער קאַטיאַ איוואַנאוואַ האָט מיר דערקלערט, אַז די אַזוי-גערון פֿענע „וואָפֿן-קאַמערן“ טראָגן בלויז אַזאַ נאַמען; גאָר אַמאָל-אַמאָל האָבן טאַקע די ערשטע צאַרן דאַרט געשמידט וואָפֿן, אָבער אין די שפּעטערדיקע צייטן האָבן זיי דאַרט געזאַמלט זייערע אוצרות, טראָ-פֿייען און אַנטיקן. איצט זיינען די קאַמערן אַן עפּנטלעכער מוזעאָום. מיינע סאָוועטישע באַקאַנטע, וועלכע האָבן מיך געפֿירט אַן אַנ-דערש מאָל איבער דעם קרעמלין — אַן אוראַלטע פּעסטונג אויף אַ באַרג, מיט שפּעטער-צוגעבויטע טורעמס, קירכעס און פּאַלאַצן, אַרומ-גערינגלט מיט גערטנער און פּאַרקן אויפֿן ראַנד פֿון דעם טייך מאָס-קוואַ — האָבן מיר דערקלערט, אַז ערשט אין די לעצטע יאָרן איז דערלויבט געוואָרן דעם עולם צו באַזוכן די געביידעס און גערטנער.

— און פֿריער?

— פֿריער האָט ער דאַרט געוואוינט, ער אַליין. מען האָט מורא געהאַט צוגיין צו נאַענט...

איצט שטייען אויפֿן ראַג פֿון „רויטן פּלאַץ“ וועג-ווייזער און יעדע פּופּצן מינוט גייט-אַפּ אַן עקסקורסיע איבער דעם קרעמלין. מען מעג אויך אַליין באַזוכן די צערקוועס און געוויסע בנינים, און פֿריי שפּאַ-

צירן איבער דעם גאַנצן שטח. דער עולם אין סאַוועטנפאַרבאַנד האַלט שטאַרק פון בילדונג, וויסן און קולטור. ווי טיף און ווי עכט קען זיין קולטור אָן פרייהייט — ווען אַ מענטש טאָר ניט טראַכטן אומאַפהענגיק, נאָר ער מוז אָננעמען פאַרטיקע פאַרמולעס און פעסטגעשטעלטע לאַיעבור־דיקע אמת'ן? דאָס איז שוין אַ פראַגע פאַר זיך.

די „וואָפּן־קאַמערן“ זיינען פול געווען מיט באַזוכער; עקסקורסיעס און יחידים. כדי מען זאָל ניט אַפטרעטן דעם טייערן הילצערנעם פאַרקעט, מוז מען ביים אַריינגאַנג אַנטאָן לייזונטענע לאַפטשעס איבער די שיך. אין אַ האַלבער טויז זאַלן איז אויסגעשטעלט די מאַכט און די פראַכט פון דער צאַרישער אימפעריע און אירע הערשער און כלי־קודש: קרוינען פון צאַרן און צאַריצעס און צאַרעוויטשלעך — די גאַר אַמאָליקע; שווערע, פון מאַסיוון גאַלד, די שפּעטערדיקע; לייכטערע, איידעלערע, זיי זאָלן ניט אַזוי שטאַרק קוועטשן אויפן קאַפּ; אַלערליי קריגס־טראַפּיען; געווער און פּאַנען, וואָס זיינען דעראַבערט געוואָרן אין שלאַכטן — פון פּוילן און טערקיי, פון שוועדן און טאַטאַרן; טע־פּיכער פון בוכאַרע און גילדערנע טאַבאַקיערקעס און סערוויסן פון פראַנקרייך; בגדי־מלכות פון אימפּעראַטאָרן און בגדי־שרד פון פּאַפּן און אַרכירייען; אויסגעפאַקטע פּערד אין זייער פולער נאַטירלעכער גרויס מיט זאָטלעך און צויעמען באַזעצט מיט בריליאַנטן און אַלערליי איידל־שטיינער...

מיין אויג איז געפאַלן אויף אַ גרויסער, רונדער גילדערנער פּוש־קע מיט אַ געוועלבתן דעקל, וואָס האָט אויסגעזען ווי אַ קופאַל. זי איז געווען באַזעצט מיט אַ קרייז פון פיגורן — סטאַטועטקעס פון „הייליקע“. איבער זייערע קעפּ האָט זיך געצייכנט איין וואָרט: ס'אַן. — טוטטאָ עמאָ טאַקאָיע? — האָב איך געפרעגט מיין וועג־ווייזער־רין.

— דאָס איז אַ „ס'יאָן“ — האָט זי געזאָגט.

— וואָס מיינט אַ „ס'יאָן“?

— אַ ס'יאָן... אַ ס'יאָן!... — האָט זי אַרויסגערעדט דאָס וואָרט אויף ענגליש. זי איז געוואָרן אומגעדולדיק און זיך געלאָזט גיין וויי־טער. אַ פּושקע מער אָדער אַ פּושקע ווייניקער — ס'איז דאָ פאַראַן אַזויפיל צו זען! אָבער איך האָב זיך אַלץ ניט גערירט פון אַרט:

— וואָס הייסט אַ „ס'יאָן“?

— ס'איז אַ פּושקע אַזאַ, וואו די אַמאָליקע צאַרן (די צאַריצעס, מסתמא) פלעגן האַלטן זייער צירונג — האָט זי מיר דערקלערט.

מיר זיינען געגאנגען ווייטער : צווישן שפיזן, פערד, זאטלען, פאנ-
צערן פון קריגער און צארישע טראַנען. ווען מיר זיינען אַרויס אין
דרויסן, האָב איך זיך אָפגערוּפן :
— איר ווייסט, דער „סיאַן“ אָדער „סיאַן“, וואָס מיר האָבן גע-
זען, ס'איז ניט קיין פּושקע אויף האַלטן צירונג.
— ניין ? וואָדען ?

— „סיאַן“ מיינט אויף לשון-קודש „ציון“ ; ס'איז דער נאָמען פון
אַ באַרג אין ירושלים. ס'איז דער סימבאָל פון ירושלים און פון ארץ-
ישראל ... ס'איז ...

כ'האָב גערעדט אַ לענגערע וויילע. זי האָט זיך ערנסט צוגעהערט,
מיט קאָפּ. דערנאָך האָט זי זיך פריינטלעך באַדאַנקט פאַר דער אינפאָר-
מאַציע. אַ גוטער וועג-ווייזער דאַרף אַלץ וויסן !

אויב ס'וועט אייך אויסקומען צו באַזוכן די „וואַפן-קאַמערן“ פון
קרעמלין אין מאַסקווע, און איר וועט האָבן קאַטיאַ איוואַנאוואַן ווי
איער וועג-ווייזערין, וועט זי אייך אפשר גענוי דערקלערן, וואָס עס
מיינט אַ „סיאַן“. ווער ווייסט ? אפשר.

איבער דעם האַטעל „יעווראָפּאַ“, וואָס שטייט בשכנות פון דעם „ווינטער-פּאַלאַץ“ אין לענינגראַד, הויערט נאָך דער גייסט פון אַמאָל — פון די הויף-לייט און פון די רייכע „קופּצי“ מיט דער ברייטער האַנט און דער אַזוי-גערוּפּענער ברייטער רוסישער נשמה: לאַנגע, געדרייטע קאַרידאָרן, רחבותדיקע האַלן מיט שפיגל-ווענט, טעפּיכער אויף די ברייטע טרעפּ, געשליפענע קאַנדעליאַברען, אַלקאָוו מיט פאַרצויגענע פאַרהאַנגען פאַר די ברייטע בעטן אין די „נומערן“. דער האַטעל איז איבערגעבליבן אַ ירושה פון „אַלטן רעזשים“.

דעם מאַדערנעם האַטעל אין מאַסקווע האָבן שוין אויפגעבויט די סאַוועטן — מיט עטלעכע יאָר צוריק. ער איז געבויט אין אַמעריקאַנער סטיל: אַ „וואַלקן-קראַצער“ פון אַ דרייסיק עטאַזש, גראַד-ליניק, קור-ביסטיש, מיט אַ סך ליכט און מיט ווינדעס, וואָס איילן זיך אַרויף-אַראָפּ — דער סטיל פון אַ פּראַקטישער, אוטיליטאַרער געזעלשאַפּט. אָבער עטלעכע שטריכן פון זיין אינערלעכער סטרוקטור שפיגלען-אַפּ דעם רעזשים — אַ ניכטערע סטרוקטור מיט אַ טראַפּן קאַפּקאַ-פּאַנטאַזיע. זיי דערמאָנען אין דעם גייסט פון אַ געביידע אין קאַפּקאַס אַ פּאַנטאַס-טישן ראַמאַן.

אַז איר גייט אַרויס פון דער ווינדע („עלעווייטאַר“) — אויף וועלכן עטאַזש עס זאָל נישט זיין — קומט איר אַריין אין אַ קליינעם פּיר-קאַנטיקן האַל. פון די פּיר ווינקלען פון האַל ציען זיך גראַד-ליניק קאַרידאָרן, ווי די פּיסלעך פון אַ „ח“, נאָר אין ביידע ריכטונגען. אַנט-קעגן דער טיר פון דער ווינדע שטייט אַ טישל, און הינטער דעם טישל זיצט אַ פּרוי, אָן אויפּזעערין. 24 שעה אין מעת-לעת זיצט זי דאָרט. פון איר סטראַטעגישער פּאַזיציע קען זי באַאָבאַכטן, ווי פון אַן אַב-סערוואַטאַריום, די באַוועגונג פון די געסט. ס'איז, אַזוי צו זאָגן, „אין יוצא ואין בא“ — זי זעט יעדן איינעם וואָס קומט אַריין און גייט אַרויס.

ווען איר קלייבט זיך אריין אין האַטעל, רעגיסטרירט איר זיך אין צענטראַלן ביוראָ, אונטן, אין דער לאַבי. דערנאָך האָט איר מיט אים מער קיין מגע־ומשא נישט. איר גייט אַריבער אין רשות פון דער אויפזעצערין אויף אייער גאַרן: איר גיט איר דעם שליסל, ווען איר גייט אַרויס, איר צאָלט איר פאַרן צימער, איר ווענדט זיך צו איר וועגן אַלע קלייניקייטן.

— וויפל שעה אַ טאָג אַרבעט איר? — האָב איך געפרעגט מיין אויפזעצערין.

זי האָט מיר דערקלערט, אַז זי אַרבעט 24 שעה נאַכאַנאַנד (וואָס דאָס מיינט דריי אַרבעט־טעג), און דערנאָך האָט זי צוויי טעג פריי. אַזוויי זי קריגט אויך אַ פרייען „זונטיק“, קומט זי אַריין אויף צוויי מעת־לעת אַ וואָך. די לאַנגע שעה'ן מאַטערן־אויס, אָבער דערפאַר האָט זי פרייע טעג פאַר דער משפּחה. אין די פאַרטאָג־שעה'ן קען מען אויך כאַפּן אַ דרימל אָנגעשפּאַרט אויפן טישל.

די אויפזעצעריןס זיינען געווען אין די מיטעלע יאָרן און עלטער; עטלעכע פון זיי האָבן געהאַט שטרענגע פּנימער, די אַנדערע האָבן אויסגעזען ווי מוטערלעכע באַבעס; אַלע זיינען זיי געווען העפלעך, כאַטש זיי האָבן נישט געקענט די קונסט פון אַמעריקאַנער שמייכל. מען זאָגט, אַז זיי דערפילן נישט בלויז די פּונקציעס פון האַטעל־אויפזעצעריןס — אַז זיי האַלטן אויך אַן אויג אויף די טועכצן פון די געסט, דערפילן די פּונקציע פון „משגיחים“ איבער פּאָליטישער כשרות, שטייען אין פאַרבינדונג מיט געוויסע אַמטן א. א. וו.

נאָר וועגן די אויפזעצעריןס פון האַטעל זאָגט מען עס? — איר הערט עס וועגן יעדן באַאַמטן: וועגן דער יונגער וועג־ווייזערין פון „אינטוריסט“, וואָס באַגלייט אייך אויף די טורן, וועגן דעם פּאַרשטייער פון די אַרבעטער אין דער פּאַבריק, וועגן דעם רעדאַקטאָר פון אַ צייטשריפט, וואָס איר האָט באַזוכט, וועגן אַלע רעדאַקטאָרן, דירעקט־טאָרן, פאַרוואַלטער. אַלץ וואָס איר זאָגט, הייסט עס, ווערט איבער־געגעבן וואו מען דאַרף, און עס ווערט פּאַרשריבן — אויב מען דאַרף.

אין מערבדיקן אויסלאַנד זאָגט מען בקיצור: ער איז אַ מסור! אָבער וואָס איז דאָ שייך צו זאָגן „מסור“? ס'איז כמעט ווי צו זאָגן וועגן אַ פּערד, אַז ער איז אַ פּערד...

לאַמיר באַטראַכטן דעם ענין פון אַ מערבדיקער פּערספּעקטיוו: אויב אייער שכן וועט דערטראַגן דאָרט וואו מען דאַרף, אַז איר נאָרט־אַפּ די אַמעריקאַנער רעגירונג און איר צאָלט נישט די געהעריקע שטייערן, וועט איר זאָגן, אַז אַט־דער טייערער שכן אייערער איז אַ מסור (אַפילו ווען ער האָט געזאָגט דעם אמת). אָבער אַז אַן אָנגע־

שטעלטער פון שטייער־אַמט וועט איך כאַפּן ביי דער האַנט, אָז איר האָט נישט געצאָלט די געהעריקע שטייערן? איר וועט זיכער זיין ביז אויף אים, אָבער פאַר קיין מסור וועט איר אים נישט האַלטן. וואָרים איר פאַרשטייט, אָז ס'איז זיין שוואַב און זיין פליכט. און ווי איז דער דין אין אַ געזעלשאַפט, וואו יעדער איינער איז אַ באַאַמטער פון דער רעגירונג? ער דערפילט דאָך אייגנטלעך נאָר זיין פליכט...

די אַמעריקאַנער רעגירונג און די גרויסע מערהייט פון אַמעריקאַ־נער פּאָלק זיינען קעגן קאָמוניזם און קאָמוניסטן. אָבער די מערסטע אַמעריקאַנער האַלטן מסתמא, אָז עס וואָלט געווען זייער טרויעריק, ווען יעדער בירגער זאָל אָנהויבן שפיאַנירן און מסרן אינדיוידועלע קאָמוניסטן. אַזא טעטיקייט וואָלט מער דעמאָראַליזירט אַמעריקע אידער זי וואָלט געבראַכט שאַדן די קאָמוניסטן (וואָרים יעדע פּריוואַטע מסירה דעגענערירט געוויינלעך אין פּאַלשער מסירה). פאַר אַט־דער אַרבעט איז פאַראַן די „עף־בי־אַי“.

אַ טאַטאַליטאַרער רעזשים שטרעבט צו פאַרוואַנדלען אַלע זיינע בירגער אין אַגענטן. אויב ער קען עס נישט דערגרייכן מיט יעדן מענטשן פון אַ גאַנץ יאָר, שטעלט ער אָבער די פּאַדערונג צו יעדן באַאַמטן: פון דער אויפּווערין אין האַטעל ביז צום רעדאַקטאָר פון אַ צייטונג און נאָך העכער. ס'איז אַ טייל פון דער אַרבעט — און אַ וויכטיקער טייל. דאָס נישט־מסרן ווערט גאָר פאַרוואַנדלט אין אַ זינד און אַ פאַרברעכן.

עמעצן קען נאָך איינפאַלן, אָז איך בין דאָ מלמד־זכות אויף מוסרים. אין דער אמתן בין איך אויסן צו זאָגן דאָס פאַרקערטע: אויב מסירה איז אַ שרעקלעכע זאַך, איז אָבער נאָך שרעקלעכער אַ געזעלשאַפט, וואו מסירה ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ נאַרמאַלער, זעלבסט־פאַרשטענדלעכער דערשיינונג און וואו דער מסור איז אַן אַרענטלעכער, דורכשניטלעכער, טיילמאַל אַפילו פּריינטלעכער מענטש (און ווידער־אַמאַל: פון סתם מסירה ביז פּאַלשער מסירה איז בלויז אַ שריט — ס'איז נאָר אַ פּראַגע פון אומשטענדן).

מיר דאַכט זיך, אָז דעם סאָוועטישן רעזשים איז נישט געלונגען צו צעשטערן אַלע מענטשלעכע לאַיאַליטעטן און אַוועקצושטעלן אויף זייער אָרט די געטריישאַפט צום רעזשים און צום שטאַט. די משפּחה־קרובה'שאַפט האָט געשטעלט אַ ווידערשטאַנד אויף דעם געביט. ס'איז מעגלעך, אָז דער מיסטרויען פון רעזשים לגבי אידן איז טיילווייז אַ פּועל־יוצא פון דעם טראַדיציאָנעלן אידישן שאַרפּן ווידערווילן צו מסירה.

וועט יעדער סאציאליסטישע געזעלשאַפט מוזן גיין אויף דעם וועג? דערווייל קען מען זאגן, אַז סאָוועטן־רוסלאַנד איז געווען אַן אויסנאַם. דער טעראָר און די שאַרפע השגחה אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד זיינען ניט בלויז אַ פּאָליטישער ענין — אַן אויסדרוק פון ווילן צו קאַב־טראָלירן פּאָליטיש, און גייסטיק בכלל, יעדן בירגער אין לאַנד; זיי זיי־נען אויך פאַרבונדן מיט דעם געיעג נאָך פּינקטלעכקייט און פּערפּעקטער אָרגאַניזאַציע. דווקא ווייל די רעוואָלוציע איז פאַרגעקומען אין אַ צוריקגעשטאַנען לאַנד, וואו די מיליאָנען פּויערים זיינען נישט געווען צוגעפאַסט צום אינדוסטריע־טעמפּאַ און די בירגער האָבן נישט געהאַט קיין געפּיל פאַר פּינקטלעכקייט — האָבן די באַלשעוויקעס איבערגע־דרייט דעם שטעקן אויף דער אַנדער זייט. אין די מערב־לענדער האָט די מאַדערנע עקאָנאָמישע אָרגאַניזאַציע זיך אַנטוויקלט בהדרגה־דיק, אין משך פון אַ יאָרהונדערט; די באַלשעוויקעס האָבן זי געוואָלט דערגרייכן אין איילעניש, אין משך פון אַ „פּיאַטילעטקע“. זיי האָבן דעריבער געמוזט איינפירן אַ פּאָליציי־רעזשים און טעראָר.

איר פּילט דעם קראַמף און די געשפּאַנטקייט בנוגע פּינקטלעכקייט און אָרגאַניזאַציע אַפּילו ביי אַלערליי קלייניקייטן. ווען מיין וועג־ווייזערין האָט איינמאַל פאַרשפּעטיקט אויף אַ האַלבער שעה, ווייל זי האָט זיך געפּילט נישט־גוט, האָט זי שוין געוואָלט שיקן איר מאַן זיך צו אַנטשולדיקן. ווען דער אויטאָ פון „אינטוריסט“ איז איינמאַל געקומען 5 מינוט צו שפּעט, האָט זי זיך צען מאָל אַנטשולדיקט. אויף געוויסע געביטן — ווי רוים־פאַרשונג, מיסילס א. א. — איז וואַרשיינ־לעך די אַנשטרענגונג געלונגען; אָבער אין אַלגעמיין הערט איר, אַז די אָרגאַניזאַציע — אָדער דער מאַנגל אין אָרגאַניזאַציע — איז דער שוואַכסטער פּונקט (צוגלייך מיט גניבה, אפּשר) פון דער סאָוועטישער עקאָנאָמיע.

* * *

מנהגו של עולם, אַז אַ מענטש פאַרט אַוועק פון אַ האַטעל, לאַזט ער איבער טרינק־געלט. אין סאָוועטן־פּאַרבאַנד איז דאָס טרינק־געלט אַפיציעל אָפּגעשאַפט געוואָרן — אָבער אַלע נעמען. מען דערציילט אַנטקעגן דעם וועגן איינעם אַ רוס, וואָס איז נאָך דער מלחמה געקומען קיין פּוילן און האָט דאָרט דרך־אַגב אַ פרעג געטאָן:

— ווי הייסט אייער פרעזידענט?

— ביערוט — האָט מען אים געזאָגט.

— ווייס איך וואָס! — האָט ער אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט.

— ביי אייך איז פאַראַן איין ביערוט; או נאָס, ביי אונז, זעט איר, וויסע ביערוט...

און וויבאלד אלע נעמען, האב איך באשלאסן איבערצולאזן דער אויפזעערין א מתנה: שאקאלאד. כ'בין אראפגעפארן אונטן, אין בופעט פון דער לאַבי, און האב אנגעוויזן דורכן גלאז אויף א פליטקע שאקאלאד, וואָס איז געווען גרויס ווי אַ פעקל סיגארעטן און דין ווי אַ בראַדער לאַקש:

— סקאלקא? — האב איך געפרעגט דער פארקויפערין.

— א רובל מיט זעקס קאפיקעס...

לויטן קורס מאַכט עס אויס... אַ דאלאר מיט 20 סענט; וואָס שייך קויף־קראַפט, איז עס דער דורכשניטלעכער לויז פון אַן אַרבעטער פאַר אַ האַלבן טאָג אַרבעט.

פאַרנדיק דערנאָך מיט מיינע וואַליזעס אין דער ווינדע, צווישן דעלעגאַטן פון אויסערן־מאַנגאַליע און בראַזיל, האַב איך געהאַלטן אין איין טראַכטן וועגן דער מעשה מיטן ראַגאַטשאַווער. צום ראַגאַטשאַווער גאון איז אַמאַל געקומען אַ מחבר פון רייגראַד און האָט ביי אים געבעטן אַ הסכמה אויף זיין חיבור. האָט דער ראַגאַטשאַווער אַ בלעטער געטאָן אין ספר און ער האָט גלייך דערזען, אַז דער חיבור איז נישט געוואַלטיק. האָט ער געזאָגט צום מחבר: „קיין הסכמה וועל איך איך נישט געבן, אָבער איך מוז איך זאָגן, אַז אין אייער ספר זיינען פאַראַן חידושים.“ איז דאָך דער מחבר צוגעשטאַנען צום גאון, אַז ער זאָל אים געבן אַ הסכמה, און דער ראַגאַטשאַווער האָט געהאַלטן אין איין טענה'ן: „קיין הסכמה וועל איך איך נישט געבן, אָבער אין אייער ספר זיינען פאַראַן חידושים.“ האָט שוין דער מחבר געזען, אַז ס'איז פאַר־פאַלן, האָט ער געזאָגט: „מילא, רבי, כ'זע דאָך, אַז קיין הסכמה וועט איר מיר שוין נישט געבן, אָבער זאָגט מיר כאַטש, כ'בעט איך, וואָס פאַר אַ חידוש האָט איר אַנטדעקט אין מיין חיבור?“ האָט דער ראַגאַ־טשאַווער זיך אַ גלעט געטאָן די באַרד און ער האָט געזאָגט:

— איר פאַרשטייט? פון דעם שער־בלאַט אין אייער ספר האַב איך

זיך דערוואוסט, אַז אין רייגראַד איז פאַראַן אַ דרוקעריי...

און איך האַב זיך אויך דערוואוסט פון דער גאַנצער געשיכטע — אַז אין סאָוועטן־פאַרבאַנד איז שאַקאַלאַד באַמט זייער טייער.

אויף אַ היימישער שמחה אין אַ מאַסקווער פּאַרשטאַט

מיטאַמאַל איז מיר פּאַרגעקומען ווי איך וואָלט אַריינגעפּאַלן ערגעץ אין די בראַנקס, אויף אַ מיטינג פון אַ 'פעמילי סוירקל', אָדער סתם צוגאַסט אויף אַ משפּחה-פּאַרטי: עלטער-מומעס, וואָס זיינען נאָך אַריי-בערגעקומען פון מעבר-לים; מיטליעריקע מענטשן, ס'רוב ביזנעס-לייט, טיילמאַל אויך אַ שאַפּ-אַרבעטער, וואָס רעדן חצי-אידיש, פּאַלאַ-ווינע-גוי'איש; יונגע חברה-לייט, וואָס גייען אין האַי-סקול אָדער אין קאַלעדזש, און כאַפּן אַ זייטיקן שמועס, אויף ענגליש, וועגן ביזבאַל אָדער אַ מאַווי-סטאַר.

אָודאי, אַנשטאַט ענגליש האָט מען דאָרט גערעדט רוסיש; אויך דער קאַלאַריט איז געווען אַן אַנדערער: מומע טאַניאַ, די אַלטע באַל-שעוויטשקע — אַלט אין יאָרן און אויך לויט איר טיטל, פון דער 'אַלטער גוואַרדיע', הייסט עס; די 19-יעריקע קאַמסאַמאַלקע, נאַטאַשאַ, און איר יונגע קוזינקע, סוועטלאַנאַ, אַ גימנאַזיסטקע און אַ פּיאַנערקע, און זייער קוזין מישאַ, אויך אַ פּיאַנער ('רויטע פּיאַנערן', פּאַרשטייט זיך).

אַבער די פּנימ'ער און די פּיזיאַנאַמיעס זיינען געווען ענלעך און אויך דער ניגון פון די רייד איז געווען אַן ענלעכער, טיילמאַל אַפּילו די רייד גופאַ. און אויסערדעם: ניט אַלע זיינען געווען פּאַליטיש באַפּאַרעט אָדער באַטיטלט. מומע באַשע, אַ שטייגער (אַ לייבלעכע שוועסטער פון דער 'אַלטער באַלשעוויטשקע'), איז געווען סתם אַ אידענע, וואָס האָט אַמאַל, ווען זי איז נאָך געווען אינגער, און ווען מען האָט נאָך געוואוינט אין אוקראַאינע — אַ סך געקינדלט. דערנאָך איז אויסגעבראַכן די רעוואַלוציע און דער בירגער-קריג, און מען האָט זיך אַריבערגעצויגן קיין קיעוו און פון קיעוו קיין מאַסקווע. די קינדער זיינען שוין דאָ אויפגעוואַקסן. מען האָט פון זיי געהאַט סיי צער און סיי נחת — ווי דער שטייגער פון דער וועלט.

דער מיטעלער זון אירער, אבראשא, איז אַוועק מיט דער רויטער אַרמיי אויפן פראַנט, און איז געפאלן ביים דאָן, אין דער מלחמה קעגן היטלערן. ער האָט איבערגעלאָזן אַ קליין קינד, אַ בת־יחידה'קע. איצט איז זי שוין אַ גאַנצע באַרישניע — נאַטשאַ, די קאָמסאָמאַלקע. אַבראַ-שאַ'ס פרוי איז נאָך דעמאָלט געווען זייער יונג, אָבער זי האָט שוין קיין צווייט מאָל ניט חתונה געהאַט. זי האָט געקראָגן אַ פענסיע פון דער רעגירונג פאַר דער טאַכטער, האָט געאַרבעט צוביסלעך און זיך געהאַלטן ביי דער משפּחה. און נאַטשאַ אַרבעט שוין אין אַ לאַבאָ-ראַטאָריע און זי וויל גאַר גיין ביינאַכט אין אינסטיטוט און שטודירן אויף דאָקטאָר־מעדיצין.

און די אינגסטע טאַכטער אירע, דער מומע באַשעס, איז פאַר-בליבן אַ מיידל. זי וואוינט מיט דער מאַמען, זשעניאַ. פאַרוואָס האָט זי ניט חתונה געהאַט? — כ'ווייס, אפשר האָט זי געקליבן צו־לאַנג. ס'טרעפט זיך. זי איז ניט קיין פאַרזעסענע מויד, ערשט אַ יאָר 40 אַלט, אַ רונדלעכע, מיט פולע רויטלעכע באַקן און בכלל. און זי האָט אַ גוטע שטעלע — אַ בוכהאַלטערשע אין אַ גרויסן זאָואַד. — פאַר-וואָס? — גיט איר אַ בחור און זי וועט חתונה האָבן!

עטלעכע קינדער זיינען פאַרוואָגלט געוואָרן אין ווייטע מקומות. אָבער פון עלטסטן זון, פון באַריס'ן, האָט זי געהאַט נחת, סיי פון זון און סיי פון די אייניקלעך. טאַקע ביי אים אין שטוב, ביי באַריס'ן, איז פאַרגעקומען די שמחה. וואָס איז די שמחה? זיין עלטערער זון, אַ יונגער בחור נאָך, וועלכער האָט פאַרענדיקט אויף שאַכטן־אינזשי-ניער און איז אַוועק אין די אוראַלן, אַזש ביי מאַגניטאַגאָרסק, האָט געקראָגן אַ פרעמיע און איז דערהויבן געוואָרן צו גאַר אַ וואַזשנער שטעלע; און דעם אינגערן, מישקאַ'ן, איז געוואָרן 13 יאָר. מען האָט ניט געפראָוועט קיין בר־מצווה — ווי קומט אַ פּיאַנער צו בר־מצווה? — נאָר גאַרניט, די משפּחה איז זיך צונויפגעקומען שבת־צו־נאַכט, עליי מען פראָוועט אימיעניעס. אַז אַ אינגל ווערט אַלט דרייצן יאָר, איז איידער מען זעט זיך אַרום איז ער שוין באַלד אַ קאָמסאָמאַלעץ.

באַריס איז געווען מער איד ווי די אַנדערע. מען האָט עס געזען אין זיין גאַנצן הילוך, אין די תנועות, אין די מלבושים אַפילו. אין שול איז ער ניט געגאַנגען און אין דערהיים האָט ער אויך ניט גע-דאוונט; ער האָט אָבער גערעדט אידיש, האָט ליב געהאַט אַ אידישן וויץ און אַ אידיש ליד. און ער האָט אַפגעיהט דעם טאַטנס יאַרצייט — געזאַגט אין דער שטיל „קדיש“ ערגעץ אין אַ ווינקל פון שטוב. ער איז נאָך אויפגעוואַקסן אין שטעטל, אין דער אוקראַאינע, פלעגט גיין

מיטן טאטן ע"ה אין שול און איז אפילו עטלעכע מאָל מיטגעפאָרן
אויף אַ יריד.

* * *

מיטגענומען אויף דער שמחה, שבת-צו-נאַכט, האָט מיך מומע
טאַניאַ, די אַלטע באַלשעוויטשקע. כ'בין ביי איר געווען צוגאַסט אויף
מיטאַג און בין שוין פאַרבליבן ביז אין אַוונט. זי האָט געוואוינט אין
אַ טיפּיטשנער מאַסקווער דירה, אין אַן אַלטן, געדיכטן „עמד“־קוואַרטאַל.
איר גייט אַריין דורך אַ טויער אין אַ שטויביקן הויף און דאָרט פאַרנעמט
איר זיך אין אַ פּירהויז. טאַניאַ'ס צימער איז געווען ביים אַנדערן עק
פון אַ לאַנגן קאַרידאָר, לעבן דעם וואַש-צימער. לענגאויס דעם קאַרי-
דאָר האָבן מערערע טירן געפירט אין באַזונדערע „דירה'ס“ — צימערן,
וואו ס'האָבן געוואוינט אַנדערע שכנים: פאַר-פאַלקן און משפחות מיט
קינדער. ווען טאַניאַ האָט געקאַכט, האָב איך פון שוועל געוואָרפן אַ
בליק אין קיך, וואָס האָט זיך געפונען ביים אַריינגאַנג. עס זיינען דאָרט
געשטאַנען פינף טישלעך — אַ סימן, אַז אין דער גאַנצער וואוינונג
האָבן געלעבט פינף לאַקאַטאָרן. צוליב שלום-בית האָט יעדע באַלע-
באַסטע געהאַט איר אייגן טישל.

אַמאָל-אַמאָל האָט משמעות געוואוינט אין דער וואוינונג איין פאַר-
מעגלעכע פאַמיליע. נאָך דער רעוואָלוציע האָט זיך איר באַפעלקערונג
פאַרמערט. דאָס וואַש-צימער איז באַשטאַנען פון אַ בית-הכסא און אַ
קראַן מיט פליסנדיקן וואַסער. כאַטש ס'איז באַנוצט געוואָרן פון אַלע
שכנים, איז עס פונדעסטוועגן געווען זויבער. נאָר דער קאַלך פון די
ווענט האָט זיך דאָ און דאָרט געקרישלט און די קראַנען זיינען געווען
אַביסל פאַרזשאַווערט.

מיר האָבן געגעסן אין טאַניאַ'ס צימער. אויסער אַ טיש זיינען
אין לענגלעכן צימער געשטאַנען אַן אַלטמאָדישע הויכע בעט (מיט אַנ-
לענען צוקאַפּנס און צופּוסנס), אַ ראַדיאָ, אַ ביכער-שאַפקע. דורכן
פענסטער האָט מען געזען ביימער און בלומען-קוסטעס. זי האָט פאַר-
שפּרייט אַ ווייסן טישטוך איבערן טיש און אַוועקגעשטעלט אַ טעלער
ברויט. זי האָט מיר אַנגעגאַסן אַ פּולן טעלער זופּ — אַ געדיכטער זופּ,
מיט בולבעס און שאַר-ירקות — איז געשטאַנען איבער מיר און איז
צוגעשטאַנען, אַז איך זאָל ניט איבערלאָזן קיין לעק, און ערשט דעמאָלט
האָט זי מיר אַנגעגאַסן אַ צווייטע פאַרציע. פאַר זיך גופא האָט זי
אַנגעגאַסן אַ קליין שיסעלע זופּ. „אין מיינע יאָרן עסט מען שוין
ניט קיין סך“ — האָט זי געזאָגט. כ'האָב שוין פריער געהאַט געהערט,
אין דער משפחה, וועגן איר פאַרגאַנגענהייט: אַז זי איז יאָרן-לאַנג
געווען פאַרשיקט אין סיביר און אַז זי איז געבליבן געטריי דער פאַרטיי.

— ווי איז עס געווען אין סיביר? אין לאגער? — האָב איך געפרעגט.

— הלמאי זאל איך זאָגן, געווען שווערע יאָרן — האָט זי אַ שאַקל געטאָן מיטן קאָפּ — הונגער... קעלט... אָבער ס'ערגסטע איז געווען, וואָס אין שפיץ פון לאַגער זיינען געשטאַנען גנבים, סוואַלאַטשעס, שונאים פון פּאָלק און... אַנטיסעמיטן. זיי האָבן זיך איזידעקעוועט איבער די זאַקליוטשאַניע ('פּאַרשלאַסענע'), ספּעציעל איבער אידן... — אַפילו אַנטיסעמיטן?

— יאָ... אָבער זיי האָבן אַלע געקראָגן זייער פּסק. מען האָט זיי אַלעמען איינגעזעצט, ביז איינעם. נישקשה, די פּאַרטיי האָט שוין צוֹר־געזען... נאָך אַביסל זופּ?

— ניין, אַ דאַנק, כ'דאַנק אייך, באמת.

— איר זיינט אַ קאָמוניסט?

— ניין.

— אוי, וויי איז מיר! — האָט זי אַ פּאַטש געטאָן מיט די הענט — טאָ צו וואָס דערצייל איך עס אייך אַליץ? אַ פּרעמדן וואָלט איך אַזעלכע זאָכן ניט דערציילט...

ס'האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז איינער אַ קרוב האָט איר דער־ציילט גלייכצייטיק סיי וועגן מיר און סיי וועגן דער גיורי־אַרקער „פּאָלקס־דעלעגאַציע“, וואָס איז געקומען קיין מאַסקווע לכבוד דעם ערשטן מאַי — און זי האָט פּאַרמישט די יוצרות.

זי האָט אַריינגעבראַכט אַ מין קוגל פון געווייקטן ברויט און מיך מכבד געווען מיט אַ היפשער פּאַרציע:

— עסט, ס'איז אַ היימישער מאַכל!

— אַ דאַנק! — האָב איך זיך גענומען צום קוגל — און ווי לאַנג זיינט איר געווען אין סיביר?

— אַרום און אַרום? ... אַ יאָר אַכצן מסתמא... ס'הייסט צוֹר־ערשט בין איך געווען סתם פּאַרשיקט, אַ יאָר צען... און דערנאָך האָט מען מיך אַרעסטירט און אַריינגעזעצט אין אַ לאַגער...

— ס'הייסט אויף דער פּאַרשיקונג האָט מען ערשט גענומען און אייך אַרעסטירט?

— יאָ... ס'הייסט וואַרטסט!... ס'איז געווען אַזוי: בעת דער גרויסער טשיטסקע האָט מען אונז פּאַרשיקט קיין סיביר. כ'בין דאָרט אַריין אַרבעטן אין אַ פּאַבריק. שפּעטער, נאָך דער מלחמה, דאַכט זיך, בין איך געקומען אויף אַ קאָמאַנדיראָוקע קיין מאַסקווע, געווען דאָ עטלעכע וואָכן, און פונקט דעמאָלט זיינען פּאַרגעקומען די גרויסע אַרעסטן. דאָסמאָל האָט מען שוין פּאַרשיקט אין אַ לאַגער, אין סיביר.

זי האָט זיך פאַרפלוטעט און האָט פאַרפלאַנטערט די דאָטעס. זי איז געווען אין די זיבעציקער און האָט אַ סך דורכגעמאַכט — און דער זיכרון האָט איר מער ניט געדינט ווי געהעריק. אירע האָר זיינען געווען ווייס און דאָס פנים צעאַקערט מיט טיפע קנייטשן. איר גוטמוטיקער, מוטערלעכער בליק איז טיילמאָל ווי פאַרנעפלט געוואָרן — ווי זי וואָלט פאַרלאָרן דעם פאָדעם פון אירע געדאַנקען.

אירע אויגן האָבן אויפגעלויכטן, ווען זי האָט זיך צערעדט וועגן די שפּעטערדיקע טעג — ווען זי האָט דערלעבט די נחמה. נאָך סטאַלינס טויט, בעת דער גרויסער אַמנעסטיע, האָט מען זי באַפרייט, ריינגע-וואָשן און צוריקגעשטעלט אין אירע רעכט. אַפילו די סיבירער יאָרן האָט מען איר פאַררעכנט אין איר סטאַזש. איצט געהערט זי צו דער קאַטעגאָריע „אַלטע באַלשעוויקעס“, וועלכע באַקומען געוויסע פּריווי-לעגיסעס. זי קריגט אַ העכערע פּענסיע ווי אַ געוויינלעכער צוריקגע-צויגענער אַרבעטער פון איר קאַטעגאָריע און זי צאָלט ניט פאַר אַ בילעט אין „מעטראָ“ (סאַבוועי). זי האָט אייגנטלעך קיינמאָל ניט פאַר-לאָרן די אַמונה אין דער פאַרטיי, אַפילו ניט אין לאַגער. ס'איז געווען אַ טעות, אַ קאַשמאַר. איצט זיינען די עוולה'ס פאַרריכט געוואָרן. מען האָט איר אויך געוואָלט געבן אַ מאַדערנע דירה, אין איינעם פון די נייע פּראָיעקטן, אָבער זי האָט זיך אַפּגעזאָגט. צו וואָס? זי איז שוין אַלט און איר צימער איז גענוג גוט פאַר איר.

— ווי לאַנג זיינט איר אין דער פאַרטיי?

— אַה, שוין לאַנג ... ס'הייסט אין דער פאַרטיי גופא זינט דער רעוואָלוציע, אָבער שוין אין 1911 האָב איך געהערט צו אַ רעוואָלוציאַר-גערן קרייז. אויך יענע יאָרן האָט מען מיר פאַררעכנט.

— אַן „איסקראַ“-גרופע, מסתמא?

— גיין, ביי אונז אין שטעטל זיינען ניט געווען קיין „איסקראַווצעס“. געווען ס. ס. און ציוניסטן און בונדיסטן ... די סאַמאַבאַראַנע ... מיר, אונזער גרופע, זיינען געווען אינטערנאַציאָנאַליסטן ...

זי האָט געדענקט יענע יאָרן ווי אין חלום. זי איז געווען אַ דינסט ביי אַ רייכער אידישער משפּחה. די טאַכטער פון די באַלעבאַטיים, אַ סטודענטקע, איז אויך געווען אַ רעוואָלוציאָנערקע. זיי פלעגן זיך טרעפן אויף טעאָדקעס. קיינעם איז אַפילו ניט איינגעפאַלן, אַז די פּראַסטע דינסט האָט צו טאָן מיט אַזעלכע זאַכן. אין די קרייזלעך האָט זי זיך אויסגעלערנט לייענען און שרייבן. דערנאָך איז אויסגע-בראַכן די רעוואָלוציע, דער בירגער-קריג, ס'האָבן זיך אַנגעהויבן די פּיאָטילעטשעס. זי האָט ניט חתונה געהאַט, ניט געהאַט קיין אייגן לעבן;

איר לעבן האָט זי אָפּגעגעבן דער פּאַרטיי. אַ לאַנגע צייט האָט זי אָפּילו נײַט געהערט פּון דער משפּחה. לעצטנס האָט מען זיך דער-נענטערט.

— וואָס מײַנט איר, כּרושטשאַוו איז אַן אַנטיסעמיט? — האָב איך זי אַ פּרעג געטאָן.

— געווען... נײַט מער... — האָט זי געזאָגט און זיך גענומען אַפּרוימען פּון טיש.

כ׳האָב געוואָלט מיטגיין אין קיך, כּדי אָפּצואוואַשן די כּלים, אָבער זי האָט מיך אויסגעלאַכט. דערווײַלע איז אַרײַנגעקומען אירע אַ פּלי-מעניצע, סאַניאַ, אַ יונגע פּרוי פּון אַ יאָר עטלעכע און דרייסיק, אַ מיידל נאָך, וואָס האָט געוואוינט אין שכנות.

אויך וועגן איר האָב איך שוין פּריער געהאַט געהערט. זי איז געווען אַ כּעמיקערין פּון פּאָך, אָבער מיט עטלעכע יאָר צוריק האָט זי געקראָגן אַ נערוון-צוזאַמענברוך און לעצטנס האָט זי בכלל נײַט גע-אַרבעט. אַ טונקלע, מיט שוואַרצע אויגן, האָט זי גערעדט הויך אויפן קול, נערוועז, און האָט אויסגעזען זייער אידיש.

זי איז געווען פּון די ערשטע אינגערע סאָוועטישע אידן, וואָס כ׳האָב באַגעגנט; און ווי דער שטייגער, האָב איך זי גלייך באַוואָרפן מיט טויזנט שאלות. אַ וואָרט פּאַר אַ וואָרט און מען איז געקומען צו דער אידן-פּראַגע אין סאָוועטנפּאַרבאַנד.

— מען פּילט דאָ אַנטיסעמיטיזם? כ׳מייק, אין טאַג-טעגלעכן לעבן? — האָב איך זי געפּרעגט.

— אַנטיסעמיטיזם איז בײַ אונז פּאַרבאַטן — האָט זי געזאָגט — נו, יאָ, ס׳געשעט אַמאַל, אַז עפעס אַ שיכור'ער כּוּליגאַן הויבט-אָן בילן אויף אידן אין גאַס, אָבער וואָס פּאַראַ זינען האָט עס צו לויפן בײַ יעדער קלייניקייט רופן אַ מיליציאַנער?

— מען דאַרף נײַט אויפרייצן... — האָט אַ מורמל געטאָן די אַלטע, אויף אידיש.

— כ׳האָב עס נײַט געוואָלט זאָגן — האָט געזאָגט די יונגע, אויף רוסיש — אָבער וויבאַלד זי האָט עס געזאָגט...

די אַלטע איז אַוועק אין קיך אָפּוואַשן די כּלים. דערנאָך וועט זי זיך אַ ווײַלע צולייגן, האָט זי געזאָגט, כּדי זי זאָל נײַט זיין שלעפּעריק בײַ באַרײַס'ן אויף דער שמחה. כ׳בין אַרויס מיט דער פּלימעניצע אויף אַ שפּאַציר. די גאַס האָט געווימלט פּון אַ גרויען עולם אין אָפּגעטראַ-גענע מלבושים. נאָר דאָ און דאָרט האָט מען געזען אַ קאָלירפּול זונטיק-קלייד. סאַניאַ איז געוואָרן הימישער, באַרעדעוודיק. איצט איז

די לאַגע פיל בעסער — האָט זי געזאָגט. ווען זי האָט פאַרענדיקט דעם אינסטיטוט, זיינען פונקט געווען די „שווערע“ יאָרן, און זי האָט בשום אופן ניט געקענט קריגן קיין אַרבעט אין איר פּאָך.

— ווייל איר זיינט אַ אידישע?

— מסתמא... יאָ...

— וואָס האָבן זיי געזאָגט?

— אַז ס'איז ניטאָ קיין פרייע שטעלע. כ'בין געגאַנגען פון איין אָרט צום אַנדערן, אין פאַבריקן, לאַבאָראַטאָריעס, און אומעטום איז געקומען דער זעלבער ענטפער: ניטאָ קיין פרייע שטעלע.

— וואָס האָט איר געטאָן?

— כ'האָב געאַרבעט ביי וואָס ס'האָט זיך געלאָזט: ווי אַ סעקרע-טאַרשע, אַ ביבליאָטעקאַרשע... ביי אַט-די אַרבעטן האָט מען יאָ צוגעלאָזט. אַצינד וואָלט איך זיכער געקענט קריגן אַרבעט אין מיינ פּאָך — האָט זי צוגעגעבן מיט אומעט.

אַבער איצט האָט זי בכלל ניט געקענט אַרבעטן. זינט איר נערוון-צוזאַמענברוך איז זי נאָך ניט געקומען אינגאַנצן צו זיך. איז דער צוזאַמענברוך געווען אַ רעזולטאַט פון די כסדר'דיקע אָפּזאָגן? פון דער טיפער אַנטוישונג און דערנידעריקונג? כ'וועל דאַרפן אַ פּרעג טאָן אין דער משפּחה.

דערוויילע האָט זי אָנגעהויבן דערציילן וועגן דער נייער אוניווער-זיטעט, וואָס מען האָט לעצטנס אויסגעבויט אין מאַסקווע. אַ בנין — פּלאַן-פּלאַן! מיט ריזיקע, ליכטיקע זאַלן, מאַדערנע לאַבאָראַטאָריעס, אויטאָמאַטישע ווינדעס פאַר דער ביבליאָטעק. אַפילו אַ שוויים-באַסיין איז דאָרט פאַראַן. מען בויט בכלל אַ סך אין מאַסקווע, גאַנצע קוואַר-טאָלן! — האָט זי צוגעגעבן מיט שטאַלץ.

* * *

מיר זיינען געפאַרן צוערשט מיט דער „מעטראַ“ (טאַגיאַ האָט געוויזן איר קאַרטל און האָט ניט געצאָלט פאַר קיין בילעט) און דערנאָך זיינען מיר איינגעשטיגן אין אַן אויטאַבוס. באַריס'עס משפּחה האָט געוואוינט אין אַ פאַרשטאָט, וואָס איז אַמאָל געווען האַלב-דאָרף האַלב-דאָטשע. ווען מיר זיינען אַהינגעקומען, איז שוין געווען טונקל. די בודקעס און געשטעלן אין מאַרק זיינען געשטאַנען אויסגעלאָשן, פאַרשלאָסן. איינצלנע כאַטעס האָבן זיך געהויבן צווישן גערטנער און סעדער.

אַ טייל פון עולם איז שוין געווען פאַרזאַמלט און געסט האָבן אַלץ געהאַלטן אין קומען, כמעט אַלע קרובים: פעטערס און מומעס, און קווינען — פון באַריס'עס צד און פון דער באַלעבאַסטעס צד.

באריס'עס משפחה האָט געשטאַמט פון דער אוקראַאינע. נאָך דער רעוואָלוציע האָט מען זיך ביסלעכווייז אַריבערגעצויגן קיין מאַסקווע. דאָ האָט מען זיך מתחתן געווען מיט אידן פון ווייסרוסלאַנד, אַדעס, מינסק. די אינגערע קינדער זיינען שוין געבאָרן געוואָרן אין מאַסקווע. דאָ און דאָרט האָט זיך אויך אַ שיקסע אַריינגעגליטשט אין דער משפחה, אַבער אין יענעם אָונט זיינען אויף דער שמחה געווען נאָר אידן.

די מיטליעריקע האָבן ס'רוב געהערט צום סאָוועטישן מיטל-קלאַס : ביזנעס-אַנגעשטעלטע, נידעריקע פאַרוואַלטערס, בוכהאַלטערס, א. א. א. (לויט דעם ווי כ'האַב געהערט, זיינען פאַראַן פאַרשטעט, וואָס ליגן ווייטער פון מאַסקווע, ס'רוב אין וואַלד, אויף דער פּרשקין-ליניע, אַ שטייגער, וואו עס וואוינט דער העכערער קלאַס, די סאָוועטישע „אַריסטאָקראַטיע“ : דירעקטאָרן, עלעקטראַניק-אינזשיניערן, אַקאַדעמיי-קער, הויך-ראַנגיקע מיליטער-לייט, פיזיק-פאַרשער א. א. א. אין עטלעכע פון די דאָזיקע פאַרשטעט קאָנצענטרירט זיך אויך די העכערע געזעל-שאַפט פון אחינו-בני-ישראל).

אַביסל שפּעטער איז אַריינגעקומען סתם אַ שכן, אַ קאַסאַקער איד, אַ קוסטאַר, ס'הייסט אַ זעלבסטשטענדיקער האַרעפּאַשניק, וואָס אַרבעט פאַר זיך (ניט אין קיין שטאַטס-אונטערנעמונג). ער האָט פּראָדוצירט לאַפּטשעס ביי זיך אינדערהיים און האָט זיי פאַרקויפט אויף די פּרייע מערק אין דער געגנט. ער האָט מיטגעבראַכט זיין זונדל, מישאַס אַ חבר פון דער אַרטיקער גימנאַזיע, אויך אַ פּיאַנער.

און אויך אַ יונגער בחור פון דער שכנות איז אַריינגעפּאַלן, אַן אומפּאַרטייאישער, מיט אַן אייגענעם פּאַטאַ-אַפּאַראַט. ער האָט זיך גלייך פאַררעדט מיט נאַטאַשאַ דער קאַמסאַמאַלקע. די חברה פּיאַנערן האָבן אַרויסגענומען זיין קאַמעראַ פון פּוטלאַר און זי באַטאַפט פון אַלע זייטן.

באָריס האָט מיך אַרומגעפירט איבער דער דירה — זיין אייגן הויז : אַ גערוים עס-צימער, אַ שלאַף-צימער, אַן אַלקער און אַ גרויסע קיך. ווען זיי האָבן זיך דאָרט אַריינגעצויגן, מיט יאָרן צוריק, איז עס געווען אַ האַלב-אַיינגעפּאַלענע כאַטע. זיי האָבן עס פּאַמעלעך אויסרעמאַנטירט — האָט ער מיר דערציילט מיט שטאַלץ — און ביסלעכווייז אַריינגע-שטעלט די אינסטאַלאַציעס, שטיק נאָך שטיק : אַ וואַנע, עלעקטריע, צענטראַל-הייצונג. הינטער דעם הויז האָט זיך געצויגן אַ גאַרטן, אַ סאָד פון עטלעכע בימער. לעבן אַ בודקע האָט זיך צעבילט אַ הונט אויף אַ קייט.

פאַר דעם עסן האָט דער עולם, ווי דער שטייגער, זיך אַרומגע-

דרייט איבער דעם עס-סאלאן, געשמועסט אין קאמפאניעס. כ'האב א רעד געטאן מיטן בעל-הבית וועגן עניני-דיומא:
 — וואס זאגט איר עפעס וועגן קובא? — האב איך אים געפרעגט (דער ראדיא און די צייטונגען האבן גראד געפויקט זינט עטלעכע טעג וועגן דער אימפעריאליסטישער אינוואזיע אין קובא).
 — איר וויסט וואס איך וועל אייך זאגן? מיין טאטע האט אפגע-
 לעבט זיבעציק יאר, און איז אויסגעקומען אן קובא — האבן זיינע אויגן
 א לאך געטאן — און איך וועל שוין ווינישט-איז אויך אויסקומען
 אן קובא...

די אלטע באלשעוויטשקע איז געשטאנען ניט ווייט פון אונז, אבער
 זי איז געווען טויבלעך אויף אן אויער. די פיאנערן זיינען געווען פאר-
 טאן מיטן פאטא-אפאראט. די באלעבאסטע האט דערוויילע גענומען
 גרייטן צום טיש. א שווארץ-חנ'עוודיקע, מיט א שטילן ברען אין די
 אויגן, האט זי דערמאנט אין א ראמאנטישן זון-פארגאנג אין דער
 אוקראינע (מיט די מעלאנכאליש-הארציקע לידער, וואס געהערן דער-
 צו). מיטאמאל איז זי מיר פארגעקומען באקאנט. וואו האב איך זי
 געזען? — טוביה דעם מילכיקער'ס טאכטער — די שענסטע פון אלע!
 כ'האב איר געהאלפן צעשטעלן די שטולן ארום טיש.

וואס ווייסן די יונגע חברה-לייט וועגן אידן? — האב איך זי
 א פרעג געטאן — וועגן אידישער געשיכטע?
 — זיי ווייסן, און זיי זיינען אידן, ווייל מען לאזט זיי עס פילן —
 האט זי געזאגט — אבער לאמיר זיך ניט נארן: זיי פילן זיך אומ-
 באקוועם מיט זייער אידישקייט. צו וואס זאלן זיי זיין אנדערש? אמ-
 ליבסטן וואלטן זיי געוואלט זיין ווי אלע אנדערע.

זי איז אריין אין קיך און איז צוריקגעקומען מיט א פלעשל משקה
 און גלעזלעך אויף א טאץ.
 — און איר? ווי פילט איר זיך דא ביי אונז?
 — גאנץ גוט, בעסער ווי כ'האב זיך פארגעשטעלט.
 — מיט וואס, א שטייגער?
 — אט בין איך געקומען צו אייך צוגאסט, כ'פיל זיך היימיש,
 מיר שמועסן פריי...

זי האט מיך א וויילע אנגעקוקט:
 — נו, איר וואלט געוואלט בלייבן לעבן ביי אונז?
 — ניין, דאס ניט! — האב איך זיך א כאפ געטאן.
 — פארוואס ניט?
 — היינט איז טאקע פרייער, אבער ווער ווייסט וואס דער מארגן

וועט ברענגען. כ'האָב ניט קיין חשק צו לעבן אין אַ לאַנד, וואו מען וועט אפשר מאַרגן ציטערן פאַר אַ קלאַפּ אין דער טיר...

באַריס האָט אויפגעכאַפּט אונזער שמועס. ער האָט זיך דער-נענטערט:

— אַז אַ אידישע צייטונג איז דאָך אַפילו ניט דערלויבט ביי אונז!
— האָט ער געזאָגט.

— פאַראַן אָבער אידישע קאַנצערטן, אמת? — האָט זי געזאָגט.
— וואו וועסטו קריגן בילעטן אויף אַ אידישן קאַנצערט? טאָמער מאַכט זיך אַמאָל אַ אידישער קאַנצערט, איז אויספאַרקוימט וואָכן-לאַנג אין פאַראויס!

— גוט, גוט, נעם און אוגאַשטשאַיע בעסער די געסט מיט אַ גלעזל וואָדקאַ! — האָט זי פאַרענדיקט דעם דיספּוט צווישן מאַן-און-ווייב.

די מאַנסבילן האָבן אַנגעהויבן זיך אויסזעצן אַרום טיש. די מומעס און קווינעס האָבן געהאַלפּן דער באַלעבאַסטע אַריינצוברענגען די מאכלים פון קיך. ס'איז געווען אַ קאַלטע וויעטשערע. דער טיש האָט אַ שיין געטאָן מיט כל טוב: ווייס ברויט און שוואַרץ ברויט, פלייש, עטלעכע סאַרטן גערויכערטע הערינג, שוואַרצער קאַוויאַר, קעז, אייער. די געסט האָבן אויפגעהויבן די גלעזלעך און זיך צוגעוואונטשן:

— לחיים!
די פּיאַנערן און נאַטאַשאַ, די קאַמסאַמאַלקע, און דער אומפאַר-טייאישער בחור מיט דעם אייגענעם פאַטאַ-אַפאַראַט, וואָס איז געזעסן לעבן איר, האָבן נאַכגעזאָגט:

— לחיים!
די באַלעבאַסטע האָט צוגערעדט דעם עולם צו נעמען אין מויל, אָבער די געסט האָבן געגעסן פאַרזיכטיק, מיט איינזען. „מיינט נאָר ניט, אַז מען עסט ביי אונז שטענדיק אַזוי!“ — האָט מיר אַ שכן אַריינגערוימט אין אויער. נאָר באַריס האָט געריבן אויף ביידע באַקן.

— ביי אונז, אין אַמעריקע, איז אַ פּראָבלעם ווי נישט צו עסן... ווי אַפּצונעמען — האָב איך געזאָגט.
— וואָסי?

— זיי זאָגן, אַז אויב מען ווערט צו-דיק, קריגט מען אַ האַרץ-אַטאַק, כלי'ערליי קרענק... מאַלע וואָס...

— און ביי אונז, זעט איר, איז נאָר דאָס וואָס מען לייגט אַריין אין זיך, איז מען זיכער, אַז מען האָט עס — האָט געזאָגט באַריס. ער האָט אויסגעזופּט דאָס גלעזל וואָדקאַ און זיך געווענדעט צו מיר:

— איר זאגט דאך, אז איר קומט אצינד דירעקט פון ארץ-ישראל —
האט ער געזאגט — איז אפשר האט איר דארט געטראפן איינעם א
איסאק מעיעראוויטש בעלקין?

— איסאק? ... מעיעראוויטש? ... בעלקין? ...

— איר פארשטייט? — האט ער א לאך געטאן — ביי אונז אין
שטעטל איז דא געווען איינער א איסאק בעלקין, האט ער אנגעזעצט
דאס גאנצע שטעטל און האט געמאכט ויברח אזש קיין תל-אביב ...
— ווי איז ער אריבער די גרענעץ?

— זארגט זיך פאר איסאק מעיעראוויטשן! ערשטנס האט ער געהאט
צוויי טעכטער, און די טעכטער האבן חתונה געהאט מיט ביעזשענצעס
פון פוילן, און זיי זיינען צוזאמען מיט זייערע מאנען אוועק קיין פוילן
און פון דארט קיין ארץ-ישראל. דערנאך איז איסאק בעלקין אליין
אויך אוועק: קיין לעמבערג, צי קיין בעסארעביע, און פון דארט האט
ער זיך שוין אריבערגעפעקלט ...

— איסאק מעיעראוויטש בעלקין? ... — האב איך נאכגעטראכט
אויפן קול — אודאי האב איך אים געטראפן! אין תל-אביב!
— וואס מאכט ער? ווי גייט עס אים?

— ער האט שוין אנגעזעצט האלב תל-אביב!

— ארווא! ארווא! — האט זיך באריס צעלאכט און זיך געריבן
די הענט פון שמחה — איר'ט געהערט, מענטשן? — האט ער אויס-
גערופן צום גאנצן עולם — אונזער איסאק מעיעראוויטש האט שוין
אנגעזעצט האלב תל-אביב! ... ארווא! האלב תל-אביב! ...

די אלטע באלשעוויטשקע האט געשמייכלט. איצט האט זי משמעות
געהערט אפילו אויף איר טויבן אויער. די קאמסאמאלקע און די
פיאנערן האבן אויפגעהויבן די קעפ. זיי האבן פארשטאנען ווייניק
אידיש און האבן אודאי אויפגעכאפט נאר עטלעכע ווערטער. אבער
עפעס-ס'איז איז מסתמא שטעקן געבליבן אין זייער זיכרון: קובא,
תל-אביב, לעמבערג. בלילה על משכבו האט אפשר דער אדער יענער
פון זיי פארנעפלט א טראכט געטאן וועגן די זאכן.

דער עולם האט זיך פאמעלעך אויפגעהויבן פון טיש. סאניע, די
כעמיקערין, האט געשמועסט אין א ווינקל מיט קאסאקן קוסטארניק.
די באלעבאסטע האט ערשט איצט געפונען צייט עפעס צו נעמען אין
מויל אריין. באריס האט זיך צוגעזעצט צו איר און האט דערוויילע
ווידער געכאפט א ביים. כ'האב זיך צוגעשטעלט צו זיי:

— פון וואס האט סאניע געקראגן דעם נערוון-צוזאמענברוך? —
האב איך א פרעג געטאן.

— איר האט ניט געהערט, אז זי איז עטלעכע יאר ארומגעלאפן
און בשום אופן נישט געקענט קריגן קיין שטעלע? — האט געזאגט
באָריס.

— און אפשר דערפאר וואָס זי האָט ניט געקראָגן קיין חתן? —
האָט די באַלעבאָסטע אַ קוק געטאָן אויף אים פון דער זייט מיט אַ
סקעפטיש־אומעטיקן בליק.

* * *

כטוב לב המלך בייך, אזוי ווי כ'האָב געהאָט אויסגעטרונקען עט־
לעכע גלעזלעך וואָדאָקאָ, האָב איך זיך אַ שאַר געטאָן צו דער חברה
יונגוואָרג און פאַרפירט אַ שמועס מיט נאַטאַשאַ, דער קאַמסאַמאַלקע.
אַ שוואַרץ־חנ'עוודיקע, אַ רונדלעכע, מיט יוגנטלעכער פרישקייט אין
פנים, שוואַרצע אויגן און לאַנגע, שאַטנדיקע וויעס, האָט זי געכאַפט
דעם אַנבליק פון אַ ספרדישער קראַטאַוויצע. כ'האָב זי אויסגעפרעגט
וועגן איר אַרבעט אין דער לאַבאָראַטאָריע און אירע פלענער צו שטו־
דירן מעדיצין. ווי די טאַכטער פון אַ קריגס־העלד, וואָס איז געפאַלן
אין דער פּאַטערלענדישער מלחמה, האָט זי געהאַפּט אַנצוקומען אויפן
מעדיצינישן אינסטיטוט.

— ווי פילט איר זיך ביי דער אַרבעט?

— גוט.

— כ'מיין, די באַציאונג צו איך מצד די אַנדערע אַרבעטער?
— גוט, מיר לעבן גוט צווישן זיך. מיינע בעסטע חבר'טאַרינס
זיינען מיידלעך, וואָס אַרבעטן אין אונזער לאַבאָראַטאָריע. ביי אונז
אַרבעטן הויפטזעכלעך פרויען.

— און ס'איז ניטאָ קיין ערגערע באַציאונג צו איך, ווייל איר זיינט
אַ יעוורעיקאַ, אַ אידישע?

די פראַגע האָט זי ניט דערשטוינט. זי האָט שוין זיכער געהערט
וועגן די זאַכן, אין די שמועסן פון דער משפּחה, אַ שטייגער, אפשר
אַפילו געשמועסט וועגן דעם.

— ביי אונז אין דער לאַבאָראַטאָריע פילט מען ניט קיין שום
אונטערשיד צווישן אידן און ניט־אידן — האָט זי געזאָגט.

— פאַראַן אַ סך אידן אין אייער לאַבאָראַטאָריע?

— איך בין די איינציקע צווישן עטלעכע צענדליק מיידלעך.

— נאַטאַשאַ זאָגט, אַז מען באַציט זיך צו איר ווי צו יעדער
אַנדער מיידל — האָט זיך אַנגערופן איר מוטער, וואָס איז אויסגעוואַקסן
לעבן אונז.

— די אַנדערע מיידלעך ווילן אפילו ניט גלויבן, אז איך בין א יעוורעיקא, א אידישע — האָט געזאָגט נאַטאַשאַ.
דער עולם האָט זיך אַרומגעשטעלט אַרום אונז און זיך צוגעהערט מיט אינטערעס. נאַטאַשאַ איז געוואָרן אַביסל פאַרלעגן. ס'איז אָבער קענטיק געווען, אז עס געפעלט איר צו שטיין אין צענטער פון דער אַלגעמיינער אויפמערקזאַמקייט. איך האָב אָנגעהויבן רעדן וועגן פריי־ לעכערע זאַכן:

— איר וואָלט חתונה געהאַט מיט אַ רוסי, אַ ניט־אידן? — האָב איך זי געפרעגט.

— ווען איך פאַרליב זיך אין אים?

— נו, יאָ... .

— ווען איך פאַרליב זיך אין אים, וואָלט איך מיט אים חתונה געהאַט. ליבע איז איבער אַלץ! — האָט זי געזאָגט און אַראַפּגעלאָזט די אויגן.

— אייער ענטפער געפעלט מיר ניט, נאַטאַשאַ — האָב איך זי לייכט גע'מוסר'ט — ווען איר זאָגט מיר, אז איר וואָלט מיט אים חתונה געהאַט, וויל איר זיינט אַן אינטערנאַציאָנאַליסטקע און וויל איר האָלט אַז ס'איז נישטאָ קיין אונטערשיד צווישן איד און גוי, וואָלט איך פאַרשטאַנען; אָבער „ליבע איבער אַלץ...“ פּוסטיאַקי, נאַרישקייטן! — און איך בין קעגן געמישטע חתונות! — האָט זיך אַפּגערופּן באַריס פון אַ זייט.

— מילא, מילא! — האָט זיין ווייב אים געכאַפט ביי דער האַנט — אַט האָט ער אַנומלט געשריבן אַ בריוו צו אונזער עלטערן זון, אז אויב עס וועט זיך אים דאָרט מאַכן אַ פיינע שיקסע, מעג ער מיט איר חתונה האָבן.

— דו פאַרשטייסט ניט דעם שכל פון דער זאַך — האָט באַריס זיך צעלאַכט — וואו וועט ער דאָרט נעמען אַ פיינע שיקסע?

— וואו נעמט איר רוי־שטאַף אויף צו פּראָדוצירן אייערע לאַפֿ־ טשעס? — האָב איך אַ פּרעג געטאָן דעם קאַסאַקן קוסטאַרניק.

מיר האָבן זיך פאַרטיפּט אין אַ שמועס וועגן די פּראָבלעמען פון אַ זעלבסטשטענדיקן פּראָדוצענט („אַ רעשטל פון קאַפיטאַליום“) אין אַ סאַציאַליזירטער עקאָנאָמיע: וואו און ווי ער באַקומט רוי־מאַטעריאַלן, שטייערן, קאַנקורענץ. ביים אַריינגאַנג צום שלאַף־צימער האָט אַ האַר־ ציקע שטימע זיך צעזונגען אויף אידיש:

פאַר מיר ביסטו שוין

פאַר מיר ... מלא חן

— איר האט אידישע פלאסטינקעס? — האב איך געפרעגט באַריס'ן.
 — ניין, ס'איז אַ מאַשין אַזאַ — האַט ער מיר אַנגעהויבן דערקלערן,
 און ס'האַט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז די זינגערין האַט אַרויסגעזונגען פון
 אַ טעיפֿ־רעקאָרדער. כ'האַב אים געוואַלט פרעגן, וואו זיי האַבן אויפגע-
 כאַפט אַ אידיש ליד אויפן טעיפֿ־רעקאָרדער, אָבער אין דעם מאַמענט
 האַט דער אומפאַרטייאישער בחור אויסגערופן:
 — טאַוואַרישטשי, פאַרנעמט אייערע פלעצער! איך גיי פאַטאַ-
 גראַפירן.

דער עולם האַט זיך אויסגעזעצט פאַר אַ פאַמיליע-בילד. אויבנאָן
 האַט מען אַוועקגעזעצט די מומע טאַניאַ, די אַלטע באַלשעוויטשקע.
 זי איז לעצטנס געווען דאָס שיינדל פון דער משפּחה — דער יחוס.
 און זי האַט זיך ניט ווייניק אַנגעליטן אין איר לעבן. מומע באַשע
 האַט זיך געזעצט דאַנעבן, און אַרום זיי — כל הנערים: קינדער,
 אייניקלעך קוזינען. די באַלעבאַסטע און באַריס האַבן זיך געהאַלטן
 אונטערן אַרעם און צוגענויגט די קעפֿ צו־אַנאַנדער, ווי חתני־כלה. די
 פּיאַנערן האַבן זיך אויסגעצויגן צופּוסנס, אויף דער פּאַדלאַגע, סוויעט-
 לאַנאַ אינמיטן און די צוויי אינגלעך פון ביידע זייטן, זייערע אַרעמס
 פאַרפלאַכטן איבער די אַקסלען. דער קאַסאַקער קוסטאַר האַט זיך
 געשטעלט ביי דער זייט, אַביסל אַפּגערוקט — ער איז בלויז געווען
 אַ שכן.

— שטעלט זיך צו! — האַבן עטלעכע קולות מיך אַ רוף געטאָן.
 — כ'על זיך ליבערשט ניט פאַטאַגראַפירן.
 — פאַרוואָס?
 — איך בין פון דער אַנדער זייט פאַרהאַנג.
 — איר האַט זיך מורא?
 — ניט צוליב מיר... צוליב אייך.
 — פּוסטיאַקי! נאַרישקייטן! — האַט אויסגערופן באַריס — קומט
 אַהער, שטעלט זיך לעבן זשעניען!
 — ווער ווייסט וואָס דער מאַרגן וועט ברענגען... — האַב איך
 אַ מורמל געטאָן.

דאָס ליכט האַט אַ בליץ געטאָן. דער אומפאַרטייאישער האַט זיך
 געפלייסט און האַט גענומען אַזש פיר בילדער. אויסערדעם האַט ער
 נאָך פאַטאַגראַפירט גאַטשאַ'ן באַזונדער. מיך האַבן דערוויילע אַרומ-
 גערינגלט די פּיאַנערן. זיי האַבן געוואַלט הערן וועגן אַמעריקע דירעקט
 פונעם מויל פון אַן אַמעריקאַנער.
 — אַמעריקאַנער מיידלעך גייען טאַקע שטענדיק אַרום אין שאַר-

טיקי? — האָט געוואָלט וויסן די 13-יעריקע סוויעטלאַנאַ (וואָס שייך איר נאָמען, איז זי געבאָרן געוואָרן אַביסל צו־פרי — מען האָט איר אַ נאָמען געגעבן נאָך סטאַלינ'ס טאַכטער). די אינגלעך האָבן מיך אויסגעפרעגט וועגן ערנסטערע זאַכן:

— מען לינטשט טאַקע נעגערס אין אַמעריקע?
— ס'איז אמת, אַז נעגערס טאַרן ביי אייך ניט פאַרן אין זעלביקן אויטאַבוס ווי ווייסע?

זיי האָבן זיך צוגעהערט ערנסט און אויפּמערקזאַם צו מיניע דער־קלערונגען וועגן דעם אונטערשיד צווישן דעם „צפון“ און דעם „דרום“, וועגן האַרלעם, אַז אין ניו־יאָרק קען אַ נעגער עסן אין יעדן רעסטאָראַן, וועגן דער אַנטוויקלונג צום גוטן אין די לעצטע יאָרן. כאָטש זיי האָבן כּסדר געהערט אין דער שולע און אין די „פּיאַנערן“, אַז מען האַלט אין איין לינטשן נעגערס אין אַמעריקע, זיינען זיי פּונדעסטוועגן געווען דערשטוינט צו הערן פון מיר, אַז אין „דרום“ מוזן נעגערס באמת פאַרן אין באַזונדערע אויטאַבוסן אַדער אַפּטיילונגען — אַזוי טיף איז שוין געווען זייער מיסטרויען צו אַפּציעלע קוועלן. און זיי האָבן אויך זייער פרי אַנטוויקלט אַ פעאיקייט צו טאַפּלט־דענקען.

— וואָס וואָלסטו געוואָלט זיין, ווען דו וועסט עלטער ווערן?
האָב איך אַ פּרעג געטאַן דעם קוסטאַרס אינגל.

— אַן אינזשיניער.
— און דו, מישאַ?
— אַן אינזשיניער פון עלעקטראַניקס.
— און סוויעטלאַנאַ?
— כּווייס נאָך נישט... אפשר ביאָלאָגיע, כאָטש ליב־האַבן האָב איך ליב פּאַעזיע, אַבער כּווייס...

— אַלע קינדער געהערן ביי אייך צו די פּיאַנערן?
— אַלע! — האָבן געענטפּערט אַלע דריי אויף אַמאָל.
— אַבער אויב איינער לערנט זיך שלעכט, אַדער ער פירט זיך ניט אויף ווי געהעריק, וואַרפט מען אים אַרויס פון די פּיאַנערן — האָט צוגעגעבן מישאַ.

— און דערנאָך, ווען מען ווערט עלטער?
— גייט מען אַריין אין קאַמסאַמאָל.
— אַלע?
— אַלע.
— און דערנאָך?
— דערנאָך גייט מען אַריין אין דער פּאַרטיי.

— טאָ פאַרוואָס זיינען פאַראַן אַזוי ווייניק מיטגלידער אין דער פאַרטיי?

— ווייניק? ... וויפיל? ... פאַרוואָס? ... — האָבן זיי אָנגעהויבן מורמלען.

זיי האָבן ניט געוואוסט. אפשר וועט נאָטאַשאַ וויסן? כ'האַב נאָך געוואָלט שמועסן מיט איר וועגן אַ סך זאַכן, זי אויספרעגן. דער אומ־פאַרטייאישער בחור האָט זיך גראַד געפאַרעט ביי זיין אַפּאַראַט און נאָטאַשאַ איז געשטאַבען אַליין אין אַ ווינקל. כ'בין צוגעגאַנגען צו איר. — איר וואָלט געוואָלט אויסגיין מיט מיר אין אַ רעסטאָראַן? — וואו? ווען?

— ווען איר ווילט. אין נאָטיאָנאַל, אין מעטראָפּאָל, וואו איר ווילט. זי איז געווען אַנטציקט. אין אַ סטאַל־וואַיאַ איז איר אָפט אויס־געקומען צו עסן, אָבער אויסגיין מיט אַן אַמעריקאַנער זשורנאַליסט אין אַ באַרימטן רעסטאָראַן, וואו עס שפילט מוזיק און עס קומען אויסלענדער! ... זי איז נאָך דאָרט קיינמאַל ניט געווען. פונדעסטוועגן האָט זי זיך נאָך אַ וויילע געקווענקלט:

— איך אַליין? — האָט זי זיך אַרומגעקוקט איבערן עולם.

— גוט, זשעניאַ וועט אויך מיטגיין. זשעניאַ! — האָב איך אַ רוף געטאָן דער מומע באַשעס אינגסטע טאַכטער, וואָס איז געווען אַביטל אַ פאַרזעסן מיידל — איר וועט מיטגיין מיט אונז אין אַ רעס־טאָראַן? אין פּראַג אָדער אין נאָטיאָנאַל.

זשעניאַ האָט גלייך מסכים געווען און מיד באַדאַנקט מיט אַ האַרציקן שמייכל. נאָטאַשאַ'ס מאַמע האָט משמעות פון דערווייטנס צוגעלייגט אַן אויער און געהאַלטן אַן אויג אויף איר בת־יחידה'קע. זי איז צוגעקומען צו אונז.

— ניין, נאָטאַשאַ זאָל בעסער ניט גיין! — האָט זי געזאָגט.

— פאַרוואָס ניט? — האָב איך זיך געוואונדערט — מיר גייען דאָך זאָלבעדריט. זשעניאַ גייט אויך מיט.

— זשעניאַ איז עפעס אַנדערש. אָבער נאָטאַשאַ ... איר פאַר־שטייט? ... אַ קאָמסאָמאַלקע ... און זי דאַרף אָנקומען אויפן אינסטי־טוט ... מיט אַ סטיפענדיע ... ס'איז ניט גוט, אַז מען זאָל זי זען אין דער סינאַגאָגע ...

— וואָס פאַראַ סינאַגאָגע?

— איר האָט ניט געזאָגט, אַז איר ווילט זי מיטנעמען שבת אין דער סינאַגאָגע?

— ווער רעדט וועגן דער סינאַגאָגע? — מיר האָבן זיך אָפּגערעדט

צו גיין אין א רעסטאראן, אין מעטרעפאל צי אין פראגא, אויף מיטאג
 אדער וויעטשערע, אלצאיינס...
 — אין א רעסטאראן איז עפעס אנדערש — האט די מאמע נאכ-
 געגעבן — אויב איר ווילט דוקא...
 — כ'האב סיי-ווי א סך איבעריקע קופאנען — האב איך זיך אנט-
 שולדיקט — נו, איז ווען גייען מיר? — האב איך זיך געווענדעט צו
 מייע צוויי בארישניעס.
 — מארגן — האט געזאגט זשעניא — מארגן, פאנימאיעטיע, איז
 ביי אונז זונטיק, וואלטן מיר געקענט עסן מיטאג אין פראגא, און
 דערנאך וואלטן מיר געגאנגען אביסל גולאיען, און אין אונט וועלן
 מיר אריינגיין אין א קינאמאטאגראף — האט זי דערווילע אויסגע-
 ארבעט א פלאן, א מין קורצע פיאטיליעטקע — אויף דער גארקיי-גאס
 גיבן זיי, דאכט זיך אן אמעריקאנער פילם.
 דער אומפארטייאישער האט אין גרויס איילעניש צונויפגעלייגט
 זיין אפאראט און זיך דערנענטערט צו אונז. ער האט אונז אנגעקוקט
 מיט פארדאכט. וואס האט מען דא אפגעטאן הינטער זיין רוקן? זיין
 בליק איז געפאלן אויף נאטאשא'ן און ער האט זי געגעסן מיט די
 אויגן. ס'וועט מסתמא זיין א שידוך! — האב איך א טראכט געטאן,
 און אויפן זינען איז מיר געקומען די בארימטע לאזונג איבער די
 בארימטע וואל-פלאקאטן:
 „שטימט פאר דער פאראייניקטער ליסטע פון די קאמוניסטן און
 אומפארטייאישע!“

מיניאטורן

צום אַנדענק פון חיים פעט

וועמען אַ טאַטאָר און וועמען — אַ לאַטאָר

אומזיסט געוואָרט. נאַטשאַ, די קאַמסאַמאַלקע, איז נישט געקומען, און אפילו איר באַגלייטערין, זשעניאַ, וואָס איז געווען עלטער, און ניט קיין פאַרטייאישע, איז זיך אין דער לעצטער מינוט דערשראַקן (אַן אַמעריקאַנער, אַ צענטראַלער רעסטאָראַן — מען דאַרף זיך היטן פאַר עין־הרט), און אפשר האָבן זיי סתם חרטה געקראָגן. ווי לאַנג וואַלט איר געוואָרט אויף אַ קאַמסאַמאַלקע, וואָס איר האָט זיך מיט איר אַפֿ־גערעדט צו טרעפן ביי דער טיר פון אַ האַטעל־רעסטאָראַן? איך האָב געוואָרט דריי־פערטל שעה.

די 19־יעריקע קאַמסאַמאַלקע איז נישט געקומען; אַנשטאַט איר האָט דער אויבערשטער מיר צוגעשיקט אַ 50־יעריקן פויער פון קרע־מענטשוג. מילא, מכל מלמדי השכלתי, אויך פון אַן אוקראַאינישן פויער קען מען עפעס לערנען. וויאַזוי מיר האָבן זיך פונאַנדערגע־רעדט — קען איך זיך נישט דערמאַנען. ער האָט דאַכט זיך אויף קיינעם נישט געוואָרט (און אז אַ מענטש וואָרט נישט אויף קיינעם, וואָרט ער איינגטלעך אויף... משיחן). מיר זיינען געשטאַנען אויפן ראַג פון דער גאַרקי גאַס (אין לעצטן מאַמענט האָט זשעניאַ אויסגע־קליבן דעם „נאַסיאַנאַל“, אַנשטאַט „פראַגאַ“); קעגן־איבער, אויף דער אַנדער זייט פון אַ רחבותדיקן פלאַץ, האָט זיך געהויבן אַ מיטל־אַלטערלעכע וואַנט פון אַ פעסטונג, און אַביסל העכער האָבן די צערק־וועס פון קרעמלין געשטאַכן. דעם הימל, אַ געדיכטער זונטיקדיקער עולם האָט שפאַצירט אַהין און אַהער. כ׳האָב פאַררויכערט אַ פאַפּיראַס און אים געפרעגט, צי ער רויכערט.

— ניין, אַ דאַנק... — האָט ער געזאָגט. זיין בליק איז געפאַלן אויפן פעקל: — ס׳הייסט אַמאַל... ביי אַ געלעגנהייט...

ער האָט גענומען אַ פּאַפּיראַס און אים נייגעריק באַטראַכט פון
 אַלע זייטן.
 — ס'אָן אַמעריקאַנער — האָב איך געזאָגט.
 — און אַמעריקאַנער ?
 — איך קום פון אַמעריקע.
 — אַה? ... — זיינע אויגן האָבן אויפגעלעבט. איצט האָט ער מיך
 באַטראַכט מיט נייגעריקייט. כ'האָב אים דערלאָנגט פּייער.
 — און איר ? איר זיינט אַ מאַסקווער ?
 — נייך, פון קרעמענטשוו. איר'ט מן־הסתם נישט געהערט פון
 אַזאַ שטאַט. ס'איז אין דער אוקראַאינע.
 — כ'האָב געהערט פון קרעמענטשוו.
 אייגנטלעך שטאַם איך פון אַ דאָרף אין יענער געגנט, אָבער די
 לעצטע יאָרן אַרבעט איך אין אַ פּאַבריק אין קרעמענטשוו.
 — און ווי לעבט זיך דאָרטן ?
 ער האָט מיר אַ וויילע אָנגעקוקט :
 — ס'איז ווי איינעם — האָט ער אַ צי געטאָן פון פּאַפּיראַס און
 צעשפּרייט די הענט — איינעם בעסער, איינעם ערגער.
 פון זיין קול האָט אַרויסגערעדט שטילע רעזיגנאַציע. ווען ער
 וואָלט געווען אַ איד, אַ יודע־ספר, וואָלט ער אַוודאי צוגעגעבן : אין
 כל חדש תחת השמש, ס'איז נישטאָ קיין נייעס אונטער דער זון. ער
 איז אָבער געווען אַ פשוטער אַרבעטער, אַ געוועזענער פּויער, און ער
 האָט זיכער קיינמאַל נישט געהערט פון קוהלת. אָבער „אַ פּויעריש
 ווערטל איז, להבדיל, אַ האַלבע תורה“, זאָגט אַ אידיש גלייכווערטל.
 ער האָט גערויכערט דעם פּאַפּיראַס פּאַמעלעך, באַזאַכט, מיט ישוב־
 הדעת און הנאה, ווי אַ פּויער עסט אַ הערינג. ווי עסט אַ פּויער אַ
 הערינג ? — ער ציט פון אים אַראָפּ די הויט און ער ווייקט אים
 איין אין וואַסער. דערנאָך עסט ער אויף דעם הערינג, און ער עסט
 אויף די הויט און ער טרינק אויס דאָס וואַסער. כ'האָב שוין אָנגע־
 צונדן אַ דריטן סיגאַרעט און ער האָט אַלץ געהאַלטן ביים ערשטן.
 ער האָט אים געדרייט צווישן די פינגער, באַטראַכט די בוכשטאַבן
 און זיינע אויגן האָבן געקוקט פּאַרטרוימט אויף די קייקעלעך רויך,
 וואָס האָבן זיך געקרייזלט אין רויס. אַזוי האָבן מסתמא די מדבר־
 וואַנדערער געטרוימט וועגן ארץ זבת חלב ודבש, דאָס לאַנד וואָס
 פליסט מילך און האָניק — און וואַסער־קוואַלן.
 ער האָט גערן דערציילט וועגן אַמאַל. זיינע עלטערן זיינען געווען
 פּאַראַבקעס אויף אַ הויף פון אַ רייכן פּוילישן פּריץ (דער פּוילישער

פאַן, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, איז אפשר ערשט שפעטער אַרייַן געוועבט געוואָרן אין דער געשיכטע). זיין פּאָטער איז צוריקגעקומען פון דער מלחמה (דער ערשטער וועלט־קריג) אַ האַלב־טויטער, אַ שאַטן. ער איז לאַנגזאַם אויסגעגאַנגען. באַלד איז אויסגעבראַכן די רעוואָלוציע. די פּאַנעס זיינען זיך צעלאָפּן. עטלעכע האָט מען געכאַפּט און דערשאָסן. די באַלשעוויקעס האָבן צעטיילט די פּריזישע הויפּן. זיין מוטער האָט באַקומען אַ שטיקל באַדן און זיך געמאַטערט מיט די קליינע יתומים. ער איז געווען דער עלטסטער, אַ יאָר 11 אַלט, און האָט שווער געהאַרעוועט אין פעלד. איידער מען האָט זיך אַרומ־געזען, האָט זיך אַנגעהויבן די קאַלעקטיוויזאַציע. מען האָט פּאַרשיקט די „קולאַקעס“ קיין סיביר. די משפּחה איז אַריין אין אַ קאַלכאַן. באַלד האָבן זיך אַנגעהויבן די יאָרן פון גרויסן הונגער — מען האָט זיך ממש דערנערט מיט גראַן. נאָר די שטאַרקע, און די וואָס האָבן גע־האַט מזל, האָבן איבערגעלעבט. ווען ס'האַבן זיך אַנגעהויבן די פּיאַטי־לעטקעס און די אינדוסטריאַליזאַציע, איז ער אַוועק אַרבעטן אין שטאַט. דערנאָך איז אויסגעבראַכן דער צווייטער וועלט־קריג, די אַקופּאַציע פון די היטלער־אַרמייען — און ווידער־אויפּבוי פון דאָס ניי־

ער האָט גערעדט רואיק, רעזיגנירט, פּאַטאַליסטיש כמעט — ווי ער וואָלט געוואָרן אימון צו קאַטאַסטראַפּעס און אידעאָלאָגיעס. ווען כ'האַב פּרובירט פאַרפירן אַ שמועס וועגן איצט, איז ער ווידער גע־וואָרן מרוקעוואַטע. ער האָט נישט קריטיקירט דעם רעזשים, אָבער קיין נסים ונפלאות האָט ער פון אים אויך נישט דערוואַרט.

— און ווי איז עס ביי אייך אין אַמעריקע? — האָט ער אַ פּרעג געטאַן.

— אין אַלגעמיין נישט שלעכט, מענטשן לעבן נישט שלעכט, אפילו אַרבעטער האָבן אייגענע אויטאָס; ס'איז אָבער ווי איינעם...

— איינעם בעסער, איינעם ערגער... — האָט ער אונטערגעכאַפּט מיט הסכמה, ווי כ'וואָלט אים געטראָפּן אין פינטל אַריין. דער קורצער זאַץ האָט ווי אויסגעדריקט זיין לעבנס־פּילאַזאָפּיע, וואָס איז באַשטע־טיקט געוואָרן אויך דורך דעם נייעם רעזשים פון נאָך־דער־רעוואָלוציע. אויפן זינען איז מיר געקומען אַ געשיכטע אין איינעם פון די ראַמאַנען פון באַרימטן סאַוועטישן שרייבער באַריס פּילניאַק. ס'איז געווען גלייך נאָך דער רעוואָלוציע. לענין האָט פּראַקלאַמירט, אַ סאַציאַליזם מיינט נאַציאָנאַליזאַציע פּלוס עלעקטריפיקאַציע. אַ גרופּע פּויערים איז געקומען פון דאָרף אין שטאַט אַריין, איז שטיין געבליבן לעבן אַ געשעפּט פון עלעקטרישע מכשירים און זיך גענומען לייענען

דעם שילד מיט דער גרויסער איבערשריפט, וואָס האָט אויסגערעכנט אַלערליי מאָדערנע כלים: קאָמוטאַטאָר, אַקאָמוטאַטאָר, א. א. וו.

אַבער אַזוי ווי זיי זיינען געווען פּראָסטע פּויערים און זיי האָבן קוים געקענט ליינען, האָבן זיי לאַנגזאַם בוכשטאַבירט די איבערשריפט און דערביי צוגעגעבן אַן אייגענעם פּשט: „קאַמו טאַטאָר אַ קאַמו לאַטאָר...“ ס'הייסט: וועמען אַ טאַטאָר און וועמען אַ לאַטאָר...

פּילניאַקן — וועלכער איז געווען איינער פון די טאַלאַנטפולסטע סאַוועטישע שרייבער אין דער נאָך־רעוואָלוציע צייט — האָט מען, דאַכט זיך, פאַר דער צייט אַרעסטירט; ער איז נעלם געוואָרן: דער־שאַסן אָדער געשטאַרבן אין תּפּיסה. אַבער די פּויערים, וואָס זיינען פאַר דער צייט געוואָרן קאַלאָאָזניקעס, ליינען משמעות נאָך אַלץ דעם שילד מיט זייער אַלטן פּויערישן פּשט: קאַמו טאַטאָר אַ קאַמו לאַטאָר...

אליהו הנביא'ס צייכנס

ווען איר שפּאַצירט אין מאַסקווע אָדער לענינגראַד, בפרט אין צענ־טער, וואו עס קומען אַ סך אויסלענדער, געשעט אָפּט, אַז עס וואַקסן אויס קעגן־איבער אייך עטלעכע קינדער; איר בלייבט שטיין. זיי קוקן אויף אייך מיט מילדע, גוטמוטיקע אויגן און זאָגן איין וואָרט: „זנאַטשקי? זנאַטשקי!“

דאָס זיינען נישט קיין בעטלער. זיי פרעגן אייך, צי איר האָט אַפּצייכנס, וואָס איר וואַלט זיי אפשר געוואַלט געבן אַ מתנה, אָדער אויסבייטן אויף אַנדערע אַפּצייכנס, וואָס זיי האַלטן גרייט אין דער זשמעניע. ס'איז אַ מנהג אַזאָ — און אייגנטלעך אַ גאַנץ פּיינער מנהג. אין די רוסישע הויפּט־שטעט קומען אָפּט פאַר אַלערליי קאַנגרעסן, ספּאָרט־פאַרמעסטן אָדער טעאַטער־פּעסטיוואַלן: אַל־סאַוועטישע, אַזיאַ־טישע, אַפּריקאַנער, פון די לענדער הינטערן אייזערנעם פאַרהאַנג, און טיילמאַל אויך מיט דער באַטייליקונג פון דער מערב־וועלט. ס'רוב דעלעגאַטן טראָגן אַפּצייכנס און די קינדער זאַמלען אַט־די זנאַטשקי אָדער עמבלעמען; ס'איז ביי זיי אַן ערן־זאַך ווער עס וועט אַנזאַמלען מער. און וואָס מער אַן עמבלעם איז אויסטערלישער, עקזאָטישער, אַלץ חשובער איז ער.

מיט מיר האָבן די קינדער קיין מזל נישט געהאַט. אַזוי ווי כ'פּיל אַ ווידערווילן צו יעדן מין קאַקאַרדעס און שליפעס, האָב איך ממילא נישט געהאַט קיין זנאַטשקי. אַבער איין מאָל, אין לענינגראַד, ווען צוויי קינדער האָבן מיר פאַרשטעלט דעם וועג, אויף אַ זייטן־גאַס פון נייערוסקי פּראָספעקט, און האָבן ווי געוויינטלעך אַ פרעג געטאַן:

„זנאטשקי?“ — איז מיר איינגעפאלן, אז כ'האב עפעס פאר זיי. אין קעשענע האב איך געהאט א בייטל מיט ישראל-מטבעות, וואס זיינען מיר פארבליבן פון דער רייזע. יעדער קינד האט געקראגן א מאנעטע. זיי האבן געווארפן א ניגעריקן בליק אויף די מאַדנע זנאטשקי, מיט די עקזאטישע אותיות, וואס אזעלכע האבן זיי נאך מסתמא אויף זייער לעבן נישט געזען, און זיינען אזש אונטערגעשפרונגען מיט א קוויטש פון גרויס שמחה. דערנאך האבן זיי זיך געלאָזט לויפן הענדום-פענדום. די פייגל אונטערן הימל האבן משמעות צעטראָגן דאָס קול, וואָרום באלד בין איך אַרומגערינגלט געוואָרן פון אַ כאַפּטע ווייסע-חברה'ניקעס, וואָס האָבן אַלע געוואַלט זנאטשקי. און אזוי בין איך פלוצלונג געשטאַנען אין מיטן אַ לענינגראַדער גאַס און אויסגעטיילט ישראל-מטבעות צו אַ חברה סאָוועטישע קינדער.

אויפן ראָג איז דערשינען אַ מיליציאַנער. די קינדער זיינען זיך צעפלויגן ווי אַ טשאַטע צעשראַקענע פייגל (ס'איז נישט קיין פאַר-ברעכן, אָבער מען דאַרף נישט באלעסטיקן די טוריסטן...). אַ וויילע האָב איך זיך דערפילט אומהיימלעך: אויב דער אַרדענונגס-היטער זאל כאַפֿן אַ קינד און וואָרפֿן אַ בליק אויף די מאַדנע זנאטשקי, וואַלט עס געקענט הייסן, אז כ'האָב זיך פאַרנומען מיט פירן ציוניסטישע פראָפּאָגאַנדע צווישן יונגע סאָוועטישע בירגער.

אָבער די קינדער זיינען שוין געווען עט ווייט-ווייט. יאָג דעם ווינט אין פעלד! און דער מיליציאַנער האָט כלל נישט בדעה געהאַט עמעצן נאַכצולויפֿן. ער האָט אַ שמיכל געטאַן צו מיר, ווי איינער זאָגט: „אַט, ווייסע חברה'ניקעס!“

„קינדער זיינען אומעטום קינדער!“ — האָב איך צוריקגעשמיכלט. וואָס איז געשען מיט די מטבעות? — האָב איך אַ וויילע נאַכגעטראַכט — די קינדער וועלן דאָך וועלן וויסן, וואָס די אותיות באַדייטן.

כ'האָב צוגעמאַכט די אויגן. די קינדער פאַרזאַמלען זיך ערגעץ אין אַ ווינקל פון אַ פאַרק און סאָווייטעווען איבער די זנאטשקי. קיינער ווייסט נישט. איינער פון זיי זאָגט, אז ער וועט שוין דערגיין דעם סוד פון דער געהיימער שריפט. זיין זיידע ווייסט אַלץ. ער איז אַן אַלטער מאַן, זיין זיידע, מיט אַ ווייסער, שפיציקער באַרד, ווי אַ פראַ-פעסאַר. ער איז אַלט אפשר טויזנט יאָר. וואָרום ער האָט נאָך געלעבט אין אַן אַנדער וועלט, ווען אין ווינטער-פּאַלאַץ האָט נאָך געוואוינט איינער אַ צאַר און איבער די גאַסן האָבן זיך אַרומגעדרייט און געריטן אויף לעבעדיקע פּערד די אַלע פאַרשטיינערטע פיגורן, וואָס שטייען אַצינד אויף היכע פעדעסטאַלן אויף די סקווערן און פּלעצער פון דער שטאָט.

- ער קומט אַהיים און ווייזט דעם זיידן דעם מיסטעריעזן זאַטשאַק :
- וואָס איז דאָס, דיעדושקאָ ?
- דער זיידע טוט-אַן די שפּאַקולן, קוקט און קוקט, און זיינע אויגן ווערן פייכט. אַוודאי האָט ער שוין געהערט און געוואוסט ; אָבער זען זעט ער צום ערשטן מאל. זיינע ליפּן שעפטשען :
- „שהחיינו ... וקיימנו ...“
- וואָס מורמלסטו, אַלטער מאַן ?
- גאַרנישט, גאַרנישט, מיין קינד ... — זיינע פינגער גלעטן די מטבע — וואו האָסטו עס גענומען ?
- אין גאַס.
- אין גאַס ?
- יאָ, אין גאַס. ביים טייך איז געשטאַנען אַ פרעמדער מאַן און האָט געטיילט די זאַטשאַק. ער האָט געהאַט אַ פּולע קעשענע, אַ זאַק אַ גאַנצן, אַ מיליאָן אפשר, און אפשר נאָך מער ... און ער האָט אַלעמען געטיילט ... ווען נישט דער מיליציאָנער וואָלט איד געקראָגן אַ גאַנצן הויפּן ...
- אַ פּיקחותדיקער שמייכל דערלאַנגט אַ שיינ אין די אויגן פון אַלטן :
- אפשר אליהו הנביא ? ... — מורמלט ער צו זיך אליין.
- דו קענסט אים, דיעדושקאָ ? ... ווי הייסט ער ? ווי האָסטו געזאַגט : אַל י ...
- „גיי דערציילט אַ סאָוועטישן קינד אַ מעשה ווער ס'איז אליהו הנביא !“
- פון וועלכן לאַנד איז עס ? לייען ! — שטייט-צו דאָס קינד און ווייזט אויף די אותיות — ווער זיינען זיי ? אַטלעטן ? פּריינט פון שלום ? אַפּריקאַנער ? קובאַנער ? פּיאָנערן ?

צווישן קרעמלין און דער מאָסקווער סינאָגאָגע

— און ווי וועל איך געפֿינען די סינאָגאָגע אין מאָסקווע ? — האָב איך פֿאַר מיין אָפּפֿאַר געפֿרעגט איינעם אַ מאַן, וואָס האָט שוין עטלעכע מאָל באַזוכט דעם סאָוועטן־פֿאַרבאַנד.

— גאַנץ פשוט — האָט ער געזאָגט — איר וועט נעמען אַ טאַקסי און איר וועט זיך הייסן פירן צו דעם ספּאַסאַגלינישטשעווסקי פּערע־אולאַק, דאָרט וועט איר זיך נאָכפֿרעגן. פֿאַראַן אָפּילו טאַקסי־שאַפּערס וואָס ווייסן ...

— וואַרט, וואַרט ! — האָב איך אים איבערגעהאַקט. מיר האָבן גערעדט אויפֿן טעלעפֿאָן און איך האָב זיך גענומען בוכשטאַבירן דעם אַדרעס : ספּאַס־אַגלינישטשעווסקי ... כ'בין קיינמאָל פֿריער נישט געווען אין מאָסקווע און יעדער שרייט אין דער רויט־לעגענדאַרער הויפּט־שטאָט איז מיר פֿון דערווייטנס פֿאַרגעקומען פֿונקט אַזוי קאַמפּליצירט ווי דער כינעזישער אַלף־בית (פֿון 40 טויזנט צייכנס).

כ'האָב נישט גענומען קיין טאַקסי. אַ מאָסקווער איד האָט מיך באַ־גלייט, צופֿוס, אין שול אַריין צו קבלת־שבת. און נישט נאָר האָט ער מיך באַגלייט, נאָר אויך אַ היטל האָט ער מיר אויסגעבאַרגט. און ס'איז געווען שוין איינמאָל אַ היטל — ווי פֿון די לעגענדע־מעשיות, וואָס ווען מען טוט עס אָן אויפֿן קאַפּ, ווערט מען אָן „אינו נראה“ (אַזאַ איינער, וואָס די אַרומיקע זעען אים נישט) — אַ היטל פֿון אַ רויטלעכן טוך, מיט נאַאושניקעס, וואָס פֿאַרקלאַפֿן זיך אַרויפֿצו, און מיט אַ ריי זיקן דאַשעק אין פֿראַנט.

אמת, קיין „אינו נראה“ בין איך נישט געוואָרן, אָבער די מראַה פֿון אַן אַמעריקאַנער טוריסט האָב איך פֿאַרלוירן ; ווי דורך אַ צויבער בין איך פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ סאַמאַראַדנעם אינוואַשטיק פֿון די ביאַליסטאַקער כאַנאַיקעס אַדער פֿון גראַדנער פּיש־מאַרק אויף דער „שוויענטע טראַיצע“.

אויב אן אידיאט און אַ סוואַלאַטש — איז ווער־זשע דען ?

מיר האָבן זיך אָפּגערעדט צו טרעפן אויפן „רויטן פּלאַץ“. ער האָט זיך פאַרשפּעטיקט. כ'האַב געוואַרט אויפן ראַג, לעבן דעם „גום“ — דעם באַרימטן דעפּארטמענט־סטאָר פון מאַסקווע. קעגן־איבער האָבן זיך געצייכנט די מאַסיווע פיר־קאַנטיקע ווענט פון לענין־מאָזאַלעאום, וואָס זיינען ווי איינגעבויט אין די מויערן וועלכע רינגלען אַרום דעם קרעמלין. לינקס האָט זיך געהויבן די מאַלערישע צערקווע „וואַסילי בלאַזענבי“ (דער הייליקער וואַסילי) מיט אירע טורעמלעך, פאַרציי־רונגען און ביזאַנטישע אַרנאַמענטן. פיר פון אירע קאַפּעלן טייטלען אין די פיר זייטן פון דער וועלט און די פינפטע, מיט אַ קופּאַל אין אַ ציבעלע־פאַרם, שטייגט־אויף הויך אין דער מיט. מען זאָגט, אַז זי איז די שענסטע צערקווע אין מאַסקווע און מען זעט זי אויף אַלע בילדער און פּאַסט־קאַרטלעך פון „רויטן פּלאַץ“.

אויפּגעבויט האָט זי איוואַן „גראַזני“, דער טרענקלעכער, מיט 400 יאָר צוריק. ער האָט אַ נדר געטאָן, אַז אויב דער אויבערשטער וועט אים העלפן און ער וועט פאַרטרייבן די טאַטאַרן פון קאַזאַן, וועט ער אים אויפבויען אַ שיינעם קלויסטער אויף אַ באַרג אין מאַסקווע. און ווען ער האָט באַזיגט די טאַטאַרן אין קאַזאַן, האָט ער געשיקט רופן דעם באַרימטסטן בוי־מייסטער־אַרכיטעקט פון רוסלאַנד און אים געהייסן בויען די קירכע, ווי אַ דאַנק און אַ לויב דעם אויבערשטן פאַר דעם זיג. און אַז די צערקווע איז פאַרטיק געוואָרן, און איוואַן האָט זי אָנגע־קוקט און ער האָט געזען איר שיינקייט און איר פּראַכט, איז ער אַריינגעפאַלן אין אַזאַ התפעלות, אַז... ער האָט באַפוילן אויסצושטעכן די אויגן פון בוי־מייסטער־אַרכיטעקט, כדי ער זאָל חס־ושלום נישט אויפבויען נאָך אַזאַ שיינע צערקווע פאַר עמעצן אַנדערש.

ווען מיין וועג־ווייזערין האָט מיך — אַן אַנדערש מאַל — אַרומ־געפירט ווייזן דעם קרעמלין, האָב איך פאַר איר דערמאָנט די דאָזיקע לעגענדע. זי האָט עס אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט, ווי איינער זאָגט: נאַרישקייטן, באַבע־מעשה'ס! לאַמיר נישט רעדן וועגן דעם!... און ס'איז קיין וואונדער ניט: „אין שטוב פון אַ געהאַנגענעם זאָל מען נישט דערמאָנען קיין שטריק“ — און דאַנעבן, אין מאַזאַלעאום ליגט יאָסיף סטאַלין, אָנגעטאָן אין זיין קורטקע, מיט אַ שטיף־געוואַקסטער וואַנצע, אויסגעצויגן ברייטלעך ווי ביים טאַטן אין וויינגראַטן. אויפן זיינען איז מיר געקומען יענער איד — אַ איד אַ כעסן, און דערצו אַ פּראַסער איד, אַ בעל־עגלה צי אַ בעדער — וואָס איז איינמאָל אַריינגעפאַלן אין אַ גרויסן גרימציאָרן און איז אַרויסגעלאָפן אין גאַס מיט קולי־קולות:

— דער אידיאט! דער סוואלאטש, דער מערזאוועץ, דער הינטישער זון!... — האט ער געוואלדעוועט.
 איז אונטערגעקומען אן אוראדניק און האט אים אַרעסטירט:
 — האַסט באַליידיקט אונזער קייסער! — האַט ער אַ געשריי געטאָן מיט כעס.
 — וואָס קייסער? ווער קייסער? ווער רעדט דען וועגן קייסער?
 — האַט געטענה'ט דער איד.
 — דו, זיי נאָר ניט אַזאָ חכם! — האַט דער אוראדניק זיך צעבייזערט — אַז דו זאָגסט „דער אידיאט, דער סוואלאטש, דער הינטישער זון“, איז וועמען־זשע דען מיינסטו דערמיט, אויב נישט אונזער באַטיושקא, דעם צאָר?

אַ שפּאַציר אין געשיכטע

פון קרעמלין ביז צו דער גרויסער סינאגאגע איז נישט ווייט, סך־הכל אַ האַלבע שעה צופוס, בערך. אָבער דער גאַנג פירט ווי דורך יאָרהונדערטער געשיכטע. פון „רויטן פּלאַץ“ פאַרנעמט איר זיך צורערשט דורך דער גאַס פון „25טן אַקטאָבער“ — אַ לאַנגע גרויע גאַס, וואָס ווימלט פון מענטשן, מיט נידעריקע הייזער און צעעפנטע אַלט־מאַדישע הויפן פון ביידע זייטן. ס'איז אַן אַלטע גאַס פון דער אַמאָליקער מאַסקווע, אָבער צוליב איר שכנות מיטן קרעמלין, משמעות, האַט מען איר אַ נאָמען געגעבן לויט דער דאַטע פון דער באַלשעוויסטישער רעוואָלוציע.

איר קומט אַרויס אויף אַ רחבותדיקן פּלאַץ, וואו עס געפינט זיך די מעטראָ־סטאַנציע אויפן נאָמען פון דזיערושינסקי. דזיערושינסקי איז געווען אַ פּלאַץ, אַן אַלטער באַלשעוויק, דער גרינדער פון דער „טשערעזוועטשאַיקע“, וואָס האַט שפּעטער געטראָגן יתרוס נעמען, ווי טשע־קא, גע־פּע־או, ע־קאָווע־דע א. א., און איז פאַרבליבן די זעלבע יענטע, נאָר אַנדערש געשלייערט.

ערשט שפּעטער האָב איך געהערט, אַז יענע געגנט הייסט „די לוביאַנקאַ“ און אַז אויף יענעם פּלאַץ שטייט טאַקע די „לוביאַנקאַ“ — די באַרימטע תּפּיסה, וואו עס זיינען צוערשט געזעסן עס־ערן און סאַציאַליסטן, און שפּעטער, אונטער סטאַלינען, די מערסטע באַלשעוויס־טישע גדולים און די מנהיגים פון דער וועלט־רעוואָלוציע. אַ סברא אַז טאַקע דאַרטן, אין די קעלערן פון דער „לוביאַנקאַ“, האָבן בוכאַרין, קאַמענעו, זינאוועו, ראַדעק א. א. „זיך מודה געווען“.

דערנאָך זיינען מיר געגאַנגען דורך אַ גאַס, וואָס הייסט פשוט „די נייע גאַס“, און מיר זיינען אַרויסגעקומען אויף אַ גרויסן פּלאַץ, וואָס אין איינעם פון זיינע ווינקלען איז געוואַקסן אַ קליינער פאַרק,

אַרומגערינגלט מיט שטאַכעטן, און הינטער די שטאַכעטן האָט זיך געהויבן אַ מאַנומענט מיט סטאַטועס פון באַוואַפנטע זעלנער. דער מאַנומענט איז אויפגעשטעלט געוואָרן צום אַנדענק פון די סאַלדאַטן, וואָס זיינען געפאַלן אין פּלעוונע, בולגאַריע, בעת דער טערקיש־רוסישער מלחמה, אין די 70ער יאָרן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט. ס'איז געווען אַ מלחמת־מצווה, אַן אידעאָלאָגישער קריג, הייסט עס: רוס־לאַנד האָט געוואָלט באַפרייען די פּראַוואַסלאַוויע און די ברידער סלאַוון אויפן באַלקאַן פונעם יאָך פון די מאַכמעדאַנישע טערקן (און פאַר איין וועג האָט זי שוין געוואָלט זיך דורכשלאַגן אַ וועג צו די אַפּענע וואַסערן פון מיטלענדישן ים). אין מיינע אויערן איז אויפגעגאַנגען אַ געזאַנג, וואָס כ'האַב געהערט אין מיין פריער קינדהייט, אַ געזאַנג פון מאַר־שירנדיקע ראַטעס:

הורא! הורא! פּאַידיאַמי נאַ וואַינו,

זאַ מאַטושקו ראַטעאי, זאַ בייעלאַוואַ צאַראַ!

די זון האָט גענידערט אין מערב און אַן אַנדער ניגון האָט אויפ־געטייכט אין מיין זיכרון. כ'האַב מורא געקראַגן, אַז כ'וועל פאַרשפּע־טיקן צום „לכה דודי“, האָב איך איבערגעלאַזט די זעלנער, וואָס האָבן געקעמפט פאַר „מוטערל רוסלאַנד און דעם ווייסן צאַר“, און זיך גע־לאַזט גיין ווייטער. אויפן קומענדיקן ראַג האָט מיין באַגלייטער זיך געזעגנט מיט מיר. ער האָט מיך נאָר באַגלייט, אָבער אין שול אַריין איז ער נישט געגאַנגען.

— ס'איז שוין דאָ־באַלד — האָט ער אַנגעוויזן אויף אַ טומלדיקער גאַס קעגן־איבער — איר וועט גיין מיט אַט־דער גאַס ביז צום צווייטן ראַג און זיך פאַרנעמען רעכטס, באַרג־אַראַפּ. דאָס איז דער פּערעאולאַק. איר וועט שוין דערקענען דאָס הויז, איר וועט זען מענטשן גייען אַריין...

נאָך עטלעכע הונדערט שריט זיינען מיר פאַרבליבן ביז צו דער שול, אָבער אויפן וועג האָט מיך דערוואַרט אַ סיורפּריז. די גאַנצע צייט האָב איך גוט פאַרמערקט אין קאַפּ אונזער מאַרשרוט, כדי איך זאָל קענען אַליין טרעפן דעם וועג אויף צוריק (דרך־אַגב, אין מאַסקווע קען מען נישט באַקומען קיין פּלאַץ פון דער שטאָט — אַזאַ זאַך איז נישט בנמצא). אויך איצט האָב איך אויפגעהויבן די אויגן און געוואַרפן אַ בליק אויפן שילד, וואָס האָט באַצייכנט דעם נאָמען פון דער גאַס. און ווען כ'האַב איבערגעלייענט דעם שילד, איז מיר פינסטער געוואָרן אין די אויגן:

„די גאַס פון באַגדאַן כמעלניצקי“.

אפשר איז עס אַ טעות? אַ בייזער חלום? ניין, ס'איז געשריבן שוואַרץ אויף ווייס. מיינע פיס האָבן געטראָטן אויף דער באַגדאַן

כמעלניצקי גאָס. יעדער פאלק מוז דאָך האָבן אַ נאַציאָנאַלן העלד — האָב איך אָנגעהויבן זוכן אַ שטיקל זכות — און אפשר האָבן זיי, נעבעך, נישט קיין שענערן העלד, די אוקראַינער? — אָבער די טויזנטער אומ-שולדיקע פרויען און קינדער, וואָס ער האָט אויסגעשאַכטן? און פאַר-וואָס אין מאַסקווע? אין סאַמע שכינות מיט דער שול-גאַס, וואו עס געפינט זיך די איינציקע גרויסע שול אין שטאָט?

שפעטער האָב איך געהערט, אַז אַט-די גאַס איז די אַמאָליקע באַ-רימטע מאַראַסעיקאַ, און אַזוי ווערט זי נאָך אָנגערופן אין מויל פון פאַלק, ספּעציעל צווישן אידן, עד היום הזה. ס'איז דאָרט משמעות געווען אַ אידישע געגנט, והראיה: די גרויסע שול.

* * *

די שול, אַ הויכע געביידע מיט זיילן אין פראַנט, איז אַריינגע-מויערט אין אַ לאַנגער ריי הייזער אויפן שיפּוע פון פּערעאולאַק. מען גייט אַריין אין אַ גערוימען פּאַליש. איין טיר, פאַרנט, פירט אין אַ קליינעם בית-התפילה, אַ מין קלויז, און אַ צווייטע טיר — איר דער הויפט-שול, וואָס קען אַריינגעמען הונדערטער מתפללים. דורך אַ דריטער, זייטיקער טיר זיינען אַריין און אַרויס עטלעכע יונגעלייט מיט אַ חתימת-זקן — די ישיבה, משמעות. אַ מודעה אויף דער וואַנט אין פּאַליש, אויף אידיש, האָט אָנגעזאָגט: „די פּראַוולעניע מעלדעט, אַז מען טאָר זיך נישט אַרומדרייען אין פּאַליש און רעדן בשעת קריאת-התורה“.

ס'איז נאָך געווען פרי און אין דער גרויסער שול זיינען געווען בלויז געציילטע מענטשן, ס'רוב עלטערע לייט. אין דער קליינער שול איז לעבן אַ טיש, ביים אַריינגאַנג, געשטאַנען אַ הויכער שמש. מענטשן זיינען אַריינגעקומען זיך נאָכפּרעגן אויף יאַרצייטן. עס זיינען געווען צווישן זיי מיטליעריקע און אַפילו אינגערע, אין אַרבעט-קליידער. דער שמש האָט אַרויסגעזוכט יאַרצייט-קאַרטלעך פון אַ קאַרטאַטעקע.

אַהין-אָהער, און כ'האָב פאַרפירט אַ שמועס מיט איינעם אַ אידן. ער האָט געהאַט אַ לענגלעך פנים, אומעטיקע אויגן, אַ שפיציק בערדל און אַן אַפּעקראַכענעם קאַטקינעם קראַגן איבער אַן אַלטן מאַנטל.

— מען האָט שוין געדאוונט מנחה? — האָב איך אים געפרעגט.

— איר זיינט נישט קיין היגער?

— ניין.

— פון וואַנען?

— פון ניו-יאָרק.

ער האָט מיך אָפגעמאַסטן פון קאַפּ ביז די פּיס. ער האָט באַטראַכט מיין איזוואַשטשיק-היטל און איז געוואָרן מיסטרויאיש. זיין בליק האָט זיך אַראָפגעגליטשט איבער מיין אַנצוג, ביז צו די שיך, און אַ שמייכל האָט זיך באַוווּזן אויף זיינע ליפּן:

— איר מיינט צו זאָגן, אַז איר קומט פון אַמעריקע?

— יאָ.

— שלום עליכם! — האָט ער מיר געגעבן שלום — וואָס מאַכן עפעס אידן אין אַמעריקע?

— אַט אַזוי, מען לעבט. נישט שלעכט, געלויבט השם יתברך.
— זע נאָר זע! — האָט ער אַ רעד געטאָן צו זיך אליין — כ'האַב זיך גאַרנישט געריכט צו טרעפן היינט אַ אידן פון אַמעריקע.

אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט און ס'איז געקומען צו רייד וועגן לאַקאַלער פּאָליטיק — נישט וועגן קאָמאינטערן, חס ושלום, אָדער וועגן דער סאָוועטישער סטראַטעגיע אין קובאַ און קאַנגאָ, נאָר טאַקע וועגן דער פּאָליטיק אין דער סינאַגאָגע גופא, וועגן דער מחלוקת, אַ שטייגער.
— אַ מחלוקת? וואָס פאַראַ מחלוקת? — האָב איך אָנגעשטעלט מויל און אויערן.

— אַז עס זיינען פאַראַן צוויי צדדים, איז פאַראַן אַ מחלוקת.

— פאַרוואָס זיינען פאַראַן צוויי צדדים?

— פאַרוואָס? ... יעדער צד וויל האָבן די דעה אין דער פּראָוו-לעניע: ווער עס זאָל זיין דער פּרעסעדאַטיעל, דער גבאי, ווער עס זאָל האָבן די דעה איבער די „שנדר'ס“, מאַלע וואָס ... זע נאָר, אַ איד פון אַמעריקע! און אין אַמעריקע? פאַראַן עפעס בתי-מדרשים אין ניו-יאָרק?

— פאַראַן, קיין עין-הרע ניט, שולן און חסידים-שטיבלעך און טעמפלען, ס'הייסט סינאַגאָגעס, כּן ירבו.

— און כשרע יאַטקעס? ... אַי-אַי-אַי, אַז ס'איז מיר גאַרנישט איינגעפאַלן, אַז כ'על היינט טרעפן אַן אַמעריקאַנער איד! ... מען קריגט עפעס כשר פלייש אין ניו-יאָרק?

— מען קריגט, ברוך השם, כשר פלייש וויפל ס'האַרץ גלוסט: גלאַט-כשר און שטרענג-כשר, מכל המינים.

— איר זיינט געקומען קיין מאַסקווע צו קרובים?

— ניין, גלאַט אַזוי, אַ טוריסט.

— אַזוי? גלאַט אַזוי? ... וועמען זאָל עס גאַר איינפאַלן, אַז כ'על היינט טרעפן אַ אידן פון ניו-יאָרק ... אַז כ'האַב זיך בכלל נישט גע-ריכט ... — האָט ער אַ הויב געטאָן מיט די אַקסלען.

ער האָט זיך גאַרנישט געקענט אַפּוואונדערן. טראַץ טעלעפּאָן און

טעלעגראף, ראדיא און טעלעוויזיע, בין איך פארגעקומען אין זיינע אויגן ווי א רייזנדער, וואָס האָט זיך אַריבערגעכאַפט פון יענער זייט סמבטיון, און כאַטש מיין רייזע ניו-יאָרק-תּל-אַביב האָט געדויערט בלויז 12 שעה, און תּל-אַביב-ווין-מאַסקווע — נישט מער ווי 2 מאָל 7 שעה, איז אויך מיר מיטאַמאָל פאָרגעקומען ווי כּוואַלט געווען אַ רייזנדער אין טיפּן מיטלאַלטער, עפעס אַ ר' בנימין פון טודעלאַ, וואָס איז אַריינגעפאַלן צו די „רויטע אידעלעך“ ערגעץ הינטער די הרי-חושך. אַפילו דעם אידנ'ס אָפגעבליאַקעוועטער קאַטקינער קראַגן האָט אויסגעזען ווי ער וואַלט נאָך געשטאַמט פון מיטלאַלטער, פון 12טן יאָרהונדערט, פון 11טן, אפשר פון נאָך פריער.

ס'האַבן אָנגעהויבן אַריינקומען נאָך מתפללים. מען האָט זיך גע-שאַקלט אין די ווינקלען און אַריינגעכאַפט אַ פאַרשפעטיקטע מנחה. כּ'האַב זיך אַרומגעקוקט אויף די מלבושים און בין צוריק אַריינגע-פאַלן אין דעם מאַדערנעם צייטאַלטער: אין דער 9טער פּיאַטילעטקע לויט דער סאָוועטישער צייט-רעכענונג.

— זאָגט מיר, כּ'בעט אייך — האָב איך אַ פרעג געטאָן דעם אידן מיט דעם קאַטקינעם קראַגן — ווי איז עס, מען מאַכט דאָ ביי אייך יעדן שבת אַ „מי שברך“ פאַר דעם פּאַליט-ביוראָ פונעם צע-קאָ פון דער קאָמ-פּאַרטיי פון ס.ס.ס.ר.?

— ניין, יענע „מי שברכ'ס“ מאַכט מען שוין פון לאַנג נישט! זינט דעם אָקטאַבער... מיר האָבן אָבער אַ תּפילה פאַר שלום, אדרבא, קומט און לייענט! — האָט ער אַ זאָג געטאָן מיט שטאַלץ און האָט מיך צוגעפירט פאַרנט, צו דער מזרח-וואַנט — דער פּריערדיקער רב אונ-זערער, עליו השלום, האָט זי פאַרפּאַסט.

פון יעדער זייט פון אַרונ-קודש (און אפשר פון עמוד?) איז גע-האַנגען אַ לאַנגער טאָול מיט אַ תּפילה אויף לשון-קודש, געמישט מיט אַביסל תּרגום-לשון, כּ'האַב שטאַרק געהאַט חשק זי איבערצושרייבן, אָבער ווי קענט איר זיך אַוועקשטעלן שרייבן פּרייטיק-צו-נאַכט נאָך ליכט-בענטשן ביים סאַמע אַרונ-קודש? און אויסער דער מורא-שמים — כּוואַלט סתם מורא געהאַט זיך אַרומצוטראַגן איבער מאַסקווע מיט אַ קאַפּירטן דאָקומענט אין קעשענע. אפשר איז עס אַ מיליטערישער סוד? האָב איך איבערגעלייענט די ספעציעלע תּפילה אפשר אַ צענדליק מאָל, און כּ'ברענג זי דאָ טייל אויף לשון-קודש, האַלב אויף אידיש — אויף וויפל זי איז מיר פאַרבליבן אין זיכרון:

יהי רצון, אַז דער אַלמעכטיקער, אדיר במרומים,
זאָל באַשיצן און אָפהיטן די ממשלה פון ס.ס.ס.ר.

וואָס האָט ליב שלום און פאַרטיידיקט דעם שלום,
און ער זאָל באַשירעמען און העלפֿן און שטאַרקן און
דערמוטיקן,
די אַלע חברות און יחידים איבער גאַר דער וועלט,
וואָס זוכן שלום און באַשיצן דעם שלום
בזכות אַהרן כהנא קדישאַ.

וואָס איז געווען אַן אַהב שלום און רודף שלום ...

ווי איר זעט, באמת אַ געהיימער און כמעט־מיליטערישער דאָקו-
מענט. וואָרים וואָס איז דאָס מעכטיקסטע געווער אין „קאַלטן קריג“
(גלייך נאָך דער אַטאָם־באַמבע) אויב נישט די ליבע צו שלום און דער
געיעג נאָך שלום?

— איר האָט קינדער?

— יאָ, צוויי טעכטער.

— אויסגעגעבענע?

— ניין, נישט געפונען זייערע באַשערטע ... — האָט ער געזאָגט,

און זיינע אויגן זיינען פול געוואָרן מיט אומעט. זיין צער האָט מיך
דורכגענומען און כ'האַב אינגאַנצן פאַרגעסן אין קאַלטן קריג. כדי אים
צו טרייסטן אַביסל, האָב איך אים דערציילט, אַז כ'קום דירעקט פון
אַרץ־ישׂראל. זיין בליק האָט אויפגעלעבט. ער האָט מיך באַוואָרפֿן
מיט אַ מבול שאלות:

— וואָס טוען אידן אין אַרץ־ישׂראל? ווי זעט עפעס אויס תל-

אַביב? אַ שיינע שטאָט? פאַראַן שיינע הייזער? און די דירות, ווי זיי-
נען די דירות? און מען רעדט טאַקע דאָרטן לשון־קודש, סתם אַזוי,
אין גאַס?

כ'האַב אים געענטפערט אין אַ מי־ש־מאַש, על ראשון אַחרון:

— אַ גאַנץ שיינ שטעטל תל־אַביב, הייזער פון ציגל און בעטאָן ...

אידן אַרבעטן די ערד, אַקערן, זייען, בויען שאַסייען, פאַבריקן, מען
האַדעוועט קי, הינער, פיש אַפילו ...

— אַלע עסן כשר, אמת?

— פאַראַן אַזעלכע וואָס עסן כשר, און אַנדערע וואָס עסן נישט

כשר ...

— נישט כשר? אין אַרץ־ישׂראל?

כ'וואָלט זיך געדאַרפט אַריינלאָזן אין אַ חקירה וועגן וועלטלעכער
און פרומער אידישקייט, וועגן אידן ווי אַ פאַלק אַדער אַ רעליגיע
וכדומה פּראַבלעמען, אַבער די צייט איז געווען קורץ און געדולד
נאָך ווייניקער, און אויף דער בימה האָט פּונקט אַפּגעהילכט אַ שטאַר-
קער קלאַפּ אין טיש, און אַ ציקלדיקע שטימע פון אַ בעל־תפילה האָט
זיך צעזונגען ביים עמוד:

„לכו נרננה לד' נדיטה...“

— איר וועט קומען מאַרגן? — האָט מיך געפרעגט דער איד מיט דעם קאָטקינעם קראַגן. ער האָט זיך צוגעזעצט אויף אַ באַנק און האָט אַ בלעטער געטאָן אין סידור.

— כ'ווייס ניט, צי כ'וועל האָבן צייט — האָב איך געזאָגט.

— איר גייט שוין?

— ניין. כ'וועל נאָר אַריינגיין אין דער קליינער שול. כ'דאַרף

דאָרט עמיצן טרעפן.

„שירו לד' שיר חדש...“ — האָט אַ זונג געטאָן דער

בעל־תפילה ביים עמוד.

— קומט אַריין מאַרגן! — האָט מיין שכן געפליסטערט, כדי ניט

צו שטערן דאָס דאוונען — מאַרגן וועט אוודאי קומען די פּאַסאַלסטוואָ.

— זיי קומען יעדן שבת?

— אַמאָל קומען זיי אויך פּרייטיק־צו־נאַכט, אָבער היינט וועלן זיי

שוין משמעות ניט קומען. ווען זיי קומען, זיצן זיי אַט־דאָרטן — האָט

ער מיר אָנגעוויזן אויף דער מזרח־וואַנט.

מיר האָבן זיך געזעגנט. אין דער קליינער שול, דאַנעבן, איז גע-

ווען היימישער: זייניקער פּלאַץ און מער עולם. כ'האָב געוואַרפן אַ

שנעלן בליק אַרום. מיין באַקאַנטער איז דאָ אין ערגיץ ניט געווען.

אפשר פילט ער זיך ניט מיט אַלעמען? ער איז שוין ניט געווען קיין

יונגערמאַנטשיק און פון רוימאַטיזם האָט ער אויך געליטן. צופיל גע-

זוכט האָב איך אים ניט. מיר האָבן זיך געטראָפן מיט עטלעכע טעג

צוריק און ער האָט מיר דערציילט וועגן דער אינערלעכער פּאַליטיק

אין דער שול: וועגן דער מחלוקת, די צוויי צדדים, און אויך וועגן אַ

„דריטן צד“: אַז עס זיינען פאַראַן מענטשן אין שול, וואָס לייגן צו אַן

אויער און דערטראָגן דאָרט וואו מען דאַרף.

— מען ווייסט אָבער ווער זיי זיינען — האָט ער געזאָגט.

— פון וואַנען ווייסט מען?

— ווער עס דאַרף וויסן, ווייסט — האָט ער אַ זאָג געטאָן קורץ.

בלשון רמז.

כ'האָב אים געבראַכט אַ מתנה אַ קליין סידור'ל. ער איז געווען

צופרידן, אָבער די שמחה איז ניט געווען פול:

— וואָס כ'דאַרף האָבן, איז אַ סידור מיט גרויסע אותיות, קידוש-

לבנה אותיות — האָט ער געזאָגט — די אויגן דינען שוין ניט מער ווי

געהעריק, און מיין אַלטער סידור איז שוין אָפּגעבליאַקעוועט פון אַלט-

קייט.

מיין שכן אויף דער באַנק האָט געזען, אַז איך שטיי אַ פאַר'חלום-

טער, האָט ער צוגערוקט זיין סידור צו מיר, כדי מיר זאָלן ביידע קע-
נען אַריינקוקן.

„אַז ירננו כל עצי יער“ — האָט דער חזן פּראַקלאַמירט
פּייערלעך מיט אַ ציקלדיק געזאָנג.

אַ באַקאַנטער ניגון. דער זעלביקער ניגון ווי אין אַלטן בית-
מדרש, ביי אונז אין שטעטל. אפילו דעם אַז האָט אונזער חזן פּונקט
אַזוי אויסגעצויגן: לאַנג און מיט כוונה.
„נהרות ימחאו כף...“

דער אַלט-באַקאַנטער טרוים: פון די בערג וועט פליסן מילך און
האַניק, די ביימער פון וואַלד וועלן זינגען און די טייכן וועלן פּאַטשן
בראַוואַ — כמעט ווי די נייעסטע פּראַגראַם פּונעם צע. קאַ. פון דער
סאָוועטישער קאַמ. פּאַרטיי, ווי די לעצטע טעזיסן צום 22טן פּאַרטיי-
קאָנגרעס.

דער זעלביקער טרוים!... און אפשר פּאַרקערט? די אַלטע
מחלוקת! אַ מחלוקת פון עטלעכע טויזנט יאָר: — משיח איז שוין גע-
קומען! — ניין, משיח איז נאָך ניט געקומען! ניט אומזיסט האָט דער
חזן אַזוי לאַנג אויסגעצויגן דעם אַז... ווער ווייסט, ווען סטאַלין איז
אין זיינע לעצטע יאָרן פּאַרכאַפט געוואָרן פון אַ גרויסקייט-קאַמפּלעקס
(וואָס גייט אַפט צוזאַמען מיט אַ פּאַרפּאָלגונגס-מאַניע), איז אים אפשר
איינגעפּאַלן דער חשד, אַז די אידן גלויבן מסתמא ניט, אַז ער איז
משיח. עקשנים! אַן אַלטע קראַנקהייט אַזאַ ביי זיי. ער האָט עס נאָך
אפשר געדענקט פון זיינע יונגע יאָרן, ווען ער האָט געלערנט אין
גלחים-סעמינאַר.

„לכה דודי לקראת כלה!...“ — האָט דעם חזן'ס אויס-
רוף מיך אַרויסגעריסן פון מיינע מחשבות. כ'האַב זיך דערמאַנט, אַז
כ'דאַרף טאַקע גלייך גיין, וואָרים כ'האַב זיך געהאַט אַפּגערעדט מיט
אַ באַקאַנטן זיך צו טרעפן אויפן „רויטן פּלאַץ“, און כ'האַב אים ניט
געוואַלט לאַזן וואַרטן, טאַמער וועט ער אָנהויבן איבערצוקלערן. אויסער
דעם איז אַט-דער באַקאַנטער געווען אַן אינדיער, און גיי דערצייל אַ
מעשה אַן אינדיער פון קאַלקוטאַ, אַז כ'האַב נאָך געדאַרפט דאַוונען
מעריב און זאָגן במה מדליקין.

ווען איך בין אַרויס אין גאַס, איז נאָך געווען ליכטיק. אַרבעטער
האַבן פּאַרצויגן אַ רויטע פּאַן איבער אַ שכנות'דיקער געביידע. מערע-
רע בנינים אַרום זיינען שוין געווען דעקאַדירט. אַ גרופע „פּיאַנערן“
איז פּאַרבייגעגאַנגען מיט רויטע פענער אין די הענט.
— ס'איז שוין לכבוד דעם ערשטן מאַי? — האָב איך געפרעגט
אַ מיטליעריקע פּרוי, וואָס איז אַרויס צוגלייך מיט מיר פון שול.

— גיין, ס'איז לכבוד לענינים געבורטסטאג — האָט זי געזאָגט.
— אַה, יאָ, מאַרגן איז דאָך לענינים געבורטסטאָג! — האָב איך
אויסגערוּפּן מיט דרױ-אַרץ און זיך דערמאָנט מיט נאַסטאַליע אין דעם
פאַרגאַנגענעם דור פון שטורעם און דראַנג, וואָס האָט, צום גוטן אַדער
שלעכטן, ממש פאַרענדערט דאָס פנים פון דער וועלט.

מיר זיינען געגאַנגען צוזאַמען באַרג-אַרויף, איבער דעם ספּאַסאַ-
גלינישטשעווסקי פּערעאָלאַק. די פרוי האָט מיר דערציילט, אַז אין
איר משפּחה איז עמיצער קראַנק געוואָרן, אַן עלטער-מומע, דאַכט זיך,
און האָט געבעטן, אַז מען זאָל אַריינגיין אין שול און זאָגן פאַר איר אַ
תפילה אַדער באַשטעלן אַ „מי שברך“.

— און ווי לעבט זיך אייך דאָ? — האָב איך זי געפרעגט, ווען
מיר זיינען אַריין אין דער באַגדאַן כמעלניצקי גאַס און זיך פאַרנומען
לינקס.

— איר זיינט ניט קיין היגער? פון וואַנען?

— פון אַמעריקע.

— אַה! ...

כ'האַב זי אַנגעהויבן אויספרעגן וועגן לעבן אין סאָוועטנפאַרבאַנד,
וועגן איר משפּחה, אידן בכלל. זי האָט באַטראַכט מיין איזוואַשטשיק-
היטל און דעם אַמעריקאַנער אַנצוג, און די קאַמבינאַציע האָט משמעות
ניט נושאַחן געווען אין אירע אויגן, וואָרים זי האָט געענטפערט אומ-
וויליק, מיט אַ האַלבן מויל. נאָך אידער מיר זיינען דערגאַנגען צום
פלעוונע-מאַנומענט האָט זי פּלוצלונג פאַרלוירן די געדולד:

— ס'איז אונז גוט און וואויל! מיר לעבן גוט! ס'פעלט אונז גאַר-
ניט! זייט מיר געזונט, אַ גוטן! — האָט זי אויסגערופּן שאַרף, ווי מיט
אַן איינגעהאַלטענעם כעס, און איז אַריבער אויף דער אַנדער זייט גאַס.
כ'בין שטיין געבליבן מיט אַן אַפענעם מויל, ווי אַן אַפגעשמיסענער.
אַ פאַרגליווערטער „גוט שבת!“ איז מיר שטעקן געבליבן אין האַלז.

המשך דאָ און דאָרט

איצט האָב איך געדאַרפט דורכמאַכן דעם פריערדיקן וועג אויף
צוריק: צום פּלעוונע-מאַנומענט, פאַרביי דעם דיערוזשינסקי-מעטראַ,
דורך דער גאַס פון 25טן אַקטאַבער צום „רויטן פּלאַץ“, ביים ראַנד
פון קרעמלין.

ווען מיין וועגווייזערין האָט מיך געהאַט געפירט איבער דעם
קרעמלין און דעם „רויטן פּלאַץ“ — אַ געוויינלעכער טור פאַר טר-
ריסטן — האָט זי אַליין ניט געוואוסט, אַז זי ווייזט מיר, סימבאָליש,
דעם המשך אין דער דיפּלאַמאַטישער און פּאָליטישער געשיכטע פון
רוסלאַנד: פון די פרינצן, באַיאָרן און צאַרן ביז די רעוואָלוציאָנערע

מנהיגים פון די גאר לעצטע יארן. וואָרים די מאַנומענטן פון די פּאַר-
 שידענע עפּאָכעס שטייען צוזאַמען, לעבן-אַנאַנדער, אויף אַ געמיינזאַ-
 מען שטח; איר גייט פון איינעם צום צווייטן און איר פילט ניט קיין
 איבערברוך. אַט טרעט איר אויף דעם בערגל, וואו פרינץ דלאַגאַרוקי
 האָט פאַרלייגט זיין מיליטערישן לאַגער, אין 12טן יאַרהונדערט, און
 געפראָוועט אַ סעודה לכבוד זיין פריינט, פרינץ סוויאַטאָסלאָוו, פון נאַוו-
 גאַראַד-סעווערסקי. מען ווייזט אייך דאָס אָרט, וואו ער האָט אויפגע-
 בויט הילצערנע ווענט ווי אַ שוץ אין די כסדר'דיקע מלחמות קעגן
 זיינע שכנים, און ספעציעל קעגן די טאַטאַרן-מאַנגאָלן (אַ רמז אויף
 דעם לאַטענטן קאָנפליקט מיט כינע?). און די טויערן און באַשניעס,
 וואָס די ווייטערדיקע הערשער האָבן אויפגעשטעלט אין משך פון יאָר-
 הונדערטער.

אין דער אַרחהשעניאַיאַ פּאַלאַטאַ («וואָפּן-קאַמער») און אין די
 פאַרשידענע צערקוועס פון קרעמלין (פון דער «בשורה», פון «אַרכי-
 מלאך מיכאַל» א. א.) זעט איר די קברים פון די מאַסקווער גרויס-
 פירשטן און רוסישע צאַרן, די צינד-מתנות פון דעראַבערטע לענדער,
 פעלקער און שבטים אין אייראָפּע און אַזיע, די אוצרות פון יעקאַטע-
 רינע, «די גרויסע», די וואַנט-בילדער פון איוואַן «קאַליטאַ» און איוואַן
 «גראַזני» און די קרוין פון צאַר מיכאַאיל ראַמאַנאָוו, וועלכער האָט
 געגרינדעט די ראַמאַנאָוו-דינאַסטיע.

און ווען איר גייט אַרויס דורך אַ טויער צום «רויטן סקווער»
 שטייט איר שוין פאַר דעם לענין-מאַזאַלעני. דאַנעבן הויבן זיך די
 סטאַטועס-פיגורן פון קאַלינין, דיערושינסקי, סווערדלאָוו, פּרונוזע און
 זשאַנאַוו. אין דער קרעמלין-וואַנט, הינטער זיי, זיינען איינגעמויערט
 די אורבעס מיט דעם אַש פון אַנדערע באַלשעוויסטישע מנהיגים. אַ
 לאַנגע ריי פון מאַרמאַר-טאַוולען באַצייכנט זייערע נעמען.

די שכנות פון די מאַנומענטן איז בלוז אַ סימבאָל. דער פּלעוונע-
 מאַנומענט (פאַר די רוסישע קעמפער אויפן באַלקאָן) איז ווידער אַקטור-
 על. אַ סך דעראַבערונגס-טרוימען פון די צאַרן זיינען פאַרווירקלעכט
 געוואָרן דורך די באַלשעוויקעס. נאָר די וועלט איז געוואָרן קלענער
 און די השגות גרעסער: זיי דערגרייכן ביז טיף אין אַפריקע און ביז
 צום פּאַציפיק. איז מוטערל רוסלאַנד ווידער-אַמאַל באַדראַט פון די
 טאַטאַרן בצורת כינעזער?

אויך אין דער איבערלעכער פּאָליטיק איז פאַראַן אַ המשך. לענין
 האָט זיך פאַרמאַסטן אויף גרינטלעכע ענדערונגען, אָבער ווי דאָס
 האַרץ וואַלט אים געזאָגט: נאָך זיין טויט האָט «דער קוכער פאַרקאַכט
 די אמת'ע קאַשע». (צי וואַלט עמיצער-אַנדערש געגאַנגען אויף אַן
 אַנדער וועג, אָדער ס'איז אַ פּאַטאַלער גאַנג צוליב באַדינגונגען —

איז שווער צו וויסן). די פרייהייט איז ווידער באגרעניצט — טיילווייז צוליב אנדערע סיבות ווי אמאל — נאציאנאליזם און מיליטאריזם זיינען אין אויפשטייג, און דער קרעמלין הערשט ביד חזקה.

* * *

און דער המשך ארום דער שול?

אידישע סאציאלאגן, טעאלאגן און סתם געלערנט פארן פון צייט צו צייט אין סאָוועטנפארבאנד כדי צו שטודירן די לאגע פון די דאָר-טיקע אידן. זיי מעסטן מיט אַ טערמאָמעטער, ציילן דעם פולס און קומען אַרויס מיט נביאות אויפן סמך פון סטאַטיסטיקעס: אַזויפיל און אַזויפיל אידן קענען נאָך אַ אידיש וואָרט, כּך וכך געמישטע חתונות, דער דורכשניט עלטער פון די ווייניקע שול-אידן איז 50 יאָר א. א. וו.

אויפן וועג פון דער מאַסקווער סינאָגאָגע צום „רויטן פּלאַץ“ זיינען מיד אין בין-השמשות באַפּאַלן שרעקלעך אפיקורסישע געדאַנקען, דהיינו: אַז אין ברייטערן זינען, ווי אַ סימבאָל, און אין אַ ווייטערער פּערספּעקטיוו, ניט ווילנדיק, קעגן איר ווילן אפילו, גורל'דיק כמעט, איז די שול אויך איצט פּראָגרעסיווער און אפילו רעוואָלוציאָנערער ווי דער קרעמלין — ווי זי איז עס שטענדיק געווען.

שטענדיק? — די שול איז אין די צאַריסטישע צייטן ניט געווען רעוואָלוציאָנער, און ניט דווקא דערפאַר וואָס אירע „פּני“ און גבאים האָבן געהערט צום מיטעלן אָדער רייכערן קלאַס (אין האַרצן האָבן זיי דאָך פיינט געהאַט די פּאַגראַם-רעגירונג), נאָר ווייל זיי האָבן מורא געהאַט אַז מען זאָל ניט זאָגן, אַז די אידן זיינען די „בונטאַווטשיקעס“ און די קראַמאַליאַ. טראַציקי, זינאוועוו, קאַמעניעוו און זייערע נאָכ-פּאָלגער, און אפילו פשוט'ע עמד-בונדיסטן האָבן זיך, פון זייער זייט, אויך ניט אידענטיפיצירט מיט דער שול. ווייט דערפון.

אַבער אומאַפהענגיק פון דעם וואָס אַט-די צוויי צדדים גופא האָבן געטראַכט, איז צווישן זיי געווען אַ שטיקל שייכות — צוליב דער איינ-שטעלונג פון דעם דריטן צד, דער אַרומיקער וועלט. די אַרומיקע וועלט האָט אויך די אידישע אַטעאיסטן אידענטיפיצירט מיט אידישקייט און קאַטאָלאָגירט ווי אידן, און דער רעזשים האָט זיי פאַרפּאַלגט און דיס-קרימינירט קעגן זיי ווי קעגן כלל ישראל. די צאָל אידן צווישן די ליבעראַלן און רעוואָלוציאָנערן למיניהם איז דעריבער געווען זייער אַ גרויסע.

אויב דער קרעמלין וועט ווייטער אַנגיין מיט דעם „המשך“ אויפן געביט פון דיסקרימינאַציע, קען מען דערוואַרטן אַן ענלעכע אַנטוויק-לונג אויך אין סאָוועטנפארבאנד. אַ געקריודעטער — אַ יחיד צי אַ כלל — איז גענויגט זיך צו פאַרטראַכטן, נאָכצוטראַכטן און צו דענ-

קען זעלבסטשטענדיק. און זעלבסטשטענדיק דענקען, אפילו פאר זיך, איז נאך אין סאָוועטנפארבאנד אַ רעוואָלוציאָנערע טאַט (אפילו אין דעם נאָך-סטאַלין רעזשים).

און וואָס שייך די סטאַטיסטיקס: אַזוי לאַנג ווי עס וועלן הערשן אפילו די לייכטסטע באַגרעניצונגען קעגן אידן אין סאָוועטנפארבאנד, וועט די אַרומיקע וועלט באַטראַכטן יעדן אידישן יחיד — ווי אַסימי-לירט ער זאָל ניט זיין — ווי אַן אַנגעהעריקן צום אידישן כלל, און אידן גופא וועלן זיך אידענטיפיצירן מיט דעם דאָזיקן כלל, אַלצאיינס צי זיי וועלן גיין דאָוונען אין שול און צי זיי וועלן קענען אַ שייטל „עבריי“. און אזא אידענטיפיקאַציע שטויסט פריער אָדער שפעטער צום נאַכטראַכטן און צום לערנען.

אַ סידור נוסח סיביר

הקדמה

אייגנטלעך האָב איך זיך באַמיט ניט פאַרכאַפט צו ווערן פון דער סידור־ראַמאַנטיק, וואָס ווערט ביי אונז אָנגעווענדעט לגבי דעם סאַ-וועטנפאַרבאַנד. דער סקעפטיקער אין מיר האָט גע'טענה'ט: גיב נאָר אַ קוק, אידן וואָס גייען איין מאָל אַ יאָר, צו כל־נדרים, אין שול אַרײַן, און אפילו איבערצייגטע אפיקורסים, וואָס זיינען שוין ניט אַריבער־געטראָטן דעם שוועל פון אַ שול אין משך פון די לעצטע 50 יאָר, ווערן ממש צעשמאַלצן פון סענטימענטאַלקייט, ווען עס קומט צו רייד וועגן אַ סידור אָדער אַ מחזור, וואָס מען קען נישט באַקומען אין מאַסקווע אָדער מינסק.

אַבער די טענה איז קיין טענה ניט. דער סידור איז אין דעם פאַל געוואָרן אַ סימבאָל קעגן אונטערדריקונג פון קולטור. און אויסער אַ באַהאַלטענער נאַטאַליגע (אפשר דווקא ביי אפיקורסים) דריקט־אויס די סידור־ראַמאַנטיק אויך אַ פראַטעסט קעגן צוואַנג און אומטאַלע־ראַנץ. און איצט, נאָכדעם ווי כ'האָב אָפגעצאַלט אַ צינז דעם ריבונז־של־עולם פון די אַטעאיסטן, קען איך שוין מיט אַ רואיקן געוויסן דער־צײלן די געשיכטע פון סידור נוסח־סיביר.

קאַפיטל 1: אַ סידור און סתם שירים

ס'איז מיר שוין אויסגעקומען צו דערמאָנען אין „טאַגבוך“ די גע־שיכטע פון איינעם אַ רעוואָלוציאַנער, חבר יוסף, וועלכער איז געקומען קיין ארץ־ישׂראל ווי אַ חלוץ מיט דער דריטער עליה, און איז אין די 20ער יאָרן געוואָרן איינער פון די גלאַונע אָנפירער פון דער פאַלעס־טינער קאָמוניסטישער פאַרטיי. ער איז שפּעטער נתעלה געוואָרן ווי אַ טווער אין קאָמאינטערן און איז געפאַרן אין פאַרשידענע שליחות'ן אין אײראָפּע. אין אָנהויב פון די 30ער יאָרן איז ער געקומען קיין מאַסקווע, וואו ער האָט געאַרבעט אין דער אָפּטיילונג פאַרן מיטעלן

מזרח אין קאמאניטערן. צווישן די קאמוניסטן אין ארץ-ישראל איז זיין נאָמען פאַרוואַנדלט געוואָרן ממש אין אַ לעגענדע. אַרום 1935, ביים אָנ-הויב פון די גרויסע טשיסטקעס, האָט מען אים אַרעסטירט און ער איז פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר, וואו ער איז אָפּגעזעסן עטלעכע און צוואַנציק יאָר. אין דער צייט פון דער אַמנעסטיע, עטלעכע יאָר נאָך סטאַ-לין'ס טויט, איז ער באַפֿרייט געוואָרן. מען האָט אים רעהאַביליטירט און אפילו זיין פאַרטיי-ביכל האָט ער צוריק באַקומען. ער איז אָבער אַריבערגעפאַרן קיין פּוילן און פון דאָרט איז ער עולה געווען קיין ארץ-ישראל.

אָזוי ווי ער האָט פאַרנומען אין פּוילן אַ רעגירונגס-אַמט (אין אַ פאַרש-אינסטיטוט), איז ער געפאַרן קיין ישראל ווי אַ טוריסט. זיין באַ-גאָזש איז געקומען באַזונדער. אַ געוויסער אַמט אין ישראל האָט זיך פאַראינטערעסירט מיט זיין געפּעק. טאַקע אַ בעל-תשובה, אָבער כּבדהו וחשדהו — אַזאַ פּויגל, ווער קען וויסן? ווען געוויסע „באַאַמטע“ האָבן אַריינגעקוקט, אָן זיין וויסן, אין זיינע פעקלעך, האָבן זיי דאָרט אַנט-דעקט אַ דיקן מאַנסקריפט. אַ מאַנסקריפט?! ... האָבן זיי אַ בלע-טער געטאָן, זיך גענומען לייענען און דערזען, אַז ס'איז אַ סידור ... אַ סידור איבערגעשריבן מיט דער האַנט פון אַלף ביז תיו, פון „קדיש יתום“ און „מודה אני“ ביז די „סליחות“ און די „יוצרות“.

דער סידור איז געשריבן געוואָרן אין די לאַגערן פון סיביר. אין די לאַגערן פון סיביר האָט מען ניט געטיילט קיין סידורים צו די אַרעס-טאַנטן, האָבן עטלעכע פּאָליטישע קאַטאָרוזשיקעס איבערגעשריבן אַ סידור מיט דער האַנט. אפשר האָבן זיי אים קאַפּירט פון אַ סידור, וואָס האָט זיך דאָרט פאַרוואַלגערט (כדי צו האָבן נאָך אַן עקזעמפּלאַר), און אפשר האָבן מערערע אַרעסטאַנטן צוואַמען פאַרגעדענקט דעם גאַנצן סדר-התפילות (אַזאַ סידור איז דאָך געשריבן געוואָרן אין משך פון יאָרן, אין פאַרשידענע לאַגערן).

אין ישראל שרייבט איצט יוסף ווייטער — אָבער ניט קיין סידורים. ער שרייבט אויף העברעאיש. ער האָט געלערנט דאָס לשון אין משך פון די אַלע יאָרן אין סיביר, און ער האַלט אַז העברעאיש האָט אים דערהאַלטן ביים לעבן.

ער איז, דרך אגב, איינער פון די געציילטע מענטשן (אפשר דער איינציקער לעבן-געבליבענער) וואָס האָט באַגעגנט דעם העברעאישן פּאָעט חיים לענסקי אין אַ סיבירער לאַגער. לענסקי איז פאַרבליבן אין רוסלאַנד נאָך דער רעוואַלוציע. ער איז כל ימיו געווען אַ פּשוט'ער אַרבעטער, אַ פּראַלעטאַריער כּדת וכדין. בייטאָג האָט ער געאַרבעט אין אַ סאָוועטישער פאַבריק, און אין די אַוונטן האָט ער געשריבן העברע-אישע שירים. ס'רעדט זיך אָזוי לייכט: געשריבן ... איינזאַם און איזאַ-

לירט, אין א פיינטלעכער וועלט, וואו די שפראך איז געווען פארבאטן, אן יעטוידער אויסזיכט געדרוקט צו ווערן, וואו פארצוליענען א ליד פאר א פריינט, אפילו עס סתם האלטן אין שופלאד, האט געשמעקט מיט סכנת-נפשות.

יארן-לאנג האט מען לענסקי'ן גיט געטשעפעט. אבער ווען דער טעראר איז פארשארפט געווארן, האט מען אים פארשיקט קיין סיביר, אין א לאגער. ער האט דארט ווייטער געשריבן העברעאישע שירים. יוסף איז איינמאל אריבערגעשיקט געווארן אין א נייעם לאגער. דער דארטיקער נאטשאַלניק האט אריינגעקוקט אין זיינע בעביכעס, און ווען ער האט דארט דערזען א בלעטל מיט העברעאישע אותיות, האט ער צו אים געזאגט:

— ביי אונז איז דא פאראן נאך איינער, וואס אינטערעסירט זיך מיט די פירקאנטיקע בוכשטאבן...

ס'איז געווען דער דיכטער חיים לענסקי. זיי האבן זיך באגעגנט. לענסקי האט תחילת אפילו געוואלט רעדן מיט יוסף'ן: ס'טייטש, א מענטש איז געווען אין ארץ-ישראל און האט זיך געלאזט אויף אזעלכע דרכים!... אבער שפעטער האבן זיי זיך איבערגעבעטן, זיך באפריינדעט און... גערעדט העברעאיש. מיר דאכט זיך, אז יוסף איז געשטאנען ביי דער נאָרע, ווען לענסקי איז אויסגעגאנגען אין לאגער. חיים לענסקי איז געשטארבן אין לאגער, אין סיביר. ער האט גיט זוכה געווען צו זען זיינע שירים געדרוקט. א בוך פון זיינע לידער, וואס זיינען ארויסגעשמוגלט געווארן פון ס. ס. ר. איז לעצטנס דערשיי-נען אין ארץ-ישראל. א קליין ביכל — שירים נוסח-סיביר. אבער די געשיכטע מיטן סידור איז אייגנטלעך דער עפילאג, דער סוף המעשה.

קאפיטל 2: „ר“ מיינט „ראַזסטערעליאַט“

ווען יוסף איז באפרייט געווארן און איז צוריקגעקומען קיין מאַס-קווע, האט ער זיך גענומען נאכפארשן די געשיכטע פון זיין אַרעסט און פראצעס מיט עטלעכע צענדליק יאָר צוריק. ס'איז שווער געווען צו געפינען וועלכע-ס'איז שפורן. דער פראקוראָר, זיינע שופטים און שוטרים פון יענער צייט זיינען פאר דער צייט דערשאַסן געווארן (אפשר איז אויך ווער פון זיי געשטארבן מיט א נאטירלעכן טויט). ער האט פון דעסטוועגן געפונען איין מענטש, וואס האט אים גענוי דערציילט ווי די זאך איז זיך פארלאָפן:

נאכדעם ווי מען האט יוסף'ן אַרעסטירט, האט מען אים פאַר-משפט צום טויט. אויף זיין אַקט איז אַנגעצייכנט געווארן אַ רוסישע ק, וואס מיינט „ראַזסטערעליאַט“.

די אַקטן זיינען צופעליק אַריינגעפאלן צו אַ באַאַמטן, אַנשר ידע את יוסף, וועלכער האָט אים גוט געקענט. האָט ער גענומען די טעקע און איז אַרויף צו אַ גאַר הויכן באַאַמטן — זיינער אַ באַקאַנטער — וועלכער האָט געהאַט זיין ביוראָ אין זעלביקן הויז, עטלעכע עטאַזשן העכער, און האָט צו אים געזאַגט:

— אַזוי און אַזוי, אַט־דער מאַן, יוסף, איז צו אונז געקומען פון פאַלעסטינע, וואו ער האָט אַנגעפירט מיט דעם רעוואָלוציאַנערן קאַמף פון די אַראַבישע מאַסן קעגן די ציוניסטישע און בריטישע אימפעריאַ-ליסטן. ער האָט אונז געבראַכט זייער ווערטפולע אינפאַרמאַציע און ער איז בכלל אַ מענטש מיט אַ סך וויסן אין אַט־די פּראַבלעמען. איז עס ניט אַ שאַד פאַר דער רעוואָלוציע, אויב מען וועט אים דערשיסן?

דער הויכער באַאַמטער האָט אַ הויב געטאַן מיט די אַקסלען, ווי איינער זאָגט: וואָס קען איך טאָן? און טאַקע — וואָס האָט ער געקענט טאָן? ער האָט דאָך מורא געהאַט אפילו פאַר דעם קליינעם באַאַמטן, וועלכער איז, אמת, געווען זיינער אַ פריינט — אפּשר איז עס אַ פּראַ-וואַקאַציע?

אַ וויילע איז ער געזעסן אַ פאַרטראַכטער. ער האָט אַמאַל, גאַר אַמאַל, געהאַט געהערט פון פאַלעסטינע. אין דערהיים אפּשר, ווען ער איז נאָך געווען אַ קינד, מסתמא. ס'איז געווען מיט אַזויפיל יאָרן צו-ריק! פאַרנעפּלטע געשטאַלטן האָבן אויפגעטויכט אין זיין זיכרון, פּנימ'ער, אויגן. צופעליק האָט ער געהאַלטן אַ בלייפעדער אין דער האַנט און, ווי דער שטייגער פון אַ צעשטרייטן מענטשן, האָט ער פאַרטראַכטער-הייט געצייכנט מיטן בלייפעדער איבער דעם טיש און אויפן כתב. און אַזוי, ניט ווילנדיק, איז פון דעם רוסישן P געוואָרן אַן 8...

און אַזוי האָט יוסף געקראַגן 8 יאָר — אַ „דיעטסקי סראַק“, ס'הייסט אַ קינדערשער טערמין כמעט, ווי מען האָט עס גערופן אין די תּפּיסה־קרייזן פון סאַוועטנפאַרבאַנד. ווען דער טערמין האָט זיך גע-ענדיקט, האָט מען אים דערלייגט נאָך צען יאָר, כדי עס זאָל זיין אַ גלייכע צאָל — ח"י, צום לעבן. און ווען די 18 יאָר זיינען אַריבער, האָט מען אים ווידער דערלייגט 10 יאָר, און —

איינער אַ פּריץ האָט געלאָזט אויסרופן, אַז דער וואָס וועט אויסלערנען זיין הונט רעדן אין משך פון 10 יאָר, וועט באַקומען אַ שכר־לימוד פון טויזנט רובל. די מזומנים וועט ער גלייך באַצאָלן, אָבער מיט איין באַדינג: אויב דער הונט וועט אין 10 יאָר אַרום ניט קענען רעדן, וועט ער, דער פּריץ, דערשיסן דעם לערער. האָט זיך איינער אַ איד אונטערגענומען צו קנעלן מיטן הונט די חכמה פון רעדן. האָבן מענטשן צו אים גע'טענה'ט:

— ס'טייטש, איר זיינט משוגע געוואָרן, צי וואָס? אין 10 יאָר אַרום וועט דאָך דער פּריץ אייך דערשיסן!
 — ווייס איך וואָס! — האָט געזאָגט דער איד — מען דאַרף נאָר האָבן אַ ביסל ביטחון! אין משך פון 10 יאָר וועט אַדער דער קלב פּגרוֹן, אַדער דער פּריץ וועט פּגרוֹן...
 * * *

די מעשה מיטן „8“ קלינגט ווי אַ מופת פון אַ חסידישן רבי'ן. עס לייגט זיך ניט אויפן פשוט'ן שכל. מען דאַרף אָבער געדענקען, אַז ס'איז געווען אַ צייט פון עולים ויורדים, ווען קאָמוניסטישע קאַרפּן־קעפּ זיינען געפאַלן ווי די פליגן, ווען היינטיקע אידעאָלאָגן האָבן זיך צומאַרגנס דערקלערט ווי שפּיאַנען פון שונא, ווען דער שופט איז ניט געווען זיכער וואו ער וועט צומאַרגנס זיצן: אויפן ריכטער־שטול, אויף דער באַשולדיקונגס־באַנק אַדער גאָר אין דער „חד־גדיא“. אין די אַקטן־שאַפּעס האָט מן־הסתם אויך געהערשט אַ כאַאָס, אַ שיינער תּוה־וּבוהו. מענטשן זיינען פאַרשיקט געוואָרן אין די צענדליקער טויזנטער, איז וועמען איז עס געלעגן אין זינען בודק־צו־זיין צווישן איין אות און אַ צווייטן? פאַר דעם וואָס גלויבט אין מופתים, איז עס בכלל קיין קושיא ניט געווען.

די מעשה קלינגט אויך אַ ביסל ווי שונד — ווי נאַציאָנאַל־רעליג־גיעזער שונד (פאַראַן אויך אַזאַ זאַך). קען איך דאָ בלויז ברענגען, על־פי זיכרון, משה נאַדיר'ס אַ ווערטל: דאָס לעבן איז געגאַנגען אין טעאַטער און האָט זיך דאַרט אַרומגעזען, אַז... עס ווייסט ניט ווי צו לעבן.

איז אפשר האָט זיך דאָס לעבן עפּעס אויסגעלערנט אין טעאַטער.

* * *

בעת איינער פון זיינע רייזעס קיין מאַסקווע — אין די קאָמאנינטערן־יאָרן — האָט זיך דאַרט יוסף באַקאַנט מיט אַ מיידל. זיי האָבן חתונה געהאַט. זי איז מיטגעפאַרן מיט אים קיין ארץ־ישראל, האָט אים באַגלייט אויף זיינע רייזעס אין אייראָפּע, איז צוריקגעפאַרן מיט אים קיין מאַסקווע און האָט געוואַרט עטלעכע צענדליק יאָר ביז מען האָט אים באַפרייט פון סיביר — אַן איזאַלירטע פון די אַרומיקע פריינט, וואָס האָבן מורא געהאַט איר צו זאָגן „גוט מאַרגן“.

ווען כ'האָב מיט עטלעכע יאָר צוריק באַזוכט יוספ'ן אין תּל־אביב, האָט ער מיך אויסגעפרעגט ווער איך בין און פון וואַנען איך שטאַם. מיטאַמאָל האָט ער אַ רוף געטאָן צו זיין פרוי אין קיך:

— קום אַרײַן! פאַראַן דאָ אַ גאַסט, דיינער אַ לאַנדסמאַן.
 ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס „מאַסקווער“ מיידל, וואָס האָט

מיט יארן צוריק חתונה געהאט מיט א קאמאינטערן-שליח אין ס.ס.ס.ר., האט גאר געשטאמט פון מיין שטעטל — א קליין שטעטלע אין גראד-נער געגנט. זי האט אפילו געדענקט מיין טאטן און מיין מאמען. בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה איז זי מגולגל געווארן צוזאמען מיט איר משפחה, ווי ביעזשענצעס, אין טיף ראסעי און איז דערנאך אריבער-געפארן שטודירן אין מאסקווע. כ'האב זיי ניט געקענט, אבער אלס קינד האב איך אפט געהערט רעדן וועגן איר יחוס'דיקער משפחה: „איי, ניטא מער אזעלכע שיינע לייט אין שטעטל!... איי, אמאליקע יארן!...“

כ'וואלט דא ניט דערציילט אט-די היימישע ענינים, ווען זיי וואלטן ניט געהאט קיין שייכות צום דריטן טייל פון אונזער געשיכטע.

קאפיטל 3: „די גרויסע מצווה“ אדער „דער צווייטער מופת“

ווען יוסף איז צוריקגעקומען קיין מדינת-ישראל (נאך „זיין ערשטן טויט“ — ווי ער רופט עס), זיינען א סך אמאליקע חברים געקומען אים באזוכן. די מערסטע פון זיי זיינען שוין פון לאנג אוועק פון די קאמוניסטן, אבער אויך עטלעכע וועטעראנען פון מק"י, וואס האבן אים געדענקט פון אמאל, זיינען געקומען אין געהיים זיך צו זען מיט אים.

כאליד באכדאש איז ניט געקומען, אפיציעל איז כאליד באכדאש זינט יארן דער פירער פון דער קאמוניסטישער פארטיי אין סיריע, אבער פאקטיש איז ער דער ווארט-זאגער פון סאָוועטישן קאמוניזם אויפן גאנצן מיטעלן מזרח, ספעציעל אין די אראבישע לענדער. ער קריגט זיינע אינסטרוקציעס דירעקט פון גאר אויבן און זיין פאליטי-שע ליניע איז „הלכה ל'כרושטשעו מ'קרעמלין“.

חבר נחמן איז יא געקומען. אויך ער איז געווען א וויכטיקער קאמוניסטישער טוער אין ארץ-ישראל, אין די 20ער יארן און שפע-טער. אין יענער צייט איז ער מערערע מאל געפארן אויף געהיימע מיסיעס אין די ארומיקע אראבישע לענדער, ספעציעל אין סיריע טאקע, א צייט-לאנג האט ער געוואוינט אין פאריז און נאך דער צוויי-טער וועלט-מלחמה האט ער זיך אומגעקערט קיין ארץ-ישראל און איז געווארן א ציוניסט בלב ונפש — אפשר איינער פון די געטרייסטע אין לאנד (פון זיין מויל וועט איר קיינמאל קיין טענה ניט הערן קעגן לאנד). זיינע צוויי טעכטער זיינען דערצויגן געווארן אין א קיבוץ, וואו זיי קלייבן זיך צו באזעצן. איינע פון זיי דינט אצינד אין דער ישראל-ארמיי.

ווען זיין אמאליקער רבי איז צוריקגעקומען פון גלות-סיביר, איז נחמן געגאנגען אים געבן שלום. מען האט זיך צערעדט. יוספ'ס פרוי איז אריין אין קיך מאכן טיי. באלד האט נחמן א פרעג געטאן:

— אפשר וויסטו וואָס ס'איז געוואָרן פון שמעונו'ען?
שמעון איז געווען דער שליח פון קאמאיינטערן אין פאלעסטינע
א ביסל שפעטער, אין אנהויב פון די דרייסיקער יאָרן. ער איז געווען
אזוי קאנספיראטיוו, אַז קיינער האָט ניט געוואוסט זיין צווייטן נאָמען.
ער איז געווען אַ טרייער דינער פון קאמאיינטערן און אין זיין צייט איז
דורכגעפירט געוואָרן די „אראביזאציע“ פון דער פאלעסטינער קאָ-
מוניסטישער פארטיי, ווי עס פאסט פאָר אַן אַראַביש לאַנד; אָבער אזוי
ווי די צאָל אַראַבישע קאמוניסטן אין ארץ-ישראל איז דעמאָלט געווען
זייער אַ קליינע, האָט מען געמוזט אַרייננעמען כמעט אַלע אַראַבישע
פאַרטיי-חברים אין צענטראַל-קאמיטעט, כדי עס זאָל דאָרט זיין אַן
אַראַבישע מערהייט.

ער האָט זיך אויך באַמיט אויפצומונטערן די אַראַבער, אַז זיי זאָלן
מאָכן אַ שטיקל אויפשטאַנד קעגן די אימפעריאַליסטישע ציוניסטן,
אָבער ווי אויף צו-להכעיס האָבן זיך די אַראַבער גראַד דעמאָלט ניט
געוואָלט רירן; אפילו שמעונו'ס באַמיאונגען, אַז איידער וואָס-ווען זאָלן
אידישע בחורים זיי ווייזן אַ ביישפּיל, האָבן נישט געהאַלפן.

אַט-די אַלע קלייניקייטן האָט יוסף ניט דערציילט אויף יענער
באַגעגעניש. ס'איז מעגלעך, אַז ער האָט אפילו ניט געוואוסט גענוי
וועגן זיי. אויסערדעם האָט זיין גאסט, חבר נחמן, גוט געקענט די דאָ-
זיקע געשיכטעס. אָבער אין עטלעכע יאָר אַרום איז שמעון צוריקגע-
פאָרן קיין מאַסקווע, און איז געלם געוואָרן — ווי אין וואַסער אַריין.
וואָס איז מיט אים געשען?

יוסף האָט געוואוסט, וואָס ס'איז מיט אים געשען. קורץ נאָך זיין
צוריקקער אין סאָוועטנפאַרבאנד האָט מען אויך שמעונו'ען אַרעסטירט.
ער האָט גראַד געקראָגן אַ מילדן אורטייל: דערווייל עטלעכע יאָר אין
אַ לאַגער אין אייראָפּעאישן רוסלאַנד, סך-הכל עטלעכע הונדערט מייל
פון מאַסקווע. יוסף איז שוין דעמאָלט געווען עט-עט אין די טונדרעס,
ווייט אין סיביר, ערגיץ ביים ווייסן ים. ולא זכר את יוסף וישכחה,
מען האָט זיי ביידן פאַרגעסן, און זיי וואָלטן אפשר אויסגעלעבט זייערע
יאָרן אין נחת און אין פריידן אין די לאַגערן.

אָבער ויהי מהן שנתים ימים, עס זיינען אַריבער עטלעכע יאָר
און סטאַלין האָט געשלאָסן דעם פאַקט מיט היטלער'ן. האָט מען זיך
אין די „הויכע פענסטער“ דערמאָנט אין די צוויי אַרעסטאַנטן און מען
האָט באַשלאָסן זיי אַראָפּצוברענגען קיין מאַסקווע און איינצואַרדענען
איבער זיי אַ ספעקטאַקל-משפט. די באַשולדיקונג איז געווען אַ פשוט'ע,
זי איז ממש געלעגן אויף דער האַנט, דהיינו: אַז זיי זיינען ביידע גע-

ווען שפיאָנען פון בריטישן אימפעריאַליזם און אַגענטן פון זיינע ציו-
ניסטישע משרתים.

מען מוז מודה זיין, אַז אַזאַ משפט וואָלט געווען אַ דבר בעתו,
דורכאויס לשמחה, ס'הייסט אין די אינטערעסן פון דער וועלט-רעוואַ-
לוציע: אַזוי ווי ביידע באַשולדיקטע זיינען געווען אידן, וואָלט מען
ראשית געקענט באַווייזן. פאַן ריבנטראַפּ-געבעלסן דאָס „פיסל חזיר
כשר" — אַז „אויך ביי אונז לעקן אידן ניט קיין האַניק"; והשנית האָט
דאָך דער סאָוועטנפאַרבאַנד דעמאָלט געפירט אַ ביטערע העצע קעגן
די בריטישע קריגס-צינדערס (וועלכע זיינען געשטאַנען אין אַ קאַמף
אויף לעבן און טויט קעגן היטלעריזם); און דריטנס — ס'וואָלט גע-
האַלפן כשר'ן דעם טרפה'נעם פאַקט אין די אויגן פון די רעוואָלוציאַ-
נערע מאַסן אויף דער וועלט: אדרבא, זאָלן זיי זען ווי דער סאָוועטנ-
פאַרבאַנד איז געווען אַרומגערינגלט פון שונאים, וואָס האָבן צוגעגרייט
אַן אימפעריאַליסטישע אינטערווענץ...

והרצים יצאו דחופים, מען האָט אַרויסגעשיקט שטאַפעטן אין די
לאַגערן מיט די געהעריקע פריקאַזן. שמעו'נען האָט מען טאַקע באַלד
געבראַכט קיין מאַסקווע און איינגעזעצט אין אַ תפיסה, וואו מען האָט
אים „צוגעגרייט" צום משפט (איינגע'חזור'ט מיט אים דעם „מודה אני"
פון סטאַליניסטישן „סידור"); אַבער ביז דער פריקאַז איז אַנגעקומען
אין ווייטן סיביר, ערגיץ אין די טונדרעס, וואו ס'איז ניט געגאַנגען
קיין באַן און ס'איז טיילמאַל ניט געווען קיין טעלעגראַף אפילו, און
ביז מען האָט דאָרט אויפגעזוכט יוספ'ן — זיינען אַריבער שיינע עטלע-
כע חדשים. און דערוויילע זיינען די היטלעריסטישע אַרמיעען אַנגע-
פאַלן אויפן סאָוועטנפאַרבאַנד.

איצט וואָלט שוין דער פראַצעס געווען אַן אומזין. וואָס הייסט
בריטישע אַגענטן? אַז די ענגלענדער זיינען דאָך איבער נאַכט געוואָרן
די באַליבטע אַליאירטע פון סאָוועטנפאַרבאַנד, די מוטיקע קעמפער
קעגן די פאַשיסטישע בעסטיעס! איז אַרויס אַ צווייטער פריקאַז, אַז
מען זאָל יוספ'ן במחילה לאָזן אין לאַגער (אָדער אים אומקערן אַהינצו,
אויב ער איז שוין אונטערוועגס). מען האָט אים, חס ושלום, ניט באַ-
פרייט; אַט, זאָל זיך וואַלגען אַזאַ מענטש אין לאַגער על כל צרה
שלא תבוא — אַז מען זאָל ניט באַדאַרפן.

און דערוויילע האָבן זיך די דייטשן דערנענטערט צו מאַסקווע און
ס'איז אַרויס אַ באַפעל, אַז מען זאָל אַריבערפירן אַלע פאַליטישע אַרעס-
טאַנטן ערגיץ אין מיטל-אַזיע. אַבער ווי האָט מען זיי געקענט עוואַקור-
אירן, אַז עס זיינען אפילו ניט געווען גענוג צוגן פאַר דער עוואַקואַציע

פון סתם בירגער? איז די גע. פע. או. געפאלן אויף אַ המצאה: ווער דאַרף עוזאָקואַציע? אירע אַגענטן זיינען אַריין אין די טורמעס און האָבן דערשאָסן די פּאָליטישע אַרעסטירטע אויף אַן אָרט, און פטור אַן עסק. צווישן די דערשאָסענע זיינען אויך געווען שמעון און זיין זון. — און דניאל, „דער אַלטער“, ווי מען האָט אים גערופן? — האָט געפרעגט נחמן.

— דערשאָסן.

— און קאַלטון?

— געשטאַרבן אין תּפּיסה.

איצט האָט נחמן גענומען אַ וואָרט. אויך ער האָט געהאַט וואָס צו דערציילן:

— דו געדענקסט, יוסף — האָט ער אָנגעהויבן — ווען איך בין איינמאַל, מיט אַ דריי צענדליק יאָר צוריק געפאַרן אויף אַ מיסיע קיין סיריע, איז אַז כ'בין צוריקגעקומען, האָב איך דיר דערציילט, אַז כ'האָב דאָרט אַנטדעקט איינעם אַן אַראַבישן סטודענט, אַ חברה־מאַן מיט אַ שאַרפן קאַפּ און אַ טאַלאַנט פאַר פּאָליטיק. כ'האָב דיר נביאות־געזאָגט, אַז ס'וועט פון אים עפעס ווערן... געדענקסט?

— יאָ... — האָט זיך יוסף קוים דערמאַנט.

— אַט יענער יונגער סטודענט, דאָס איז דאָך טאַקע כּאָליד באַכ־דאַש, דער היינטיקער פּירער פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי אין סיריע, דער וואָרט־זאָגער פון קאָמוניזם אויפן גאַנצן מיטעלן מזרח. פון קיך האָבן זיך אַ שאַר געטאַן שטילע טריט. יוספ'ס פרוי איז דערשינען אויפן שוועל. זי האָט זיך אָפּגעווישט די הענט אַן פאַרטוך, האָט אַ שאַקל געטאַן מיטן קאַפּ און פרום אַ זאָג געטאַן צו נחמן'ען: — איי־איי־איי, אַ גרויסע מצווה האָט איר פאַרדינט!

טעאָריעס, ווירקלעכקייט און סתירות

לויך אין דער מערב־וועלט איז די אידן־פראַגע אַ קאָמפּליצירטער ענין, און אַוודאי, און נאָך מער — אין סאָוועטנפאַרבאַנד. וואָס מיינט אין אַמעריקע אַדער מערב־אײראָפּע: „איך בין אַ איד“? — לויט דער רעליגיע? נאַציאָנאַליטעט? אַפּשטאַמונג בלויז? עטנישע סימנים? די דעפיניציעס האָבן זיך געביטן לויט צייטן און לענדער. אָבער אין מערב זיינען אַ סך ענינים ניט דעפינירט און ניט פּלאַ-נירט. מען איז נאָך דאָרט אפילו ניט זיכער, צי ס'איז פאַראַן אַ גאַט אַדער ניט. די עקאָנאָמיע באַוועגט זיך, אָן אַ צענטראַלן פּלאַן, צווישן קריזיסן און פּראָספעריטיס. און ס'איז נאָך ניט באַשלאָסן געוואָרן, אין אַ מלוכה'שן פאַרנעם, ביי וועמען עס שטייט־אײן דער אמת'ער אמת: ביי די מאַטעריאַליסטן, די אידעאָליסטן אַדער גאָר די עקזיסטענציאַ-ליסטן.

אין אַזאַ לאַבילער אומבאַשטימטקייט איז ווי־ניט־איז פאַראַן אַ שטיקל אָרט אויך פאַר דער אומדעפינירטקייט פון באַגריף „איד“. ס'הייסט: אַלץ ווייסט איר שוין? נאָר דאָס פעלט אייך? אַנדערש אין סאָוועטנפאַרבאַנד. דאָרט איז אַלץ דעפינירט און פּלאַנירט, פאַרמולירט און אײנגעראַמט אין טעזיסן און רעזאָלוציעס פון קאַנגרעסן און צענטראַל־קאָמיטעטן. אויך די יוצא־דופּנ'דיקע אידן־פּראַגע האָט דאָרט געדאַרפט דעפינירט ווערן און געלייזט ווערן דורך אַ גענויעם פּלאַן. אָבער אַנשטאַט אַ פּלאַן און אַ לייזונג איז גאָר אַרויס־געקומען אַ קייט פון סתירות.

* * *

לויט די מאַרקסיטישע טעאָרעטיקער, האָט די אידן־פּראַגע גע-דאַרפט געלייזט ווערן אויטאָמאַטיש אין דער קלאַסנלאָזער סאָציאַליס-טישער געזעלשאַפט. אַנטיסעמיטיזם איז געווען אַ רעזולטאַט פון אומ-גלייכקייט, פון קנאה־שנאה, קאַנקורענץ, העצע מצד די הערשנדיקע

קלאסן. אבער אז מענטשן וועלן ווערן אויסגעגלייכט אויך עקאנאמיש, עס וועט מער ניט זיין קיין קאנקורענץ, און קנאה-שנאה און די הערשן-דיקע קלאסן וועלן פארשווינדן, וועט אויך דער אַנטיסעמיטיזם נעלם ווערן. דאָס איבעריקע וועט מען שוין שפעטער זען.

דער סאָוועטנפארבאנד האָט ניט אָפגעשאַפט די קאנקורענץ און האָט ניט איינגעפירט קיין גלייכקייט. צוליב דער אַרימקייט איז דאָרט דער געראַנגל פאַר אַ בעסערער פּאָזיציע אפילו פאַרשאַרפט געוואָרן. וואָאָ על-פי מאַרקסיסטישער לאַגיק איז אַנטיסעמיטיזם אין סאָוועטן-פאַרבאַנד ניט קיין איבעראַשונג; ער איז אַ רעזולטאַט פון די באַ-דינגונגען.

אָפיציעל אָבער איז דער סאָוועטנפאַרבאַנד אַ קלאַסנלאָזע געזעל-שאַפט, און אַזוי ווי אין אַ קלאַסנלאָזער געזעלשאַפט קען דאָך ניט זיין קיין אידן-פּראָגע, איז דאָרט דאָס פּראָבלעם אָפיציעל ניט בנמצא. עס שטייט ניט אויף דער טאַג-אַרדענונג. אין דער ווירקלעכקייט האָט אָבער די פּראָגע כּסדר עקזיסטירט און האָט אפילו דורכגעמאַכט אַלערליי גלגולים.

לייוונג דורך אַסימילאַציע און די ערשטע אָפּנויגן

לענין האָט געהאַלטן, אַז אידן זיינען ניט קיין פּאַלק, ווייל זיי לעבן ניט אויף קיין אייגענער באַזונדערער טעריטאָריע. זיי זיינען רוסן, פּאַליאַקן, פּראַנצויזן א. א. אױב זיי האָבן אין משך פון דורות אויפגעהאַלטן אַ געוויסן אייגנאַרט, איז עס געשען צוליב די רדיפות-מצד דער אומוועלט און די באַדינגונגען פון די פאַרשידענע קלאַסן-געזעלשאַפטן. אין דער סאַציאַליסטישער וועלט וועלן זיי זיך פּולשטענ-דיק אַסימילירן, אויסמישן און פאַרשווינדן ווי אַ באַזונדערע גרופּע. לענין איז אָבער ניט געווען קיין אַנטיסעמיט. מיר דאַכט זיך, אַז אפילו זיינע שאַרפּסטע קעגנער האָבן קיינמאַל ניט געמאַכט קעגן אים אַזאַ פאַרוואָרף. אידישע אַסימילאַנטן, אויך בירגערלעכע, האָבן אויך געהאַט די זעלביקע מיינונג (ערשט לעצטנס האָט די אַסימילאַציע גע-מאַכט אַ „השיבנו נאָאָד“, אָבער נאָר אונטערן איינדרוק פון חורבן-איראַפּע און ווייל זיי האָבן איינגעזען, אַז פאַרשווינדונג דורך פאַרמי-שונג איז אָפהענגיק ניט בלויז פון די אידן, נאָר אויך פון דער אַר-מיקער וועלט).

גראַד אין זיין קעגנערשאַפט צו אַנטיסעמיטיזם איז לענין געווען פּרינציפיעל אויסגעהאַלטן, כּאָטש ביי אַנדערע ענינים האָט ער, ווי אַ גוטער באַלשעוויק, געהאַלטן פון טאַקטיק און אַז דער ציל כּשר'ט די מיטלען, אַזוי, צום ביישפּיל, האָט ער אין סאַמע ברען פון בירגער-קריג, אין אַ צייט ווען די רוסישע מאַסן זיינען געווען פאַר'סמ'ט פון

צאריסטישן אידן-האָס, געהאַלטן אַ פּלאַמיקע רעדע קעגן אַנטיסעמי-
טיזם — כאַטש ער האָט זיכער געוואוסט, אַז די ווייס-גוואַרדייער-וועלן
אויסנוצן אַט-דעם מאַמענט קעגן זיין רעוואָלוציע.

ער איז אויך געווען קאָנסעקווענט אין זיין שטעלונג. ס'האָט אים
אָפנים גיט געאַרט, וואָס אין באַלשעוויסטישן צענטראַל-קאָמיטעט איז
דעמאָלט געווען אַזאַ גרויסע צאַל אידן. ראשית, איז ער געווען אַן
אינטערנאַציאָנאַליסט; און צווייטנס, זיינען דאָך, לויט זיין טעאָריע,
זינאוועו אָדער ראַדעק בכלל גיט געווען קיין אידן, נאָר רוסן (מען
דאַרף דערמאָנען אַט-די פאַקטן גיט בלויז צוליב לעניניס זכות, נאָר
אויך כדי צו זען בולט'ער ווי די זאַכן האָבן זיך שפּעטער אַנטוויקלט
אין אַ פּונקט קעגנגעזעצטער ריכטונג).

אפשר האָבן אויך אַביעקטיווע פאַקטאָרן געשפּילט דערביי אַ
ראַליע. גראַד לויט דער מאַרקסיסטיש-לעניניסטישער טעאָריע מעג
מען זאָגן, אַז לעניניס ערלעכקייט אין אַט-דער פּראַגע איז גיט געווען
זיין פּערזענלעכער פּאַרדינסט, נאָר „אַ פּראָדוקט פון באַדינגונגען“;
אַז זיין „באַוואוסטזיין איז באַשטימט געוואָרן דורך דעם 'זיין' — דאָס
דעמאָלטדיקע צעשטערטע רוסלאַנד מיט די מיליאָנען מוזשיקעס-
אַנאַלפאַבעטן האָט זיך גענויטיקט אין דער אידישער אינטעליגענץ
אויף אַלע געביטן: אין דער טעכניק, פּאַרטיי, געשעפּטס-פאַרוואַלטונג.
מעדיצין א. אַז. וו. אַבער פאַרוואָס זאָלן מיר ביי אים צונעמען דעם
זכות, בפרט אַז אויף אַנדערע געביטן וואַרפט מען אים פאַר אַזויפּיל
הטאים?

אויב לענין האָט אין דער ווירקלעכקייט געמאַכט אַן אָפּנויג פון
זיין טעאָרעטישער איינשטעלונג אין דער אידן-פּראַגע, איז עס דווקא
געווען „לפנים משורת-הדין“, לטובת דעם ווייטערדיקן אידישן קיום.
אידן זיינען טאַקע, לויט זיין מיינונג, גיט געווען קיין פאַלק, אַבער
דערוויילע האָבן אין סאָוועטנפאַרבאַנד געלעבט אידישע מאַסן, וואָס
האָבן געהאַט אַן אייגענע שפּראַך און אַן אייגענע קולטור; האָבן זיי גע-
קראַגן אַ מעגלעכקייט זיך אויסצולעבן — אין די ראַמען פון דער סאָ-
וועטישער אידעאָלאָגיע — אין זייער אייגענער שפּראַך. אין די ערשטע
יאָרן נאָך דער רעוואָלוציע האָבן זיך אין סאָוועטנפאַרבאַנד אַנטוויקלט
אידישע שולן, אַ אידישע פּרעסע, ליטעראַטור, טעאַטער, היסטאָרישע
וויסנשאַפט אפילו (נאַציאָנאַל לויט דער פּאַרעם, סאַציאַליסטיש לויטן
אינהאַלט“).

אין די שפּעטערדיקע יאָרן איז געמאַכט געוואָרן אַ נאָך שאַרפּער-
רער אָפּנויג — מסתמא דערפאַר וואָס די טעאָריע וועגן אַסימילאַציע
און פאַרמישונג האָט זיך אַנגעשטויסן אויף שוועריקייטן. ס'איז אויפ-

געקומען דער ענין ביראָ-בידזשאַן, וואָס האָט דאָך אייגנטלעך געמיינט אַ "ציוניסטישע" לייזונג פון דער אידן-פראַגע אין סאָוועטנפאַרבאַנד. אַנשטאָט צו פאַרשווינדן, האָט גאָר אַ טייל פון אידיש-סאָוועטישן ישוב געדאַרפט באַקומען דעם סטאַטוס פון אַ נאַציאָנאַליטעט אויף אַן איי-גענער טעריטאָריע. די איבעריקע אידן, אין די אַנדערע סאָוועטישע רעפובליקן, האָבן משמעות נאָך אַלץ געדאַרפט זיך אויסמישן צווישן די אַרומיקע שכנים.

דער דורכפאַל פון ביראָ-בידזשאַן איז אַלגעמיין באַקאַנט. דער עקספערטמענט איז אַן ענין פאַר זיך.

ס'איז שווער צו וויסן, צי די סאָוועטישע אידן וואַלטן זיך באמת אַסימילירט און פאַרמישט אין באַדינגונגען פון אַבסאָלוטער גלייכ-קייט. בכל אופן וואַלט אַזאַ פראַצעס געמוזט געדויערן עטלעכע דורות און דער רעזשים וואַלט געמוזט האָבן אַ סך געדולד מיט די גרופעס, באַזונדערס די פרומע אידן, וואָס וואַלטן עקשנות'דיק זיך קעגנגע-שטעלט דער אויפלייזונג (וואַרים געוואַלט און טעראָר וואַלטן אין אַזאַ פאַל אַרויסגערופן נאָך אַ שטאַרקערן ווידערשטאַנד פון ברייטערע שיכטן).

די אַנטוויקלונג אין סאָוועטנפאַרבאַנד איז אָבער דערוויילע אַוועק אויף אַנדערע וועגן און אויך דאָס פנים פון דער אידן-פראַגע האָט זיך פאַרענדערט.

ווי נאָך דער עמאַנציפאַציע אין מערב

נאָך דער רעוואָלוציע האָבן די אידן אין סאָוועטנפאַרבאַנד דורכ-געמאַכט אַן ענלעכע אַנטוויקלונג ווי די אידן אין מערב-איראָפע נאָך דער עמאַנציפאַציע: איבערוואַנדערונג פון די שטעטלעך אין גרעסער-רע צענטערן, אַריינדרינגונג אין פרייע פראַפעסיעס, אין דער קונסט-וועלט, אין אינדוסטריעלער און פינאַנציעלער פאַרוואַלטונג. די אונ-טערדריקטע ענערגיע, וואָס האָט זיך אַנגעזאַמלט אין תחום-המושב האָט ווי מיטאַמאַל עקספלאַדירט. צוערשט זיינען זיי אויפגענומען גע-וואָרן מיט אַפענע אַרימס, ווייל דאָס לאַנד האָט זיך גענויטיקט אין אינטעליגענטע כוחות, אָבער ביסלעכווייז זיינען אויפגעשטיגן ברייטע שיכטן פון דער אַלגעמיינער באַפעלקערונג, וואָס האָבן רעפּלעקטירט אויף די זעלביקע פאַזיציעס. טעאָרעטיש וואַלט דערביי ניט געדאַרפט אויפקומען קיין פראַבלעם, וואַרים אין סאָוועטנפאַרבאַנד זיינען דאָך "אַלע מענטשן גלייך" און אויסערדעם זיינען דאָך דאָרט די אידן אפילו ניט קיין באַזונדער פאַלק. אָבער אין דער ווירקלעכקייט איז דער נאָ-ציאָנאַלער אַרגומענט אַריינגעמישט געוואָרן אין דער קאָנקורענץ. אַנומלט האָב איך באַגעגנט אַן אינטעליגענטע רוסישע פרוי, ניט

קיין אידישע, וואָס איז געבאָרן געוואָרן נאָך דער רעוואָלוציע און איז אויפגעהאָדעוועט געוואָרן אין סאָוועטנפאַרבאַנד. זי איז אויפגעוואָקסן אין די ווייטע פּראָווינצן, ערגיץ ביים קאַספּישן ים, און האָט שפּעטער שטודירט מערערע יאָרן אויף דער אוניווערזיטעט אין מאַסקווע.

— איז אין סאָוועטנפאַרבאַנד פאַראַן אַנטיסעמיטיזם אין פּאָלק? —

— האָב איך זי געפּרעגט.

— פאַראַן, אַ גאַנץ שטאַרקער אַנטיסעמיטיזם — האָט זי געזאָגט.

— פון וואָנען נעמט ער זיך?

— אידן זיינען פעאיקער, זיי אַרבעטן זיך שנעלער אַרויף, פאַר-

נעמען העכערע פּאָזיציעס — האָט זי געענטפּערט, ניט דערלאַנגענ-
דיק קיין פינטל מיטן אויג. דער ענין איז פאַר איר געווען קלאַר און פשוט. כ'דאַרף צוגעבן, אַז אונזער באַגעגעניש איז פאַרגעקומען אין ניו-יאָרק, וואו זי איז געקומען ווי אַן עמיגראַנטקע מיט אַ קורצער צייט צוריק. אין מאַסקווע וואָלט אַזאַ פרוי מיר זיכער געזאָגט, אַז אין סאָוועטנפאַרבאַנד איז ניטאָ קיין אידן-פּראָגע.

אַ פּאַרבייגייענדיקער קאַשמאַר אַדער אַ סימפּטאָם?

אַט-די אַנטוויקלונג איז זיך צונויפגעפּאלן מיט סטאַלין'ס טעראָר-
יאָרן. צו די עקאָנאָמישע פּאַקטאַרן זיינען נאָך צוגעקומען פּאַליטישע און גייסטיקע: דער סאָוועטנפאַרבאַנד האָט זיך אַלץ מער און מער אַרומגערינגלט מיט אַ כינעזישער מייער; די פאַרגעטערונג פון סטאַ-
לין'ען האָט ניט געוואוסט פון קיין גרעניץ; מען האָט פאַרטעמפּט די מוחות פון עולם מיט שמאַל-קעפּיקער פּראָפּאַגאַנדע; פאַרבינדונגען מיט דער אויסן-וועלט, אפילו בלויז „טעלעפּאָטישע“, נאָר אין גע-
דאַנק, זיינען באַטראַכט געוואָרן ווי אַ פאַרברעכן. אידן ווי אַ כלל האָבן זיך שווער אַריינגעפּאַסט אין דער דאָזיקער אַטמאָספּער. זיי האָבן אַרויסגערופן אַ פאַרדאַכט, וואָרים יעדער סקעפּטיקער איז דאָך אייגנטלעך אַ שטיקל קאַסמאָפּאָליט. אין זיין געראַנגל פאַר דער מאַכט האָט זיך סטאַלין פּערזענלעך אָנגעשטויסן אויף אידישע אַלטע באַל-
שעוויקעס, טעאַרעטיקער; ער האָט אָנגעהויבן אידענטיפּיצירן אידן מיט אינטעלעקטואַלן און קאַסמאָפּאָליטן — ס'הייסט מענטשן אַזעלכע, וואָס אַ דעספּאָט קען זיי ניט פאַרטראַגן.

באַלד האָט זיך אָנגעהויבן אַ קייט פון רעאַקציעס און קעגן-רעאַק-
ציעס: דער „קאַלטער קריג“ האָט פאַרשטאַרקט דעם פאַרדאַכט קעגן יעדן יחיד אַדער כלל, וואָס וואָלט געקענט האָבן אַ פאַרבינדונג מיטן מערב; ס'האָבן זיך אָנגעהויבן דיסקרימינאַציעס קעגן אידן. זיי האָבן אַרויסגערופן אַ דערוואַכונג פון נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין ביי אידן; דער אויפקום פון מדינת-ישראל האָט אַרויסגערופן אַ פרייד אין סאָוועטישן

אידנטום, ביז אַ כמעט־דעמאָנסטראַציע אַרום דער מאַסקווער שול. ביי דער מאַכט איז שטאַרקער געוואָרן דער פאַרדאַכט. אין דער אויסערן־פּאָליטיק האָט די סאָוועטישע רעגירונג אָנגעהויבן שטיצן די אַראַבער און העצן קעגן מדינת־ישׂראל. זי איז מסתמא ניט געווען זיכער, אַז אַלע אידישע בירגער פון לאַנד זיינען מסכים מיט אַט־דער פּאָליטיק. די באַהאַלטענע אַנטיסעמיטן האָבן דערשפּירט אַז „מען מעג שוין ווידער“ און דער אַמאָליקער אידן־האַס האָט אויפגעהויבן דעם קאַפּ, אַפֿן כמעט. אין זיין דעספּאָטישער מאַניער האָט זיך סטאַלין דערטראַכט צו דעפּאָרטאַציע פון סאָוועטישע אידן קיין מיטל־אַזיע אָדער סיביר. מען האָט אַרעסטירט „די אידישע דאָקטוירים“ און צו־געגרייט אַ פּראַצעס, וואָס האָט געדאַרפט דינען ווי אַ פּאַרשפּיל צום בייזן שפּיל.

דעם פּראַצעס גופא האָט שוין סטאַלין ניט דערלעבט. נאָך זיין טויט זיינען די דאָקטוירים באַפּרייט געוואָרן; די געפּלאַנטע גזירות קעגן אידן זיינען בטל געוואָרן. אין דער אַלגעמיינער „אויפטויאונג“ האָבן אויך אידן פּרייער אויפגעאַטעמט.

איז דער קאַשמאַר פון סטאַלין'ס לעצטע יאָרן, בנוגע דער אידן־פּראַגע, געווען ניט מער ווי אַ פאַרבייגייענדיקע דערשיינונג, אַ טייל פון דעם אַלגעמיינעם טעראָר, אָדער ער קען באַטראַכט ווערן ווי אַ סימפּטאָם — ווי אַ מאַמענטאַנער אויסברוך פון לאַטענטע כוחות, וואָס ווירקן אויך ווייטער? ווי זעט־אויס די איינשטעלונג פון סטאַלין'ס יורשים צו דער אידן־פּראַגע אין סאָוועטנפאַרבאַנד?

* * *

אין אירע אינטערוויען מיט אויסלענדישע קאָמוניסטן האָט די קולטור־מיניסטאַרשע פון ס. ס. ר., מאַדאַם פּורצעוואַ, דערקלערט אין איין אַטעם צוויי זאַכן; ראשית, אַז אידן אין סאָוועטנפאַרבאַנד זיי־נען פּראַפּאָרציאָנעל צופּיל פאַרטראַטן אין די פּרייע פּראַפּעסיעס, אויב־ווערזיטעטן און אַנדערע העכערע פּאַכן; והשנית, וואָס שייך אידישער קולטור; אַז אידן זיינען שוין אַסימילירט און ווילן ניט און דאַרפן ניט קיין אייגענע שפּראַך, ביכער, צייטונגען א. א. וו.

אַט־די צוויי דערקלערונגען זיינען אַ שטעטנדיקער געמיש פון צאַריסטישן „נומערוס קלאָוזוס“ און, להבדיל, לעניניס שטעלונג צו דער אידן־פּראַגע. דער צאַריזם האָט געהאַלטן, אַז אידן זיינען אַ פרעמד פּאָלק און ער האָט זיי געוואָלט באַגרעניצן אויף אַלע געביטן. לעזיין, ווידער, האָט געהאַלטן, אַז אידן זיינען בכלל קיין פּאָלק ניט — האָט ער זיך אָבער ניט געקיימערט וועגן דער פּראַפּאָרץ פון די אידן אין צע. קא. אָדער אויף די אוניווערזיטעטן. מאַדאַם פּורצעוואַ האָט אויס־

געקליבן די נעגאטיווע עלעמענטן פון ביידע שטעלונגען און האָט אויסגעקאָמבינירט פון זיי אַן אייגענע סתירה/דיקע שטעלונג.

וואָרים ממה נפשך: אויב מען וועגט און מען מעסט די צאָל אידן אין דער אָדער יענער פּראָפּעסיע אָדער אוניווערזיטעט, הייסט עס דאָך אַז מען באַטראַכט זיי ווי אַ באַזונדער גרופּע אָדער פּאַלק (צי ס'איז טאַקע סאַציאַליסטיש איינצופירן באַגרעניצונגען אין אַזאַ פּאַל, איז אַ באַזונדער פּראָגע); אויב, ווידער, מען אָנערקענט זיי ווי אַ פּאַלק, דאַרף מען זיי דאָך דערמוטיקן זיך אויסצולעבן אין זייער אייגענער קולטור. און וואָס איז שייך צו זאָגן אין סאָוועטנפאַרבאַנד זיי ווילן יאָ אָדער ניט? אפשר וואָלט מען געדאַרפט אַוועקזעצן אַ קאָמיסיע, וואָס זאָל אויך פאַר די אידן פאַרפאַסן אַן אייגענעם אלף-בית, ווי מען האָט עס געטאָן פאַר די טאַדזשיקן אָדער קאַלמיקן!

פּרעזעוואַס דערקלערונגען זיינען ניט געווען קיין צופאַל. אויף אַ פאַרזאַמלונג פון פירנדיקע קאָמוניסטן אין פּוילן האָט כרושטשעוּ גופּא גע'מוסר'ט די פּאַלאַקן, הלמאי אין צענטראַל-קאָמיטעט פון זייער פּאַרטיי זיינען פאַראַן „צופיל אַבראַמאַוויטשעס“ (דרך אגב — ווי כ'האַב געהערט אין וואַרשע — האָט אַ אידישע פּרוי, אַ וועטעראַן פון דער קאָמוניסטישער באַוועגונג אין פּוילן, גלייך נאָך דעם גענומען דאָס וואָרט און האָט געזאָגט כרושטשעוּ, אַז זיי זיינען ניט געקומען פּרעגן ביי אים קיין עצות וועגן דעם...).

די שטעלונג פון די איצטיקע סאָוועטישע פירער אין דער אידן-פּראָגע דערמאָנט אין דער מעשה מיט דעם מלמד, וואָס איז געגאַנגען קויפן אַ ציג, און מען האָט אים אָפּגענאַרט און אים אונטערגערוקט אַ באַק. מילא, פאַרפאַלן! ער האָט געכאַוועט און געקאַרמעט דעם באַק, און מילך האָט ער געמוזט קויפן ערגיץ-אַנדערש. אין עטלעכע יאָר אַרום איז אויסגעבראַכן אַ מגפה אויף ציגן, און דעם מלמד'ס באַק האָט אויך אַוועקגע'פּגר'ט. איז דער מלמד אַריין אין שטעלכל און האָט געמאַכט אַ הספד אויף זיין באַק בזה הלשון:

— אוי וויי איז מיר, גיב נאָר אַ קוק, אויף געבן מילך ביסטו געווען אַ באַק, אָבער אויף צו פּגר'ן ביסטו געוואָרן אַ ציג!... אויף צו ציילן און באַגרעניצן זייער צאָל אין באַשטימטע פּראָפּע-סיעס, זיינען אידן אַ פּאַלק, אָבער בנוגע קולטור זיינען זיי רוסן, אוקראַינער א. אַז. וו.

ס'איז אָבער ניט בלויז אַן ענין פון קולטור און אלף-בית. דער ענין פון דער אידישער פּראָפּאַרץ אויף פאַרשידענע געביטן איז איי-נער פון די וויכטיקסטע פּונקטן אין דער פּראָגע און וועט אפשר סוף-סוף צווינגען אַוועקצושטעלן אָפּן דאָס אידישע פּראָבלעם אין סאָוועטן-

פאַרבאַנד און זוכן וועגן פאַר זיין לייזונג. אייגנטלעך האָבן אויך ציוניסטישע טעאָרעטיקער אין אייראָפּע שטאַרק אַרויסגעהויבן אַט־דעם ענין (און אָנגעוויזן אויף אים ווי אויף איינער פון די סיבות פון אַנטיסעמיטיזם). די לאַזונג פון פּראָדוקטיוויזאַציע האָט פאַרנומען דעם אויבנאָן אין דער חלוצ'ישער באַוועגונג. גראַד ערב מיין רייזע אין סאָוועטנפאַרבאַנד האָבן איך געפירט אַ לענגערן שמועס וועגן דעם פּראָבלעם מיט חברים אין אַ קיבוץ פון „השומר הצעיר“, אין ישראל. זיי האָבן אַלע אַרויסגעוויזן פאַרשטענדעניש פאַר פּורצעוואַס טענה און כמעט מסכים געווען מיט איר (און זי בעיקר באַנוצט ווי אַן אַר־גומענט פאַר שלילת הגלות). אמת, די דערפינדונג פון אַן עלעקטראָניק־אויטאָמאַט קען ברענגען פונקט אַזויפיל פּראָדוקטיווע רעזולטאַטן ווי, לאַמיר זאָגן, האַקן האַלץ, אָבער דאָס איז שוין אַן ענין פאַר זיך. מען דאַרף אָבער ניט פאַרגעסן, אַז די „משנה“ פון די ציוניסטי־שע טעאָרעטיקער (און אויך פון די השומר־הצעיר'ניקעס) האָט אויסער דער דערמאַנטער „רישא“ געהאַט נאָך אַ „סיפּא“, דהיינו: איבערבוֹי פון אידישן לעבן אין אַ נאַציאָנאַלער היים, און פאַר אַלעמען — אויטאָ־עמאַציפּאַציע, ס'הייסט זעלבסט־אַנטשיידונג פון די אידן וועגן זייער אייגענעם גורל. אָבער אַרויסהויבן די פּריער־דערמאַנטע טענה און גלייכצייטיק פאַרבאָטן די אידן צו זוכן אַ לייזונג פאַר זייערע פּראָ־בלעמען — אַזאַ פּאָליטיק קען בלויז פירן, און פירט טאַקע, צו נגישות, רשעות און דיסקרימינאַציע.

מילדער אַנטיסעמיטיזם און דיסקרימינאַציע אין אַ טאַטאַליטאַרער געזעלשאַפּט

געוויסע קאָמוניסטישע מיטלויפער טענה'ן: מה רעש? און אין די מערב־לענדער איז דען ניטאָ קיין אַנטיסעמיטיזם? לאַמיר אָננעמען, אַז דער אַנטיסעמיטיזם אין סאָוועטנפאַרבאַנד איז אַ מילדער — ניט שאַרפּער ווי אין די דעמאָקראַטישע מערב־לענדער. אָבער אפילו לייכטע דיסקרימינאַציעס נעמען דאָרט אָן, צוליב דעם כאַראַקטער פון רעזשים, אַ שאַרפּערע פאַרעם. לאַמיר נעמען אַ ביי־שפּיל: אין אַמעריקע איז געווען (אָדער איז אויך אַצינד) באַגרעניצט די צאָל אידישע סטודענטן אויף געוויסע מעדיצינישע פּאַקולטעטן. אָבער פון דער אַנדערער זייט עקזיסטירן קעגן־ווירקנדיקע פּאַקטאַרן: עס זיינען פאַראַן אויך אַלגעמיינע ליבעראַלע אוניווערזיטעטן, אידן האָבן די מעגלעכקייט צו גרינדן אַן אייגענע אוניווערזיטעט מיט אַ מעדיצינישער פּאַקולטעט, אידישע סטודענטן קענען פאַרן שטודירן מעדיצין אין אויסלאַנד, און ווען זיי קומען צוריק וועט אַ אידישער ספעציאַליסט אָדער פאַרשער ניט מורא האָבן זיי צו פּראָטעזשירן א.א.וו.

אין סאָוועטנפּאַרבאַנד זיינען אַט־די אַלע מעגלעכקייטן ניט בנמצא. אויב דער שטאַט באַשטימט אַ „נומערוס קלאָוזוס“, קענט איר אים ניט דורכברעכן. עס בלייבט נאָר איין מיטל: כאַבאַר. אַבער ערשט דאָ וועט זיך אָנהויבן דער אמת'ער געוואַלד, ניט קעגן אידן, חס ושלום — ס'איז שטרענג פאַרבאָטן! — אַבער מיט גרויסע קעפּ און אונטער־שטרייכונג פון אידישע נעמען אין די צייטונגען: אַבראַשע מאַסיעיע־וויטש און סאַראַ אַבראַמאַוואַ האָבן געגעבן כאַבאַר.

דאָס זעלביקע איז אויך אויף אַנדערע געביטן: אויב אין אַמע־ריקע איז פאַראַן אַ ניט־אַפיציעלע דיסקרימינאַציע קעגן אידן ביים אָננעמען אויף העכערע שטעלעס אין געוויסע קאַרפּאָראַישאַנס, האָבן אַבער אויך אידן אַ בעסערע געלעגנהייט — דורך משפּחה און סביבה־באַצויאונגען — אין אַ ריי אַנדערע אונטערנעמונגען.

אין אַ געזעלשאַפט ווי די סאָוועטישע וועט אַבער אַ אידישער דירעקטאָר מורא האָבן צו פּראָטעזשירן אַ אידן, אויב ס'איז קעגן דער רעגירונגס־פּאָליטיק. דיסקרימינאַציע קען דאָרט ניט קאָמפּענסירט ווערן דורך קעגנזייטיקער הילף פון די באַַעוולה'טע. אַ קאָמפּענסאַציע קען געזוכט ווערן בלויז אויף זייטיקע וועגן, וואָס זיינען עלול אַרויסצו־רופן טענות און תּרעומות.

און נאָך אַן אונטערשיד: די אידן אין מערב האָבן אַ מעגלעכקייט זיך צו אַרגאַניזירן, צו פּראָטעסטירן און פּאָדערן. אַזאַ זאַך איז אין סאָוועטנפּאַרבאַנד אוממעגלעך. אויך פאַרלאָזן דאָס לאַנד איז אוממעגלעך. אַנצוהאַלטן אַ קאָנטאַקט מיט קרובים אין מערב איז פאַרבונדן מיט האַרצקלאַפּעניש און אין געוויסע צייטן — מיט סכנת נפשות. אין אַזעלכע באַדינגונגען פילן זיך די דאָרטיקע אידן איזאָלירט און אַנ־מעכטיק לגבי דיסקרימינאַציעס אַדער אויסברוכן פון אַנטיסעמיטיזם. לעצטנס האָבן מיר געהערט, אַז אידישע הויכע אַפיצירן האָבן צו־געשטעלט אַ פעטיציע צום קאָנגרעס פון דער סאָוועטישער קאָמוניס־טישער פּאַרטיי אין מאַסקווע וועגן פאַרריכטן די עוולות, וואָס זיינען באַאַנגען געוואָרן פון סטאַליניסטישן רעזשים קעגן די אידישע ווע־טעראַנען און קריגס־העלדן. מען דאַרף אַבער ניט פאַרגעסן, אַז אַט־די פעטיציע איז געווען אין דער ליניע פון כּרושטשעוויס שאַרפּער דעסטאַליניזאַציע־פּאָליטיק, והשנית: ס'איז טאַקע געווען אַ סענסאַציע־נעלער חידוש — אַ יוצא מן הכלל, וואָס אונטערשטרייכט שאַרף דעם כלל.

אַ פּאָליטיק וואָס צעשטערט זיך אַליין

די איצטיקע רוסישע פירער האָבן, קענטיק, ניט קיין קלאַרע און אויסגעהאַלטענע ליניע אין דער פּראָגע. פון איין זייט האַלטן זיי זיך

נאָך מסתמא ביי דער לעניניסטישער טעאָריע, אַז אידן זיינען ניט קיין פּאַלק און אַז זיי דאַרפן זיך אויסמישן און פאַרשווינדן. אָבער אַזוי ווי אַט־די פירער דערמוטיקן דערווילע געוויסע „פּראָפּאַרציע“־באַגרעני־צונגען לגבי אידן (ווי מען האָט עס געקענט דרינגען פון פּרעזעוואַס און כּרושטשעוו'ס דערקלערונגען). צעשטערן זיי זייער אייגענעם ציל: אַנשטאַט זיך צו אַסימילירן פּולשטענדיק, וואַכט גאָר אויף ביי די אידן אַ נאַציאָנאַלער באַוואוסטזיין, ווי דער שטייגער ביי אונטערדריק־טע און געקריוודעטע. עס ווערט אַזוי־אַרום געשאַפן אַ פאַר־כּישופֿטער קרייז, אין וועלכן דאָס פּראָבלעם ווערט אַלץ מער און מער פאַרשאַרפט. ס'איז שווער צו וויסן, צי דער אָדער יענער סאָוועטישער פירער לייט אַליין פון אַן אַנטי־אידישן קאַמפּלעקס. ס'איז אָבער זיכער, אַז אַנטיסעמיטיזם איז אַצינד ביי זיי — אין קעגנזאַץ צו לענינ'ען — אַז ענין פון טאַקטיק, און אַז זיי גיבן נאָך די אַנטי־אידישע געפילן פון די מאַסן, וואו אַזעלכע עקזיסטירן און קומען צום אויסדרוק. און די עקאַנאָמישע און פּאָליטישע סטרוקטור פון סאָוועטנפּאַרבאַנד איז אַ פּרוכטבאַרער באַדן פאַר קנאה־שנאה, פאַרביטערונג, ביטערער קאַנקו־רענץ און ממילא אויך אַנטיסעמיטיזם.

אַזוי ווי דער סאָוועטנפּאַרבאַנד איז אַפיציעל אַ קלאַסנלאָזע גע־זעלשאַפט, עקזיסטירט דאָרט אַפיציעל ניט קיין אידן־פּראָגע. אויף דעם געביט ווערט דאָרט געפירט אַ שטרויס־פּויגל־פּאָליטיק. אָבער אַזוי ווי די פּראָגע עקזיסטירט אין די טיפּענישן, קריגט זי פון צייט צו צייט איר אויסדרוק אין ווילדע אויסברוכן, ווי די פאַרעפנטלעכונג פון בלוט־בלבול "געשיכטעס אין דאַגעסטאַן, מיאָס'ע קאַריקאַטורן און זידלעריען קעגן יחידים מיט אידישע נעמען אין דער פּרעסע א. א. וו.

די לעצטע געשעענישן און — וואָס ווייטער ?

ס'איז זיכער, אַז אין דעם גאַנצן פּלאַנטער פון דער פּראָגע האָבן די סאָוועטישע פירער אין שטרעבונג, וואָס איז זיי דורכאויס קלאָר: איבערצורייסן די באַציאונגען צווישן די סאָוועטישע אידן און די אידן פון מערב (און אפילו פון די סאַטעליטן).

אין די לעצטע עטלעכע יאָר, אין דער צייט פון דער „אויפטוי־אונג“, האָבן אַ סך אידישע טוריסטן פון מערב באַזוכט דעם סאָוועט־פּאַרבאַנד. אידן האָבן בדרך כלל מער צוטרוי איינער צום צווייטן. אידישע טוריסטן האָבן אַ סך געהערט וועגן די גייסטיקע אַנטוויקלונג־גען און וועגן די געפילן און שטרעבונגען פון די דאָרטיקע אידן. ס'איז ניט קיין סוד, באַריכטן וועגן אַזעלכע באַגעגענישן און שמועסן זיינען ברייט פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דער גאַנצער אידישער פּרעסע פון

דער פרייער וועלט. אַפּטמאַל איז אפשר אויך צופיל גענעראַליזירט געוואָרן אין די דאָזיקע באַריכטן.

אַזוי־ווי די שולן זיינען די איינציקע אידישע „אַדרעסן“ אין סאַ-וועטנפּאַרבאַנד, איז מעגלעך, אַז די אַרעסטן פון גבאים אין לענינגראַד און מאַסקווע האָבן אַ שייכות מיט די דאָזיקע באַריכטן. ס'איז געווען ווי אַ התראה: למען ישמעו וייראו.

סטאַלינ'ס אַנטיסעמיטיזם האָט זיך צעבושעוועט אויפן הינטער־גרונט פון „קאַלטן קריג“. צוגלייך מיטן „קאַלטן קריג“ קעגן מערב־דיקן אויסלאַנד, האָט ער דערקלערט אין סאַוועטנפּאַרבאַנד גופא אַ מלחמה קעגן „קאַסמאָפּאָליטן“ און די אַלע, וואָס וואַלטן געקענט האָבן אַ קאַנטאַקט מיט מערב. ער האָט זיך דערטראַכט צו דעפּאַרטאַציע פון די אידן.

די איצטיקע סאַוועטישע פירער זיינען נישטערער און ווייניקער גענויגט צו טעראָר לייוונגען פון פּראָבלעמען. ס'איז צו האַפּן, אַז זיי וועלן מיט דער צייט אַוועקשטעלן די אידן־פּראָגע אָפּן און זאַלעך אויף דער טאַג־אַרדענונג. ערשט דעמאָלט וועט קענען געזוכט ווערן און געפונען ווערן אַן אויסוועג און אַ לייוונג.

קאַטיאַ איוואַנאַוואַ — אַ סאַוועטישע וועגווייזערין

— מען זאָגט, אַז אַלץ וואָס מיר רעדן גיט איר איבער ווייטער ...
— וועמען?
— כ'וויס? דער פּאַליציי אפּשר ...
קאַטיאַ איוואַנאַוואַ, מיין וועג-ווייזערין אין מאַסקווע, האָט לייכט
אַ שמיכל געטאַן:
— איך ווייס, איר מיינט, אַז מיר זיינען אַלע געהיים-אַגענטן, אַז
מיר אַרבעטן מיט מיט דער פּאַליציי. ס'איז אַ באַליידיקונג!
— אַזוי ווי מיר שמועסן אויפּריכטיק, האָב איך אייך געזאָגט,
וואָס כ'האַב געהערט.
— ס'אַ ליגן! — האָט זי אויסגערופן — איך ווייס אפילו ניט
וואו די פּאַליציי געפינט זיך. איר גלויבט מיר? קוקט מיר אַריין אין
די אויגן! איר גלויבט מיר, אַז ס'איז אַ ליגן?
אירע אויגן זיינען געווען העל-גריין און איר בליק — גוטמוטיק
און נאַאיוו.
— יאַ — האָב איך געזאָגט. כ'האַב איר געגלויבט, כאַטש על-פי
שכל האָב איך פאַרשטאַנען, אַז זי זאָגט משמעות ניט דעם אמת. אין
אַ געוויסן זינען גלויב איך איר נאָך אויך איצט, כאַטש זייטיקע מענטשן
אין סאַוועטנפאַרבאַנד און יעדער איינער אין אויסלאַנד האָט מיך אויס-
געלאַכט פאַר אַזאַ נאַאיווער מיינונג.
זי איז אַלט געווען עטלעכע און צוואַנציק יאָר, האָט פאַרענדיקט
אַ העכערע שולע פאַר שפּראַכן און האָט גערעדט אַ גוטן ענגליש (אפּשר
מיט אַ לייכטן ברוקלינער אַקצענט, ווייל זי איז אָפט אַרומגעגאַנגען
מיט טוריסטן פון בראַנקס און ברוקלין). איר מאַן האָט געאַרבעט ביי-
טאַג און אין אַוונט האָט ער געלערנט אויף אינזשיניער-קורסן. נאָך
אונזערע טורס האָט זי כמעט שטענדיק אָפּגערופן איר מוטער אויפן
טעלעפּאָן, זיך נאָכגעפרעגט אויף דער משפּחה. נאָך דער אַרבעט איז
זי טיילמאָל אַריין עסן אין אַ „סטאַלאַוואַיאַ“ (פּאַלקס-רעסטאָראַן); זי

האָט קיינמאָל נישט אָנגענומען מיין איינלאָדונג צום עסן אין אַ טוריסטן־רעסטאָראַן, אָדער אפילו טרינקען אַ קאַפּע, כאָטש זי האָט גוט גע־וואוסט, אַז כ'האַב איבעריקע קופּאַנען.

האָט זי געזאָגט אַ ליגן? זי האָט עס אפשר אַליין נישט געוואוסט גענוי; נישט געקענט אונטערשיידן די גרעניצן. מען דאַרף נישט פאַר־געסן, אַז דאָס לעבן אין סאָוועטנפּאַרבאַנד איז פול מיט אָנשטעל, מיט טעאַטראַלע עפּעקטן, מיט „מעיק בעליוו“. דער תּהום צווישן דער אידעאָלאָגיע און דער ווירקלעכקייט, אַ שטייגער: עס עקזיסטירן גרויסע אונטערשידן פון לוינען, עס קומען אויף יחוס־דיקע, כמעט־אַריסטאָ־קראַטישע שיכטן אין מיליטער און אין דער אינדוסטריע־פאַרוואַל־טונג; אַלע ווייסן עס. אָבער גלייכצייטיק ווייסן אויך אַלע, אַז זיי לעבן אין אַ קלאַסנלאָזער געזעלשאַפט — אַזוי זאָגט די אָפיציעלע ליניע, און אַלע מוזן אין דעם גלויבן.

בעת אַ שמועס מיט אַ סאָוועטישן זשורנאַליסט פון אַ גרויסער רוסישער צייטונג, האָב איך זיך ביי אים נאַכגעפרעגט וועגן דער באַשפּיזונג־לאַגע אין לאַנד: צי ס'איז פאַראַן גענוג ברויט? — ברויט איז שוין ביי אונז קיין פּראַבלעם נישט — האָט ער גע־זאָגט — פאַראַן איבערגענוג.

— און פלייש?

— דערוויילע ווייניק. ס'איז אפשר אין אַ גרויסער מאָס צוליב מאַנגל אין אַרגאַניזאַציע און די „העלדזלעך“ אין טראַנספּאָרט. אָבער עטלעכע טעג שפּעטער האָב איך געזען אין לענינגראַד, אויף נייעווסקי פּראַספּעקט, ווי די קראַמען זיינען ממש באַלאַדן מיט פלייש: וואַרשטן, שינקעס, פלייש מכל המינים. — ווי קומט עס? — משמעות דערפאַר וואָס ס'איז געווען ערב דעם ערשטן מאַי, קיין לענינגראַד זיינען אָנגעקומען דעלעגאַציעס פון גאָר דער וועלט, טור־ריסטן, עקסקורסיעס. פאַר די עטלעכע גרויסע שטעט איז געווען גע־נוג פלייש. זיך צו באַווייזן! דערפאַר האָט מען מסתמא אין די קליינע פּראָווינק־שטעט שוין לאַנג נישט באַקומען קיין ביסן פלייש.

דעם זעלביקן טאָג האָט אַ קאָמוניסטקע פון מזרח־דייטשלאַנד מיר אָנגעוויזן ווי ריין און ציכטיק די גאַסן זיינען. כ'בין אַליין אויך געווען באַאיינדרוקט. ווען כ'האַב עס אַ שעה שפּעטער געזאָגט מינעם אַ באַ־קאַנטן, אַ סאָוועטישן בחור, אַן אפיקורס, האָט ער מיך אויסגעלאַכט:

— זויבערקייט? ס'איז דאָך אַלץ דאָ, אין צענטער, פאַר די טור־ריסטן פון אויסלאַנד און באַזוכער פון די פּראָווינצן. גיי אַרויס אַ צענדליק גאַסן ווייטער, און וועסט זען ווי ס'איז שמוציק! קום, כ'וועל דיך אַריינפירן אין אַ קאַרידאָר פון אַ הויז, וואו עס וואוינען 7 פּאַמי־

ליעס אין איין דירה. און איבערן לאַנד? וואָלסט געדאַרפט אַרויספאַרן אין טיף ראַסע, אין ניוזשני-נאַוואַראַד, אויפן וועג קיין סיביר. אַלץ איז ווי געווען, ווי אונטערן צאַר: די אַלטע הילצערנע כאַטעס, בלאַ-טיקע גאַסן, ריבענדיקע דעכער.

אַ לאַנד וואו קויפן אַ פאַר שייך קומט-אַן דעם בירגער כקריעת ים-סוף, אַבער דערפאַר האָט ער אַרויפגעשיקט דעם ערשטן ספוטניק אין רוים און זיין גאַנאַרין האָט דער ערשטער געקרייזט אין חלל אַרום דער ערד.

* * *

אין אונזערע דיסקוסיעס איז זי אַפט געקומען צומאַרגנס מיט בעסערע און שטאַרקערע אַרגומענטן. האָט זי זיי געהערט פון עמיצן? אפשר האָט זי אַליין נאַכגעטראַכט.

שעה'ן-לאַנג האָט זי מיך אַרומגעפירט איבער דער נייער מאַסקווער אוניווערזיטעט: גרויסע ליכטיקע זאַלן; האַלן מיט סטאַטועס פון סאַ-וועטישע וויסנשאַפט-לייט און שרייבער; וואוין-צימערן פאַר די סטודענטן; אַ ווינדע וואו מען לייגט אַריין אַ באַשטעל-צעטל און זי קומט צוריק מיטן באַשטעלטן בוך; לאַבאָראַטאָריעס, שטודיר-צימערן, אַ שוויים-באַסיין אפילו. אין די קאַרידאָרן און אויף די טרעפּ האַבן מיר באַגעגנט עקסקורסיעס פון אַזיע, פון אַפריקע, פון מזרח-דייטשלאַנד אפילו. פון אויבן האָט מען געקענט זען, ווי אויף אַן עקראַן, ווי יונגע בחורים און מיידלעך שפּרינגען אַראָפּ פון ברעטער, טונקען זיך אונטער און שווימען אין די בלויע וואַסערן פון באַסיין.

אויף די געסט פון אַפריקע און אויף חסידים-קאַמוניסטן פון מערב האָט די געביידע זיכער געמאַכט אַ געוואַלטיקן איינדרוק (זי איז טאַקע געציילט געוואָרן צווישן „סטאַלינס זיבן וואונדער“); אַבער אַז מען נעמט אַראָפּ דעם אַנשטעל און די טעאַטראַלע עפעקטן, באַקומט זיך אַ געוויינלעכער מאַדערנער אוניווערזיטעט-בנין, וואָס מען זעט אַפט אין אַמעריקע אַדער מערב-איראָפּע. דערנאָך זיינען מיר ווי צופעליק געפאַרן פאַרביי די גרויסע מאַדערנע הייזער-בלאָקן פון דער „קאַמ-סאַמאַלסקאַיאַ“-געגנט, וואו קאַמסאַמאַלצעס האַבן טיילמאַל געאַרבעט פרייוויליק אין זייערע פרייע זונטיקן.

— איר ווילט אונז באַאיינדרוקן מיט שיינע געביידעס — האַב איך געזאָגט קאַטיאַן צומאַרגנס — אַבער אונז אינטערעסירט דאָ מער די פּראַגע פון פרייהייט און מענטשן-ווירדע: אַרעסטן אינמיטן נאַכט, פאַרשיקונגען קיין סיביר, אונטערדריקונג פון וואַרט און געדאַנק.

— יאָ, עס זיינען געווען שווערע צייטן — האָט זי שטיל געזאָגט — אַבער איצט קומען-פאַר ענדערונגען.

— איר האָט גלייכצייטיק, אין איין אַטעם כמעט, געהערט סיי וועגן

די יארן פון טעראר אין דער פארגאנגענהייט און סיי וועגן דעם אז פון איצט און ווייטער וועט שוין זיין בעסער. אבער מיר האבן געהערט וועגן טעראר שוין אין 1937, און מיר האבן געדארפט ווארטן 20 יאר אויף א שטיקל פארבעסערונג. פאר דער צייט איז אזוי פארטיפט געווארן די אנטווישונג אין סאוועטנפארבאנד, אז איצט וועט מען שוין אין אמעריקע, א שטייגער, ניט וועלן גלויבן, אז ס'איז פארגעקומען אן ענדערונג. ביכער, וואס שילדערן די לאגערן אין סיביר, זיינען דאך דערשינען אין א גרויסער צאל, אין מערב, גראד אין די לעצטע יארן. — פון וואנען האט איר עס געוואוסט אין 1937? — האט זי א פרעג געטאן.

זי האט אפשר געפרעגט סתם, צוליב נייגעריקייט. אבער מיר איז אז אויגנבליק פארגעקומען, ווי זי וואלט מיך חושד געווען, אז כ'האב געהאט געהיימע קאנאלן פון אינפארמאציע.

— ווייל כ'האב געקענט געטרייע קאמוניסטן, וואס זיינען אוועק אין סאוועטנפארבאנד און זיינען דארט פארפוילט געווארן אין די תפיסות אדער אין סיביר. און אויסערדעם: ס'האט זיך ניט געלייגט אויפן שכל, אז אלע קאמוניסטישע פירער, אויסער סטאלין'ען, זיינען געווארן פאררעטער און שפיאנען.

צומארגנס איז אונז ווידער אויסגעקומען צו רעדן וועגן פרייהייט. קאטיא איזוואנאווא האט זיך אויפגערעגט:

— כ'זוייס ניט פארוואס איר רעדט אזויפיל וועגן פרייהייט. פרייהייט! ... פרייהייט! ... אט לעב אין אין סאוועטנפארבאנד און איך פיל זיך פולשטענדיק פריי. כ'טו וואס איך וויל און איך פאר וואו איך וויל.

— און ווען איר וואלט געוואלט עפעס זאגן קעגן דער פארטיי אדער קעגן דער רעגירונג?

— פארוואס זאל איך רעדן קעגן דער פארטיי? קעגן דער רעגירונג? כ'האלט, אז זיי פירן די ריכטיקע פאליטיק — האט זי געזאגט. ס'איז מאדנע, אבער בשעת-מעשה איז מיר ניט איינגעפאלן קיין שום קאנקרעטער ביישפיל, וואס זאל אילוסטרירן איר אומפרייהייט. כ'האב זיך אריינגעלאזט אין אן אלגעמיינער דערקלערונג:

— פאראן פיש, וואס לעבן עטלעכע הונדערט מעטער אונטערן וואסער. זיי זיינען דארט אויפגעוואקסן און זיי פילן אפילו ניט דעם דרוק פון די געוואלטיקע מאסן וואסער, וואס דריקן אויף זיי.

שפעטער האט זיך געמאכט א קאנקרעטער ביישפיל. פאר מיינ אפפאר האב איך איר געזאגט, אז כ'וואלט איר געוואלט שיקן א קליי-ניקייט, א מתנה פון אמעריקע. זי האט מיר מערערע מאל אנגעזאגט,

אז כ'זאל עס ניט טאן. ווען איך וואלט איר געזאגט, אז זי האט מורא, וואלט זי עס זיכער געלייקנט. איך מעג איר שרייבן, האט זי געזאגט, אבער — האט זי צוגעגעבן מיט לייכטער פארלעגנהייט — ליבערשט אויפן אדרעס פון „אינטוריסט“.

— א שטארקן איינדרוק האבן אויף מיר דווקא געמאכט די פרויען, וואס ארבעטן אין די גאסן — האבן איך געזאגט.

אין די גאסן פון מאסקווע זעט מען טויזנטער און טויזנטער פרויען, אנגעטאן אין שטיוול, וואס ארבעטן אויף א פרימיטיוון אופן, מיט רידלעך אין די הענט; ביים גראבן ראואקעס, אויסגלייכן וועגן א. א. — וואס פאר אן איינדרוק? — האט זי געפרעגט מיט א שאטן פון אומרו אין די אויגן.

— זיי דערמאנען מיר אין די פיאנער-יאָרן אין ארץ-ישראל, ווען די מיידלעך פון די קיבוצים האבן געארבעט ביים האקן שטיינער אויף די שאסייען, ביים בויען הייזער.

זי איז געווען צופרידן מיט מיין ענטפער. אפטמאל איז מיר פאָר-געקומען מאַדנע, וואס עס גייט איר אזוי אין לעבן מיך צו באַאיינדרוקן מיט די גוטע זייטן פון סאָוועטנפארבאנד — אז כ'זאל ניט זען קיין שום פלעק. וואס איז זיי אייגנטלעך פאָר אַ חילוק? זי האט צוגעגעבן: — צען מיליאָן סאָוועטישע מענער זיינען געפאלן אין קריג קעגן די נאַציס, מוזן די פרויען טאָן זייער אַרבעט, אפילו די שווערסטע אַרבעטן.

זי האט זיך געוואונדערט הלמאי איך בלייב ניט אין מאַסקווע איבער דעם יום-טוב פון ערשטן מאי. — פאָרוואָס?

— איך בין קעגן מלחמה און איך גיי ניט אויף מיליטערישע פאָ-ראַדן. נו, יא, לענין וואלט אַוודאי געזאָגט, אז כ'בין אַ קליינבירגער-לעכער צעקראַכענער פאַציפיסט.

* * *

צוויי אַ זייגער האָבן מיר געדאַרפט פאָרן אויף אַ באַגעגעניש צו די אַידישע שרייבער. אין לעצטן מאַמענט איז די טרעפונג אַפגעלייגט געוואָרן אויף פיר אַ זייגער; זיינען מיר דערוויילע געפאָרן אַנקוקן אַ קולטור-פאַרק. אַ פאַרק ווי אַלע פאַרקן, מיט ביימער און סאָזשעלקעס א. א. אַז. ווי צוויי שעה איז אַ סך צייט, ווען מען וויל אַ סך הערן און לערנען. און ווי האָבן געזאָגט די הומאַניסטן: „יעדער זאָך וואָס איז מענטשלעך, איז מיר ניט פרעמד“.

— ווי איז די באַציאונג פון דער סאָוועטישער יוגנט צו משפּחה? צו פרייער ליבע? — האָבן איך געפרעגט מיין וועג-ווייזערין.

— די איצטיקע סאָוועטישע יוגנט איז פאַר געטריישאַפט אין דער פּאַמיליע, קעגן פּרייער ליבע, קעגן זייטיקע אַפּערעס — האָט זי געזאָגט. — און פאַר דער חתונה?

— מיר האַלטן, אַז אַ סאָוועטישע פּרוי דאַרף אָפּהיטן איר צניעות אויך פאַר דער חתונה.

— ביי אייך איז איין פאַרטיי, איין פירער, איין וואַל-ליסטע און דערפאַר אויך... איין מאַן — האָב איך געזאָגט.

כ'האַב געמיינט, אַז ס'איז סתם אַ זאָג, אָבער ס'איז משמעות פאַראַן אַ סך אמת אין דעם. אין מערב-איראָפּע האָב איך שפּעטער געלייענט אַן ערנסטע אָפּהאַנדלונג וועגן דער פּראָגע. דער מחבר האָט באַשטע-טיקט קאַטיאַס דערקלערונג וועגן דער איינשטעלונג פון דעם יוגנט סאָוועטישן דור. (עס זיינען, פאַרשטייט זיך, פאַראַן אויסנאַמען.) ער האָט אויך אויפגעציילט עטלעכע סיבות: אַ טאַטאַליטאַרער רעזשים קען ניט פאַרטראַגן קיין אָפּנויגן אויף קיין שום געביט. דאָס לעבן פון בירגער דאַרף זיין אַן אָפּן בוך. אויב מענטשן זאָלן זיך אָנהויבן טרעפן געהיימערהייט, קען עס נאָך פירן אויך צו פּאַליטישער קאָנספּיראַציע. און ווער קען וויסן צו וואָס מענטשן קענען זיך אַלץ דעררעדן אויף אַ פאַרבאַטענער באַגעגעניש בחדרי-חדרים?

ווי צייטן בייטן זיך! אַמאָליקע יאָרן האָבן משכילים אפילו גע-האַט אַ גלייכווערטל וועגן דער מאַראַל פון דער סאָוועטישער יוגנט (וואָס עס לוינט זיך אפשר צו פאַרצייכענען, פון טשיקאָוועסט וועגן, פאַר דעם „צוקונפטיקן היסטאָריקער“), דהיינו: „ביי זיי שרייבט מען עמעס מיט אַ סמך, דערפאַר איז ביי זיי זונס אַן אַ תיו (סוף)“. נו, אדרבא, גיי דערקלער קאַטיאַ איוואַנאָוואַן אַזאַ מין פּילאָלאָגישן משל! — אין די יאָרן נאָך דער רעוואָלוציע האָט די יוגנט געטראַכט אנדערש — האָב איך געזאָגט — איר האָט געהערט פון אַלעקסאַנדראַ קאַלאַנטאַיאַס „דריי דורות“?

— יא.

— די יוגנט האָט דעמאָלט געהאַלטן, אַז געשלעכטלעכע באַציי-אונגען זיינען אַ ריין פיזיאָלאָגישער ענין, „ווי אויסטרינקען אַ גלאַז וואַסער“. לענין פּערזענלעך האָט אינטערוויענירט אין דער פּראָגע. ער איז איינמאָל אויפגעטראַטן אויף אַ קאָנגרעס פון קאָמסאָמאָל און האָט זיי געזאָגט: „ס'איז אפשר טאַקע ווי אויסטרינקען אַ גלאַז וואַסער, אָבער אויך וואַסער טרינקט מען ליבערשט פון אַ ריינעם גלאַז“.

מיטאַמאָל האָב איך זיך געכאַפט, אַז איך האַלט אין איין ציטירן לענינען — פּונקט ווי טוביה דער מילכיקער האָט געשאַטן מיט מדרשים, אַ שטייגער. כ'האַב שיר ניט אַריינגעלייגט לענינ'ען אין מויל

אריין טוביה'ס א בפירוש'ע גמרא: „אסקורדא דמסקנתא דקרנוסא דפרסמכתא...“

און ווי זאגט דאָרט טוביה, טאָקע מניה וביה, גלייך אויף אן אָרט: „זאָלסט אזוי זיין מיט דער נאָז, קצב'ניאַק, ווי ס'איז גאָר פאָראַן אַזאַ גמרא אויף דער וועלט...“

* * *

— איר האָט געהערט וועגן פרויד'ן? — ניין. זי האָט קיינמאָל דעם נאָמען ניט געהערט. — וועגן פסיכאָנאָליזע? דאָס וואָרט האָט זי אפשר געהערט פון אַ טוריסט. מיר האָבן זיך צערעדט וועגן גויראַזן. — ביי אייך זיינען מסתמא פאָראַן ווייניקער גויראַטיקער — האָב איך געזאָגט.

— פאָרוואָס?

— אין מערב זיינען אָפט די פחדים אומקלאָרע, פסיכישע, זיי שטעקן אין אונטערבאוואוסזיין; ביי אייך, אין סאָוועטנפאָרבאָנד, איז די שרעק און אָפענע, אַ קאָנקרעטע: מען האָט מורא פאָר דער געהיים-פאָליציי, פאָר אַ קלאָפּ אין דער טיר ביינאַכט, פאָר פאָרשיקונג אין סיביר. עס בלייבט ניט קיין אָרט פאָר פאָרנעפּלטער גויראַטישער שרעק. כ'האָב שפּעטער געשמועסט וועגן דעם מיט אַ פסיכיאָטר אין מערב. ער האָט געהאַלטן, אַז איך בין טיילווייז גערעכט: אין סאָוועטן-פאָרבאָנד ליידן מענטשן ווייניקער פון גויראַזן; אָבער די סיבות זיי נען גאַנץ אַנדערע. אין דער מערב-וועלט זיינען אין די לעצטע יאָר-הונדערטער זיך פאָנאָנדערגעפאלן די מערסטע אויטאָריטעטן: די מאַ-נאַרכיע, דער אַדל א. א.; די רעליגיע מיט איר אַבסאָלוטער מאָראַל און רעגולאַטאָרישן ריטואַל האָט פאָרלאָרן איר השפּעה, און די מאַ-דערנע וועלטלעכע פּילאָזאָפיע זעט ניט קיין טראַנסצעדענטאַלן זינען אין לעבן. דער יחיד איז איבערגעלאָזט געוואָרן אויף זיין אייגענעם באַראַט אין אַ זינלאָזער וועלט. אין סאָוועטנפאָרבאָנד עקזיסטירט אַ פעסטער סדר-העולם מיט איינגעשטעלטע סאָציאַלע מוסטערן (פּאַ-טערנס) און ראַמען, מיט פעסטגעשטעלטע אמת'ן און שטרענגע באַ-גריפן פון „כשר“ און „טריף“, סייגים און „טאַבוס“, און הויך איבער אַלץ הויערט די פּאַטער-געשטאַלט פון גרויסן פירער. פאָראַן עמיצער וואָס ווייסט אַלץ און טראַכט פאָר אַלעמען. אין אַזאַ פעסט-איינגע-שטעלטן סדר פילט זיך דער יחיד פסיכיש זיכערער, סטאַבילער.

כ'האָב אויך געהערט אַן אַנדער מיינונג — פון אַן אַמעריקאַנער פסיכאָלאָג, וואָס האָט לעצטנס דורכגעפירט, אין משך פון 4 חדשים, אַ פאָרשונג צווישן סאָוועטישע קינדער. ער האָט באַריכטעט, אַז קינד-דער און יוגנטלעכע זיינען דאָרט פונקט אזוי גויראַטיש ווי אין מערב.

זאל עס זיין א פועל-יוצא פון דער נייעסטער „ליניע“? אז מען שלעפט אַרונטער די פּאַטער-געשטאַלט פון היסב-בעט און מען לייגט זי אַריין טיף אין ד'ר'ערד (פשוטו כמשמעו), איז עס זיכער ניט בלויז אַ פּאַלי-טישע ענדערונג, נאָר אויך אַ גייסטיקע אויפטרײסלונג און אַ פּסיכישער „שאַק“.

* * *

— וואָס זיינען אייערע איינדרוקן פון סאַוועטנפאַרבאַנד? — האָט קאַטיאַ איוואַנאַוואַ מיך געפרעגט קורץ פאַר מיין אָפּפאַר — אָבער זאָגט מיר דעם אמת, אויפריכטיק!

כ'האַב איר איבערגעגעבן מערערע פון די איינדרוקן, וואָס כ'האַב פאַרצייכנט אין מיין „טאַגבוך“, פּאַזיטיווע און נעגאַטיווע, ניט אַלץ פאַרשטייט זיך — שוין בלויז פון העפלעכקייט וועגן.

— און איצט וויל איך אייך עפעס פרעגן — האָב איך געזאָגט — איר וועט מיר אָבער זאָגן דעם אמת? אויפריכטיק?
— יאָ, זיכער!

— וועגן אידן אין סאַוועט-רוסלאַנד. כ'הער וועגן דיסקרימינאַציעס קעגן אידן, שנאה, אַנטיסעמיטיזם. ס'איז אמת?

— ס'אָ ליגן! ניטאָ ביי אונז קיין דיסקרימינאַציע קעגן אידן. אידן זיינען ביי אונז גלייך מיט אַלעמען. מיר לערנען אין די זעלביקע שולן, אַרבעטן צוואַמען. מיר האָבן אידישע פריינט, מיר זיינען זיך מתחתן מיט אידן. נאָר די שונאים פון אונזער פּאַלק האָבן אויסגעטראַכט, אַז ס'איז ביי אונז פאַראַן אַנטיסעמיטיזם.

ס'איז געווען דאָס איינציקע מאָל, וואָס זי האָט באַנוצט דעם אויס-דרוק „שונאים פון פּאַלק“. זי האָט צוגעגעבן:

— מיין בעסטע פריינדין איז אַ אידיש מיידל. מיר זיינען באַ-פריינדעט זינט די שול-יאָרן. מיר דערציילן איינע דער אַנדערער אַלץ וואָס מיר טראַכטן און מיר זיינען גרייט זיך צו טיילן מיט אַלץ וואָס מיר פאַרמאָגן.

— און אייערע עלטערן? זיי האָבן אידישע פריינט?

— יאָ. אַ סך פון זייערע פריינט זיינען אידן.

— און זיי טרעפן זיך פּריוואַט? כ'מיין נאָך דער אַרבעט, אין די היימען, אויף שמחות?

— יאָ. ניטאָ קיין אונטערשיד. אידן זיינען בדרך כלל אינטעלי-גענטע מענטשן און מיינע עלטערן טרעפן זיך זייער גערן מיט זייערע אידישע פריינט. פאַראַן אַ סך מענטשן מיט טאַלאַנט צווישן אידן, און זיי פאַרנעמען ביי אונז אַ וויכטיק אַרט: אין דער קונסט, אין טעאַטער, אין דער ליטעראַטור.

— און ס'איז ניטא קיין קעגנערשאפט צו אידן? קיין שנאה?
 — ניין. פארוואס? אז זיי זיינען באגאבט, ברענגען זיי נוצן דעם
 גאנצן לאַנד. מיר שעצן א מענטש לויט זיינע פעאיקייטן.
 כ'האָב דערציילט וועגן אַט־דעם געשפרעך אַ אידיש־סאָוועטישן
 פאַר־פּאָלק, מיינע באַקאַנטע. וועגן דער עצם פּראַגע האָבן זיי געהאַט
 אַן אַנדער מיינונג; זיי האָבן אָבער געזאָגט:
 — ס'איז מעגלעך, אז זי האָט איך דערציילט אויפריכטיק, וואָס
 זי טראַכט. אין אירע קרייזן איז אפשר ניטאָ קיין אַנטיסעמיטיזם. אַזוי
 ווי זי איז אַליין ניט קיין אידישע, איז זי אויך ווייניקער סענסיטיוו
 צו דער פּראַגע און זי שפּירט אפשר דערפאַר בכלל ניט קיין קעגנער־
 שאַפט צו אידן, אויך ניט אַנדערע קרייזן.

* * *

איידער מיר האָבן זיך געזעגנט האָט זי מיך באַגלייט אין דער
 צענטראַלע פון „אינטוריסט“. אין דער פּאַסט־אַפּטיילונג האָב איך
 איבערגעגעבן מיין ניו־יאַרקער אַדרעס, וואוהין מען זאָל מיר איבער־
 שיקן די בריוו, וואָס וועלן אפשר אַנקומען פאַר מיר נאָך מיין אָפּפאַר
 (זיי זיינען, דרײַ־אַגב, נאָכגעשיקט געוואָרן און זיינען אַלע אַנגעקומען
 אַהערצו אין דער בעסטער אַרדענונג; אַמאָליקע יאָרן פלעגן בריוו צו
 טוריסטן זייער אָפט פאַרלאָרן גיין).

קאַטיאַ איוואַנאָוואַ און די פרוי פון דער פּאַסט־אַפּטיילונג האָבן
 זיך געקענט. בשעת איך האָב אַריינגעשריבן מיין ניו־יאַרקער אַדרעס
 אין אַ בוך, האָב איך מיט איין אויער אויפגעכאַפט זייער שמועס. די
 צווייטע פרוי, אויך אַ יונגע, האָט משמעות געהאַט אַ קליין קינד. קאַ־
 טיאַ האָט איר דערקלערט, אז אויף דער־און־דער גאַס קען מען אין
 דעם־און־דעם געשעפט קריגן קינדער־שיכלעך; שיינע שיכלעך און
 ניט טייער; זי זאָל זיך נאָר צואיילן און אַהינגיין גלייך נאָך דער אַרבעט.
 ס'קלינגט אפשר ווי צוגעטראַכט — אָבער דאָס זיינען געווען
 כמעט די לעצטע ווערטער, וואָס כ'האָב פון איר געהערט. אז מען וויל
 קען מען אַט־דעם שמועס אויסטייטשן אַנטי־סאָוועטיש; אז אין מאַסקווע
 איז נאָך אפילו היינט־צוטאָג שווער צו באַקומען אַ פאַר קינדער־
 שיכלעך במקח השווה, אז ס'איז אַ גאַנץ פּראַבלעם. איך טייטש אים
 אויס פּראַ־מענטשלעך, און עדי־היום בין איך גערירט, ווען איך דער־
 מאַן זיך אין דעם קורצן דיאַלאָג צווישן די צוויי פרויען. וואָרים מען
 דאַרף געדענקען, אז ס'איז געווען אין יאָר 1961, ווען אין סאָוועט־
 פאַרבאַנד איז אויפגעריסן געוואָרן די 50־מעגאַטאָן אַטאָם־באַמבע, ווען
 איבער דער וועלט איז געהאַנגען די בערלין־געפאַר, ווען די צוויי לאַ־
 גערן האָבן זיך צוזאַמענגעשטויסן אין קובאַ און קאַנגאַ, אין לאַאָס און

וואו־ניט, ווען פאליטישע פראפאגאנדע־רעדעס האָבן פארהילכט די וועלט און זיך געריסן אויף יענער זייט פון חלל־העולם; און אויף דער אַנדער זייט פון דער באַריקאָדע, אויף יענער זייט פון „אייזערנעם פאָרהאַנג“, זיינען געשטאַנען צוויי יונגע פרויען פון פאָלק און האָבן גערעדט — וועגן וואָס ?

— וועגן אַ פאַר קינדער־שיכלעך, שיינע שיכלעך, ביליק און גוט, אַ מציאה !

בילדער און באַמערקונגען

ה ת פ ע ל ו ת

דער האַטעל „יעווראָפּאַ“, אין לענינגראַד, האָט אויסגעזען ווי נאָך אַן אינוואַזיע: דער אַריינגאַנג איז געווען פאַרשטעלט מיט אַנגע-טורעמטע וואַלזעס, אין האַל האָט מען געהערט אַ בבל פון שפּראַכן און אין עלעגאַנטן רעסטאָראַן, וואו ס'האַט געשפּילט אין די אַוונטן אַן אַרקעסטער, האָט מען קיין איינצליגע מענטשן נישט אַריינגעלאָזט; אַלע טישלעך זיינען דאַרט געווען רעזערווירט פאַר די „עקסקורסיעס“. סתם געסט האָבן געמוזט עסן אין אַ זייטיקן „קאַפּע“. עס זיינען גראַד אַנגעקומען צוויי אַרגאַניזירטע „טורן“: איינער פון מזרח-דייטשלאַנד, אַ 300 פּערזאָן, און אַ צווייטער — פון אַמעריקע, אַ זעקס מנינים עלטערע אידן מיט זייערע פרויען. אַ סך פון די אידן האָבן גערעדט אידיש אויפן קול.

אין דער „לאַבי“ האָט אַ מיטליעריקע פרוי מיר געוויזן אַ קאַנ-ווערט אַדרעסירט קיין אַמעריקע און געפרעגט ווי מען שרייבט אַן „פאַראייניקטע שטאַטן“ אויף רוסיש. פאַר איין וועג האָט זי מיך שוין אויך געפרעגט, צי כ'האַב געזען דעם לענינגראַדער מעטראַ (סאַבוויי). — אַי-אַי-אַי, אַזאַ סאַבוויי! ס'אַראַ שיינקייט! ס'אַראַ ראַסקאַש! היינט די סטאַטוען!... — האָט זי געכאַפּט התפעלות.

— אַ סאַבוויי ווי אַלע סאַבווייס, ס'איז מיר שוין צופעליק אויס-געקומען צו זען סאַבווייס אין פאַריז, אין בוענאַס-אירעס, אין ניו-יאָרק. דאָ האָט מען אים געבויט שפּעטער, איז ער אַביסל מאַדערנער. זי האָט געעפנט גרויסע אויגן:

— אַט-דאָס טענה איך דאָך! — ווער דאַרף האָבן אַזאַ לוקסוס? דער פּראַסטער נאַראַד האָט ניט וואָס צו עסן, און דאָ צאַצקעט מען זיך מיט דעם מעטראַ, מיט סטאַטוען, שמאַנצעס. איר'ט געזען ווי דער עולם גייט דאָ אַנגעטאַן? און מען פליט אין די הימלען... .

ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אז זי קומט פון לאַס-אַנדזשעלעס, וואו זי איז אַ מיטגליד אין „פאַרבאַנד“. אַלע באַטייליקטע אין איר עקס-קורסיע קומען פון „מערב-ברעג“, האָט זי דערציילט, ס'רוב פון לאַס-אַנדזשעלעס, און כמעט אַלע זיינען זיי אַביסל געכאַפט אין דער מעשה, ס'הייסט אויסגעלינקט אַביסל. אַ האַלב טויז פרויען פון „פאַרבאַנד“ און פון „הדסה“ פאַרן אויך מיט. זיי זיינען געקומען זיך זען מיט קרובים.

— פון יענע חברה לייט איז נישט אויסצוהאַלטן — האָט זי גענומען רעדן שטילער — פון יעדער נאַרישקייט כאַפן זיי קעלבערנע התפעלות: „זע נאַר, ברויט!“... פונקט ווי אין לאַס-אַנדזשעלעס וואַלט מען נישט אָנגעזען קיין שטיקל ברויט פאַר די אויגן. איר'ט דאָך געזען ווי דער עולם גייט דאָ אָנגעטאָן? קרוע-בלוא! און יענע קענען זיך גאַרנישט אַפּוואונדערן: „זע נאַר, אַ פאַפּאַכע!... הערינג!... לאַקריץ!...“ מען קריגט נישט קיין שמאַלץ-הערינג אין אַמעריקע, וואָס?

— און ווי קומט איר אין אַזאַ מין עקסקורסיע?

— ווי? ... אייגנטלעך ליגט מיר נישט די גאַנצע מעשה אַפילו אין דער לינקער פּיאַטע. כ'בין געקומען זיך זען מיט אַ שוועסטער אין קיעוו, זיך שוין פערציק יאָר נישט געזען, איז מיר אַליין האָט מען געוואַלט געבן אַ וויזע אויף בלויו 2 טעג אין קיעוו; האָב איך זיך דערוואוסט, אַז די עקסקורסיע וועט איינשטיין גאַנצע 4 טעג אין קיעוו, בין איך געפאַרן מיט דער עקסקורסיע. כ'האָב דען געוואַלט פאַרן קיין לענינגראַד, מיינט איר? ווער דאַרף האָבן לענינגראַד?

— איר וועט קענען וואוינען ביי אייער שוועסטער, אין קיעוו?

— ניין, אַבער מע'ט זיך קענען אַפטער זען. פאַראַן אין אונזער עקסקורסיע איינע אַ פרוי, וואָס האָט אַ שוועסטער אין לענינגראַד, טאָר זי ביי דער שוועסטער נישט וואוינען, אַבער די לענינגראַדער שוועסטער מעג שלאָפן ביי אונז אין האַטעל, שלאָפט זי דאָ טאַקע, אין „יעווראָפּעיסקי“, מיט איר שוועסטער אין איין בעט. אַז מען האָט זיך אַזויפיל צו דערציילן! שוין אפשר 50 יאָר זיך נישט געזען. און דאָ שלעפט מען אייך אַרום אַ גאַנצן טאָג...

— און וואוהין פאַרט איר פון דאַנען?

— קיין מאַסקווע, קיעוו, אַדעס...

— כ'מיינ שפּעטער, נאָך רוסלאַנד?

— אַה? מיר פאַרן קיין ישראל. דערפאַר בין איך דאָך מיטגעפאַרן

מיט זיי. קיין ישראל האָב איך סאַיווי געוואַלט פאַרן, און אַזוי ווי זיי וועלן איינשטיין אין קיעוו גאַנצע 4 טעג...

— אַלע פאַרן-מיט קיין ישראל?

— עטלעכע פון יענע חברה פארן גלייך צוריק קיין אמעריקע. אבער די עקסקורסיע איז איינגעארדנט געווארן קיין רוסלאנד און ישראל, און כמעט אלע פארן מיט.

מענטשן זיינען אריין און ארויס. כ'האב זיי דערזען אין אן אוי-טאָבוס איבער די שאַטייען פון ישראל: אין נגב, אין עמק, אין גליל. די זעלביקע מענטשן, נאָר די ראַליעס האָבן זיך געביטן. די פרויען פון „פאַרבאַנד“ און „הדסה“ קוקן אַרויס דורכן פענצטער און שעפן נחת:

— זע נאָר, אידישע פאַרמערס! ... אידישע פעלדער ... אַראַנזשן! זע נאָר, אַז אייזעלע! אַ אידיש אייזל! ...

און עטלעכע פון „יענער חברה“ הויבן מיט די אַקסלען:
— ביסט אַ מבין ווי זיי כאַפן עס אַביסל התפעלות? וואָס, נישטאָ קיין אַראַנזשן אין קאַליפּאָרניע? און ווי קומט אַט-דער קאַרן צום קאַרן פון אַהייאָ? אַרום קליוולאַנד האָב איך אַמאָל געזען קאַרן ...

אַבער דער שטאָף איז אויסגעצייכנט

די קאָמוניסטקע פון מזרח-דייטשלאַנד איז געווען קאָמוניסטיש-פרום און פול מיט התלהבות. אין מזרח-דייטשלאַנד טרעטן די פויערים אַריין פרייוויליק אין די „גענאַסשאַפטן“ (קאַלכאַזן). — האָט זי דער-ציילט — זיי האָבן זיך איבערצייגט אַז ס'איז רענטאַבלער; דאָס פאַלק האָט זיך איבערצייגט אין דער ריכטיקייט פון דער קאָמוניסטישער אידעאָלאָגיע; אין מערב-דייטשלאַנד איז שוין דער „בוים“ כמעט ווי פאַרענדיקט, באַלד וועט דאָרט הערשן אַרבעטסלאָזיקייט א. א. וו.

נאָר בנוגע מדינת-ישראל האָט זי אַראַפּגעלאָזט פון טאַן. אַ רע-זולטאַט פון אַ שלעכטן געוויסן? זי האָט זיך אינטערעסירט מיט דער אידן-פּראַגע, האָט געוואַלט הערן וועגן דער ציוניסטישער באַוועגונג און האָט אַפילו פאַרשטאַנען פאַרוואָס אידן ווילן בויען, נאָך אַזויפיל ליידן און רדיפות, אַן אייגענע היים.

— אַבער פאַרוואָס שטיצט נישט דער סאָוועטן-פאַרבאַנד די מדינת-ישראל? — איז איר געווען קשה.

— ווייל די אַראַבישע לענדער פאַרנעמען ריוקע שטחים און ציילן א סך מיליאָנען איינוואוינער. ס'איז אַ פּראַגע פון מאַכט-פּאָליטיק. דאָס האָט זיך איר נישט געלייגט אויפן שכל. דער סאָוועטן-פאַרבאַנד האַנדלט בלויז לויט יושר און גערעכטיקייט, ווי קומט ער צו מאַכט-פּאָליטיק? ער איז מסתמא בלויז קעגן דער רעגירונג פון בן-גוריון, אַבער נישט קעגן דער מדינה.

זי איז געווען פול מיט באגייסטערונג פאר אלץ וואס זי האט שוין באוויזן צו זען אין סאוועטן-פארבאנד, פאר יעדער קלייניקייט — מענטשן לעבן דאָ ממש אין גן-עדן!
 — אָבער די מלבושים... כ'מיין ווי די מענטשן זיינען אָנגעטאָן... כ'מיין... — האָב איך אַ מורמל געטאָן.
 דאָ וואָלט אַפילו די בעסטע דיאַלעקטיק נישט געהאַלפן. מיר האָבן געזען די מענטשן פאַר אונזערע אויגן, אַרום אונז.
 — יא... — האָט זי אָנגעהויבן מיט אַן ערנסטער מינע — כ'האָב שוין אַליין אויך געטראַכט וועגן דעם. כ'האָב גוט באַטראַכט די קליידער און כ'האָב געזען: זיי זעען אַזוי אויס, ווייל זיי זיינען נישט גענייט ווי געהעריק. אָבער דער שטאָף... דער שטאָף איז אויסגעצייכנט!... וואונדערבאַר!

איר זיינט אַ קונסט־זאַמלער?

„אויב דו וועסט זיך אין לענינגראַד און ניט באַזוכן דעם 'ערמי-טאַזש', זאַלסטו זיך ניט דערוועגן צוריק-צו-קומען קיין אַמעריקע!“ — האָבן גוטע פריינט, קונסט-ליבהאַבער, מיר אָנגעזאָגט איידער כ'האָב זיך געלאָזט אין וועג אַריין. כ'וואָלט סיי-ווי אַהינגעגאַנגען, וואַרים הגם איך בין ניט משוגע אויף קונסט, בין איך אָבער אַ חסיד פון רעמ-בראַנדט, און אין לענינגראַדער מוזעאום „ערמיטאַזש“ געפינט זיך איי-נע פון די רייכסטע קאַלעקציעס פון באַרימטן האַלענדישן מאַלער. דער „ערמיטאַזש“ איז לכתחילה געווען אַ פּריוואַטע קונסט-קאַלעקציע פון די צאַרן, וואָס זיי האָבן געהאַלטן אין אַפּגעשלאַסענע צימערן פון זייער פּאַלאַץ — פון ווינטער-פּאַלאַץ, הייסט עס. קיין פּלאַץ האָט זיי דאָרט ניט געפּעלט, וואַרים אין פּאַלאַץ זיינען סך-הכל פאַראַן 1000 צימערן. אין איינעם פון אירע בריוו האָט קאַטערינע די גרויסע געשריבן וועגן די דאָזיקע קונסט-ווערק, אַז „נאָר איך און די מיין קענען דאָס אַלץ באַוואַנדערן“. די קונסט-אוצרות האָבן ניד שפּע-טער אויסגעשפּרייט איבער די שכנות'דיקע בנינים, און נאָך דער רע-וואַלוציע איז די רעזידענץ פון די צאַרן, דער ווינטער-פּאַלאַץ גופּא, אויך פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ מוזעאום — אַ טייל פון „ערמיטאַזש“. די לענג פון אַלע צימערן פון מוזעאום, צוזאַמען-גערעכנט, דערגרייכט צו צענדליקער מיילן.

די קאַלעקציעס פון דער מערב־איראָפּעאישער קונסט נעמען אַרום ווערק, וואָס זיינען געשאַפן געוואָרן אין משך פון יאָרהונדערטער: פון לעאַנאַרדאָ דאָ ווינטי און מיקעלאַנדזשעלאָ, די האַלענדער רובענס און רעמבראַנדט, פּראַנצויזישע אימפרעסיאָניסטן און ביו פיקאַסאָ. בעת

א קורצן באזוך קען מען בלויז ווארפן א בליק דא, א בליק דארטן.
א וויילע האב איך זיך פארזאמט ביי די רענעסאנס-בילדער. די וועג-
ווייזערין האט מיך געפרעגט:

— איר זיינט א קונסט-זאמלער?
— גיין.

כ'האב זי געבעטן מיך פירן צו די רעמבראנדט'ס. אין „ערמי-
טאזש“ זיינען אויסגעשטעלט 25 פון זיינע לייוונטן, וואס מען קען
ערגיץ-אנדערש ניט זען (נאר איין מאל, דאכט זיך, האבן די רוסן זיי
געבראכט אויף א וועלט-אויסשטעלונג). דא האבן מיר זיך פארזאמט
לענגער. כ'האב געבעטן די וועגווייזערין, זי זאל רעזערווירן צייט אויף
צוריקצוקומען אין יענעם צימער. זי האט מיך אָנגעקוקט און ווידער
געפרעגט:

— איר זיינט א קונסט-זאמלער?

אויפן וועג זיינען מיר אָפגעטראָטן אין דעם געאָרגיעווסקי זאל,
ס'הייסט אין דעם גרויסן טראַן-האַל. דאָ האָבן די צאָרן משמעות אויפֿ-
גענומען זייערע מיניסטאַרן, אַמבאַסאַדאָרן, אַדל־לייט, גענעראַלן און
כ'לערליי שונאייִשראַל. גישקשה פון א זאל! די פּאָדלאָגע פּאַרנעמט
כמעט 9.000 קוואַדראַט פּוס. דער פּאַרקעט זעט־אויס ווי פון פּימפּסן־
האַלץ — צונויפגעשטעלט פון 16 פאַרשידענע סאַרטן האַלץ, אויסגע־
לייגט אין זעלביקן מוסטער ווי דער סופּיט; די ווענט זיינען דעקאַרירט
מיט ווייסן איטאַליענישן מירמל־שטיין און באַגילדערטן בראַנז; דער
באַלקאָן אַרום דעם האַל איז אָנגעשפּאַרט אויף 48 מאַנאָליטישע מאַר־
מאַר־זיילן.

א וויילע בין איך דאָרט געשטאַנען איינער אַליין, אין סאַמע מיטן
פון געאָרגיעווסקי האַל. כ'געדענק נישט, צי דער טראַן שטייט נאָך
דאָרט. כ'האָב אים סיי־ווי געזען. כ'האָב געזען ניקאָלאַי דעם צווייטן
זיצנדיק אויפן טראַן, און אַרום אים די גאַנצע סוויטע; דער פעטער
זיינער, ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש, ראַספּוטין, סטאַליפּין, פּאַביעדאַנאַס־
צעוו, אַלערליי שוואַרץ־מאַה־ניקעס אין עפּאַלעטן און אָן עפּאַלעטן, די
אַלע שררות און האַרן וואָס זייערע נעמען האָבן אַרומגעשוואַמען אין
מיין זכרון. ווער וואָלט זיך געקענט ריכטן, אָז מיינע פּיס וועלן טרעטן
אין דעם „געאָרגיעווסקי“? ווי גאַריש זיי זיינען, די מעכטיקע און
גרויסע: זיי מיינען אָז זייער הערשאַפט וועט דויערן אייביק! ...

— די צייט שטייט ניט. וואָס וואָלט איר איצט געוואָלט זען? —
האַט די וועגווייזערין מיך אַרויסגעריסן פון מיין מחשבות.
— לאַמיר כאַפּן אַ קוק אויף די פּיקאַסאָס, גוט?
— גוט — האַט זי אַ שמיכל געטאַן.

מיטאמאל האב איך פארשטאנען פארוואס זי האט מיך עטלעכע מאל געפרעגט, צי איך בין א קונסט-זאמלער, די „פארבאנד“-פרוי פון לאס-אנדזשעלעס איז מיר געקומען אויפן זינען. זי איז געקומען זיך זען מיט איר שוועסטער; זי וואלט באדאי געשלאפן מיט איר אין איין בעט, אבי צו זיין א ביסל לענגער צוזאמען. און אט שלעפט מען זי ארום גאנצענע טעג, און זי מוז, נעבעך, אַנקוקן פיקאסאס און רענו-אר'ס, גריכישע סטאַטוען, אַלט-סלאַווישע שווערדן, קלויסטערס, מאַ-נומענטן, קברים פון אַלטאיי-נאַמאַדן, שוואַרציאַרן, און גאַר יונג איז מען שוין אויך ניט, ווער האַט עס כּוח דערצו? ... די וועגווייזער שפּירן עס אויך, איז אַז עס מאַכט זיך אַמאַל ...

— אַט זיינען מיר שוין ביי די פיקאסאס! — האַט די וועגווייזערין מיך ווידער אַרויסגעריסן פון מיינע מחשבות — איר זיינט אַ קונסט-קאַלעקטאָר, אמת?

געזען אין געלייענט

דעם בריוו האַב איך באַקומען ערב מיין אַפּפּאַר: אַז איך זאַל זיך נאַכפּרעגן אויף אַ מעדיצין פאַר אַ גוטן פּריינט, וועלכער איז פּלוצ-לונג ערנסט קראַנק געוואָרן — אַ נייער וואונדער-מעדיקאַמענט, וואָס מען זאַל האַבן אַנטדעקט אין סאַוועטנפּאַרבאַנד, וואו פּרעגט מען זיך נאָך? כ'האַב זיך דערוואוסט, אַז אין מאַסקווע איז פאַראַן אַ ספּעציע-לע קליניק פאַר טוריסטן.

צומאַרגנס האַב איך געזאַגט מיין וועגווייזערין, אַז אַנשטאַט אויף אַ טור וואַלט איך געוואַלט צופאַרן אין דער קליניק. זי האַט מיך אַהיב-גענומען. דער צוגעהעריקער דאַקטער-ספּעציאַליסט האַט אין יענעם טאַג ניט געהאַט קיין דינסט-שעה'ן. ער איז ניט געווען אין דער קליניק.

— אפשר וועט איר אַריינקומען מאַרגן?

— מאַרגן? ... היינט נאַכמיטאַג פּליט-אַפּ מיין עראַפּלאַן.

— דער הויפּט-דאַקטער איז אין זיין ביוראָ? — האַט געפּרעגט קאַטיאַ, מיין וועגווייזערין, אַנרופּנדיק דעם שעף פון דער קליניק ביים נאַמען.

— יאַ.

זי האַט אַנגעקלאַפּט אין זיין טיר. ער איז געזעסן הינטער אַ שרייב-טיש, וואָס איז געווען פאַרלייגט מיט ביכער און פאַפּירן, און האַט גע-האַלטן אין דיקטירן צו אַ סעקרעטאַרין. ער האַט איבערגעריסן די אַרבעט און אונז געבעטן זיצן. קאַטיאַ האַט אים דערקלערט מיין בקשה און צוגעגעבן, אַז כ'דאַרף אין זעלביקן נאַכמיטאַג אַוועקפאַרן. ער האַט

מיר געשטעלט עטלעכע פראגן און האט דערקלערט, אז ער האט גע-
הערט פון א מעדיצין פאר דער דערמאנטער קראנקהייט; ס'איז ניט
זיין געביט אבער, אויף וויפל ער געדענקט, איז זי צוריקגעצויגן גע-
ווארן פון באנוץ, ווייל זי האט ארויסגערופן זייטיקע עפעקטן. אבער
אינגאנצן זיכער איז ער ניט. ער וועט אונז שיקן צו א ספעציאליסט,
מיט וועלכן מיר וועלן זיך קענען באראטן וועגן דעם גאנצן ענין.

און גלייך אויף אן ארט האט ער אליין אנגעשריבן, מיט דער
האנט, א קורץ בריוול צום דירעקטאר פונעם צוגעהעריקן אינסטיטוט
אין דער „אקאדעמיע פון מעדיצינישע וויסנשאפטן פון ס. ס. ר.“.
דאס צעטל האט ער דערלאנגט דער וועגווייזערין:
— פארט גלייך אהינצו, אויף שטשיפאק נומער 6 — האט ער
געזאגט און זיך גענומען ווייטער דיקטירן זיין סעקרעטאריין.

קיין אויטא פון „אינטוריסט“ האב איך שוין אין יענעם פארמי-
טאג ניט געהאט. ס'האט מיר מער ניט געקומט. ס'איז שווער געווען
צו געפינען א טאקסי. אין עטלעכע שעה ארום האב איך געדארפט
ארויספארן צום אערדראם. מיר האבן זיך געיאגט פון גאס צו גאס.
קאטיא האט מיך געטרייסט, אז כ'וועל באווייזן. סוף סוף האבן מיר
געפונען א טאקסי און אויפגעאטעמט. כ'בין געווען טיף באאינדרוקט
פון דעם באזוך אין דער קליניק: די שנעלע אויפנאמע, און צערעמא-
ניעס, דער בריוו. ס'האט אויסגעזען ווי דער סאציאליזם, וואס מיר
האבן אמאל געזען אין אונזערע טרוימען.

אויפן וועג צו דער „אקאדעמיע פון מעדיצינישע וויסנשאפטן“
האט קאטיא מיר דערציילט, אז אין סאוועטנפארבאנד איז די מעדיצי-
נישע באהאנדלונג פריי, אומבאצאלט, פאר יעדן איינעם, אז אויך מע-
דיקאמענטן באקומען די פאציענטן אומזיסט, אז זיי דארפן ניט צאלן
פאר האספיטאליזאציע, סאנאטאריומס א. א. וו.; אז א סך בארימטע
פערזענלעכקייטן פון מערב זיינען געקומען זיך היילן אין סאוועטנ-
פארבאנד: דער בארימטער זינגער פאל ראבסאן, פון אמעריקע; דער
קאמוניסטישער פירער מאריס טארעז, פון פראנקרייך, און אויך סתם
מענטשן. און זי האט צוגעגעבן דעם פאלגנדיקן עפיווד: אנומלט האט
זי ארומגעפירט איבער מאסקווע און אמעריקאנער דאקטער, א כירורג.
ער האט זיך אינטערעסירט מיט די מעדיצינישע איינריכטונגען אין
סאוועטנפארבאנד. בעת זיין באזוך אין איינער פון די קליניקס, האט
ער א פרעג געטאן א סאוועטישן כירורג, א ספעציאליסט:

— וויפל פארדינט איר א חודש?

— דריי הונדערט רובל — האט געזאגט דער סאוועטישער כירורג

(ס'הייסט בערך 330 דאלער).

דער אמעריקאנער האָט אַ לאַך געטאָן:
 — 300 רובל אַ חודש? ... איך נעם 500 דאָלער פאַר איין אָפּע-
 ראַציע!
 — זייער פּיין — האָט געזאָגט דער סאָוועטישער — אַבער וואָס
 טראַכטן וועגן דעם די פּאַציענטן?
 * * *

אַ צייט שפּעטער האָב איך געלייענט, אין ניו-יאָרק שוין, אַ שיל-
 דערונג פון סאָוועטישן לעבן, ספּעציעל פון דער סטודענטן-סביבה, גע-
 שריבן פון אַ יונגן סאָוועטישן אינטעלעקטואַל, וועלכער איז אַריבער
 צום מערב. בעת ער האָט געלערנט אויף דער אוניווערזיטעט — האָט
 ער דערציילט — האָט ער אָפט געמוזט אויספירן פּאַליטישע פונק-
 ציעס: גיין צוזאַמען מיט אַ גרופּע סטודענטן צווישן פּשוט'ע אַרבע-
 טער און פאַר זיי האַלטן פּאַליטישע רעדעס. די אַרבעטער האָבן זיך צו
 זיי באַצויגן מיט אומצוטרוי, כמעט מיט האָס. טיילמאָל זיינען געפּאָלן
 האַרבע קשיות, וואָס ס'איז שווער געווען צו פאַרענטפּערן. איינע פון די
 פּראַגעס, וואָס פלעגט פון צייט צו צייט קומען פונעם מויל פון אַ
 פּשוט'ן אַרבעטער, איז געווען:

— ווי קומט עס, וואָס אין אונזער סאָציאליסטישן לאַנד מוז איך
 וואַרטן גאַנצע דריי וואָכן ביז איך קען אַנקומען צו אַ דאָקטער?
 אויפן זינען איז מיר געקומען מיין באַזוך אין דער קליניק, די
 רייזע אין דער „אַקאַדעמיע“. וואָס איז עס געווען? ווידעראַמאָל טעאַ-
 טער?

כ'האַלט אַבער, אַז עס וואָלט געווען ניט אַרנטלעך, ווען איך דער-
 צייל ניט מיין אייגענע דערפאַרונג. כדי צו זיין אַביעקטיוו לגבי דעם
 לייענער, האָב איך אין דעם פּאַל געהאַלטן פאַר נויטיק אויך איבער-
 צוגעבן דאָס וואָס כ'האַב געלייענט, ווייל גראַד וועגן אַט-דעם ענין,
 ווי ער זעט-אויס אין דער טאַג-טעגלעכקייט, איז מיר ניט אויסגעקו-
 מען צו רעדן מיט די דאַרטיקע מענטשן. איך גופא בין אפשר אין דעם
 פּאַל ניט אַביעקטיוו; כ'האַלט, כאַטש ס'איז זייער אַלט-מאַדיש, אַז ווען
 עס קומט צו פּערזענלעכער פּריינטלעכקייט און דאַנקבאַרקייט, איז מען
 ניט מחוייב צו זיין ראַציאָנעל.

אויפן וועג צו אַ סאַטעליט

דער עראַפלאַן קיין וואַרשע האָט זיך פאַרשפּעטיקט; די קאָנטראָל־פאַרמאָליטעטן אויפן מאַסקווער עראַדראָם זיינען אָנגעגאַנגען פאַמעלעך. ס'רוב פאַסאַזשירן האָבן זיך אומגעקערט אַהיים פון קאָנגרעסן און צו־זאַמענפאַרן: קיין פּוילן, טשעכיע, אונגאַרן, רומעניע. צוויי כינעזער זיינען געפאַרן אויף אַ שליחות קיין וואַרשע.

דער פּאָזנאַנטיק איז געפאַרן פון אַ קאָנגרעס פון פיזיקער אין מאַסקווע. ווען ער האָט געהערט, אַז איך קום פון אַמעריקע, איז ער געוואָרן צוגעזאַטן פון מיר. ער וויל באַנוצן די געלעגנהייט און רעדן אַ ביסל ענגליש — האָט ער געזאָגט. ס'איז געווען ניט בלויז די שפּראַך. ער איז ניט אַפּגעטראָטן פון מיר אין וואַרט־זאַל, און אויך אין עראַפלאַן האָט ער זיך געזעצט לעבן מיר. איך בין געווען נייגעריק. ער איז געווען דער ערשטער פּאָזנאַנטיק, וואָס כ'האַב באַגעגנט פנים אל פנים, מיט וועלכן כ'האַב געפירט אַ שמועס. און פּאָזנאַנטיקעס האָבן פאַרנומען אַ גאַנץ וויכטיק אַרט אין מיין לעבן — זיי האָבן גע־הויערט ווי אַ געשפּענסט אין זכרון. זיי האָבן מסתמא באַאיינפלוסט דעם גאַנצן דור מיינעם: ווי אַ קאַשמאַר, ווי אַ לעגענדע פון ביין גייסט. אין יאָר 1918, בעת פּוילן איז באַפרייט געוואָרן פון פּרעמדער הערשאַפט און „פאַרשקלאַפונג“, האָבן זיי זיך אויסגעצייכנט מיט רייסן אידישע בערד, שמייסן „דוואַדיענטשאַ פּיענטש“ (25) און וואַרפן איין פון די צוגן.

ווען פּאָזנאַנטיקעס זיינען דערשינען אין אַ שטעטל, האָט מען פאַרריגלט טיר און טויער. פרויען האָבן זיך באַהאַלטן אין די קעלערן. לית דין ולית דיין! מיר זיינען נאָך דעמאָלט געווען קינדער. דער פחד און די אימה האָבן זיך איינגעקריצט טיף אין זכרון.

ערשט אויפן וועג, אין פוילישן עראפלאן, האבן מיר זיך צערעדט פרייער. ער האט דערציילט וועגן די שווערע עקאנאמישע באדינגונגן גען אין איצטיקן פוילן. כאטש ער איז נאך געווען יונג, אין די דרייסיג-קער, האט ער שוין געהאט דריי קינדער. לויטן לעגאלן קורס האט זיין לוינ אויסגעמאכט ארום 150 דאלער א חודש, אבער לויט דער קויף-קראפט פיל ווייניקער (לויט דעם „שווארצן קורס“ — בלויז א דריטל).

— אין אייער פאך? — האב איך זיך געוואונדערט — וואו אר-בעט איר?
— פארש-ארבעט אין א לאבארטאריע. אבער ביי אונז פארדיי-גען אפילו וויסנשאפט-לייט ווייניק.

ער האט ניט געוואוינט צוזאמען מיט זיין פאמיליע. דארט וואו ער האט געארבעט, האט מען ניט געקענט קריגן קיין דירה. ער גופא האט געוואוינט אין א מין באראקן-קאלאניע פאר אנגעשטעלטע. זיין פרוי און קינדער האט ער באזוכט איין מאל א חודש.
ער האט די גאנצע צייט אויסמארקירט צו בלייבן אויף מיין רעכטער זייט. ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אז ער איז טויב אויף אן אויער.
— פון דער מלחמה?

ניין, זינט דער פריער קינדהייט. צו זיבן יאר האט ער שוין דורכ-געמאכט אן אפעראציע און אינגלוייז האט מען אים ווידער אפערירט. ער האט פון דעסטוועגן פארגעזעצט זיין לערנען — דורך קריגס-צייטן און הונגער-יאָרן — און איז געוואָרן א וויסנשאפטלער.
— דערצו איז נויטיק אן אייזערנער ווילן! — האב איך אים בא-וואונדערט. ער איז געווען אינטעליגענט, מענטשלעך און מיט ברייטע האַרזיאַנטן. מיר האבן שנעל געפונען א בשותפות'דיק לשון. כ'בין גע-ווען צופרידן צו באגעגענען אן אנדער מין פאָזנאַנטשיק. אַזוי ווי ער איז געווען פון פאך, איז באלד געקומען צו רייד וועגן דער מעגלעכ-קייט פון אן אטאמישן קריג.

— ס'איז ניט בלויז מעגלעך, נאָר אויך וואַרשיינלעך — האט ער געזאָגט — ניט דווקא מאָרגן, איבערמאָרגן... אבער אויב מען טראַכט אין טערמינען פון לענגערע צייט-אַפּשניטן, צענדליקער יאָרן, יאָר-הונדערטער, איז אַזאַ מלחמה כמעט ווי זיכער.
— פאָרוואָס מיינט איר אַזוי?

— ווייל מענטשן האָבן זינט שטענדיק געפירט מלחמות, זינט זיי האָבן זיך אַנגעהויבן שלאָגן מיט צווייגן אַדער וואַרפן שטיינער, איז פאָרוואָס זאָלן זיי פלוצלונג אויפהערן?

— פאָרוואָס? ווייל אן אַטאָמישער קריג וועט זיין א גאָר אַנדערע

דערשיינט ווי די ביו־איצטיקע מלחמות, ניט בלויז אין כמות נאָר אויך אין איכות — בין איך אַרויס מיט דעם אָנגענומענעם אַרגומענט — איר פאַרשטייט דען נישט, אַז אויב עס וועט קומען צו אַן אַטאַמישן קריג, וועט די גאַנצע מענטשלעכע ציוויליזאַציע אונטערגיין?

— און וואו שטייט עס געשריבן, אַז די גאַנצע מענטשלעכע ציי-וויליאַציע קען ניט אונטערגיין? — האָט ער גערעדט רואיק און זאָכ-לעך — איר טראַכט מיט אַ זייער באַגרעניצטער פּערספעקטיוו: פון טויזנטער, צענדליקער טויזנטער יאָרן. ווי אַלט איז אונזער גאַנצע ציי-וויליאַציע? 100 טויזנט יאָר ... 200 טויזנט יאָר ... ווען איר גיט אַבער אַ טראַכט, אַז דער אוניווערס איז אַלט ביליאָנען יאָרן? וואָס פאַראַ ראַליע שפּילט דאָ די אַדער יענע ציוויליזאַציע? און אויסער-דעם: פאַר דער צייט זיינען זיכער אויפגעקומען מערערע ציוויליאַציע-ציעס, אויף אונזער פלאַנעט אַדער ערגיין אַנדערש — אויפגעקומען, חרוב געוואָרן, ווידער אויפגעקומען.

מיר איז פאַרגעקומען ווי די יוצרות וואַלטן זיך פאַרביטן: אַ איד רעדט ווי אַ מיושב־דיקער בירגער, מעשה באַלעבעסל, און אַ פּאַזאַנאַ-טשיק — מיט איין־סוף באַגריפן, ווי אַ פּילאַזאַף, כ'האַב זיך דערמאַנט, אַז אַ כעמיקער האָט אַנומלט „מחיה מתים“ געווען מיקראָבן, וועלכע זאָלן האָבן געלעגן פאַרגליווערט אין גרודעס זאָלן אין משך פון 360 טויזנט יאָר. איצט זוכט ער אַ „ביסל“ עלטערע גרודעס זאָלן, כדי „מחיה מתים“ צו זיין מיקראָבן, וואָס ליגן אפשר דאָרט פאַרגליווערט זינט 720 טויזנט יאָר.

— איר ווייסט, ס'איז פאַראַן וועגן דעם אַ מאמר חז"ל — האָב איך אין מיטן דערינען, אין קאָמוניסטישן עראָפלאַן וואַרשע־מאַסקווע, גענומען לערנען מיטן פּאַזאַנטשיק אַ שטיקל מדרש — איינער פון אונזערע פאַרצייטיקע חכמים, ר' אבהו, האָט געהאַלטן, אַז אונזער וועלט איז גאָר ניט די ערשטע; אַז דער אויבערשטער האָט שוין פריער באַשאַפן וועלטן און זיי חרוב געמאַכט, ביז ער האָט באַשאַפן די איצטיקע וועלט. פון וואָנען איז עס געדורנגען? ווייל עס שטייט אין פּסוק: און ער האָט געזען, אַז ס'איז גוט, ס'הייסט אַז די פריערדיקע וועלטן זיינען אים ניט געפּעלן געוואָרן, און ער האָט זיי דערפאַר צעשטערט.

— אפשר געפּעלט אים אויך אונזער וועלט ניט מער? — האָט געזאָגט דער פּאַזאַנטשיק־פיזיקער.

— אפשר ... אַבער לאַמיר לאָזן אין אַ זייט די פיזיקע און דעם מדרש — האָב איך געזאָגט — איר ווייסט וואָס איך וועל אייך זאָגן? מיר דאַכט זיך, אַז אונזערע געדאַנקען זיינען אין דעם פאַל אָפהענגיק

פון אונזערע באדינגונגען. אין אמעריקע לעבט זיך מענטשן ניט שלעכט, זיי ווילן אז עס זאל ווייטער אזוי אנגיין, האלטן זיי דערפאר, אז אן אטאמישער קריג איז אוממעגלעך. ביי אייך איז דאס לעבן שווער, און דער עיקר: מענטשן זיינען פארצווייפלט, ווייל זיי זעען ניט קיין אויס-וועג אויף א פרידלעכן אופן, זיי פילן זיך אַנמעכטיק לגבי דעם באַ-צווונגער-רייז, איז ביי זיי אויפגעקומען דער געדאַנק, אז אן אַטאמי-שער קריג איז וואַרשיינלעך, אומפאַרמיידלעך אפילו. ס'איז איינגטלעך אַ געדאַנק, וואָס שטאַמט פון אַ באַהאַלטענעם וואונטש.

ער האָט זיך אַ וויילע פאַרטראַכט:

— ס'קען זיין, אז מיין באַטראַכטונג איז אַ פּוּעל-יוצא פון אַ וואונטש, אָבער דאָס מיינט נאָך ניט, אז זי איז אַביעקטיוו פאַלש, — האָט ער געזאָגט, — ווי אַ רעזולטאַט פון זייערע וואונטשן, האָבן מענטשן אַנטדעקט אַ סך ריכטיקע נאַטור-געזעצן, מעדיצינען, די געזעצן פון דער פיזיק, מעכאַניק א. א. ו. די דאָזיקע געזעצן האָבן סיי-ווי עקזיס-טירט; דער מענטשלעכער וואונטש האָט אים נאָר געשטויסן זיי צו אַנטדעקן.

* * *

שפעטער, אין פּוילן, האָב איך אָפט געהערט (אויסער צווישן אידן) דעם געדאַנק, אז עס וועט אינגיכן קומען צו אַ מלחמה, צו אַן אַטאמישן קריג צווישן די גרויסמאַכטן פון די צוויי לאַגערן. איי, עס מיינט דאָך אונטערגאַנג? וועגן דעם האָבן זיי אויסגעמיטן צו טראַכטן.

מיר דאַכט זיך, אז סיי אין די גרויסמאַכטן, סיי ביי די קלענערע פעלקער לעבט אין דעם פאַל אַ וואונטש און אַ באַהאַלטענע האַפענונג אויף „מלאכתם נעשית עול ידי אחרים“, אַז אַנדערע וועלן פאַר זיי טאָן די אַרבעט. אין אמעריקע האָט מען געהאַפּט, אז די סאַטעליטן וועלן רעוואָלטירן און וועלן צעטרייסלען דעם סאָוועטנפאַרבאַנד. אין סאָ-וועטנפאַרבאַנד האַפּט מען, אז די לאַטיין-אַמעריקאַנער, אַזיאַטן און אַפריקאַנער וועלן מאַכן רעוואָלוציעס, און וועלן אינזאַלירן די „פאַר-אַייניקטע שטאַטן“ און מאַכן אַ סוף צו זייער מאַכט.

אָבער אויך די קליינע שטאַטן, ספּעציעל די סאַטעליטן, האָבן משמעות זייער טרוים. זיי ווייסן, אז מיט זייערע אייגענע כוחות קענען זיי זיך ניט באַפרייען. האָפּן זיי דעריבער, אז די גרויסע און מעכטיקע וועלן אַרויסגיין אין אַן אַטאמישער מלחמה, וועלן זיך שלאָגן און ממתין, און אז זיי, די אונטערדריקטע, וועלן דערווילע באַפרייט ווערן.

אַן אויגנבליק אין וואַרשע

רײ אַ גאַסט אויף אַ ווייל פילט מען זיך פריי אין וואַרשע, אַזוי פריי ווי אין אַ גרויסשטאָט אין מערב, מיוחסדיק אפילו, בפרט ווען מען קומט פון אמעריקע — כמעט ווי אין דער אויסגעהונגערטער מערב-אײראָפּע גלייך נאָך דער באַפרייאונג. עס קומט בכלל נישט אויפן זינען, אַז מען געפינט זיך אין אַ סאַטעליט-לאַנד. אין פוילן האָט אמעריקע שטענדיק אויסגעזען ווי דאָס צוגעזאַגטע לאַנד, די גילדערנע מדינה — בפרט איצט; פאַר אַ גרויסער צאָל פּאָליאַקן איז אמעריקע די גרויסע האַפּע-נונג; פּאָליטיש און עקאָנאָמיש; און מען שאַצט אַז אַרום אַ דריטל פון דער פּוילישער באַפּעלקערונג ווערט אַצינד אונטערשטיצט פון אויסלאַנד, דורך פּעקלעך און מזומנים.

די צאָל איז אפשר איבערטריבן, אָבער אין יעדער גרויסער שטאָט אין פוילן זיינען פאַראַן „קאָמיסואווקעס“ — ספּעציעלע קראַמען, לעגאַלע, וואו אַ בעל-ה'פּעקל קען אַריינגעבן די זאַכן, וואָס ער האָט באַקומען, צו פאַרקויפן אויף „קאָמיסיע“; נאָכן פאַרקויפן קריגט ער דאָס איינגעלייזטע געלט מינוס אַ באַשטימטן פּראָצענט „קאָמיסיאָן“ און שטייערן. אין די „קאָמיסואווקעס“ קענט איר באַקומען די פאַר-שידנסטע אַמעריקאַנער סחורות, גייע און גענוצטע, פון אַ „פאַרקער“-פּען ביז ניילאָן-זאַקן, אַ רעגן-מאַנטל און אַן אַלטן פּראַק. סחורה-קופּאַנען פון אמעריקע ווערן אויך דירעקט אין דער באַנק אויסגעביטן אויף מזומנים.

אין סאַוועטן-פאַרבאַנד אַטעמט אויך דער אויסלענדער די לופט פון דער סיסטעם. ער שפירט זי דורך אַלערליי קלייניקייטן: דאָס צוגעטיילטע צימער אין פאַראויס-באַשטימטן האַטעל, די שפייז-קוואַרטער, וואָס ווערן אים אויסגעטיילט, די אַרגאַניזירטע טורס, וואָס ווערן פאַר אים אויסגעקליבן, די באַגרענעצטע באַוועגונגס-פרייהייט

(בלויז אויף באשטימטע ערטער, וואָס ווערן אַרײַנגעשריבן אין זײַן ווײַזע).

ווען איר קלייבט זיך פאַרן קײן פּוילן, מוזט איר אויך אײנצאַלן אין פאַראויס 10 דאָלער פאַר יעדן טאַג, וואָס איר האָט בדעה צו פאַרבלייבן אין לאַנד. אָבער קומענדיק קײן וואַרשע צאָלט מען אײך גלײך אויס זלאַטעס פאַר די דאָלאַרן, וואָס איר האָט אײנגעצאָלט, און איר זײנט אַ פּרײער פּוילגל: טוט דערמיט וואָס איר ווילט. מיט דער אײנצאַלונג אין פאַראויס איז די רעגירונג אויסן, אַז דער טורײסט זאָל צום-ווייניקסטנס דאָס געלט פאַרן מײנמום פון זײנע טעגלעכע הוצאות בײטן אויפן לעגאַלן קורס. דאָס אײבעריקע איז שוין כמעט זײן זאָך. דער אונטערשיד אין קורס איז אַ געוואַלטיקער: איר קריגט אויסגעצאָלט לעגאַל 24 זלאַטיס פאַר אַ דאָלער, אָבער אויפן שוואַרצן מאַרק האָלט דער דאָלער צווישן 75 און 90 זלאַטיס (די פּוילישע רעגירונג איז אָבער זײער נאַכקומענדיק בנוגע אויסלענדישער וואַלוטע, מער ווי די ישראל-רעגירונג, אַ שטייגער. ווען איר שיקט פון אַמע-ריקע געלט קײן פּוילן, דורך אַן אָפיציעלער באַנק, קריגט דער דאָר-טיקער תּושב אויסגעצאָלט 72 זלאַטיס פאַרן דאָלער — כמעט ווי לויטן קורס פון שוואַרצן מאַרק).

מען זאָגט, אַז גײסטיק איז פּוילן גענויגט צום מערב: אין די קאַפּע-הײזער דיסקוטירט מען וועגן די לעצטע אַמעריקאַנער ראָמאַנען, און מאַרקסיסטישע פּראָפּעסאָרן שרײבן וועגן דער נױטווענדיקייט פון מער פּערזענלעכער פּרײהייט אונטער אַ סאַציאַליסטישן רעזשים. כּײן געווען צו קורץ אין פּוילן צו קענען געניסן פון דער דאָזיקער אַטמאָספּער. איר באַמערקט אָבער גלײך די עקאַנאָמישע „נײגונג“ צום מערב — צי איר ווילט אָדער נישט. אַט-דער ענין האָט מיך אינטערע-סירט אויך צוליב אַנדערע, זײטיקע סיבות.

מיר זײנען געגאַנגען פון צענטער שטאָט צו דער געגנט, וואו ס'איז אַמאָל געווען די אידישע וואַרשע. אויף אײנער פון די גאַסן זײנען מיר כמעט אויף יעדן שריט פאַרהאַלטן געוואָרן דורך יונגע חברה-לײט:

— דאָלאַרן? קופּאַנען? — האָבן זײ געפרעגט גאַנץ אָפּן.

— פּראַשען פּאַנאַ, קופּאַני? דאָלאַרי?

— וואָס איז געשען? — האָב איך געפרעגט מײן באַגלײטערין,

אַ אידישע אַרטיסטקע פון וואַרשע.

— דאָ באַלד איז פאַראַן אַ באַנק, און זײ וואַרטן-אָפּ די מענטשן,

וואָס גײען אַהײנצו.

זײ האָבן אויסגעזען עכט פּויליש. קײן אידישע „בירזשעוויקעס“

זײנען שוין אין וואַרשע לאַנג נישטאַ.

— אבי מיר האָבן אַמאָל געמיינט, אַז ס'איז אַ אידישע מלאכה —
האָב איך געזאָגט.

— זיי האָבן זיך שנעל אויסגעלערנט — האָט זי געזאָגט.

אויך דער פוילישער טאַקסי־שאַפער האָט מיך לאַנג — אויף
אַ רייזע קיין פראַגע און צוריק — געוואָלט איבערצייגן, אַז כ'זאַל ביי
אים בייטן דאָלאַרן. כ'האָב אים דערקלערט, אַז ערשטנס האָב איך מיין
געלט דעקלאַרירט ביים אַרײַנפאַר, און צווייטנס האָב איך נישט קיין
חשק צו האָבן צו טאָן מיטן שוואַרצן מאַרק.

— אויב דער פּאַן וויל דווקא זיין אַ „פרייער“... — האָט ער
געזאָגט.

ער האָט זיך באַקלאַגט אויף די פאַרדינסטן: אַז מען קען נישט
מאַכן קיין לעבן, מען קען קוים אויסקומען.

— ס'איז ערגער ווי אַמאָל ?

— וואָס רעדט איר ? אַ סך ערגער ! גאָר קיין פאַרגלייך נישט.
אַמאָל האָבן זיי געזאָגט, אַז די קאַפיטאַליסטן נעמען אַרץ צו. נו, און
איצט, אַז עס זיינען שוין נישטאָ קיין קאַפיטאַליסטן ? כ'וואָלט אפּשר
נישט געדאַרפט אַזוי ריידן מיט איר, כ'קען אייך דאָך נישט.

— האָט נישט קיין מורא !

— נו, יא, איר זיינט אויך פון פריערדיקן דור. פאַר די יונגע
חברה־לייט דאַרף מען זיך היטן מיט אַ וואָרט.

באַלד איז ער אַריבער צו פּאָליטיק. ער האָט געהאַלטן אַז עס
וועט אויסברעכן אַ מלחמה צווישן אַמעריקע און רוסלאַנד און : „זאָל
שוין בעסער קומען צו אַ קריג...“

— אין אַן אַטאָמישן קריג וועלן אַלע אונטערגיין — האָב איך
געזאָגט.

— מיר אַרט נישט, כ'בין שוין סייזוי אַלט, שוין אַפּגעלעבט
מיין לעבן.

— און אייערע קינדער ? איר האָט משפּחה ?

זיין ערשטע פרוי איז געשטאַרבן און זיינע זין זיינען געפּאָלן
בעת דעם באַר־אויפשטאַנד אין וואַרשע. ער האָט ווידער חתונה
געהאַט און ער האָט עטקעכע קליינע קינדער. אַ וויילע האָט ער זיך
פאַרטראַכט :

— איר זיינט אפּשר גערעכט — האָט ער געזאָגט — אַבער אַזוי
ווי איצט קען עס ווייטער נישט גיין.

אין ווארשע גייט מען פיל בעסער אָנגעטאָן ווי אין מאַסקווע, די קראַמען זיינען פול מיט סחורה, אין די רעסטאָראַנען איז פאַראַן מכל טוב. איר הערט אָבער אַפט טענות קעגן רעזשים. מען באַקלאַגט ויך אויף דער עקאָנאָמישער לאַגע, אויף די מאַגערע פאַרדינסטן, אויף מאַנגל אין פרייהייט.

— איך פאַרשטיי אייך נישט: איר זיינט דאָך פריי, איר זאָגט וואָס איר ווילט, איר האָט נישט קיין מורא — האָב איך געטענהט צו איינעם אַ יונגן פּאַלאַק.

— יאָ, יאָ... מיר זיינען די 17טע רעפּובליק... — האָט ער געזאָגט. צום אָנהויב האָב איך נישט פאַרשטאַנען, אָבער באלד האָב איך זיך געכאַפט: אין סאָוועטן־פאַרבאַנד זיינען פאַראַן 16 רעפּובליקן.

מיר זיינען געווען אין צענטער פון שטאָט, ניט ווייט פון דעם טעאַ־טער־פּלאַץ און דער מאַרשאַלקאָוסקע. איצט הויבט זיך דאָרט דער „קול־טור־פּלאַץ“ — אַ וואַלקן־קראַצער, וואָס סטאַלין האָט געשאַנקען פּוילן לכבוד איר באַפרייאונג. אַ סך פּאַלאַקן באַטראַכטן אים ווי אַ סימבאָל פון רוסישער הערשאַפט. מען דערציילט וועגן אים אַן אַ שיעור וויצן. וואַרשע וואַלט גערן פטור געוואָרן פון דער מתנה. אפשר ווילט איר קויפן אַ וואַלקן־קראַצער אין וואַרשע? — האָט מען מיר געמאַכט אַ ביזנעס־אַנבאַט — שפּאַט־ביליק, אַ מציאה, אָבער בתנאי אַז איר זאָלט אים אַריבערפירן ערגעץ אַנדערש.

טראַץ די געוואַלטיקע אידעאָלאָגיש־טעריטאָריעלע ענדערונגען אין אייראָפּע, זיינען די פּאָליטישע שטימונגען אין פּוילן נאָך אַלץ באַאיינפלוסט פון דער געאָגראַפישער לאַגע פון לאַנד. אַ ווייט־זעענדי־קער היסטאָריקער קען אפשר באַטראַכטן די לעצטע גרענעץ־ענדערונג־גען נישט ווי אַן אויסשפרייטונג פון סאָוועטישן קאָמוניזם איבער דעם גאַנצן צענטער פון קאָנטינענט, נאָר ווי אַ פּאָזע אין טויזנט־יעריקן קריג צווישן די גערמאַנען און די סלאַוון (זינט דער רוסישער פירשט אַלעקסאַנדער ניעווסקי און דער ליטוויש־פּוילישער קעניג יאַגעללאַ האָבן פרובירט פאַרהאַלטן דער פאַראויס־מאַרש פון די טוי־טאַנישע ריטער); ס'הייסט דער גערמאַנישער טרוים פון „דראַנג נאָך אַסטן“ האָט געליטן אַ מפלה און די סלאַוון האָבן צוריק־דעראַבערט טעריטאָריעס, וואָס די טויטאַנער האָבן פאַרכאַפט מיט יאָרהונדערטער צוריק.

פאַר אַזאַ היסטאָריקער וואַלט די איצטיקע אידעאָלאָגישע באַ־פאַרבונג פון די צדדים געווען נישט מער ווי אַ נעבן־זאַך (פּונקט ווי דער רעליגיע־אונטערשיד צווישן קאַטאָליציזם, געצנדינסט און פּראָוואַ־

סלאוויש, וואס האט געדינט ווי אן אויסרייד אין די אמאליקע דער-
אבערונגען). וואס שייך די פאלאקן, פילן זיי זיך נאך אלץ באדראט
פון די צוויי גרויסמאכטן אויף זייערע גרענעצן, אין מזרח און אין
מערב. די דעראינערונג פון דער פרעמדער הערשאפט אין משך פון
העכער א יארהונדערט ליגט זיי נאך אלץ אין די ביינער. אין די אויגן
פון פיל פאלאקן זיינען סאוועטישע מענטשן: די זעליקע מאַסקאַלן,
נאָר אַנדערש געשלייערט.

ס'איז שווער צו וויסן וועמען די פאלאקן האָבן מער פיינט: די
רוסן אָדער די דייטשן. אפשר האָבן זיי ביידן מער פיינט. די דייטשן
זיינען טאָקע געווען די אַקופאַנטן בעת דער מלחמה, און די רוסן —
די באַפרייער, אָבער די רוסן האָבן דאָ פּרובירט באַלעבאַטעווען שוין
נאָך דער באַפרייאונג. כ'האָב נישט געוואָלט גלויבן מיינע אייגענע
אויערן, ווען אַ פּוילישער אינוזשיניער, אַ ליבעראַל גראַד, האָט מיר
געזאָגט: „אַט האָבן מיר באַקומען טיילן פון נידער-שלעזיע און געוויסע
געביטן פון דייטשלאַנד. גוט-איינגעאַרדנטע ווירטשאַפטן. אָבער וואָס
טוען אונזרע פּויערים? אין די באַד-צימערן האַדעווען זיי חזירים...“
אפשר זיינען עס בלויז קלייניקייטן, פאַרבייגייענדיקע דערשיי-
נונגען, וואָס וועלן נישט שפּילן קיין ראַלע אין דער ווייט-לויפיקער
אויספורעמונג פון נייעם פּוילן. אויפן גייסטיק-פּאָליטישן געביט האָט
דער גאַמלקאַ-רעזשים געמילדערט די שאַפּאַנונג. וואָס איז די איילעניש?
מיר האָבן צייט צו ענדערן דעם מענטש אין משך פון 40 יאָר — זאָגן
יי פּוילישע קאַמוניסטן. גאַמולקאַ האָט נישט בלויז איינגעפירט מער
אַלגעמיינע פּרייהייט אין לאַנד, נאָר ער האָט אויך אויפגעריכט און
געגלעט דעם נאַציאָנאַלן שטאַלן, און געגעבן די פּאָלאַקן אַ געפּיל פון
נאַציאָנאַלער זעלבסטשטענדיקייט.

אין די סטאַליניסטישע צייטן פלעגן קינד און קייט, אַריינגערעכנט
אַטעאיסטן, גיין זונטיק אין קירכע. ס'איז געווען אַ דעמאָנסטראַציע,
די איינציק מעגלעכע, קעגן רעזשים, וואָס זיי האָבן באַטראַכטן ווי אַ
פרעמדן. אַצינד קען זיך אַ פּאָלאַק פּילן אין טאַג-טעגלעכן לעבן, באַ-
זונדערס אויפן קולטורעלן געביט, ווי אין אַן אומאַפהענגיק לאַנד. אָבער
דאָס פּראַבלעם פון רעליגיע איז נאָך ווייט ניט געלייזט געוואָרן. די מער-
הייט פון פּאָלק איז קאַטויליש-פּרום און די רעליגיע איז זייער ערשטע
לאַיאַליטעט. אַזאַ איינשטעלונג שאַפט קאַמפּליקאַציעס אין אַ לאַנד מיט
אַ קאַמוניסטישן רעזשים.

* * *

ביים אַנקומען האָב איך אָפּגעגעבן מיין פּאַס ביים אויפנאַם-טיש
פון גראַנד-האַטעל. צומאַרגנס בין איך געגאַנגען אים אָפּנעמען אין

איינעם פון די צימערן פון האַטעל (אַנשטאַט אין פּאַליציי־קאַמיסאַריאַט). אַ יונגער אַגענט אין ציוויל האָט מיך אויפגענומען זייער פריינטלעך. כּהאַב גערעדט ענגליש. פאַר די וואָס זיינען אויפגעוואַקסן אין די „קרעסן“ און געלערנט אין אַ העברעאישער גימנאַזיע, איז פּויליש געווען אַ צווייטע שפּראַך. אויסער דעם האָב איך געדענקט, ווי פּאַלאַקן האָבן געשפּאַט פון אידן, וואָס האָבן גערעדט פּויליש מיט אַ שלעכטן אַקצענט. טאָ פאַרוואָס זאָל איך זיך ברעכן די ציין?

דער יונגערמאַן האָט זיך טאַקע געבראַכן די ציין אויף ענגליש. ער האָט אויסגעפילט אַ פּרעג־בויגן. מיטאַמאָל האָט ער באַמערקט אין מיין פּאַס, אַז איך בין געבוירן געוואָרן אין פּוילן.

קענט איר דאָך פּויליש! — האָט ער אויסגערופן מיט פּרייד.

— כּיבין אַוועקגעפאַרן זייער יונג — האָב איך געזאָגט — אָבער כּפּאַרשטיי אַביסל... אויב איר ווילט, קענט איר רעדן פּויליש. כּהאַב אים ווייטער געענטפערט אויף ענגליש. אָבער לאַנג האָב איך נישט אויסגעהאַלטן. מיטאַמאָל האָב איך אָנגעהויבן ציטירן אויף פּויליש:

„שטיל אַרום, טובי אַרום,

וואָס וועט זיין? וואָס וועט זיין?“

און פון מיצקיעוויטשן בין איך אַריבער צו סלאָוואַקין:

„דריי מאָל האָט די לבנה זיך געביטן, די גילדערנע,

זינט כּהאַב אויף אַט־דעם זאַמד אויפגעשלאָגן געצעלטן...“

ער האָט געעפנט גרויסע אויגן און איז אַריינגעפאַלן אין התפעלות. יוסף און זיינע שטיף־ברידער!... ער האָט זיך צערעדט יועגן דער פּוילישער ליטעראַטור און מיך גענומען אינרעדן, אַז כּזאָל למען־השם איינקויפן עטלעכע נייע אויסגאַבעס פון די קלאַסיקער:

— ס'איז אַקאַרשט דערשינען אַ נייע קעשענע־אויסגאַבע פון „פּאַן טאַדעאוש“, אַ פּרעכטיקע אויסגאַבע מיט אילוסטראַציעס. זי וועט אייך זיכער געפעלן ווערן. נעמט זי מיט! פאַרגעסט נישט!... אייערע קינדער פאַרשטייען פּויליש? איר דאַרפט זען, אַז זיי זאָלן קענען אַביסל פּויליש!

כּהאַב זיך דערמאַנט, אַז יידן האָבן אַפּטמאָל אָנגעהאַלטן און נישט־ווילנדיק פאַרשפּרייט אין דער פּרעמד די שפּראַך און קולטור פון די פעלקער, וואָס האָבן זיי פאַרפּאַלגט און פאַרטריבן: שפּאַניש, דייטש אַפילו, אין אויזער צייט. דער יונגערמאַן האָט זיך געזאַרגט פאַר דער פאַרפּלאַנצונג און פאַרזעצונג פון דער פּוילישער קולטור אין ווייטן אויסלאַנד.

— כ'וועל זיך דארפן מעלדן נאכאמאל? פאר מיין אפפאר? —
האָב איך געפרעגט פארן אוועקגיין.

— ניין, אלץ דערליידיקט. ביי אונז אין פוילן זיינט איר א פרייער
מענטש — האָט ער געזאָגט מיט שטאַלץ — איר קענט וואוינען וואו
איר ווילט און איר קענט אַרומפאַרן פראַנק און פריי איבערן גאַנצן
לאַנד. דער פאן קען זיך אפילו שטעלן אויפן קאַפּ, אויב ער וויל —
האָט ער צוגעגעבן מיט אַ שמייכל.

* * *

כ'בין געגאַנגען זוכן די אַמאָליקע אידישע וואַרשע.
כ'האָב קיינמאַל ניט געוואוינט אין וואַרשע, געווען דאָרט נאָר
עטלעכע מאָל, אַ טאַג, צוויי, בעת אַ דורכרייזע. אין זכרון זיינען פאַר-
בליבן זשומענדיקע גאַסן, לאַנגע הויפן מיט אַן אַ שיעור דירות, סקלאַ-
דעס און אַנגעלאָדענע פורן, די נאַלעווקיס און גענשע, סמאַטשע און
„ביים אייזערנעם טויער“, פאַרשמאַיעטע יונגעלייט אין קאַפּאַטעס, מיט
חסידישע היטעלעך, חסידים מיט לאַנגע בערד, ברייטפלייציקע טרע-
גערס, מאַלאַזשעס אין פאַרשמירטע מלבושים, שוסטערס אין קעלער-
שטובן, קאַוויאַרניעס, אַ מאָדנער זינג-זאַנג פון אַ פאַרצויגענעם אידיש,
אידישע פאַניענקעס וואָס רעדן פויליש, קלובן, שולן, שטיבלעך. אויף
דער אַנדערער זייט פון תּחום — אַ פרעמדע וועלט, וואו מען האָט
בלויז געוואָרפן אַ בליק, מיט אַ לייכטן ציטער אין האַרץ: די גוי'אישע
וואַרשע, די „לאַזענקי“ מיט ווייסע שוואַנען אויף אַזיערעס, די פּריצי-
שע קוואַרטאַלן, מאַרשאַלקאָווסקאַ, טעאַטער-פּלאַץ.

אין זכרון האָט זיך אויך איינגעקריצט, זינט דער פריער יוגנט,
די לעגענדע וואַרשע, וואָס האָט געוואונקען פון דערווייטנס — פון
צייטונגס-בלעטער און ביכער: טלאַמאַצקע 13 מיט די גרעסטע שריי-
בער פון דער וועלט, גרינבוים קאַמפן אין סיים, דער „בונד“ מיט
די מאַסן פון אַרבעט און נויט, רעכטע פּוועלי-ציון און לינקע פּוועלי-
ציון, און אגודה'ניקעס, איטשעלע און ביינוש מיכאַלעוויטש און הלל
צייטלין און ד"ר האַרטגלאַס, וועלכע זיינען געווען אויסגעבונדן אין
נגלה און נסתר פון דער גאַנצער וועלט-פּאָליטיק, שטרייַקן, אַרבעטער-
דעמאָנסטראַציעס און געשלעגן מיט קאַמוניסטן, ראַמאַנסן פון גביר'ישע
טעכטער, קאַלטע ווילגאַטנע קעלער-שטובן — אַ וועלט אַ גאַנצע, אַ
רעאַלע, מיט אַ „וואַרשע של מעלה“, און מיט אַן אייגענער אונטער-
וועלט אפילו.

דאָסמאַל האָב איך געוואוינט פון יענער זייט תּחום, אין אַ פּריצי-
שער געגנט, נישט ווייט פון טעאַטער-פּלאַץ, אַ ווייטער מהלך ביז דער

אידישער וואַרשע. דער צענטער פון שטאָט איז אימפעטיק, רוישיק. לאַנגע רייען פון קאָפּע-היזער, קראַמען, וויסטאַוועס. אַ געדיכטער עולם אויף די טראַטואַרן. מענטשן איילן זיך, טראַמוואַיען קלינגען, קומען-אַן, פאַרן-אַפּ. דערנאָך ווערט שטילער. ברייטע שלווה'דיקע גאַסן. אַ גרויסער פאַרק מיט יונגע ביימער, וואָס גרינגען זיך ווי אַ גרעניץ צווישן צוויי וועלטן. דער זאַקסישער גאַרטן. אויף דער אַנדערער זייט, אַ ביסל ווייטער: עטלעכע חורבות, בלינדע פענסטער, אָפּגעריסענע דעכער, פאַרסאַזשעטע ווענט. דאָ איז שוין געווען די געטאָ.

און דערנאָך ... לאַנגע, הויכע היזער-בלאָקן, ברייטע גאַסן, טויזנט-טער באלקאָנען. די זון שיינט אין די פענסטער. ברייטע גאַסן מיט ריזיקע היזער-בלאָקן, מיט גערטנדלעך אין פראַנט. אַ קינד קוקט אַרויס דורך אַ פענסטער, אַ בלומען-טאַפּ. נאָך היזער-בלאָקן, גאַסן, הויכע געביידעס, באלקאָנען, פאַרהענגלעך איבער פענסטער.

דאָ איז אַמאָל געווען די אידישע וואַרשע. אפילו די נעמען פון די גאַסן זיינען פאַרשוואַנדן (פאַראַן אַ קליין געסל, וואָס הייסט „נאַלעוו-קי“, אָבער ניט אויפן זעלביקן אַרט). אפשר וואָלט אַן אַלטער תושב דערקענט דעם פלאַץ, וואו ס'איז אַמאָל געווען זיין גאַס. אפשר.

אפילו קיין חורבות זיינען ניט געבליבן. ווי קיינמאָל ניט געווען. קיינמאָל ניט.

צווישן אידן אין וואַרשע

עטלעכע שעה האָב איך זיך אַרומגעדרייט איינער אַליין איבער וואַרשע. פרעמדע מענטשן, געפאַקטע עס-לאַקאַלן, וואו מען בייסט-צו שטייענדיק, טעאַטער-פּלאַץ, אַלעיע יערוזאַלימסקיע, מאַרשאַלקאַווסקאַ, סאַדע-וואַסער-בודקעס, סטאַלינ'ס קולטור-פּאַלאַץ, איילנדיקע טראַמ-ווייען, ציגאַרעטן-בודקעס, פרעמדע פּנימ'ער — צו וואָס בין איך דאָ געבליבן? כ'האַב שוין חרטה געהאַט אויפן גאַנצן עסק.

אפשר וועט מיין נאַטיץ-ביכל מיר אַרויסהעלפן? אַט איז וואַרשע: נאַוואַגראַדזקע 5. ווען כ'האַב אַריבערגעטראַטן דעם שוועל פון „נאַ-וואַגראַדזקע 5“, האָב איך געהאַט אַ געפיל, ווי כ'וואַלט אַריין אין אַן אַרבעטער-קלוב ערגעץ אין פּאַריז — אַ היימיש ווינקל, אַ קליין אידיש אינוועלע אין אַ פרעמדער מעטראַפּאָליע.

ס'איז אַ טעות צו מיינען, אַז ס'איז לחלוטין נישטאַ קיין אידיש לעבן אין איצטיקן פּוילן. אַבער די קולטור-גרוסן פון דאָרטן זיינען עלול צו טוישן. אין אונזער פאַרשטעלונג טויכט גלייך אויף אַ בילד פון אַמאַל. אין דער ווירקלעכקייט איז דאָס אידישע קולטור-געזעל-שאַפטלעכע לעבן אין איצטיקן פּוילן, בכל-אופן אין וואַרשע, גיכער ענלעך, אין זיין פאַרמעלער סטרוקטור, צום אידישן קולטור-לעבן אין מערב-איראָפּע.

דאָס אידישע לעבן אין אַמאַליקן פּוילן איז געווען געבויט אויף גרעסערע טעריטאָריעלע אינזלען — דאָס שטעטל, דער אידישער קוואַרטאַל אין דער גרויסער שטאָט — וואָס האָבן געהאַט זייער אייגנ-אַרטיקן סטיל; מיט אַן אייגענער שפּראַך, אייגנאַרטיקע פּיזיאָנאַמיעס, מנהגים, תּנועות, מלבושים. אַ פרעמדער האָט נישט געדאַרפט קיין סך זוכן; ווען ער איז אַריינגעפּאַלן אין אַזאַ טעריטאָריע, האָט ער גלייך דערשפּירט די אַטמאָספּער פון דער אויטאָנאָמע „מדינה“.

אין פאָרני, אַ שטייגער, האָבן אַזעלכע אינזלען נישט עקזיסטירט; אַפילו די „אידישע געגנטן“ האָבן אויסערלעך אויסגעזען ווי אַלע אַנדערע קוואַרטאַלן פון דער שטאָט. איר וואָלט זיך געקענט אַרומ-דרייען אַ גאַנצן טאַג פון מאַנפאַרנעס ביזן בעלוויל און פון „לאַטיינישן קוואַרטאַל“ ביז קלישי — און איר זיינט אומעטום געווען אין אַ פרעמ-דער מעטראָפאָליע. עס זיינען אָבער געווען אידישען „הייזער“. דער אויטאָנאָמער קולטור-אינזל איז רעדוצירט געוואָרן צו אַ קולטור-קלוב. „פלאַס דע לאַ רעפּובליק“ מיט זיינע קאַפּע-הייזער און טעראַסן, וואָס פיל פון זיערע קליענטן זיינען געווען אידיש-רעדנדיקע אימיגראַנטן, האָט אויסגעזען אזוי פראַנצויזיש ווי די אַנדערע פּלעצער אין שטאָט; אָבער אין די אַרומיקע גאַסן, אין אַלע פיר זייטן, האָט נאָך אידיש געקיניגט אין די דלד אַמות פון אַלערליי קלובן; די „פּעדעראַציע“, דער בונדישער קלוב, די קאָמוניסטישע „קולטור-ליגע“, די „אַרבעטער-היים“, פּרומע אידן האָבן געהאַט זיערע שולן און בתי-מדרשים.

אַז איר האָט אַריבערגעטראָטן דעם שוועל פון אַזאַ „הויז“, בפרט פון אַן אַרבעטער-קלוב, האָט איר גלייך איינגעאַטעמט די לופט פון דער אַלטער היים: באַקאַנטע פיזיאָנאָמיעס, שמועסן אויף אידיש, אי-דישע ביכער אויף די פּאָליצעס פון דער ביבליאָטעק, געפילטע פיש און פּעטשאַ (אַדער „פּוסנאַגיי“) אין בופּעט, פּלאַקאַטן וועגן אַ אידישער צוגאַב-שול אויף די ווענט, און אַמאָל טאַקע בענקלעך פון אַזאַ שול אין אַ זייטיקן צימערל.

אַזאַ מין „אַדרעס“ איז היינט-צו-טאָג „נאַוואַגראַדזקע 5“ אין וואַרשע — אַ שאַרית-הפּליטה, אַן אומעטיקער „במקום“ און אַ שוואַכער עכאַ פון דער אַמאָליקער אידיש-וועלטלעכער וואַרשע. דאָס הויז גע-פינט זיך נישט אין דער אַמאָליקער אידישער געגנט, נאָר אין איינעם פון די געוועזענע רייכע פּוילישע קוואַרטאַלן, נישט ווייט פון די „אַלעיע יערוואַלימסקיע“.

די גאַנצע געביידע, 4 אַדער 5 גאַרנס, איז פאַרנומען דורך דעם „אידישן קולטור-געזעלשאַפּטלעכן פאַרבאַנד“ — דער צענטער פון אידישן ישוב אין פּוילן. דאָ הייזן אויך אַנדערע אידישע אינסטיטוטן-ציעס: די רעדאַקציע פון דער טאַג-צייטונג „פּאַלקס-שטימע“, די ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון אפרים קאַנאַנאָוסקי, דער פאַרלאַג „אידיש בוך“, די רעדאַקציע פון דער ליטעראַרישער צייטשריפט „יידישע שריפטן“, דאָס ביראָ פון „אַרט“ א. א. דאָ ווערן אויך, דוכט זיך, אויסגעטיילט די אונטערשטיצונגס-געלטער פון דער „דזשאַינט“-אַפּטיילונג אין וואַרשע.

אין האַל, ביי דעם איינגאַנג, זיינען אויסגעלייגט אידישע

צייטונגען און ביכער. אין בופעט און אין די ארומיקע צימערן קענט איר באגעגענען אַרטיקע אידישע שרייבער, עסקנים, אַרטיסטן פון אידישן מלוכה-טעאָטער אין פּוילן. עס ווערן דאָרט אָפּגעהאַלטן זיין צונגען פון קאָמיטעטן און קאָמיסיעס. אין אַ גרויסן זאַל אויפן צווייטן גאַרן ווערן געפּראָוועט אַרבעטער ימים-טובים, וואו מען קען הערן רעדעס אויף אידיש.

אין קליינעם רעסטאָראַן האָב איך זיך גלייך דערפילט היימיש. באַלד האָב איך זיך צערעדט מיט מענטשן. אַן עלטערע פרוי האָט געוואָלט וויסן, צי כּוואָלט געקענט אויפזוכן דעם אַדרעס פון איר אַנקל אין ניו-יאָרק — ער איז אָפּגעפּאַרן קיין אַמעריקע אין 1906 און זינט דעמאָלט האָט ער בלוזן איין מאָל געשריבן, גלייך נאָכן לאַנדן. כּהאַב באַשטעלט אַ פּאַרציע געהאַקטע לעבער, שוואַרץ ברויט און אַ גלאָז טיי (ס'איז געווען ערב אַ פּראָלעטאַרישן יום-טוב און אין בופעט זיינען שוין געווען בלוזן שיריים. דרך-אגב, דאָס איצטיקע פּוילן עקס-פּאַרטירט קיין מערב-איראָפּע, צווישן אַנדערע זאַכן, געפּילטע פּיש אין קענדלעך, אונטער דער מאַרקע „ריבאַ פּאַ ווידאַווסקו“). אַ יונגער-מאַן האָט זיך מיט מיר אָפּגערעדט זיך צו באַגעגענען ביים דאוונען אין שול; אויך ער האָט זיך אינטערעסירט מיט קרובים אין אַמעריקע.

* * *

„נאָוואַגראַדזקאַ 5“ איז אָבער ניט סתם אַ קלוב. דער „אידישער קולטור-געזעלשאַפּטלעכער פּאַרבאַנד“ איז אַ מין האַלב-אָפיציעלע רע-פּרעזענטאַנץ פון אידישן ישוב אין פּוילן, בכל אופן דינט ער ווי אַ צענטראַלע פּאַר אידישע קולטור-ענינים. ער פאַרמאַגט 24 אָפּטיילונג-גען איבערן לאַנד. ער האַלט-אויס דעם פּאַרלאַג „אידיש בוך“, ער אַרגאַניזירט אידישע ביבליאָטעקן, לעקציעס, שולן, פּייערונגען — און ער האַלט די השגחה איבער זייער אינהאַלט. ער איז אויך דער משגיח איבער דעם רעפּערטואַר פון אידישן מלוכה'שן טעאָטער אין פּוילן און אלע אַנדערע אידיש-וועלטלעכע קולטור-אויסדרוקן אין לאַנד.

ער ווערט משמעות אומדירעקט קאַנטראַלירט דורך דער קאַמיר-ניסטישער פּאַרטיי. די טאַג-צייטונג „פּאַלקס-שטימע“ ווערט אָפיציעל אַרויסגעגעבן דורך דעם אַלגעמיינעם פּאַרלאַג „פּראַסאַ קראַיאָוואַ“ („לאַנד-פּרעסע“). הגם דער „קולטור-פּאַרבאַנד“ האָט בלוזן עטלעכע און צוואַנציק אָפּטיילונגען, גייט אָבער די צייטונג צו אידן אין אַרום 80 שטעט און שטעטלעך. עס זיינען מסתמא פּאַראַן ישובים, וואו עס לעבן בלוזן איינצלנע אידישע משפּחות.

וויפּל אידן לעבן נאָך היינט אין פּוילן? קיין אָפיציעלע פּולע סטאַטיסטיק וועגן דער צאָל איז ניטאָ. די צאָל אידן האָט זיך כּסדר

געביטן: דורך דעם צושטראַם פון רעפּאָרטיראַנטן פון סאַוועטנפּאַר- באַנד, פון איין זייט, און דורך דער עמיגראַציע, ספּעציעל קיין ישראל, פון דער אַנדער זייט. אין „קולטור-פּאַרבאַנד“ ווערט אָנגעגעבן די צאָל פון 35 טויזנט אידישע איינוואוינער אין לאַנד. אַנדערע קוועלן שאַצן, אַז די צאָל דערגרייכט ניט מער ווי צו 25 טויזנט נפשות. מען דאַרף אויך נעמען אין באַטראַכט, אַז אין פּוילן לעבט נאָך אַ געוויסע צאָל „פּאַרשטעלטע“ אידן, וואָס האָבן בעת דער דייטשער אַקופּאַציע און טיילמאָל אויך שפּעטער, געענדערט זייערע נעמען, און זיי גייען אָן ווי סתם פּאַלאַקן. אַ טייל פון זיי האַלטן אַ געוויסן קאַנטאַקט מיט אידישער קולטור-טעטיקייט; זיי כאַפּן זיך אַמאָל אַריין אויף אַ לעל- ציע, אין אידישן טעאַטער, אָבער אין דער אָפיציעלער סטאַטיסטיק פיגורירן זיי ניט ווי אידן.

אין די גרויסע שטעט זיינען מערערע אידן באַשעפטיקט אין מלוכה-אַפּאַראַט, אין דער פּאַרוואַלטונג פון דער אינדוסטריע און פון האַנדל, וואָס זיינען נאַציאָנאַליזירט און געפינען זיך אין די הענט פון דער רעגירונג. אין די קלענערע צענטערן זיינען פּאַראַן קאַאָפּעראַטיוון פון אידישע האַנטווערקער, שוסטער, שניידער, סטאַליאַרעס א. א. איינצלנע אידן אַרבעטן אין דער אינדוסטריע און ביי אַלערליי מלאכות.

* * *

הערש סמאָליאַר און דוד ספּאַרד זיינען זיכער גוטע קאַמוניסטן, אָבער בעת דעם שמועס מיט זיי האָב איך זיך געפילט ווי ביי אַ באַ- געגעניש מיט אידישע שרייבער אָדער קולטור-טוער אין פּאַריז אָדער בוענאָס איירעס. אַ געוויסע ראַליע שפילט דערביי זיכער די אַטמאָספּער אויף דער אַלגעמיינער פּוילישער גאַס. פּוילן איז ניט אָפּגעריסן פון דער מערב-וועלט. מערערע פון די דאָרטיקע אָפיציעלע אידישע עסקנים האָבן באַזוכט מערב-איראָפּע און מדינת-ישראל. אין די ביבליאָטעקן קומען אַן ביכער פון אידישע שרייבער איבער גאַר דער וועלט. דרך-אגב, כ'שטעל זיך פאַר, אַז עס קומט זיי אָן שווער, צוליב פינאַנציעלע סיבות, צו קויפּן אידישע ביכער פון מערב. ס'וואַלט גע- ווען אַ יושר אַז אידישע שרייבער זאָלן אַהינשיקן זייערע ווערק. „מיר האָבן אַ גאַנץ גרויסע צאָל גוטע אידישע לייענער“ — האָט מיר גע- זאָגט איינער פון די ביבליאָטעקאַרן — „אונזערע אַבאָנענטן לייענען טאַקע“.

מיר האָבן זיך באַגעגנט ניט-אָפיציעל, אין איינעם פון די צימערן פון „קולטור-פּאַרבאַנד“. ס'איז ביי זיי געווען ערב אַ זיצונג. עס זיי- נען אַריינגעקומען נאָך עטלעכע חברים, און באַלד זיינען מיר געווען מער ווי אַ האַלבער מנין אַרום אַ טיש. מען האָט געשמועסט וועגן

אידישן לעבן אין די פאראייניקטע שטאַטן, אידישער ליטעראַטור, פרעסע, אַנטיסעמיטיזם, אַסימילאַציע, סתם רכילות וועגן דעם אָדער יענעם שרייבער. זיי האָבן געוואָלט וויסן, וואָס עס מאַכט לייוויק. מיט ספּאַרדן האָבן איך געשמעסט וועגן די מעלות און חסרונות פון יעקב גלאַטשטיין ווי אַ דיכטער און אַ ליטעראַטור־קריטיקער. ווען עס וואָלט זיך געהאַנדלט וועגן פּראַקטישער טעטיקייט, וועגן באַשלוסן, וואָלטן מיר זיכער געהאַט שאַרפע חילוקי־דעות ביי יעדן פּונקט. אָבער וואָס שייך דעם שטח פון פּאַראַינטערעסירונג אין תּחום פון קולטור, סתם אַזוי, אַבסטראַקט — איז ער דער זעלביקער. די געשעענישן פון דער צייט האָבן געלייגט זייער שטעמפל אויף יעדן איינעם פון אונז, און מען קען זיך פּאַרשטעלן, אַז אויך אידישע קאָמוניסטן אין פּוילן האָבן איצט אַ מער אינטימע באַציאונג צו אידישער קולטור ווי זיי האָבן געהאַט אַמאָל: ערב דער מלחמה און פאַר דעם חורבן.

אַ פּאָלק דאַרף האָבן שרייבער, אָבער אפשר נאָך מער מוזן שריי־בער האָבן אַ פּאָלק. קעגנער פון דער פּאָליטישער ליניע פונעם „קול־טור־פּאַרבאַנד“ האַלטן, אַז די אַפיציעלע קאָמוניסטישע פירער פון אידישן ישוב אין פּוילן זיינען קעגן „עליה“ פון פּוילן קיין ישראל ניט אַזוי צוליב אידעאָלאָגישע סיבות, ווי דערפּאַר וואָס זיי האָבן מורא, אַז זיי וועלן בלייבן אַן אַ „קנעלונג“ — אַן מאַסן.

אָבער די אַפיציעלע ליניע פון דער פּוילישער רעגירונג איז צו דערלויבן די „עליה“ פון אידן קיין ישראל. צווישן אידן זאָגט מען, אַז גאַמולקאַ זאָל האָבן דערקלערט, אַז: די ערד פון פּוילן איז אַנגעזאַפּט מיט אידיש בלוט — און אַזוי לאַנג ווי ער וועט זיין ביי דער מאַכט וועט ער באַקעמפן אַנטיסעמיטיזם אין לאַנד און וועט געבן די אידן די ברירה עולה צו זיין קיין ישראל.

דוד ספּאַרד איז אין די פּופציקער. ער איז אַ בן־הרב און ער קען גוט העברעאיש. ער איז אויסגעבונדן אין דער אידישער ליטעראַטור און ווייסט וועגן די לעצטנס דערשינענע ביכער און די ניי־אויפגעקור־מענע נעמען אין דער אידישער ליטעראַטור. זיין נאָמען האָבן איך צום ערשטן מאל געהערט בעת אַ באַזוך אין פּוילן, אין 1936. ער איז שוין דעמאָלט געווען זייער פּאָפּולער צווישן דער לינקער אידישער יוגנט — אַן עכט „פּראַלעטאַרישער שרייבער“. מיר דאַכט זיך, אַז ער האָט זיך דעמאָלט געמאַכט אַ נאָמען מיט דערציילונגען פונעם לעבן פון אידישע אַרבעטער — שילדערונגען פון אידישער נויט און אַרימקייט אין פּוילן. אַצינד שרייבט ער בעיקר לידער און ליטעראַטור־קריטיק.

א צווייטער וויכטיקער אידישער אדרעס אין וואַרשע אין דער
 „אידישער היסטאָרישער אינסטיטוט“. ער געפינט זיך אויף דער אַמאַ-
 ליקער טלאַמאַצקע (איצט: „גענעראַלאַ שווערטשעווסקיגעגאַ“). דער
 אינסטיטוט איז אַן אויבֿאָ הינטער דעם אייזערנעם פאַרהאַנג: ער פאַר-
 מאַגט אַ גרויסע ביבליאָטעק פון „יודאָאיקאַ“, זאַמלונגען פון אידישע
 צייטונגען און צייטשריפטן פון גאַר דער וועלט; ער פאַרנעמט זיך
 מיט פאַרשאַרבעט, ספּעציעל מיט פאַרשונג פון אידישן לעבן אין
 פּוילן און דער געשיכטע פון חורבן. אין אינסטיטוט זיינען צוערשט
 דערשינען אויף אידיש עמנואל רינגלבלומ'ס טאַגביכער פון וואַרשע-
 ווער געטאַ, וואָס זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אויף פּיל שפּראַכן.

דער דירעקטאָר פון אינסטיטוט, בער מאַרק, איז געווען קראַנק.
 כ'האַב געהאַט אַ לענגערן געשפּרעך מיט איינעם פון די וויכטיקע מיט-
 אַרבעטער, אַדאַם רוטקאַווסקי. ער האָט גראַד געאַרבעט אויף אַ נייער
 קאַמפּלעטער אויסגאַבע פון רינגלבלומ'ס טאַגביכער. אַ יונגע זשורנאַל-
 ליסטקע, רות פּופּס, האָט מיך אַרומגעפירט איבער דער אויסשטעלונג
 פון וואַרשעווער געטאַ, וואָס געפינט זיך אין אינסטיטוט. זי פאַרנעמט
 מערערע צימערן: בילדער פון טאַג-טעגלעכע לעבן אין געטאַ, פּאַטאַ-
 גראַפיעס פון עקזעקוציעס און דעפּאַרטאַציע, דאַקומענטן, צייכענונגען,
 אַ מאַקעט פון בונקער, וואו עס האָט זיך געפונען דער שטאַב פון אויפ-
 שטאַב. אַ באַזוך אויף דער אויסשטעלונג אין משך פון לאַנגע שעה'ן,
 אין שכנות פון דער געוועזענער אידישער וואַרשע, וואָס איז מער
 גישטאַ, איז איינע פון די דערשיטערנדיקסטע איבערלעבונגען, וואָס
 מען קען זיך פאַרשטעלן.

וועגן אינסטיטוט בכלל דאַרף מען שרייבן באַזונדער און אויספיר-

לעכער.

אין אידישן מלוכה-טעאָטער

צווישן פּובליקום אין אידישן טעאָטער אין וואַרשע בין איך אין
 יענעם אָונט משמעות געווען דער איינציקער איד. דער זאַל איז געווען
 באַזעצט פון ברעג צו ברעג. אַלע אַנדערע צושויער זיינען געווען פּויל-
 לישע יוגנטלעכע, שילער פון די העכערע קלאַסן פון פאַרשידענע גימ-
 נאַזיעס אין וואַרשע (אפּשר זיינען צווישן זיי צופּעליק געווען אויך גע-
 ציילטע אידישע יוגנטלעכע?). אַנצוקוקן דעם דאָזיקן עולם פון פּוילי-
 שע שקצים און שיקסעס אין אַ אידישן טעאָטער, איז שוין פאַר זיך
 אַליין געווען אַ שטיקל דראַמע.

די דראַמע גופא, אויף דער סצענע, איז אַנגעגאַנגען אויף אידיש
 (טאַקע אין אַ ריינעם אידיש, אפילו געמישט, צוליב דעם אינהאַלט,
 מיט למדנישע, לשון-קודש'דיקע ווערטלעך). די יונגע צושויער האָבן

אלע געטרעגן טרובקעס איבער די אויערן און האבן געהערט די גע-
שפרעכן אין פוילישער איבערזעצונג. די הויפט־העלדן אויף דער סצע-
נע: ס'רוב גביריש־יחוס'דיקע אידן, די אידישע מאמע, רבנים, כלי-
קודש, געקליידעט אין פויליש־אידישן טראכט פון פאריקן יארהונדערט.

די האנדלונג איז געווען אינטערעסאנט, פון דעסטוועגן האבן מיינע
אויגן זיך אפט אפגעווענדעט פון דער סצענע און באטראכט דאס פובלי-
קום. טיפיש־פוילישע פנימ'ער, א סך פלאקס־בלאנדע קעפ, מיידלעך
מיט פאָריסענע נעזלעך. זיי האבן זיך צוגעהערט אויפמערקזאם. מיט
שפאָנונג. מען האָט ניט געהערט קיין גערויש אין זאל, קיין שאַרף.
ס'רוב פנימ'ער אינטעליגענטע. הלמאי זאלן מיר לייקענען? מיר האָבן
זיך ניט צופיל ליב געהאַט; מיר זיינען געווען (בלויז געווען?) פול
מיט קעגנזייטיקע פאָראורטיילן. די אידישע וואַרשע האָט געמוזט אונ-
טערגיין, טייכן בלוט האָבן געמוזט פאָרגאָסן ווערן, אַז די יונגע שכנים
זאלן קומען אין אידישן טעאַטער?

די פיעסע איז שוין פריער געגאַנגען אַרום זעכציק מאָל, אין וואַר-
שע און אויף דער פראַווינץ, און דער אידישער עולם האָט זי שוין
געהאַט געזען. דער „אידישער מלוכה־טעאַטער“ אין פוילן ווערט סוב-
סידירט פון דער פוילישער רעגירונג, אַזוי אַז די טרופע האָט ניט קיין
פינאַנציעלע זאָרגן, אָבער די צאָל אידן אין פוילן האָט זיך פאַרקלע-
נערט (ספעציעל בעת דער גרויסער עמיגראַציע קיין ישראל מיט עטלע-
כע יאָר צוריק) — און וואָס וועט ווייטער זיין? דאָס אַרײַנציען אַ
פוילישן פובליקום אין טעאַטער האָט, אויסער אַ דערצײערישן, אַזײַך
אַ פראַקטישן ציל.

געשפילט האָט מען אין יענעם אָווט „מאיר עזאָפּאָוויטש“ —
אידיאָ קאַמינסקאָ'ס אַן אינסצעניזאַציע פון עליאַ אַזשעשקאָוואָ'ס באַ-
קאַנטן ראָמאַן. די פוילישע שרייבערין אַזשעשקאָוואָ איז, ווי באַקאַנט,
געווען אַ אידן־פריינדין, און האָט אין די אַמאָליקע צייטן פון שטאַרקן
פוילישן אַנטיסעמיטיזם אַנגעשריבן מערערע אידן־פריינטלעכע ווערק.
כ'האַב דעם ראָמאַן ניט געלייענט, אָבער דאָס האַרץ זאָגט מיר, אַז אידיאָ
קאַמינסקאָ האָט אים גאַנץ פיין „צוגעפיקסט“ אין דער אינסצעניזאַציע,
אַרויסהויבנדיק געוויסע מאָמענטן, וואָס זיינען צוגעפאַסט צום גייסט
פון איצטיקן פוילן.

די אַקציע האָט זיך געדרייט אַרום צוויי „אַקסן“: דער לאַנגער
קאַמף (אין משך פון העכער העכער אַ יאָרהונדערט) צווישן אַ משפּחה
פון פאַנאַטישע רבנים, די טאָדרעס'עס, און צווישן די עזאָפּאָוויטש'עס,
וואָס זייער עלטער־זיידע האָט שוין געוואָלט איינפירן רעפּאַרמען צווישן
די פוילישע אידן: אויפקלערונג, ערד־אַרבעט, אינטעגראַציע אין אַל-

געמיינעם פוילישן לעבן; און צווייטנס, די געהיימע, פארבאטענע ליבע צווישן דעם יונגן מאיר עזאפאָוויטש און אַ קאַראַאימער מיידל.

די גאַנץ לאַנגע רייד וועגן אויפקלערונג און וויסן, וואָס וועלן פאַרברידערן די מענטשן פון אַלע פעלקער און ראַסן, האָבן אָפּגע-קלונגען היפש-נאַאיוו אין וואַרשע. האָבן די פוילישע יוגנטלעכע אין וואָל געטראַכט אויך וועגן זייער אייגענעם „קלער“, אָדער ס'איז ביי זיי געבליבן אין זכרון בלויז אַ בילד פון ווילד-פּאַנאַטישע רבנים, וואָס טרעטן אַרויס קעגן טאַלעראַנץ, קעגן וועלטלעכן וויסן, קעגן די קאַראַ-אימער, קעגן יעטוידן פרייהייטלעכן געדאַנק?

ניט אַלע אויפפירונגען פאַרנעמען זיך מיט אַזעלכע פאַלעמישע ענינים. און פון טעאַטראַלן שטאַנדפונקט איז אויך די „עזאָפּאָוויטש“ אויפפירונג געשטאַנען אויף אַ זייער הויכן ניוואָ. עכט, ריין, קינסטלע-ריש טעאַטער. אַ ציכטיקע שפּראַך און ערנסטע אַרבעט. אין ניו-יאָרק וועט איר אַזאַ טעאַטער אויף אידיש ניט געפינען, אפשר אין ערגיץ אויף דער וועלט ניט — היינט-צו-טאָג. מערערע פון די אַרטיסטן זיי-נען מענטשן מיט אַ נאַמען אין דער אידישער טעאַטער-וועלט: אידאַ קאַמינסקאַ, מאיר מעלמאַן, חבל בוזגאַן, רבקה שילער א. א. פאַראַן אָבער אויך יונגע מענטשן, וואָס האָבן אָנגעהויבן זייער קאַריערע אין „אידישן מלוכה-טעאַטער“ אין וואַרשע. די הויפט-אַרטיסטקע צווישן די אינגערע, אַ יונג מיידל נאָך, איז אַריבער פון דער פוילישער בינע צום אידישן טעאַטער.

דער אידישער טעאַטער פון פוילן איז מערערע מאל געפאַרן אויף גאַסטראַלן אין מערב-אייראָפּע און איז אויך געווען אויף אַ לענגערן כאַוזן אין ישראל. זיי וואַלטן געוואַלט קומען אויף אַ באַזוך אין אַמע-ריקע, האָט איינער פון די אַרטיסטן מיר דערציילט, אָבער די אידישע אַרטיסטן-יוניאָן פון ניו-יאָרק איז אַרויסגעטראַטן קעגן זייער באַזוך און זיי האָבן דערפאַר ניט באַקומען קיין דערלויבעניש — האָט ער זיך באַקלאַגט. פאַרוואָס מעגן קומען קיין ניו-יאָרק סאַוועטישע טעג-צער, זינגער און אַרטיסטן, און אידיש טעאַטער פון פוילן איז טריף? — האָט ער גע'טענה'ט.

פאַראַן דערביי איין שטיקל „טרייסט“: מיר דאַכט זיך, אַז אויך קיין מאַסקווע לאַזט מען זיי ניט אַריין.

יאנינא

- וויפן וועג וועט איר זיך אויך פארהאלטן אין ווארשע?
— יא, עטלעכע טעג נאָר.
— איז אפשר וועט איר מיטנעמען 2 פאָר ניילאָן-זאַקן פאָר עמיצן דאָרטן?
ניילאָן-זאַקן? מיטנעמען? ... קיין וואַרשע האָב איך געדאַרפט אַנ-
קומען ערשט נאָך תל-אביב און מאַסקווע, אַריבערגיין נאָך אַנדערע
גרעניצן, דורכגיין צאָל-רעוויזיעס. און ווי קומען צו מיר ווייבערשע
זאַקן?
— ס'איז פאָר אַ פוילישער פרוי אין וואַרשע. זי האָט געראַטע-
וועט מיין טאַכטער, אין יענע יאָרן... איר ווייסט דאָך... — האָט
ער אַ מורמל געטאַן.
מיר האָבן זיך געקענט פון דער אַרבעט. אַ גוטער בעל-מלאכה,
איז ער תמיד געווען פאַרטאָן אין דער אַרבעט, אַן ערנסטער, אַ שוויגן-
דיקער. עפעס האָב איך יאָ געוואוסט, אַז ער איז אין די מלחמה-יאָרן
געווען דאָרטן: אין געטאָ, אין די לאַגערן. אָבער ווער געדענקט עס
היינט אַזעלכע זאַכן? מען רעדט ניט וועגן דעם. מען רעדט וועגן חורבן,
מיליאָנען — אָבער דער מענטש וואָס שטייט לעבן אייך ביי דער אַר-
בעט, וואָס איר באַגעגנט אָפט פנים אל פנים —
— אייער טאַכטער? אַליס?
כ'האָב זי געקענט. זי האָט אים עטלעכע מאַל באַזוכט ביי דער
אַרבעט. אַ יונגע פרוי. זי האָט חתונה געהאַט אין אַמעריקע. זי האָט
שוין אַ קינד.
— דעמאַלט איז זי נאָך אַליין געווען אַ קינד — האָט ער געזאָגט
— זי איז נאָך ניט אַלט געווען קיין דריי יאָר, ווען יאַנינאַ האָט זי
גענומען צו זיך. אַזוי הייסט זי, די פוילישע פרוי: יאַנינאַ. איר ווייסט
דאָך וואָס די דייטשן האָבן געטאַן מיט אידישע קינדער. מיר האָבן

געארבעט אין אַ וואַרשטאָט אין דער „ווילדער געגנט“, צווישן געטאָ און דער פּוילישער שטאָט. ליאָדע אַ טאָג האָט מען אונז געקענט ערגיין אַזוועקפירן. און וואָס וועט זיין מיטן קינד? דעמאָלט האָט יאַנינאַ זי גענומען. מיר האָבן זי ניט געקענט פון פריער, און מיר האָבן ניט געהאַט קיין געלט...

— און איר האָט די גאַנצע ניט געזען אַליס'ן?

— איין מאָל. מיר האָבן שפּעטער געאַרבעט אין ראַדאָם. יאַנינאַ איז דאָרט געקומען מיטן קינד און האָט שפּאַצירט לעבן דער פּאַבריק. מיר האָבן געזען אַליס'ן פון דער ווייטנס, דורכן פּאַרקאַן. ערשט נאָך דער מלחמה האָבן מיר זי ווידער געזען.

— יאַנינאַ האָט אייך גלייך צוריקגעגעבן דאָס קינד?

— יאָ, אָבער ס'איז ניט געווען אזוי פשוט. פאַר דער צייט האָט זי אָפּגעגעבן דאָס קינד צו אַ קרובה אין אַ דאָרף. אין וואַרשע איז געווען געפּערלעך. די קרובים האָבן אַדאַפּטירט אַליס'ן. אָבער יאַנינאַ איז אַהינגעפּאַרן און זי צוריקגעבראַכט.

— אויב אזוי... כ'וועל זיך שוין אַן עצה געבן אויף די גרעניצן. שיקט מיר צו די זאַקן. שיקט „ספּעשל דעליווערי“, ווייל מאָרגן פאַר-נאַכט פּליט-אַפּ מיין עראָפּלאַן.

ער האָט אָנגעשריבן דעם אַדרעס אויף אַ צעטל: „יאַנינאַ יאַמיאַל-קאָוסקאַ, וואַרשע-פּראָגע, אַבוואַדאָוואַ 16, פּוילן“.

אין צען וואָכן אַרום האָב איך געטראָפּן יאַנינאַ אין וואַרשע.

* * *

זי האָט ניט טעלעפּאָנירט אין האָטעל, ווי כ'האָב געהאַט אָפּגע-רעדט מיט אַדאַמ'ען — דעם פּאַטער פון קינד. אפשר איז זיין ברייף פּאַרלאָרן געאַנגען? צענזור? די 2 פּאַר זאַקן זיינען געווען מיין וויכ-טיקסטע מיסיע אין וואַרשע, אפשר אויף דער גאַנצער רייזע. ווי זוכט מען אַ גאָס ערגיין אין פּראָגע? כ'בין איינגעשטיגן אין אַ טאַקסי. אפילו דער פּוילישער שאַפּער האָט ניט געוואוסט וואו דאָס געטל געפינט זיך. ער האָט געפּרעגט אַ פּאַליציאַנט. דער פּאַליציאַנט האָט לאַנג גע-זוכט אין אַ ביכל און האָט אונז געגעבן אַלגעמיינע אָנווייזונגען. דער שאַפּער איז געווען זיכער, אַז כ'פאַר טאָן גרויסע ביזנעס. וואָס פּאַרט עפעס אַ איד פון אַמעריקע אַזש קיין פּראָגע? שוין די טאַקסי אַליין וועט אויסמאַכן אַ מאַטניאַ מיט געלט!

ער איז עטלעכע מאָל שטיין געבליבן און זיך נאַכגעפּרעגט. די געגנט איז אַרימער געוואָרן. מיר האָבן זיך פּאַרקירעוועט אין אַ זיי-טיקן געטל, אָן אַ ברוק. פון ביידע זייטן האָבן זיך געהויבן הילצערנע

צונעפארבטע כאלופעס; אויף פרייע פלעצער איז געוואקסן ווילד גראָז.
 אַ ביטל ווייטער האָט זיך געענדיקט די וועלט — אַ הויכער געמױער־
 טער פאַרקאַן, און הינטער דעם פאַרקאַן: ביימער.
 — אַה, דאָ איז דאָך דער אידישער בית־עולם אויף ברודנע! —
 האָט געזאָגט דער שאַפער — ווען איך ווייס ...

ט'איז געווען נאָך אַ רעגן און אַפּגעריסענע קינדער האָבן זיך
 געשפּילט אין די ריטשקעס און בלאַטע. זיי האָבן אַרומגערינגלט דעם
 אויטאָ. נייגעריקע אויגן האָבן אַרויסגעקוקט פון די פאַרשמירטע צורה'ס.
 — וואו וואוינט דאָ יאַנינאַ יאַמיאַלקאַוסקאַ?
 — אַט־דאָ! — האָבן זיי אויסגערופן אין כאַר און אַנגעוויזן אויף
 אַן אַפּגעבלאַקעוועטער כאַטע, אין וועלכער ס'האָבן זיך געפונען מע־
 רערע דירות. זיי זיינען אַלע מיטגעגאַנגען ביז צו דער טיר. אַ יונג
 בלאַנד מיידל איז דערשינען אויפן שוועל. כ'האָב געפּרעגט אויף יאַ־
 נינאַ'ן.

— איר קומט פון אַמעריקע? וואָס מאַכט די טיאַטיע יוליאַ? פונקט
 היינט איז אַנגעקומען אַ בריוו. די מאַמע איז אַקאַרשט אַוועקגעפאַרן
 אייך זען. קומט אַריין!
 די דירה איז באַשטאַנען פון איין גרויסן צימער און אַ קיך. איינ־
 פאַך, אַרים און זויבער. אינמיטן צימער — אַ גרויסער טיש מיט הויכע
 שטולן אַרום. אויפן טיש — ביכלעך און העפטן.

— איר גרייט־צו די לעקציעט פאַר דער שולע?
 — יאַ. מיין נאַמען איז אורשולאַ. וואָס מאַכן אַנקל אַדאַם און
 טיאַטיע יוליאַ? און וואָס מאַכט אַלושאַ?
 — גוט. זיי שיקן גרוסן. איר געדענקט זיי?
 — אַה, ניין, כ'האָב זיי קיינמאַל נישט געזען — האָט זי אַ שמייכל
 געטאַן — ווען זיי זיינען דאָ געווען, בין איך אַלט געווען עטלעכע חדשים.
 מיין בליק איז געפאַלן אויף אַ ווינקל פון צימער. די פאַדלאַגע איז
 דאַרט געווען ווי אויפגעשניטן און צוגעדעקט מיט אַ פיר־עקיקן דעקל.
 אורשולאַ האָט נאַכגעפאַלגט מיין בליק:
 — דאַרט האָבן זיי זיך אויסבאַהאַלטן. אונטן איז אַ טיפע לאַך,
 אַ מין קעלער.

— ווער? אַדאַם און יוליאַ?
 — כ'ווייס נישט ... אידן ... אַנדערע אידן, דאַכט זיך. דעמאַלט
 איז דאַרט שטענדיק געלעגן אַ טעפּיך פון אויבן און איבער דעם טע־
 פיך איז געשטאַנען אַ בענקל.
 זי האָט זיך אויפגעהויבן און האָט אינסטינקטיוו אַ שאַר געטאַן
 אַ שטול אין יענעם ווינקל. זי האָט זיי קיינעם נישט געקענט. זי איז

אבער אויפגעוואקסן ווי מיט א לעגענדע פון יענער צייט. דאס לאך אונטער דער ערד און דאס פאדלאגע-ברעטל פון אויבן זיינען געווען ווי עדות, אז ס'איז ניט געווען קיין לעגענדע.

* * *

צומארגנס גאנץ פרי האט יאניא אָנגעקלאַפט אין טיר פון מיין צימער. א טונקעלע, א שטשוּפלע, האט זי געטראָגן א גרויען ביליקן רעגן-מאַנטל — איר זונטיק-מלבוש אַוודאי. זי האט אויסגעזען פון א יאר עטלעכע און פערציק; ס'הייסט אז דעמאלט איז זי נאך געווען וייער יונג, אין די צוואַנציקער. זי האט אָנגעהויבן אויסצופּרעגן וועגן דער משפּחה אין ניו-יאָרק.

— כ'האַב געהערט, אז אַלשאַ האט שוין חתונה געהאַט — האט זי געזאָגט. זי האט אַרויסגענומען א בילד פון האַנט-טאַש און מיר גע-וויזן. צוויי קליינע קינדער: איר אינגל, יאַנוש, און אַלשאַ (אַליס), א אידיש קינד און א פּויליש קינד, פאַטאַגראַפּירט אין יענע יאָרן, ניט ווייט פון געטאַ-מויער, פון דער געסטאַפּאַ, פון... — זיי פלעגן זיך שפּילן צוזאַמען — האט זי צוגעגעבן — יאַנוש וואַלט זי נאך אַמאָל געוואַלט זען.

— אַלשאַ איז ניט געווען ביי אייך די גאַנצע צייט, אמת? — ניין, זי איז געווען בלאַנד און האט גערעדט פּויליש. מיר האָבן אַלעמען דערציילט, אז זי איז א פּוילישע, א יתומה, פון ווייטע קרובים. ס'איז דאך געווען מלחמה-צייט. אבער איינמאָל האט א שכנה-טע זי א פּרעג געטאַן, ווי ס'האט געהייסן איר פאַטער. „מיין פאַטער האט געהייסן אבראַם“, האט זי געענטפּערט. גלייך האָבן אַלע שכנים געוואוסט, אז ביי מיר באַהאַלט זיך אויס א זשידאָווסקע קינד. איר ווייסט דאך: די דייטשן האָבן געצאָלט פאַר מסר'ן א באַהאַלטענעם אידן. מען האט ניט געטאַרט וואַרטן אפילו איין טאַג. ס'איז געווען ווינטער, א ביטערע קעלט. אינמיטן נאַכט האָב איך איינגעוויקלט דאָס שלאַפּנדיקע קינד אין א קאַלדרע און זיך געלאָזט אין וועג. ערגיין ווייט, אין א דאַרף ביי קאַטאַוויץ, האָב איך געהאַט א קרובה. זי האט חתונה געהאַט מיט א פּאַלקס-דייטש. כ'האַב אַהינגעבראַכט דאָס קינד, דערציילט אַ לאַנגע געשיכטע: א יתומה... דער פאַטער געפאַלן אין קריג... זיי האָבן ניט געהאַט קיין קינדער, האָבן זיי זי אַדאַפּטירט. — און נאך דער מלחמה?

— כ'בין אַהינגעפאַרן. דער פּאַלקס-דייטש האט זיך געריסן די האַר פון קאַפּ: א זשידאָווסקע קינד האט ער גאָר געראַטעוועט! ער איז געווען בייז, הלמאי כ'האַב אים אַפּגענאַרט, אבער פון דער אַנדער זייט האט ער פון מיר פאַרלאַנגט אַ זאַשוויאַדטשעניע, אז ער האט

אויסבאהאַלטן אַ אידיש קינד. דעמאַלט איז עס שוין געווען אַ שטיקל יחוס, בפרט פאַר אַ פּאַלקס-דייטש...

רעדנדיק האָט זי זיך לייכט געריבן די הענט, ווי זי וואָלט זיי געוואָלט דערוואַרימען. אירע פינגער האָבן אויסגעזען פאַרשטאַרט, ווי פאַרגליווערט.

— וואָס איז מיט אייערע הענט?

— אַריטראַיטיס...

— איר האָט נאָר צוויי קינדער?

— יאָ. אורשולאַץ האָט איר דאָך געזען, און יאַנוש, ער איז שוין איצט אַ גרויסער בחור. ער האָט געוואָלט לערנען, אָבער ער האָט גע-מוזט אָנהויבן פרי אַרבעטן.

— ביי וואָס אַרבעט אייער מאַן?

— ער איז געווען אַ באַן-אַרבעטער, אָבער לעצטנס איז ער קראַנק געוואָרן, עפעס ניט אין אַרדענונג מיטן האַרץ, איז געלעגן אין שפּי-טאַל. ער קריגט אַ קליינע פענסיע פון דער רעגירונג, ווי אַ צוריקגע-צויגענער אַרבעטער.

— און ווי לעבט מען?

— מען לעבט. פאַראַן ברויט און מילך צום פרישטיק פאַר די קינדער. אויף מיטאַג קאָכט מען אָפּ אַ זופּ. אַמאָל איז אויך פאַראַן אַ שטיקל פלייש.

זי האָט זיך ניט באַקלאַגט — ניט אויף דער עקאָנאָמישער לאַגע און ניט אויפן רעזשים. זי האָט געהאַט אמונה, אַז עס וועלן קומען בעסערע צייטן — פאַר אַלעמען.

— זאָגט מיר, יאַנינאַ, אויסער אַלושאַץ האָבן זיך ביי אייך אויס-באהאַלטן אויך אַנדערע אידן?

— יאָ... עטלעכע...

כ'האַב גענומען מיין נאַטיץ-ביכל. זי האָט זיך פאַמעלעך דערמאַנט:

— געווען איינער אַ פאַן גאַלדבערג און מיט אים איז געווען אַ פאַני רובינשטיין. ער האָט איבערגעלאָזט אַ מאַנסקריפט, אַ טאַגבוך. כ'האַב עס אַוועקגעגעבן אין אַ היסטאָרישן אינסטיטוט. זיי זיינען דאָכט זיך אַוועקגעפאַרן קיין אַרגענטינע.

— און ווער האָט זיך אויסבאהאַלטן אונטער דער פּאַדלאַגע? אין קעלערל?

— אַה, דאָס זיינען געווען די פאַמיליע פערמאַן: חיים, דער פאַ-טער; אַ זון, איזאַק, און די מוטער; זיי האָבן זיך אויסבאהאַלטן ביי אונז אַרום אַנדערטהאַלבן יאָר.

— איר הערט עפעס פון זיי?

— ניין, גארניט. נאך דער מלחמה זיינען זיי, דאכט זיך, אוועקגע-
פארן קיין ישראל.

— אין ישראל איז א הארט לעבן — האב איך געזאגט — בפרט
פאר ניין-געקומענע. זיי האבן אוודאי געהאט פיל זארגן, שוועריקייטן
זיך איינצוארדענען.

— אבער א בריוול האבן זיי דאך געקענט אַנשרייבן — האָט זי
גערעדט שטיל, אַן פרעטענזיעס — כ'פארלאַנג פון זיי גארניט, אָבער
עטלעכע ווערטער... ווען ניט אַדאָם און יוליאַ וואַלט איך פאַרלאָרן
די אַמונָה אין מיין מענטש. יוליאַ שרייבט אונז, זיי שיקן אויך פון צייט
צו צייט אַ פאַקעט, אויך מעדיצין פאַר מיין מאַן. ס'איז אָבער ניט די
זאַכן, דער עיקר איז די פריינטשאַפט... וואָס זיי האָבן ניט פאַרגעסן... .

— ווי האָט איר געקענט אויסבאַהאַלטן דריי פערזאָן אין אַזאַ קליי-
נער דירה? אַזאַ לאַנגע צייט?

— די פערמאַניס? אוודאי, ס'איז ניט געווען לייכט. ביינאַכט פלעגן
זיי טיילמאַל אַרויפקומען אין צימער, אַמאַל אויך בייטאַג. ווען מען האָט
געהערט שריט אין דער נאַענט, האָבן זיי געמוזט שנעל אַראָפּלויפן אין
קעלערל. מען האָט זיך געמוזט היטן פאַר די שכנים. אין דער פינסטער
פלעג איך שטיילערהייט אַרויסטראָגן די „נאַכט־טעפּ“ קיינער זאָל ניט
באַמערקן. זיי האָבן דאָך ניט געטאַרט אַרויסגיין אין דרויסן, אפילו
ניט ביינאַכט. אַזוי איז עס אַנגעגאַנגען טאַג נאָך טאַג, חודש נאָך חודש.

— פאַרוואָס האָט איר עס געטאַן, יאַניאַ?

— ווייל... מיין מאַן איז געווען אין דער „פאַרטיי“, און מען האָט
אונז געזאָגט, אַז מיר זאָלן העלפן וויפל מיר קענען. אָבער ניט דאָס
איז געווען דער עיקר. כ'האַב שטענדיק געהאַלטן פון מענטשלעכקייט
און גוטסקייט, אַז מען דאַרף העלפן אַ מענטשן אין נויט, אַז אַלע מענטשן
זיינען גלייך. און אַזוי האָב איך אויך דערצויגן די קינדער: יאַנוש'ן
און אורשולאַ. כ'בין געבאַרן געוואָרן אין אַ דאַרף, אין אַן אַרימער פאַ-
מיליע. אין שטוב זיינען געווען 7 קינדער, ס'האַט געהערשט נויט, טייל-
מאַל איז אפילו קיין שטיקל טרוקן ברויט ניט געווען. צו 12 יאָר בין
איך אוועק אַרבעטן. דערנאָך האָב איך געאַרבעט ווי אַ דינסט אין וואַר-
שע, ביי אידן, אין דער געגנט וואו ס'איז שפעטער געווען די געטאַ.

איר דערקלערונג האָט ווייניק־וואָס דערקלערט. נויט אין דער קינד-
הייט און אַרבעט ווי אַ דינסט קענען אויך אַרויסרופן קנאה און שבאה,
פאַרביטערונג און רשעות. זי איז, משמעות, אויך געווען אינטעליגענט.
כאָטש זי איז אַזוי יונג אוועק אַרבעטן, האָט זי גערעדט אַ גוטן פּויליש,
האַט ווי געהעריק אויסגעדריקט אירע געדאַנקען און האָט, קענטיק,
געלייענט צייטונגען. זי האָט מיך אַ וויילע אַנגעקוקט:

— פארוואס זיינט איר אזוי אויפגערגעגט?

כ'האב אפגעדרייט דעם קאפ און געשוויגן. כ'האב געוואוסט פאר-
וואס: ווייל איך וואלט ניט געהאט דעם כוח עס צו טאן. מסירת-נפש-
טאג-איין טאג-אויס, אין משך פון הונדערטער טעג, יעדע שעה פון
טאג, פאר פרעמדע, אומבאקאנטע מענטשן. און דערצו די מאראלישע
מוט: זיך קעגנשטעלן דעם דרוק פון דער ארומיקער אטמאספער, דער
דורות-לאנגער טראדיציע פון פאראכטונג און שנאה. וואו האט די דא-
זיקע פשוט'ע פרוי גענומען דעם כוח אַנצוהאלטן איר גלויבן אין
מענטשלעכער גוטסקייט, בעת אַרום האט געבושעוועט אַ ים פון שנאה
און רשעות?

— איר קענט וולאדקע'ן? — האט זי מיך געפרעגט.

ווער האט ניט געהערט פון וולאדקע'ן? זי איז געווען אין ווארשע
אויף דער „ארישער“ זייט. זי איז געווען אַ געהיימער קוריער, האט
געשמוגלט געווער פארן געטא, האט געהאלפן די באהאלטענע קינדער.
שפעטער, אין אמעריקע, האט זי אַנגעשריבן אַ בוך וועגן יענע יארן.

— כ'קען זי ניט פערזענלעך, אָבער כ'האב געהערט וועגן איר.

— כ'בין עטלעכע מאָל מיטגעפאָרן מיט איר אין די לאַגערן. גיט

איר אַפ אַ גרוס. זי געדענקט מיך אפשר.

זי האט זיך אויפגעהויבן. די ווייטיקן פון אריטראַיטיס זיינען קענ-

טיק געווען אויך אין איר גאַנג.

— איר האט באַקומען הילף פון אידישן קאַמיטעט? — האב איך

זי געפרעגט.

— ניין, גאַרניט.

— פארוואס? ווי קומט עס?

— די ערשטע צייט, גלייך נאָך דער מלחמה, האב איך זיך געווענ-

דעט. ס'איז אָבער דעמאָלט געווען אַ גרויסער אַנגעלאַף פון אַלערליי
מענטשן. עס זיינען געקומען פאַלאַקן, וואָס האָבן קיינמאָל ניט געהאַלפן
קיין אידן. מען האט מיך גענומען אויספרעגן, פאַרשן. כ'האב עס ניט
געקענט פאַרטראַגן און בין מער ניט אַהינגעגאַנגען.

דער „פוילישער האַנאַר!“... כ'האב זי אָבער פאַרשטאַנען.

— איך גיי איצט אין אַ אידישן קאַמיטעט, קומט-מיט!

מיר זיינען אַוועק צוזאַמען אויף „נאַוואַגראַדזקע 5“. זי האט גע-

וואַרט אונטן, אין קליינעם בופעט. אין יענעם פאַרמיטאַג האָב איך

זיך באַגעגנט מיט סמאָליאַר'ן, ספאַרד'ן א. א. פאַר איין וועג האָב איך

זיי געפרעגט, צי זיי וואָלטן עפעס געקענט טאָן פאַר יאַנינאַ'ן. זיי האָבן

ניט קיין פאַנדן — האָבן זיי מיר דערקלערט — און דער „דושאַניט“

אין פוילן העלפט נאָר אידן. אָבער אויב איך וועל פאַר איר באַקומען

א צייגעניש פון „היסטארישן אינסטיטוט“, וועט אפשר דער „דזשאַינט“ איר געבן אן איינמאָליקע שטיצע.

כ'האָב מער ניט געהאַט קיין צייט צו גיין אין „אינסטיטוט“. די דאָקומענטן האָב איך סיי־ווי געדאַרפט באַקומען אין ניו־יאָרק. מיין באַגעניש מיט די שרייבער האָט געדויערט עטלעכע שעה. כ'האָב זיך אַנטשולדיקט פאַר יאַנינאַ'ן.

— ס'מאַכט ניט אויס! — האָט זי געזאָגט — כ'האָב דערוויילע געשמעסט מיט די מענטשן אין בופעט. זיי האָבן אַלע געמיינט, אַז כ'בין אַן אייגענט.

מיר האָבן זיך געזעגנט. זי איז צוריקגעפאַרן אַהיים. איר איר דירה אויף אַבוואַדאָווע, וואָס איז פול מיט זכרונות און שאַטנס פון יענער צייט. איך בין געפאַרן צום מאַנומענט פאַר די קדושים און קעמפער פון וואַרשעווער געטאָ.

* * *

צוריק אין ניו־יאָרק. ווען איר קומט אַהיים פון אַ נסיעה, פאַלן אויף אייך אַרויף טויזנט ענינים. כ'האָב אַ נדר געטאָן ניט צו פאַרגעסן יאַנינאַ'ן. באַלד האָב איך זיך געשטעלט אין פאַרבינדונג מיט יוליאַן און וולאַדקע'ן. אַלץ איז געטאָן געוואָרן לויטן ניו־יאָרקער שטייגער: עד־היום האָב איך זיי ביידן ניט געזען; מיר האָבן בלויז גערעדט טע־לעפּאַניש.

— מען וואָלט געדאַרפט אויפזוכן דעם גאַלדבערג אין אַרגענטינע — האָב איך געזאָגט צו יוליאַ — אפשר וואָלט ער עפעס געהאַלפן. די משפּחה פון די פערמאַנ'ס, דער פּאַטער, די מוטער און דער זון, זיינען דאָך אין ישראל, און זיי האָבן אפשר אַליין ניט צופיל... — וואָס פאַראַ ישראל? — האָט זי געזאָגט — זיי זיינען אין ניו־יאָרק!

— אין ניו־יאָרק?

— יאָ, אין וואַשינגטאָן־האַיטס. זיי האָבן אפילו געביטן דעם נאָ־מען. זיי האָבן אַן אייגן פאַבריקל און זיינען גאַנץ פאַרמעגלעך. דער זון האָט שוין מיט מזל חתונה געהאַט.

— און זיי העלפן ניט יאַנינאַ'ן? שרייבן אפילו ניט קיין וואַרט?

— איר זעט דאָך!... יאַנינאַ האָט פונקט געשוואַנגערט מיט אור־שולאַן, ווען זיי האָבן זיך אויסבאַהאַלטן ביי איר. זי איז געגאַנגען „מיטן בויך“ גראָבן קאַרטאָפל אין פעלד, כדי זיי צו ברענגען עפעס צום עסן. טיילמאָל האָט זי זיך אַרומגעשלעפט אין פעלד, כדי צו גע־פינען אַ מערעלע, אַ בוראַק פאַר זייער טוועגן. זיי האָבן איר ניט גע־צאַלט, בלויז צוגעזאָגט, אַז נאָך דעם קריג וועלן זיי זי פאַרגיטיקן, און

— — — איך בין געקומען צו יאנינא'ן גלייך פון לאגער, כ'האב אויס-
געזען ווי אַ סקעלעט, שמוציק, קראַנק, זי האָט מיך אַריינגענומען אין
דער קליינער דירה און מיר געגעבן אַ בעט, וואָסער זיך אַפצואוואַשן,
אַ שטיקל ברויט צום עסן.

— אַבער וואָס זאָגן זיי פאַרט, די פערמאַנ'ס?

— די מיסיס טענה'ט, אז יאנינא האָט זיי שלעכט באַהאַנדלט: אַז
זי האָט זיי די גאַנצע צייט געהאַלטן אין אַ פינסטערן לאַך, אין וויל-
גאַטש; אַז זייער אינגל האָט זיך דאָרט אפילו פאַרקילט.

— נאָך מאַסקווע וועל איך זיך שוין מוזן אַריבערכאַפן אויך אין
וואַשינגטאָן-האַיטס — האָב איך געזאָגט. צומאַרגנס האָט יוליאַ מיר
צוקעשיקט דעם נויטיקן דאָקומענט פאַר דעם „היסטאָרישן אינסטיטוט“
אין וואַרשע: אַז יאנינא האָט אין יענע יאָרן געראַטעוועט זייער קינד.
אויך וולאַדקע האָט גוט געדענקט יאנינא'ן. זי האָט אויך געקענט
די פערמאַנ'ס — פון וואַרשע און פון ניו-יאָרק. און זי האָט געוואוסט,
אַז יאנינא האָט זיי אויסבאַהאַלטן אין משך פון אַנדערטהאַלבן יאָר
אַדער מער.

— אַבער ווי איז עס מעגלעך, אַז זיי ווילן לחלוטין ניט העלפן אַ
פרוי, וואָס האָט ריזיקירט מיט איר אייגענעם לעבן, כדי זיי צו ראַטע-
ווען? ס'איז דאָך אומפאַרשטעלבאַר!

— פאַראַן פאַרשידענע מענטשן אויף דער וועלט — האָט זי געזאָגט.

איינער פון מיינע פריינט האָט פרובירט דערקלערן די פירוונג פון
די פערמאַנ'ס על-פי פרויד'ס טעאָריע: אַז זיי ווילן פאַרגעסן דעם
עבר זייערן, זיי ווילן אויסמעקן יענע יאָרן פון זייער זיכרון.

אין עטלעכע טעג אַרום איז וולאַדקע אַפגעפאַרן אויף אַ לאַנגער
נסיעה, אַבער פאַר איר אַפפאַר האָט זי מיר צוגעשיקט עטלעכע קאָ-
פיעס פון נויטיקן דאָקומענט, אין וועלכן זי האָט גאַנץ אויספירלעך
געשילדערט יאנינא'ס טעטיקייט אין יענע יאָרן. זי האָט דאָרט אפילו
אַנגעגעבן יאנינא'ס אַדרעס. האָט זי אים געדענקט נאָך אַזויפיל יאָרן?
איז ער ביי איר געווען פאַרשריבן?

כ'האָב איבערגעשיקט די דאָקומענטן אין „אידישן היסטאָרישן
אינסטיטוט אין וואַרשע“. ס'האָט נאָך אַ ביסל געדויערט. יאנינא האָט
מיר געשריבן, אַז פון „אינסטיטוט“ האָט מען זי געשיקט אין אַ צווייטן
קאָמיטעט (אין „דזשאַניט“, מסתמא). דאָרט האָט מען פון איר פאַר-
לאַנגט דאָקומענטן. גוט וואָס כ'האָב גלייך צוגעגרייט מערערע קאָפיעס.
כ'האָב זיי געשיקט דירעקט צו יאנינא'ן. וולאַדקע האָט אויסער דעם

דאָקומענט געשיקט אַ גרוס און אַ רעקאָמענדאַציע צו אירן און אַלטן
חבר, וואָס אַרבעט אַצינד אין דער „דזשאַינט“־אַפטיילונג אין וואַרשע.

* * *

מיט אַ צייט צוריק האָב איך באַקומען אַ בריוו פון יאַנינאַן. זי
שרייבט מיר צווישן אַנדערן: „כ'בין געגאַנגען צום 'דזשאַינט' אויף
נאַוואַגראַדזקאַ 5. כ'האָב אַנגעגעבן אַ ביטע און בייגעלייגט די דאָקו-
מענטן... אַלץ האָט זיך דערליידיקט גוט... מען האָט מיר אַנערקענט
דריי הונדערט זלאָטיס אַ חודש... כ'האָב שוין באַקומען אויסגעצאָלט
פאַר סעפטעמבער און אַקטאָבער... כ'דאַנק איך אַלעמען...“

* * *

יעדע זאַך דערגייט צו אַ סוף — אפילו רייזע־באַשרייבונגען. כ'ווייס
ניט, צי מיינע באַבאָכטונגען זיינען געווען גענוג אַביעקטיוו, כאָטש
כ'האָב זיך געסטאַרעט צו זיין אַרנטלעך; כ'ווייס ניט, צי ס'איז מיר
געלונגען איבערצוגעבן מיינע איינדרוקן דעם לייענער. אָבער אין אין
זאך בין איך זיכער: אַז די קליינע פענסיע פאַר יאַנינאַן, איז אַ גרוי-
סע זאך — און דערפאַר אַליין האָט זיך געלוינט די נסיעה.